istanbul

KENT ARAŞTIRMALARI VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

Göçün Metropolü: Kentlere Doğru ve Kentlerden Doğru

Dosya
İstanbul'da Çocukluğun Hakkını Vermek

Koleksiyon
İstanbul'da Oyuncakların 100 Yılı

Ekosistem
Doğa Çocuklar için Doğuştan Gelen Bir Haktır

2023 / 008

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

İPA Podcast

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İstanbul Planlama Ajansı

istanbul

BU SAYIDA...

Bu sayı hazırlanırken ülkemiz Avrupa'nın en büyük metropolü olan İstanbul'a kayyum atanması gündemiyle seçim atmosferine girmişti. Bu resmi tamamlar biçimde kent mücadelesinin sembolleri hâline gelen Mücella, Tayfun ve Can'ın tutsaklıkları devam ediyordu. Bir diğer yöne başınızı çevirdiğinizde enflasyon, işsizlik, yoksulluk, evsizlik ve ödenemeyen faturaların geniş toplumsal kesimlerin üzerine karanlık bir sis bulutu gibi çökmüş olduğunu görüyordunuz. Ancak dergiyi baskıya hazırladığımız günlerde Türkiye'nin 10 ilinde 15 milyona yakın insanın yaşadığı kentleri ve aslında tüm ülkeyi büyük bir yıkımla yüzleştiren deprem kendini çok acı bir şekilde hatırlattı. Kentlerimizi dirençli ve yaşanabilir kılmakta uzun bir muhasebe ve eylem sürecinin bizi beklediği açık. 2021 yaz yangınlarından sonra 4. sayımızın kapağına "Kentte Afet: Ne 'Doğal' Ne de Adil" başlığıyla taşıdığımız ne varsa şu günlerde görmekte olduğumuz da acı bir gerçek.

Başka coğrafyaların mutsuz kesimleri için İstanbul çekici bir hedef olmayı sürdürürken, İstanbul'un ve diğer kentlerde yaşayan özellikle genç ve eğitimli nüfusun kafasında "Kalmak mı, gitmek mi?" sorusu dolaşıyor! "Göçün Metropolü: Kentlere Doğru ve Kentlerden Doğru" bu sayımızın kapak konusu. İstanbul'a gelen gidenlerin kentle kurduğu etkileşime ve bu etkileşimde neler değiştiği üzerine birbirinden kıymetli katkılara yer verdik. Kentin mekânsal ve sosyal dokusunun oluşumunda göçün etkisi, değişen göç profili, kiralık konut piyasasında yaşanan ayrımcılık, örgütlenme biçimlerindeki dönüşüm ve göçün yarattığı travmalar gibi konularda günümüz İstanbul'unda göç olgusuna ışık tutmaya çalıştık. Pandemiyle birlikte kent merkezlerinden kırsal alanlara yaşanan göç ve nitelikli emek gücünün yurt dışına göçü son dönemde ortaya çıkan dikkat çeken başlıklar. Gerekli önlemler alınmadığında ulusal düzeyde olumsuz sonuçları kaçınılmaz olan bu sorunların geri planı yaşanabilir İstanbul'a yönelik önemli ipuçları barındırıyor.

Geleceğe iyi bir miras bırakmak için verilen bütün bu mücadele en çok da çocuklar için. Çocuk işçiliğin kabul edilemezliği yanında eğitime ve sağlık hizmetlerine erişimdeki eşitsizlikler, oyun alanlarındaki yetersizlikler, barınma ve ulaşım sorunları karşısında en savunmasız kesimi de çocuklar oluşturuyor. Yerel seçimler öncesi adaylık sürecinde büyük projeleri sorulan Ekrem İmamoğlu, "Benim büyük projem çocuklar" demişti. Seçildikten sonra da kreş projeleri, süt dağıtımı, kütüphaneler, yeni annelere ulaşım indirimi, kütüphaneler, öğrenci yurtları ve etüd salonları, aile destek paketleri gibi çok sayıda projeyi hayata geçirdi. Belediye hizmetleri ve yatırımları konusunda katılımcı bir süreç yürütmeye gayret eden yeni yönetimin çocukları dışlaması düşünülemezdi. İBB Çocuk Strateji Belgesi, İBB Oyun Master Planı ve daha nice çalışma bu gayretlerin ürünü. Dosya konusu olarak "İstanbul'da Çocukluğun Hakkını Vermek" başlığını seçtik. Kenti, çocuklara hakkını vererek paylaşmaya hazır mıyız?

İBB raylı sistemler konusunda büyük bir atılıma geçti; çoğu başlamamış, kaynak bulunamamış, ihalesi iptal edilmiş ve yarım kalmış metro projeleri hızla tamamlanıyor. İmalatlar tamamlanıp hizmete açıldığında İstanbul'un hemen her yerine metroyla ulaşmak mümkün olacak. Tanzimat'tan bugüne otomobil ve karayolu bağlantıları üzerinden kurgulanan ulaşım sisteminin merkezine raylı sistemlerin alması hem trafiği rahatlatacak hem de yaşam kalitesini artıracak. Bu gelişmelerin heyecan verici son halkası ise geçtiğimiz aylarda detayları paylaşılan Hızray projesi oldu. Kent gündemi bölümünde projeyi kent makroformu ile birlikte ele alan bir değerlendirmeyi sizlerle paylaşıyoruz.

"İstanbul Senin"le başlayan katılımcı plan ve projelere bir yenisi daha eklendi. Geçtiğimiz sayılarda da yer verdiğimiz Beyoğlu Mekânsal Strateji Planı Ocak ayında kamuoyuyla paylaşıldı. Planlama alanında bir ilk olan belgenin sonuçlarına yönelik bir özet yine Kent Gündemi bölümünde yer alıyor. Şimdi sıra, bu plana ve dolayısıyla da Beyoğlu'na hep birlikte sahip çıkmakta. Metropol bölümümüzde ulaşım fiyatlarındaki enflasyon ve İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi ile gündeme gelen yerel yönetimler reformu var. Monitör 39, Sahadan, Koleksiyon, Büyükşehir Hafızası, Akademi, Gösterge ve Sayaç bölümlerinde yine verisiyle, bilgisiyle ve sahasıyla karşınızdayız.

İBB'ye yönelik davalar, soruşturmalar, kayyum iddialarının gölgesinde dergimiz bu sayı ile birlikte ikinci yılını tamamlamış oldu. Nice gölgesiz yıllara!

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | İPA İstanbul Planlama Ajansı

İMTİYAZ SAHİBİ
Emrah Şahan (BİMTAŞ Boğaziçi Peyzaj İnşaat Müşavirlik Teknik Hizmetler San. Tic. AŞ Adına)

YAYIN YÖNETMENİ
Nazım Akkoyunlu (Sorumlu)

TASARIM KONSEPTİ VE YAYIN KİMLİĞİ
Tuğçe Tunç

YAZI İŞLERİ
Baran Alp Uncu, Berkan Özyer, Caner Murat Doğançayır, Elif Sidar Ökdemir

YAYIN KURULU
Akif Burak Atlar, Begüm Özden Fırat, Çağhan Keskin, Eda Ünlü Yücesoy, Elif Avcı, Ferhan Gezici, Fırat Genç, Gökçer Okumuş, Gürkan Akgün, H. Tarık Şengül, İclal Dinçer, Mert Arslanalp, Murat Şeker, Mustafa Sönmez, Zelal Yalçın

DANIŞMA KURULU
Bekir Ağırdır, Emrah Çoraman, Enis Köstepen, Erden Attila Aytekin, Fatih Terzi, Feyyaz Yaman, Haluk Gerçek, Hatice Kurtuluş, Kemal Kılıç, Mikdat Kadıoğlu, Nihat Tekdemir, Nuran Zeren Gülersoy, Ümit Şahin, Yüksel Taşkın

KATKIDA BULUNANLAR
Demo Lab Fotoğraf İnisiyatifi

SON OKUMA EDİTÖRLERİ
Ali Servet Etkin, Suat Hayri Küçük

İDARİ SORUMLU
Nilay Özger 0 (212) 245 99 00

KAPAK GÖRSELİ
M. Cevahir Akbaş

BASKI VE RENK AYRIM
Seçil Ofset • 100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi 4. Caddesi No: 77, Bağcılar/İstanbul
0 (212) 629 06 15 Sertifika No: 44903

DAĞITIM
İstanbul Büyükşehir Belediyesi • Kültür AŞ

İLETİŞİM
Ceren Güler (İPA İletişim Koordinatörü)

İstanbul Planlama Ajansı • Basınköy Mahallesi Valilik Yolu Caddesi No: 2 Florya Bakırköy/İstanbul
dergi@ipa.istanbul • ipa.istanbul/dergi

BİMTAŞ • Evliya Çelebi Mah. Meşrutiyet Cad. Eski TÜYAP Binası No: 50 34430 Beyoğlu/İstanbul

ISSN:2757-797X

Yerel, süreli, 3 aylık yayın. İPA İstanbul dergisinin tüm telif hakları İBB'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı ve fotoğraflardan, yayıncının izni alınarak ve kaynak belirtilerek, tam veya özet alıntı yapılabilir.

2023 / 008

GÖÇÜN METROPOLÜ: KENTLERE DOĞRU VE KENTLERDEN DOĞRU

İSTANBUL'UN DEĞİŞEN DOKUSU VE GÖÇ PROFİLİ **SUNA GÜLFER IHLAMUR** 6

NİTELİKLİ EMEK GÖÇÜ **HAZAL BÖLEREK** 12

TRAVMALARIN ARDINDAN BİR GELECEK TAHAYYÜLÜ: GENÇLER VE GÖÇLER **AYHAN KAYA** 16

KENTLERDEN KIRLARA **MURAT ÖZTÜRK** 20

İSTANBUL'UN DEĞİŞEN GÖÇ ALANLARI **MURAT GÜVENÇ** 24

KİRALIK KONUT PİYASASINDA BARINMA AYRIMCILIĞI **MUSTAFA KAHVECİ** 28

GÖÇMENLERİN SOSYAL AĞLARI: BAYRAMPAŞA VE BEŞİKTAŞ İLÇELERİ ÜZERİNDEN BİR ÖRNEK **BÜRGE ELVAN ERGİNLİ** 32

MONİTÖR39 TERSİNE GÖÇ **NİLAY ÖZGER + TUĞÇE TUNÇ** 38

KENT GÜNDEMİ BEYOĞLU'NUN GELECEK İÇİN BİR PLANI VAR **İBB ŞEHİR PLANLAMA MÜDÜRLÜĞÜ BEYOĞLU KATILIMCI PLANLAMA ÇALIŞMA EKİBİ** 40

HIZRAY: İSTANBUL MAKROFORMUNA TOPARLAYICI BİR MÜDAHALE **NAZIM AKKOYUN** 46

BÜYÜKŞEHİR HAFIZASI

"ÇEKİRDEKTEN YETİŞTİLER BURADA" 52

METROPOL MESELELERİ

ULAŞIMDA ÜÇ HANELİ ENFLASYON! **MUSTAFA SÖNMEZ** 70

21. YÜZYIL İÇİN METROPOLİTEN KENTLERİ VE YÖNETİMLERİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: İSTANBUL ÖRNEĞİ **TARIK ŞENGÜL** 74

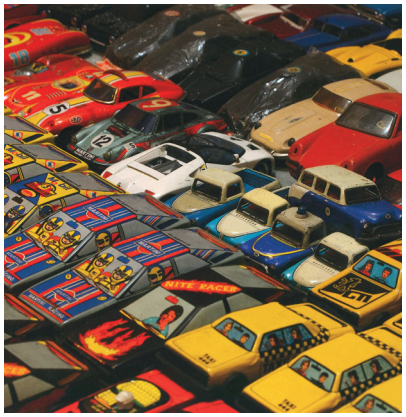
DOSYA: İSTANBUL'DA ÇOCUKLUĞUN HAKKINI VERMEK GÖRÜLMEYENİ GÖRMEYE ÇAĞRI: İSTANBUL'DA ÇOCUK İŞÇİLİĞİ **AYŞEGÜL KANAL** 82 SOSYAL BİR HAK OLARAK OKUL YEMEĞİ. PEKİ, NASIL SAĞLANMALI? **BAŞAK AKKAN** 86 ŞEHRİ ÇOCUKLARLA PAYLAŞMAYA HAZIR MIYIZ? **AYSUN KOCA** 90 ÇOCUKLARIN KENTİ İÇİN: İBB ÇOCUK STRATEJİ BELGESİ **DENİZ DEMİRCAN** 96

GÖSTERGE "OYUN ALANLARI OLAN BİR KENTTEN OYNANABİLİR BİR KENTE!" **BÜŞRA ÖZBEN + DZHEYLAN SAFET KARAULAN + BAŞAK İNCEKARA + ECE YURTAÇAN** 100

SAHADAN YETİŞKİNLERİN METROPOLLERİNDE OYUN OYNAYABİLME HAKKI **OYUN ÇALIŞMALARI (OÇA)** 106

BİLİMİ ÇOCUKLARIN GÜNDELİK HAYATININ PARÇASI HÂLİNE GETİRMEK **BİLİM KAHRAMANLARI DERNEĞİ** 108 "BİRLİKTE YAŞAMIN TEMELLERİNİ OYUN ALANINDA ATMAYA ÇALIŞIYORUZ" **BOMOVU** 110

KOLEKSİYON İSTANBUL'DA OYUNCAKLARIN 100 YILI **AVŞAR GÜRPINAR + LİANA KUYUMCUYAN + NUR HORSANALI** 112

EKOSİSTEM DOĞA ÇOCUKLAR İÇİN DOĞUŞTAN GELEN BİR HAKTIR **BURCU MELTEM ARIK** 124

AKADEMİ TUZLA TERSANELERİ BÖLGESİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: ALTERNATİF BİR KENTSEL DÖNÜŞÜM ÖNERİSİ **CELAL ABDİ GÜZEL + LALE ÖZGENEL** 128

SAYAÇ 134

İÇİNDEKİLER

Göçün Metropolü: Kentlere Doğru ve Kentlerden Doğru

İnsan hareketliliği, kentlerin alametifarikası. Ancak pek çok alanda olduğu gibi insan akışlarının da niteliği ve niceliği sürekli değişiyor. Hatta şehirler arası insan akışları, getirdikleri ve götürdükleriyle şehirleri şehir yapan unsurların belki de ilk sırasında. Buna şehrin demografisini, kültürel kompozisyonunu, hâkim ve azınlık kesimler arasında ve yerleşimler arası ilişkileri değiştiren insan akışları da denebilir. İstanbul bu seyirden nasibini neredeyse kuruluşundan beri alıyor. Ancak bölgesinde ve dünyada tartışmasız merkezi rolünün yanında, hangi toplumsal kesimler için çekim merkezi olduğu, kimler için artık kalıcı bir mesken olamadığı veya giderek yalnızca bir uğrak noktası hâline mi geldiği, şehrin mevcut ve gelecek insan sermayesi, bu insan sermayesinin İstanbul'un gündelik yaşamına neler getirip ondan neler götürebileceği tartışmaya değer.

Bir süredir İstanbul'dan Anadolu'ya tersine göçe bir vurgu var örneğin. Ancak bunun kadar mevzubahis olmayan, kamu çalışanlarının, Anadolu şehirlerindeki yaşamın göreli ucuzluğu nedeniyle İstanbul'dan ayrılma planlarını sürekli güncelleme eğilimi de söz konusu. Yine uzaktan çalışma araçlarının yaygınlaştığı sektörlerde yaşamını idame ettirebilenlerin hem İstanbul dışına, hatta yurt dışına taşınıp şehirdeki iş imkânlarına İstanbul'la fiziksel ilişkisini asgari düzeyde tutarak erişebilmesinin kentin geleceğini nasıl etkileyeceği tartışmaya değer bir başka konu. İstanbul'da ikamet etse bile ekonomik ilişkisini tamamen yurt dışıyla kurmaya başlayanların da şehre bir etkisi olmalı. Ekonomik ve siyasi nedenlerle yurt dışında geçim yolları arayan sağlık çalışanları, akademisyenler veya öğrencilerin geri dönme eğilimleri veya toplumsal ilişkilerini uzaktan yeniden kurma eğilimleri de İstanbul gibi kentlerin uzmanlık gerektiren iş kollarındaki hizmetlerde ikame edemeyeceği boşluklar doğuruyor olabilir. Başka siyasi veya ekonomik koşullar nedeniyle İstanbul gibi kentlere gelen sığınmacıların veya uluslararası göçmenlerin de İstanbul'u bir son durak olarak görüp görmediği şehirlerin kültürel yaşamında kalıcılık/geçicilik açısından dikkate değer. İstanbul'a insan akışının kuşaklar içinde nasıl değiştiği, şehirdeki beşeri sermayenin kalıcılığı, nereye aktığı, yeni ve geleceğe dair umutvar sonuçlarının varlığı/yokluğu bu dosyanın temelindeki merakı oluşturuyor.

Fotoğraf Bekir Dindar

İstanbul'un Değişen Dokusu ve Göç Profili

İstanbul özellikle 1950'lerden itibaren büyük ölçüde göç alan ve buna bağlı olarak dönüşüp, şekillenen bir kent. Sayısal olarak gidenler gelenleri geçse de İstanbul bugün de kalıcı ya da geçici birçok insan akışının ve hareketinin kesişim noktası olmaya devam ediyor. Bununla birlikte İstanbul'a ve İstanbul'dan insan hareketliliğinde birçok farklılık göze çarpıyor. Bu durum, küresel bazı gelişmelerin yanı sıra deprem riski, kentsel dönüşüm, pandemi, artan eşitsizlikler ve hayat pahalılığı, düşen yaşam standartları, baskı, güvensiz hissetme, kadınlara yönelik şiddet gibi birçok nedenden kaynaklanıyor.

Suna Gülfer Ihlamur Öner[*]

[*] Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Öğretim Üyesi

İnsan hareketliliği ve kentlerin gelişimi arasında yakın bir ilişki bulunuyor. Farklı göç hareketleri kentleri mimari, siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan değiştirip dönüştürür. Bazı kentlerin büyümesi ve önemli merkezler hâline gelmesi yoğun göç süreçleri sayesinde gerçekleşir. Kuzey Amerika ve Avrupa'daki birçok kent sanayileşme sürecinde hem içinde bulundukları ülkeden hem de başka ülkelerden göçmenleri kendilerine çekerek ulusal, bölgesel ve küresel ekonominin merkezi hâline geldi. Örneğin New York, Paris, Londra ve Chicago göç alan, göçle büyüyen ve değişip dönüşen klasik birer göç kenti. Bugün Küresel Güney'deki birçok kent bu klasik göç kentlerinden çok farklı kentleşme deneyimlerinden geçiyor. Sanayileşmesi ve ticari ağları sınırlı, güvenli yaşam için sınırlı imkânlar sunan, üretimden ziyade tüketimin merkezi hâline gelmiş bu kentlerin göçle dönüşme ve büyüme deneyimi kentleşme ve göç açısından bize yeni bakış açıları sunuyor.[1] Peki, Türkiye'nin nüfus bakımından en büyük kenti olan İstanbul'un göçle dönüşüm ve büyüme hikayesi bize ne anlatıyor?

İstanbul bugün de geçmişte olduğu gibi farklı yönden birçok akışın ve hareketin buluştuğu, kesiştiği bir kent, bir metropol olma özelliğini korumaktadır. Ancak 2017 yılından itibaren İstanbul'da net göç negatife döndü.

Richard Sennett 2009'da İstanbul'da düzenlenen *Kent Çağı (Urban Age)* konferansındaki konuşmasında İstanbul'u *eklem kent (hinge city)* olarak tanımlamıştı. Braudel'in tanımlamasından hareketle Akdeniz'deki eklem kentlerde daha çok hareket ve daha az bağ kurmanın söz konusu olduğunu, bunun bugün de Akdeniz'in güney kıyılarındaki kentlerde sürdüğünü, bu kentlere göçün gençler için gelirlerini artırma amacının ötesinde ailelerinden uzakta kendileri için yeni hayatlar kurma anlamına geldiğini ifade etmişti. İstanbul bugün de geçmişte olduğu gibi farklı yönden birçok akışın ve hareketin buluştuğu, kesiştiği bir metropol olma özelliğini koruyor.[2] Ancak 2017 yılından itibaren İstanbul'da net göç negatife döndü. Bu durum "İstanbul artık insanları çekemiyor mu ya da çektiklerini tutamıyor mu?" sorusunu beraberinde getiriyor. Bu değerlendirme yazısında bu soruya yanıt aranırken İstanbul'dan gitme kararını kimin hangi motivasyonlarla verdiği, göç edenlerin yönünün nerelere –Türkiye içerisinde başka yerlere ya da yurt dışına– doğru olduğu gibi, meselenin farklı boyutları ele alınıyor.

Fotoğraf Altay Tuz

İstanbul ve Göç

16. yüzyıldan 19. yüzyılın başına dek İstanbul'un nüfusu 300,000 civarında seyretmekteydi. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan dönüşümler ve zorunlu göçler nedeniyle kentin nüfusu dört kat arttı. Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'lere dek İstanbul'un nüfusu 1 milyon civarındaydı. Bu dönemde Türkiye genelinde kentlerde yaşayanların oranı yüzde 25'ti. 1950'li yıllarda başlayan kırdan kente göç süreciyle bu oran kent lehine değişmeye başladı.[3] İstanbul'un göç almasında sanayileşmeden ziyade ilk etapta tarımda makineleşme etkili oldu. Kırdan kente göçle İstanbul'da nüfusun demografik özellikleri değişirken İstanbul'un nüfus artış hızı, 1950'lerden itibaren Türkiye'nin nüfus artış hızından daha yüksekte seyretti.[4] Diğer yandan, İstanbul'daki sınırlı sanayileşme kırdan gelen göçü emebilecek istihdam üretemedi. Buna kentteki konut yetersizliği sorunu da eklenince İstanbul açısından iki önemli sonuç ortaya çıktı: Enformel emek piyasası ve göçmenlerin kendi barınma sorununu çözmek durumunda kalmaları nedeniyle gecekondulaşma. Enformel emek piyasası ve gecekondulaşma ile birlikte köyün gerektiğinde kenttekilere sunduğu destek, göç ve kente eklemlenme süreçlerinin yarattığı travmatik etkileri yumuşattı; kırı, kenti, göç edenleri ve de toplumu dönüştürürken çözümler sağladı.[5] Ancak 1980 askeri darbesi sonrası uygulanmaya başlayan neoliberal ekonomik politikalar yeni gelenlerin kente eklemlenme süreçlerinde kaynak ve imkânlara ulaşmalarını zorlaştırdı. 1990'larla beraber yoğunlaşan Türkiye'nin güneydoğusundan zorunlu göç, uzun süreye yayılan kente eklemlenme süreçlerini sekteye uğrattı ve kentsel yoksulluğun derinleşmesinde önemli bir rol oynadı.[6] Kentsel alanda artan eşitsizlik kültürel ayrışma, kutuplaşma ve şiddete yol açarken, göç bu yoksullaşma süreçlerine eklemlenerek yoksulluğu mekânsal olarak yoğunlaştırdı.

Kentsel alanda artan eşitsizlik; kültürel ayrışma, kutuplaşma ve şiddete yol açarken, göç bu yoksullaşma süreçlerine eklemlenerek yoksulluğu mekânsal olarak yoğunlaştırdı.

Türkiye, 1980'lerden itibaren Avrupa'ya gitmeye çalışan göçmen ve sığınmacılar açısından bir güzergâh ülke hâline gelirken göç gönderen bir ülkeden göç alan bir ülkeye dönüştü. Türkiye; 1979 İran Devrimi, 1980-88 arasındaki İran-Irak Savaşı, Birinci Körfez Savaşı, Bulgaristan'da Jivkov rejiminin Türk azınlığa yönelik isim değiştirme politikası, Soğuk Savaş'ın sona erişi, ABD'nin Irak'ı işgali gibi çeşitli olay ve gelişmeler sonucunda kitlesel zorunlu göç hareketleri ile karşı karşıya kaldı. İstanbul da uluslararası göçmen ve sığınmacılara ev sahipliği yapmaya başladı. 1990'larda İstanbul, barındırdığı enformel emek piyasasının da etkisiyle Doğu Avrupa, Balkanlar, Orta Doğu, Asya ve Afrika'da yaşanan siyasi kriz, yoksulluk, çatışma, savaş ve yaygınlaşmış şiddetten kaçan esnek ve düzensiz göçmen emeğini çekmeye devam etti.

İstanbul bugün de göç almaya devam ediyor ancak özellikle son on yıllık dönemde kentin göç profilinde önemli değişiklikler gözlemlemek mümkün. TÜİK verilerine göre, İstanbul 2016-2017 döneminden itibaren aldığı göçten daha çok göç vermeye başladı.[7] Murat Güvenç'e göre, bu gelişme sadece nüfusun azalması olarak okunmamalı ve net negatif göç trendinin bir

süre daha devam etme olasılığı bulunuyor. Eskiden İstanbul daha çok düşük ve orta eğitimli göçü alırken şu an daha yüksek eğitimli göçü alıyor. Ancak yüksek eğitimli nüfus İstanbul'dan gidenler arasında da önemli bir yer tutuyor. Karadeniz'den İstanbul'a göç azalırken, İstanbul'un göç alışverişi diğer metropoller ve sahil yöreleri arasında gerçekleşmeye başlamış durumda. Gidenler arasında tersine göç süreciyle Ordu ve Giresun başta olmak üzere memleketine geri dönenlerin yanı sıra Tekirdağ ve Kocaeli'ye yönelenler de bulunuyor. Ancak bu durumu Tekirdağ ve Kocaeli illerinin sınırlarının İstanbul'un sınırlarıyla birleşmesi, İstanbul'un metropolleşme sürecinde sınırlarının bu iki kente kayması olarak görmek daha doğru.[8] Güvenç ayrıca İstanbul'un göç açısından çekiciliğinin azaldığını, aldığı göç açısından ise son durak olma özelliğini kaybettiğini, 1985'de İstanbul'a göç eden her üç kişiden birinin İstanbul'a yerleşirken, son 35 yıl içerisinde yaşanan değişimler çerçevesinde beş kişiden sadece birinin İstanbul'da kaldığını, diğer dört kişinin başka yerlere göç etmeye başladığını belirtiyor.[9]

İstanbul'un insan hareketliliği açısından çekiciliğini kaybetmesinin nedenlerini sıralamak kolay değil. Kentte yaşayan farklı grup, topluluk ve toplum kesimleri açısından farklı nedenlerin birleşimi ve etkileşimi İstanbul'dan ayrılma kararında etkili olmaktadır denilebilir. Yine de bu nedenleri birkaç başlık altında ele alabiliriz.

Deprem tehlikesi: 1999 depremiyle sarsılan İstanbul'da çok büyük can ve mal kayıpları yaşandı. Depremden sonra geçen yirmi yılı aşkın sürede yeterince önlem alınmadığı endişesi her küçük çaplı depremde yaşanan yıkım ve sarsıntılarla artıyor. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin (İBB) çalışmaları 1.166.000 binanın yüksek deprem riskine sahip olduğunu, İstanbul'da 7,5 şiddetinde bir deprem olması durumunda da 194.000 binanın orta ve çok ağır hasar, 48.000 binanın ağır ve çok ağır hasar görebileceğini ortaya koyuyor.[10] Yıkım ve binlerce can kaybının ötesinde olası şiddetli bir depremde doğalgaz patlaması gibi nedenlerle yangınlar çıkması, içme suyuna erişimin kısıtlanması, doğalgaz ve elektrik kesintileri, tedarik zincirinde kesintiler, toplanma alanlarının yapılaşma nedeniyle kısıtlanmış olması, yol, köprü ve viyadüklerin hasar görmesi ya da yoğun trafik nedeniyle İstanbul'dan çıkış yollarının da kapanabileceği gibi ürkütücü öngörülerin yanı sıra inşaat yapım giderlerinde artış nedeniyle hasarlı binaların tamirinin sekteye uğraması gibi nedenler de imkânı olanların depreme dayanıklı konutlara ve başka kentlere taşınma kararını etkiliyor.

Kent yoksulları, kentin merkezinden ve yaşadıkları mahallelerden dışlanıyor, kentte tutunmakta zorlanıyor ve bunun sonucunda kent çeperlerine ve dışına göçe ve tersine göçe yöneliyor.

Kentsel dönüşüm: Batılı kentlerde kentsel dönüşüm 1970'li yıllarda yeni üretim tarzlarının ortaya çıkışı sürecinde işlevini yitiren sanayi alanlarının dönüşümüyle gerçekleşmeye başladı. Sanayi toplumundan bilgi ve sanayi sonrası topluma geçiş, fordist üretim tarzından esnek üretim tarzına geçiş, ulus-devletten küresel devlete geçiş ve modernizmden postmodernizme geçişin yarattığı dönüşümler de kentsel dönüşüm sürecini şekillendirdi. Mekânın yeniden düzenlenmesinin neoliberal küreselleşme çerçevesinde rekabetçi ve yenilikçi firmaları, sermayeyi ve kurumları kentlere çekmesinin yanı sıra yerel yönetim, demokrasi ve kurumsallaşma açısından da yeni sonuçları oldu.[11] Türkiye'de ise kentsel dönüşüm 1980'lerden itibaren alt gelir grubuna ait konut alanlarının üst gelir grubuna yönelik ticari alanlara dönüştürülmesi çerçevesinde başladı. İstanbul, kentsel dönüşüm sürecinden en yoğun etkilenen kent durumunda. Kentsel dönüşümün, 1999 depremi sonrasında depreme dayanıklı olmayan binaların yıkımı ve gecekonduların tasfiyesi olarak gerekçelendirilmesi ve kaçınılmaz olarak tanımlanması esasen bu süreçte yaratılan rantın paylaşımının sorgulanmasını engelliyor. Neoliberal kentsel dönüşüm sürecinde kamu-özel teşebbüs ortaklığıyla özel sektör ve TOKİ çok güçlü aktörler hâline gelirken, kentin yoksulları bu dönüşümün tamamen kaybedenleri oluyor.[12] Sosyal refah hizmetlerinin kısıtlanması, ortak kullanıma açık kent merkezlerinin ve yerleşim alanlarının özel sermayeye açılması sonucu artan işsizlik, barınma sorunu ve kentsel hizmetlerden dışlanma düşük gelir gruplarının kentlerde tutunmasını güçleştiriyor.[13] Kent yoksulları, kentin merkezinden ve yaşadıkları mahallelerden dışlanıyor, kentte tutunmakta zorlanıyor ve bunun sonucunda kent çeperlerine ve dışına göçe ve tersine göçe yöneliyor.

Pandemi ve sonrası: COVID-19 virüsünün hızla yayılıp bir pandemi hâline gelmesi büyük (özellikle küresel) kentlerde yaşayan yoğun nüfus ve kentler arası hareketliliğin yoğunluğu ile açıklanabilir. Kentlerde küçücük evlerine hapsolan ve yoğun nüfusun yaratabileceği riskleri gören birçok kişi evden çalışma modelinin uygulamaya konmasıyla kentler dışında yaşayarak çalışma ve hatta dijital göçmen olmayı da deneyimledi. Pandemi kentlere yönelmiş olan göçü yavaşlatırken kentleri terk etme trendi kentlerin önemli ölçüde nüfus kaybetmesine yol açtı. Pandemi sonrası döneme geçiş yaptığımız bu dönemde gidenlerin dönmesinden ziyade yeni gelecek göçmenlerin kent nüfuslarını artırabileceği öngörülüyor.[14]

Pandemi, İstanbul'un sınırlarını genişletti. Kentler ve diğer mekânlar arasında artan bağlar ve ağlar nedeniye Brenner ve Schmid, kır ile kent arasındaki sınırın ve hatta kırın ortadan kalktığını, kırın kentte yaşayan insanların ve kentle bağlı süreçlerin üretim ve yatırım girişimlerinin bir alanı hâline geldiğini ifade ediyor.[15] Pandemi sonrasında evden ya da hibrit çalışma modeli, İstanbul dışında nüfus yoğunluğunun düşük olduğu kırsal alanlar ve komşu illerde konut alımını ve arsa, tarla ya da bahçelere yönelik ilgiyi artırdı. Kır ve diğer kentlerde konut ve emlak piyasası İstanbulluların yatırım ve yaşam planlarından doğrudan etkilendi.

Pandemi İstanbul'da, istihdamı önemli ölçüde azaltırken işten memnuniyetsizliğin ve işsizlik sürelerinin (özellikle

kadınlar ve genç nüfus açısından) artmasına neden oldu.[16] Pandeminin hâlihazırda geçim sıkıntısı yaşayan İstanbul sakinlerinin hayatını daha da güçleştirdiği, tersine göçün İBB'nin taşınma amacıyla verdiği maddi yardımla mümkün olduğu görülüyor.[17]

Pandeminin hâlihazırda geçim sıkıntısı yaşayan İstanbul sakinlerinin hayatını daha da güçleştirdiği, tersine göçün İBB'nin taşınma amacıyla verdiği maddi yardımla mümkün olduğu görülüyor.

Tersine göçün yaşandığı ilçelerin başında Esenyurt, Bağcılar, Sultanbeyli geliyor. İstanbul'dan göç edenler Batman, Ordu, Diyarbakır'a ağırlıkla yöneliyor. Göç veren ilçelerin aynı zamanda uluslararası düzensiz göçmen ve mültecilerin yoğunlaştığı yerler olması ve ucuzlatılmış düzensiz göçmen emeği istihdamının yarattığı işsizlik kent yoksullarının kentte tutunmasını güçleştiriyor.[18]

Uluslararası düzensiz göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar: Türkiye'de 5 milyonu aşkın uluslararası göçmen ve sığınmacı bulunuyor. Türkiye'de geçici koruma rejimi altındaki Suriyelilerin büyük bir çoğunluğu kent mültecisi ve en fazla Suriyeli İstanbul'da yaşıyor. Mülteciler kentte yerleşecekleri mekânları belirlerken bireysel beklenti ve ihtiyaçların yanı sıra kamu hizmetlerinin yetersizliği nedeniyle çalışma, barınma, eğitim ve sağlık alanlarına ilişkin fırsat ve hizmetlere kolay erişim sağlayan mekânlara yerleşmeyi tercih etmekteler.[19] Düzensiz göçmen ve kent mültecilerinin büyük çoğunluğu en ucuz ve en kolay erişilebilir konut imkânlarını sunan, daha önceki dönemde gecekondu bölgesi olup kentsel dönüşüm amacıyla boşaltılmış çöküntü alanlarına yerleşmeyi tercih ediyor.[20] Kent yoksulları ile mülteciler arasındaki rekabet, COVID-19 pandemisi ve sonrasında artan ekonomik durgunluk ve eşitsizlikler nedeniyle keskinleşirken mültecilerle kentlerin diğer sakinleri arasındaki sosyal mesafe de giderek derinleşiyor. Mültecilerin giderek görünürlük kazanan varlığının yarattığı güvenlik ve gelecek endişelerinin popülist söylemler ve hareketlerce kullanılması ve körüklenmesi ise mülteci karşıtlığını artırıyor, birlikte yaşamayı daha da güçleştiriyor.

Yaşam kalitesinde düşüş: Yoğun nüfus, trafik, hızlı betonlaşma, yeşil alanların azalması, temiz hava ve sağlıklı gıdaya erişimin güçlüğü, artan şiddet ve bunların yarattığı endişe ve stres nedeniyle yaşam kalitesinin düştüğü, kentin çok yorucu olduğu inancı birçok kişinin İstanbul'dan ayrılmasında etkili oluyor. İstanbul'un güvenli bir yer olmadığı endişesi, terör saldırıları, kentin önemli merkezlerinde giderek görünür hâle gelen şiddet, "kontrolsüz göç"e dair endişelerin körüklenmesi yaşam kalitesini ve keyfini azaltıyor. Kentte kendini güvende hissedememenin yanı sıra özgürlüklerin kısıtlandığı, yaşam tarzına müdahale edildiği düşüncesi de kentte alışılmış ve bilinen mekânların yitirildiğine dair bir yabancılaşma hissine yol açarak İstanbul'dan ayrılma kararında etkili olabiliyor.

Güvenç, kentlerin içindeki boşlukların "sivil disiplin, kamusallık, medeniyet" göstergesi olduğunu, aralıksız, boşluksuz betonlaşmanın ise "medeniyet zafiyetine" işaret ettiğini, İstanbul'un semtleri arasındaki ayrımların bulanıklaştığını ve bir semtin nerede başlayıp nerede bittiğinin belli olmadığını ifade eder. Semtler kimliğini ve dokusunu yitirir ve sadece birer istasyon ismine dönüşürken yitirilen sadece yeşil alan ve parklar değildir.[21]

İstanbul'da kadın olmak: İstanbul'un bireyselleşme için güvenlik ve özgürlük sunamaması, tersine özgürlükleri kısıtlamaya başlamasından en çok etkilenen gruplar arasında kadınlar bulunuyor. Yaşam tarzına müdahale süreçlerinden kadınlar doğrudan ve daha fazla etkilenmekte. İstanbul da kadına yönelik şiddetin en fazla görüldüğü kent. 2010-2020 arasında 347 kadının öldürüldüğü İstanbul en fazla kadın cinayetinin işlendiği kent konumunda.[22] Türkiye İstanbul Sözleşmesi'nden çekildikten sonra kadına yönelik şiddetin arttığı görülüyor. İstanbul'da kadınların güvende ve özgür hissetmeleri güçleşiyor. *Bianet*'in İstanbul'da kadınlarla görüşerek yapmış olduğu araştırma kadınların İstanbul sokaklarında, gece taksi kullandıklarında ya da toplu taşıma kullanırken korku ve tedirginlik hissettiğini ortaya koyuyor.[23]

Kira artışı: Pandemi sırasında evlerine hapsolan ve küçük, bahçesiz, yeşil alansız konutların boğucu etkisinin daha fazla ayırdına varan İstanbullular, pandemi sonrasında hızla artan kira fiyatlarıyla baş etmek durumunda kaldı. İstanbul'da kira bedelleri son bir yılda yüzde 144, son iki yılda ise yüzde 319 oranında artış gösterdi. Devletin kira artışını kontrol altına almak amacıyla uygulamaya koyduğu yüzde 25'lik kira zam sınırı uygulanmadığı gibi bu mahkemelerin kiracılar ve ev sahipleri arasındaki dava yükünü daha da artırdı. İstanbul'un özellikle merkezî ilçelerinde kiralık ev bulmak neredeyse imkânsız hâle gelirken 2022 emlak bedellerine göre en yüksek kira bedeli Sarıyer'de 28.500 liraya, en düşük kira bedeli Silivri'de 4.620 liraya ulaştı. Ev sahipleri maaş bordrosu, kefil, findeks raporu ve tahliye taahhütnamesi sunulmadan kira sözleşmesi imzalamazken, emekliler, öğrenciler ve asgari ücretliler İstanbul'da ev bulma konusunda en fazla güçlük yaşayanlar olarak dikkat çekiyor. Rus ve Arap yatırımcıların belli semtlere yoğunlaşan ilgisi de ev kiralarını ve fiyatlarını yükseltiyor.[24] Gayrimenkul yatırımı ile Türk vatandaşlığı edinmeye yönelik yeni düzenlemeler de satılık ev piyasasını doğrudan etkileyerek ev fiyatlarında yükselmeye yol açtı. Sassen, konut yapımının küresel finansal bir enstrümana dönüşmesiyle Londra, New York, Paris gibi kentlerdeki lüks konutların çok varlıklı uluslararası alıcıların hedefi hâline gelme sürecinin konut fiyat artışının ötesinde kent sakinlerinin bu lüks konut alanlarından çekilmesine de yol açtığını ortaya koyuyor.[25] Bu süreçten İstanbul da etkileniyor.

İstanbul'un enflasyonu: İstanbul Ticaret Odası'nın verilerine göre Ekim 2022'de yıllık bazda enflasyon yüzde 108,8, Kasım 2022'de ise yüzde 105,55 olarak kaydedildi. TÜİK ise Türkiye geneli için Tüketici Fiyat Endeksi'ni (TÜFE) yıllık yüzde 84,39 olarak açıkladı.[26] İstanbul'un enflasyonu ise

TÜİK'in açıkladığı Türkiye genelindeki enflasyon oranından daha yüksek seviyede. İstanbul'da çalışan nüfus TÜİK'in açıkladığı TÜFE oranında maaşlarına zam aldığından aradaki enflasyon farkı özellikle sabit gelirlilerin satın alma gücünde ciddi bir azalışa neden oluyor, sadece dar gelirlilerin değil orta sınıfın da İstanbul'da yaşamasını güçleştiriyor.

Yurt dışına göç

Türkiye'den yurt dışına yönelen nitelikli emek hareketi, 2014 yılından itibaren ivme kazandı. TÜİK 2019 verilerine göre, Türkiye'den yurt dışına göç eden 330 bin 289 kişinin yüzde 54,6'sı erkeklerden, yüzde 45,4'ü ise kadınlardan oluşuyor. Türkiye'den yurt dışına giden nüfusun 84.863'ü Türk vatandaşı, 245.426'sıysa yabancı uyruklu. En yoğun göç 25-29 yaş grubunda yaşanırken, 20-24 yaş ve 30-34 yaş grupları da eklendiğinde göç edenlerin önemli bir bölümünü genç nüfusun oluşturduğu görülüyor. İstanbul, yurt dışından en fazla göç alan ve yurt dışına en fazla göç veren kent (Türkiye'den yurt dışına göç edenlerin yüzde 42,5'i).[27] Meslek gruplarına göre nitelikli emeğin göç ettiği ülkeler değişebiliyor. Doktor ve mühendisler ağırlıklı olarak Almanya, Fransa, Hollanda olmak üzere farklı Avrupa ülkelerini tercih ederken ilaç sektöründe çalışanlar ABD'ye yönelmekte. Doktorlar; sağlıkta şiddet, ağır çalışma şartları ve ücret konusundaki memnuniyetsizlikleri nedeniyle göç etme kararı alıyor. Yazılım Sanayicileri Derneği (YASAD) Başkanı Gönül Kamalı 2021'de 30 bin yazılımcının düşük ücretler ve uzun çalışma saatleri nedeniyle yurt dışına gittiğini ve gidenlerin sayısının artmasını beklediklerini ifade ediyor.[28] Avrupa ülkeleri, Kanada ve ABD'nin nitelikli iş gücünü çekmek için uygulamaya koyduğu programların da bir ölçüde olduğu söylenebilir, ancak Türkiye ve İstanbul'daki ekonomik nedenlerin yanı sıra yaşam tarzına müdahale, özgürlüklerin kısıtlanması, güvenlik ve geleceğe ilişkin endişeler de gitme kararında etkili oluyor. Besim Can Zırh bu durumu şu sözlerle özetliyor:

> *Ben yaşadığımızın daha çok bir "duygu göçü" olduğunu düşünüyorum. İnsanlar, içinde yaşadıkları memlekete seslerini duyuramadıklarında "çıkmak" dışında başka bir çözüm düşünemedikleri için gidiyorlar. Göçenler nitelikli oldukları için değil, bu ülkeden çıkabildikleri için göçüyor. Onların ardında ise benzeri bir imkâna erişemedikleri için geride kalmak zorunda olanlar kalıyor.*[29]

Sonuç Yerine

Landau ve Kihato göç alan birçok Afrika kenti üzerine çalışmalarından hareketle bu kentlerin kent sakinlerine (göçmenler de dâhil) hayatlarını sürdürebilmeleri için giderek daha az güvenli, istikrarlı, öngörülebilir koşullar sunduklarını ortaya koyar. Belirsizlikler, şiddet, özellikle barınma, iş bulma ve geçinme gibi artan sorunlar kent sakinlerini yaşamlarını garanti altına alma arayışına sürüklerken bir yere yerleşme ve ait olmaktan ziyade farklı yerlerde (kent, bölge ya da ülke) yatırım yapma, buralardaki olanakları takip etme, bulunulan kent dışında bağlantılar kurma arayışına itiyor. Bu nedenle kent sakinleri kalıcı bir geçicilik *(permanent temporariness)* durumunu deneyimliyor. Küresel Güney'in birçok kentinde kalıcı olmanın getirileri sınırlı kalıyor ve buralardaki göçmenler kenti daha iyi ve müreffeh bir gelecek için geri dönmeden ya da başka ülkelere yola çıkmadan önce konakladıkları geçici bir durak olarak görüyor.[30] Landau birçok klasik göç kentinin de mutenalaştırma ve güvencesizleşme süreçleriyle dönüşüm geçirerek parçalandığını, en el değmemiş mekânların bile artık kıtasal ya da küresel takımadaların parçası hâline geldiğini, farklı kentlerin ve mekânların karşılıklı etkileşim ve ağlarla birbirine bağlandığını ifade ediyor.[31] Bu durum yerleşiklik-göçmenlik ikiliğini de sorgulamaya açıyor. Göçmenler bir kentte çalışırken aslında başka bir yere gitmek için bekliyor, planlar yapıyor, gönderdiği havalelerle göç gönderen bağlamdaki statüsünü yönetmeye çalışıyor. İnsan hareketliliğinin sürekli arttığı bir çağda İstanbul'un farklı hareketliliklerin karşılaştığı ve geçiş noktası olma özelliği daha fazla vurgulanıyor. Gelenler, gidenler ve geçiş yapanlar kenti değiştirip dönüştürmeye devam ediyor.

Fotoğraf Altay Tuz

Notlar

1 Loren B. Landau, L.B. (2019). "Temporality, Informality, & Translocality in Africa's Urban Archipelagos," MIASA Working Paper No 2019(4), University of Ghana, Accra, s. 7.

2 Sennett, R. (2009) "İstanbul: The Hinge City," Urban Age Conference, 5-6 Kasım, İstanbul https://urbanage.lsecities.net/conferences/istanbul-2009#day-1 [Erişim tarihi: 7 Aralık 2022].

3 Tümtaş, M. S. ve C. Ergun (2016). "Göçün Toplumsal ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri," Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(4), s. 1351.

4 Güvenç, M. (2018) "İstanbul'un Gelişimi ve Sosyal Coğrafyası," Cumartesi Aurası, 30 Haziran, https://www.youtube.com/watch?v=TL9FoGb-33nY (Erişim tarihi: 7 Aralık 2022).

5 Erder, S. (2015): "Köysüz 'Köylü' Göçü," İstanbul Bir Kervansaray (Mı?): Göç Yazıları içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 32-33.

6 Kaygalak, S. (2001) "Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekânsal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği," Praksis, 2, s.166.

7 TÜİK (2022). "Net Göç Hızı," https://cip.tuik.gov.tr/ (Erişim tarihi: 1 Aralık 2022).

8 Habertürk TV (2017). "İstanbul İlk Kez Göç Verdi," 3 Kasım, https://twitter.com/haberturktv/status/926400174548586497 (Erişim tarihi: 7 Aralık 2022).

9 Güvenç, M. (2020). "İstanbul'un Çekiciliği Azaldı" Sabancı Üniversitesi, İstanbul Politikalar Merkezi "İstanbul Perspektifleri" Söyleşi Serisi, https://medyascope.tv/2020/01/31/istanbul-perspektifleri-soylesisinde-konusan-prof-dr-murat-guvenc-istanbulun-cekiciligi-azaldi/ (Erişim tarihi: 14 Aralık 2022).

10 Güney, K. M. (der.) (2019). "İstanbul Deprem Çalıştayı," İBB, İstanbul Planlama Ajansı, 2-3 Aralık 2019, İstanbul, 2020, s.15. https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2021/08/istanbul-deprem-calistayi-raporu.pdf

11 İlhan Tekeli v.d. (2015) İlhan Tekeli ile Günümüze ve Geleceğe Dair, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 130-131.

12 Tekeli v.d., 2015, ss. 131-133.

13 Kaygalak, "Yeni Kentsel Yoksulluk," ss.127-128.

14 William H. Frey, "Big Cities Saw Historic Population Losses while Suburban Growth Declined During the Pandemic," Brookings Metro, 11 Temmuz 2022. https://www.brookings.edu/research/big-cities-saw-historic-population-losses-while-suburban-growth-declined-during-the-pandemic/ (Erişim tarihi: 7 Aralık 2022).

15 Neil Brenner and Christian Schmid (2013) "The 'Urban Age' in Question," International Journal of Urban and Regional Research, Vol. 38, No.3, ss. 731, 751)

16 Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi (2022). "İstanbul İşgücü Piyasası: Yapısal Özellikler ve Sorunlar," 10-11. https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2022/03/Istanbul-Isgucu-Piyasasi-Yapisal-Ozellikler-ve-Sorunlar-Arastirma-Raporu.pdf (Erişim tarihi: 1 Aralık 2022).

17 Çoktan, G. (2021). "İstanbul'dan Göç Nüfusu Azalttı," 6 Şubat, https://www.milliyet.com.tr/gundem/istanbuldan-goc-nufusu-azalti-6424325 (Erişim tarihi: 7 Aralık 2022).

18 Sağkal, S. (2022). "CHP'li Gürsel Tekin: 'Taşı Toprağı Altın' Diye İstanbul'a Geldiler, Sefaletle Dönüyorlar," Cumhuriyet, 21 Ağustos, https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/chpli-gursel-tekin-tasi-topragi-altin-diye-istanbula-geldiler-sefaletle-donuyorlar-1971992 (Erişim tarihi: 7 Aralık 2022).

19 Güngördü, F. N. (2021). "Refugee Emplacement in Urban Areas: The Multi-Scalar Mobility Patterns And Location Choices of Syrian Refugees in Izmir, Turkey," Unpublished Ph.D. Thesis Submitted to The Graduate School of Social Sciences of the Middle East Technical University, s.10.

20 Savran Penbecioğlu, S. (2022). "Syrian Refugees as the Victims of Urban Regeneration: A Case Study of Ankara, Önder and Ulubey Neighborhoods," 5(2), s.171.

21 Murat Güvenç ile İstanbul'un Son Yüzyılı Üzerine. (2010). Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 8, Sayı 16, ss.431-432.

22 https://kadincinayetleri.org/

23 Köseoğlu, E. (2022). "İstanbul'da Kadınlar Anlattı: Toplu Taşımada Hep Diken Üstündeyiz," Bianet, 15 Eylül, https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/267174-istanbul-da-kadinlar-anlatti-toplu-tasimada-hep-diken-ustundeyiz (Erişim tarihi: 7 Aralık 2022).

24 Sayın, B. C. (2022). "Bu Kiralar Bu Fiyatlar Ne Olacak?" Oksijen, 25 Kasım-1 Aralık, 1, 20.

25 Sassen S. (2014). Expulsions: Brutaliy and Complexity in the Global Economy, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, ss. 121, 134.

26 Cumhuriyet (2022). "İstanbul'un Kasım Ayı Enflasyonu Belli Oldu", 1 Aralık https://www.cumhuriyet.com.tr/ekonomi/istanbulun-kasim-ayi-enflasyonu-belli-oldu-2007947 (Erişim tarihi: 7 Aralık 2022). TÜİK, "Tüketici Fiyat Endeksi, Kasım 2022" https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Kasim-2022-45800&dil=1 (Erişim tarihi: 7 Aralık 2022).

27 TÜİK (2019). , "Uluslararası Göç İstatistikleri, 2019," https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararasi-Goc-Istatistikleri-2019-33709 (Erişim tarihi: 7 Aralık 2022).

28 Kılıçay, İ. (2022) "Türkiye Bir Yılda 30 bin Yazılımcı Kaybetti," https://www.bloomberght.com/turkiye-bir-yilda-30-bin-yazilimci-kaybetti-2320014 (Erişim tarihi: 29 Kasım 2022).

29 Besim Can Zırh, "Gidemeyenlerin Ülkesi 2.0: 'Beyin Göçü' Değil, 'Duygu Göçü'" Perspektif, "Dosya: Türkiye'den Yeni Göçmenler: Beyin Göçü ve Expatlar,"1 Aralık 2022, Sayı: 316, s. 25. "https://perspektif.eu/2022/12/01/gidemeyenlerin-ulkesi-2-0-beyin-gocu-degil-duygu-gocu/

30 Landau L. B. ve C. W. Kihato (2020). "The Informalisation of Migration Governance across Africa's Urban Archipelagos," in Tanja Bastia and Ronald Skeldon (eds.) Routledge Handbook of Migration and Development, London: Routledge, ss.162-163.

31 Landau (2019). "Temporality, Informality, & Translocality in Africa's Urban Archipelagos", MIASA Working Paper 4, ss. 8, 10.

Nitelikli Emek Göçü

İstanbul giderek artan nitelikli göçün kaynağı hâline geldi. Yurt dışına yerleşmiş veya yurt dışına gitmeyi planlayan eğitimli, orta ve orta üst gelir seviyesine sahip beyaz yakalılarla yapılan saha araştırması bu durumun siyasi gelişmelerden kısıtlı kariyer imkânlarına kadar birçok nedeninin olduğunu ortaya koyuyor. Bu ilk bakışta kayıp olarak gözükse de İstanbul ile bağların kopmamasının yolunu açacak projelerle bu kayıp telafi edilebilir.

Hazal Bölerek *

* Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler

Türkiye'nin ev sahipliğinde yaşayan mülteci sayısının artması son yılların en çok tartışılan göç konularından biri oldu fakat Türkiye göç almanın yanı sıra yeni bir nitelikli göç hareketinin de kaynak ülkesi olarak belirmeye başladı.[1] İstatistiklere göre, 2016-2019 arasında Türkiye'den göç eden kişilerin çoğunluğu 25-29 yaş aralığındaki bireylerdi. 2016 yılında 10.348 olan 15-29 yaş arası göçmen sayısı ise 2019 yılında 18.148'e ulaştı.[2] 23 Nisan 2019'da bir muhabirin "Gelecekte ne yapmak istiyorsun?" sorusuna bir çocuğun "Köln Üniversitesi'nde tıp okumak istiyorum. Sonra belki Alman vatandaşı olurum" cevabını vermesiyle konu üzerine tartışmalar başta medyada olmak üzere artış gösterdi ve dış göçün etkisi artık göz ardı edilemez hâle geldi.[3] 2016'da Berlin'deyken sayıları gün geçtikçe artan ve kendilerini 1960'larda göç etmiş Türk diasporasından ayrı tutan yeni göçmenler üzerine yaptığım gözlemler onların hikâyelerini merak etmeme sebep oldu. 2014 yılından itibaren hız kazanan nitelikli emek göçünü inceleyen "Türkiye'den Almanya'ya Vasıflı Emek Göçünün Nedenleri ve Etkileri: 2014 – 2019" adlı tez çalışmam için, Türkiye'den gitmiş ve gitmek isteğinde olan toplam 35 kişiyle yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirdim. Göç etme isteğinde olan 5 katılımcının çalışma sırasında ve göç etmiş 18 katılımcının da göçten önce yaşadığı şehrin İstanbul olması, mülakatların analizi sonucunda İstanbul ile bağlantılı göç nedenlerine dair bazı bulguları da ortaya çıkardı. Mühendis, avukat, doktor, akademisyen, fizyoterapist, bankacı, bilişim uzmanı ve öğrenciler gibi farklı dallarda çalışan ve en az bir, en çok dört yabancı dil bilen kişilerden oluşan katılımcıların 19 tanesi göç etmeden önce toplumun kalanına kıyasla sosyoekonomik durumunu "ortalama üstü" olarak nitelendirmekteydi. Göç etmeyi planlayan 3 katılımcı da soruyu aynı şekilde yanıtlarken 4 katılımcı "ortalama" olarak cevapladı.[4] Peki, bu eğitimli, gelir düzeyi orta ve üstü olan, beyaz yakalı bu insanlar İstanbul'u neden terk ediyorlar? Bu yazıda, nitelikli emek göçünün yapılan çalışmada belirlenen sebepleri, mekanizmaları ve olası etkileri altında İstanbul özelinde gözlemlenen hususları ele alacağım.

Görüşmeler sonucu, katılımcıların Türkiye'den gitmesine sebep olan 10 adet itici faktör bulunuyor. Bunlar arasında; Türkiye'deki siyasi gelişmeler, eğitimde eşitsizlik, düşük eğitim kalitesi, kötü çalışma koşulları, kısıtlı kariyer imkânları ve kısıtlı kişisel alan temel itici faktörler olarak ortaya çıkıyor. Tamamlayıcı faktörler ise ekonomik kriz-işsizlik, toplumda artan şiddet, çevre problemleri, zorunlu askerlik, düşük kalitede sosyal hayat ve ailelerin yurt dışı göçüne yönlendirmesi olarak şekilleniyor. Bu sebeplerin analizi sonucu İstanbul ile ilgili ortaya çıkan unsurları aşağıda başlıklar altında topladım.

Fotoğraf Tahir Akkurt

Güvenlik Endişesi

İstanbul her zaman büyük toplumsal olaylardan etkilenen ve bazen olayları başlatan bir merkez oldu. 2013'de Gezi protestolarının başlangıç yeri, 2014-2016 arasındaki terör saldırılarının hedef noktası ve 2016 yılındaki darbe girişiminde merkezi olayların yaşandığı yerlerden biri oldu. Bir katılımcı, ülkeden gitme kararını almasındaki en önemli etkenlerden birini Gezi protestoları sırasında gözlemlediği polis şiddeti olarak açıklıyor. Terör saldırıları ve darbe girişiminin alınan göç etme kararlarındaki etkisi bir başka katılımcının sözlerinde de gözlemleniyor:

> *"İstanbul çok ışıltılı bir şehir dışarıdan. Ama ben dedim, 'Hayır, ben İstanbul'dan gitmek istiyorum.' (...) Bütün o darbe girişimi olsun, bombalı saldırılar olsun... Öyle olunca da verdiğimiz kararı kolaylaştırdı."*

O dönemde Almanya'daki eğitimini tamamlayan bir katılımcı da Türkiye'ye geri dönmeme kararında bu durumun etkili olduğunu açıklıyor. Güvenlik endişesinin sadece terör olaylarını değil, toplumda artan şiddet olaylarını da kapsadığı görülüyor. 20 yaşındaki bir katılımcı, İstanbul'da yaşarken son zamanlarda dışarıyı güvenli bulmadığından evine olabildiğince erken dönmeye çalıştığını ifade ediyor.

Şehirde Artan Toplumsal Baskının Özgürlükleri Kısıtlaması

Katılımcılar genellikle son yıllarda İstanbul'un kapsayıcı yapısının daha muhafazakâr bir hâle geldiğinden bahsetmekteler. Kamusal bir alanda alkol tüketimine veya sevgiliyle bir parkta oturmaya toplumdaki kişiler tarafından yapılan uyarılar görüşmelerde rahatsız edici bir unsur olarak anlatılıyor. Taksim'in değişen yapısında "eski ve mutlu" olarak tanımladıkları günleri bulamayan katılımcılar, bunu kendilerini şehirden uzaklaştıran bir sebep olarak göstermekteler.

Kalabalık Nüfus ve Trafik

Türkiye'nin en kalabalık şehri olma özelliği, İstanbul için artık sadece sakinlerinin gidiş nedeni değil, aynı zamanda başka illerden göç etmeyi düşünenlerin de İstanbul yerine yurt dışına gitmeyi tercih etmelerine sebep oluyor. Bir katılımcı, kariyerinde bir seviyeye geldikten sonra Türkiye'deki imkânların sadece İstanbul'da devam ettiğini fakat İstanbul'un kalabalık olmasının onu yurt dışı seçeneğine yönelttiğini ifade ediyor. İstanbul'un kariyer fırsatları konusundaki çekiciliğinin, şehrin kalabalığı karşısında etkisini yitirdiği anlaşılıyor.

Kalabalığın trafiğe de yansıması katılımcılar tarafından hayat kalitesini düşüren bir unsur olarak tarif ediliyor. Trafiğin yoruculuğu ve ulaşımdaki süre belirsizliği şikâyet konusu oluyor. Örneğin, her gün trafiğe maruz kalan iki katılımcı göç kararlarındaki ana nedenin trafik olduğunu ifade ediyor.

İnşaat Projeleri ve Yeşil Alan Eksikliği

Üçüncü Köprü projesi son yılların tartışma konularından biri olmuştu. Projenin Kuzey Ormanları'na vereceği zarar Türkiye'de farklı kesimlerce dile getirildi. Katılımcılardan biri de, projenin göç kararı almasındaki etkisini şöyle anlatıyor: "Ve benim için açıkçası üçüncü köprünün yapıldığı gün hüngür hüngür ağladığım gündür ve o günden sonra Kuzey'e gidemediğim gündür. (...) Bu benim için bir kırılma noktasıydı."

İnşaatlarla azalan yeşil alanlar kentin yoğun nüfusu göz önüne alındığında yetersiz kalıyor ve bir göç sebebi olarak belirtiliyor. İstanbul'da koşu yapabilmek için park alanlarına toplu taşımayla gidebildiğini ifade eden bir katılımcı, Almanya'da evinin önünde park olmasının bir lüks olmadığını açıklıyor.

İstanbul Depremi

1999 depreminin acı anıları hafızalarda yerini tutarken uzmanlar tarafından beklenen büyük deprem İstanbullular için yıllardır bir kaygı sebebi. Bu kaygının insanların şehri terk etmelerine yol açan ek bir sebep olduğu mülakatlarda görüldü. Bir katılımcı yaşadığı korkuyu "Yatağa gittiğimde, içimde hâlâ hazır olmam gerektiğine dair bir his var" diyerek anlatıyor.

Türkiye'nin Göç Politikaları

Türkiye, Suriye kriziyle dünyada en çok göçmen barındıran ülke durumuna geldi. Zamanla kamplardan şehirlere, özellikle İstanbul'a gelen mülteciler ev sahipleriyle daha çok etkileşim içine girdi. Tecrübeleri üzerine, katılımcılar olası riskler ve toplumsal yapıdaki değişimlerin göç kararlarını etkilediğini ifade etti. Bir katılımcı, insanların gelmesiyle ilgili bir sorunu olmadığını, fakat göçün kayıtsız gerçekleştiğini gözlemlediğini iletti. Kayıtsızlığa ek olarak, göçmenlerin toplum içindeki artan varlığının ülke demografisinde genel bir değişikliğe yol açmasının kendisini rahatsız ettiğini açıkladı:

"Bence Türkiye zaten genel bir demografik yapısını değiştirdi. Bu etkiler mi? Bu göçü etkiler. Benim için etkiler. Çünkü toplum daha mı cahilleşti denir, daha mı farklılaştı denir ya da etnik yapısını mı değiştiriyorlar denir, bilmiyorum ama değişti mi? Değişti. Ama demografik yapının değişmesi beni hâlâ rahatsız ediyor mu? Hâlâ rahatsız ediyor açıkçası."

Yurt dışına göçte bilgi aktarımının etkin rol oynuyor olması. Bilgi aktarımı, bazen yurt dışında eğitimlerine devam eden mezunların öğrencilerle, bazen göç eden kişinin eski iş arkadaşıyla, bazen ise sadece arkadaşların birbiriyle etkileşimiyle gerçekleşebiliyor.

Süreç her birey için farklı işlese de katılımcıların genel gidiş yolları eğitim ve kariyer üzerinden gerçekleşiyor. Katılımcılardan bir tanesi evlilik yoluyla göç ettiğini anlatıyor. Araştırmanın bir başka bulgusu da, yurt dışına göçte bilgi aktarımının etkin rol oynaması. Bilgi aktarımı, bazen yurt dışında eğitimlerine devam eden mezunların öğrencilerle, bazen göç eden kişinin eski iş arkadaşıyla, bazen ise sadece arkadaşların birbiriyle etkileşimiyle gerçekleşebiliyor. Karşılıklı etkileşimlerin sadece bilgi aktarımından ibaret olmadığı, bu etkileşimlerin yurt dışına gitmiş olanların geride kalanları gelmeleri için teşvik ettikleri, onlar üzerinde baskı kurdukları, ve hatta "sürü psikolojisi"ni andıran bir sürece dönüşebildiği ifade ediliyor.

Göç etmiş katılımcılardan 17 tanesi artık Türkiye'ye dönmeyeceğini, 7 tanesi dönüş durumlarının belirsiz olduğunu, 4 tanesi ise geri döneceğini ifade etmekte. Gitme isteğinde olan katılımcılardan 6 tanesi uzun süreli yerleşmek amacıyla gideceğini, bir tanesi ise gittikten bir süre sonra geri dönmek istediğini söylüyor. "Kalıcıyım" cevabını veren göçmenlerden bazıları bu kalıcılığın Almanya'da olmayabileceğini, oradan başka ülkelere gidebileceklerini belirtiyor.

Kalma sürelerindeki planları farklılık gösterse de katılımcıların hepsi Türkiye'deki aileleriyle bağlarını koruyor. Bu bağ sebebiyle yılda en az bir kere Türkiye'yi ziyaret ediyorlar ve ziyaretleri sırasında alışveriş yaparak getirdikleri dövizi kullanıyorlar. Fakat göçmenlerden Türkiye'ye düzenli bir para transferi mevcut değil. Ailelerine maddi destek sağlama veya Türkiye'de yatırım yapma istekleri olup olmadığı sorulduğunda 14 katılımcı "evet" cevabı vermekte fakat bazı katılımcılar yapmak isteseler de ailelerinin buna ihtiyacı olmadığını söylüyor. "Yeni bir göç dalgası" olduğunu da göz önünde bulundurursak, gittikleri yerde yaşamlarını tekrar kuran göçmenlerin ülkeye para transferi sağlamasının zaman alacağı aşikâr.[5] Ek olarak, oy verme haklarını göç ettikleri ülkede kullanıp Türkiye ile siyasi bağlarını koruyorlar. Görüşülen kişiler, yurt dışında edindikleri bilgi birikimlerini Türkiye'ye aktarmak isteseler de bunun için gerekli kanalların eksik olmasından ötürü herhangi bir girişimde bulunamadıklarını da ekliyorlar.

Nitelikli göçmenlerle geliştirilecek veya katkı sunmalarını sağlayacak projelerin hem Türkiye ve İstanbul hem de göçmenler için faydalı bir etkileşim alanı oluşturmasını bekleyebiliriz.

Nitelikli göçmenlerin bilgi birikimleriyle gitmesi, ülkeye düzenli para transferi sağlamaması, bilgi aktarımı yapamaması, gidişini kalıcı olarak planlaması ve Türkiye'nin onların yerine yeni insanları hemen yetiştirememesi Türkiye ve İstanbul açısından şu anda bir kayıp olarak beliriyor. Çeşitli nedenlerle gitmiş bu insanları dönüşe ikna etmek için saydığımız koşulları değiştirmemiz gerektiğine göre, bunun şu anda çok zor olduğunun farkındayız. Peki, onların bilgi birikiminden nasıl faydalanabiliriz? Görüşmelerde bilgi birikimlerini seve seve paylaşmak istediğini ifade eden fakat bir yolunu bulamayan nitelikli göçmenlerle geliştirilecek veya katkı sunmalarını sağlayacak projelerin hem Türkiye ve İstanbul hem de göçmenler için faydalı bir etkileşim alanı oluşturmasını bekleyebiliriz. Bu etkileşim alanı devletin, belediyelerin, sivil toplumun, üniversitelerin ve özel sektörün desteğiyle oluşturulabilir. Bu sayede, yurt dışına gidişlerin önüne geçilemese bile karşılıklı bilgi transferi her iki taraf için de olumlu sonuçlar üretme potansiyelini barındırıyor.

Notlar

1 Suriye Krizi ile Türkiye'ye gelen Suriyeliler geçici koruma rejimi altında bulunmaktadır. Bireysel mülteci statü belirleme sürecini başlatamadıkları için henüz "mülteci" olarak anılmıyorlar. Türkiye'ye sığınmalarına yol açan sebebin yaygınlaşmış şiddet koşulları olması, her ne kadar bu statüye sahip olmasalar da, bu metinde "mülteci" ifadesini tercih etme nedenimdir.

2 TÜİK (2020). Tablo 1: Yaş grubu ve cinsiyete göre Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden göç. Uluslararası Göç İstatistikleri 2016-2019, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararasi-Goc-Istatistikleri-2019-33709.

3 Sputnik (2019). NTV canlı yayınında "Gelecek hayalin ne?" sorusuna cevap: "Köln'de tıp okumak istiyorum, belki Alman vatandaşı olurum." April 23, https://sptnkne.ws/mpW7.

4 Görüşmeler, 2014-2019 yılları arasında Türkiye'den Almanya'ya göç etmiş 28 ve çalışma sırasında göç etmeyi planlayan 7 kişiyle gerçekleştirildi. Öğrenciler, yarı-tamamlanmış beşeri ve sosyal sermaye olarak değerlendirildiği için çalışmaya dâhil edildi. En az lisans eğitimi olan veya en az lisans derecesi eğitimini almak için Almanya'ya giden kişilerle kartopu tekniğiyle iletişime geçildi. Yaş ortalaması göç etmiş olanlar için 30'ken, göç etme isteğinde olanların yaşı 25'ti. Beşeri ve sosyal sermaye kavramları ilgili olarak bkz. Bilecen Süoğlu, B. (2012). "Trends in Student Mobility from Turkey to Germany", Perceptions, 17(2): 61-84.

5 Yeni göç hareketi ile giden göçmenlerin kendilerini "Yeni Dalga" olarak tanımladıkları röportajlarda gözlemlendi. Bir görüşmeci, Almanya'daki çevresini şu şekilde tanımladı: "Türkiyeliyse, genelde yeni dalga yakın çevrem." Ayrıca, 1960'larda başlayan göçle oluşmuş Türk Diasporasının da yeni göçmenleri böyle tanımladığını açıkladı: "Bu arada şimdi bize de 'New Wave' diyorlar. (...) Bu, artık sokakta kullanılıyor. 'Aa siz yeni dalgasınız değil mi?' falan; bu konuda çok ciddi bir ayrım var. Onlar bir anda anlıyorlar kimin yeni olduğunu."

İPA İstanbul Kitaplığı
zengin içeriğiyle araştırmacıların yeni adresi oldu.

İstanbul ve kent çalışmaları alanlarına odaklanan İPA İstanbul Kitaplığı, İPA Kampüs'te araştırmacı ve akademisyenleri ağırlamaya devam ediyor. 2022 yılında kurulan İPA İstanbul Kitaplığı, kısa sürede 5 binin üzerinde üye sayısına ulaştı.

On binlerce kaynağı araştırmacıların erişimine açan İPA İstanbul Kitaplığı, kent araştırmaları, mimarlık, şehir planlama ve benzer uzmanlık alanlarında zengin bir içeriğe sahip. İPA İstanbul Kitaplığı, bir araştırma kütüphanesine dönüştürülen Atatürk Kitaplığı ile entegre çalışarak, orada yer alan 40.000'den fazla İstanbul araştırmalarını konu alan basılı yayını da kullanıcılarının hizmetine sunuyor.

Travmaların Ardından Bir Gelecek Tahayyülü
Gençler ve Göçler

2010 boyunca yaşanan otoriterleşme, muhafazakârlaşma, dindarlaşma, ekonomik kriz gibi siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişmelerin yarattığı travma ve olumsuzluklar önceki dönemdeki göç eğilimlerinde değişikliğe yol açtı. Eğitimli ve kalifiye gençler, bir dönem eğitimli nüfusu kendine çeken İstanbul'dan artık gidiyor. Yaşam tarzlarını özgürce yaşayamadıklarını düşünen gençler, siyasi baskılardan ve ekonomik güvencesizliklerden kaçarken yurt dışına yöneliyorlar. İnsan sermayesi bakımından kayıp anlamına gelen beyin göçünü durdurmak gençlere özgürce kendilerini gerçekleştirebilmelerinin olanağını sağlayacak yeni bir gelecek ve umut perspektifiyle mümkün.

Ayhan Kaya *

* Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi

Türkiye, 2011 yılında gerçekleşen genel seçimler ve aynı yıl başlayan Suriye krizinin neden olduğu kitlesel göçle birlikte bir takım siyasal, toplumsal ve iktisadî sorunlar yumağıyla karşı karşıya kaldı. Bu zaman zarfında yaşanan Gezi protestoları, bitmek tükenmek bilmeyen terör eylemlerinin yol açtığı insan kayıpları, başarısız askerî darbe girişimi ve yaşanmakta olan ekonomik kriz ve hiperenflasyon baskısı karşısında Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları çok sayıda travma yaşadı. Bu ve benzeri siyasal ve toplumsal gelişmeler geçmişte olduğu gibi günümüzde de çok sayıda kalifiye ve eğitimli genç insanın başka ülkelere göç etmesine neden olmaya devam ediyor.

Türkiye, göçlerle kurulan ancak ulusal eğitim müfredatı dâhil pek çok alanda bu gerçeği büyük ölçüde yadsıyan bir ülkeydi yakın zamana değin. 19. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu dışından gelen göçlerle Anadolu coğrafyasının nüfusunun dörtte bir oranında arttığını biliyoruz. 20. yüzyılda uluslaşma sürecinde Anadolu'yu terk etmek zorunda kalanlar ve Anadolu'ya göç etmek zorunda kalanlar yine toplumsal belleğimizde yer etti. 19. yüzyılın son çeyreğinden bugüne kadar Anadolu coğrafyasının büyük ölçüde Müslümanlaşmasına yol açmış göçlere tanık olduk. 2011'den itibaren ülkeye yönelen Suriyeli göçü bir anlamda Anadolu coğrafyasının Müslümanlaşmasının son bileşeni. Türkiye, bir yandan 1960'lı yıllar itibarıyla önce Avrupa ülkelerine sonra Körfez ülkelerine işçi göçü verirken, diğer yandan ülkede yaşanan sosyo-ekonomik ve politik çalkantıların ardından özellikle Batılı ülkelere doğru yönelen göç süreçlerinde büyük yükseliş trendleri yaşadı. 1960 askerî darbesinin ardından yaşanan politik gelişmelerle birlikte özellikle bir takım İslamcı grupların Avrupa'ya göç ettiklerini ve dinî örgütlenmelerini bu coğrafyalarda sürdürdüklerini biliyoruz. 1970'lerin siyasal çalkantılarıyla birlikte özellikle sol grupların, Süryanilerin, Kürtlerin ve Alevilerin yine Avrupa'nın yolunu tuttuklarını ve 1980 darbesi sonrasında bu göçlerin daha da yoğunlaştığını hatırlıyoruz.

1990'larda Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve Türkiye'nin küreselleşme süreçlerine eklemlenmeye başlamasıyla Anadolu coğrafyası uluslararası insan hareketliliği anlamında giderek bir transit ülke hâline geldi. Bu dönemde özellikle Orta Doğu, Afrika ve Asya ülkelerinden transit göçle ülkeye gelenlerin yanı sıra eski Doğu Bloku ülkelerinden İstanbul'a doğru yönelen yoğun mekik göçü ile "bavul ticareti" yapıldığını hatırlamakta fayda var. Tarihi boyunca kilit bir noktada bulunan Anadolu'nun bu tür insan hareketliliği süreçlerine tanık olması kaçınılmaz. İstanbul gibi bir kente tarih boyunca gelen yeni sakinlerin değişen profillerini takip ettiğimizde bu coğrafyanın ne denli zengin bir göç ve göçmen coğrafyası olduğunu rahatlıkla görebiliyoruz. Örneğin İstiklal Caddesi'nde veya Kumkapı sokaklarında kendi hayat tecrübemizin el verdiği ölçüde farklı zamanlarda yaptığımız gezilerde insan profillerindeki devinim ve değişimi sürekli görmek mümkün.

2000'li yıllarda Türkiye bu kez çok farklı bir insan hareketliliğine tanık olmaya başladı. 1999'un Aralık ayında Avrupa Konseyi, Türkiye'ye aday ülke statüsü verdikten sonra Türkiye'nin Avrupalılaşma, demokratikleşme, liberalleşme, insan haklarına saygı, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, askerî vesayetin sona ermesi, iktisadi istikrar ve farklılıkların biraradalığı gibi konularda büyük ivme kaydedildiği ve gelecekteki AB tam üyeliği perspektifiyle ülkedeki bütün etno-kültürel ve dinî grupların ortak bir hedefe kenetlendiği görüldü. Bu süreç 2007'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar devam etti. 2000'li yılların ikinci yarısında gerçekleşen bir takım dönüşümler nedeniyle Türkiye'de devletin önemli bir dönüşüm yaşadığı görüldü. 2004 yılında Angela Merkel'in Almanya Şansölyesi olması ve yine aynı yıl bölünmüş Kıbrıs'ın AB'ye üye olarak kabul edilmesi, Türkiye'deki siyasal elitin AB entegrasyon sürecine yabancılaşmasına neden oldu. Öte yandan, 2007 Cumhurbaşkanlığı seçiminin sonucu Türkiye'de devletin siyasal dönüşümünü ve İslamileşme sürecini hızlandırdı. Bu ve benzeri gelişmeler ile birlikte Türkiye hızla Avrupa değerlerinden uzaklaşmaya başladı.

Türkiye, 1999-2007 arasında yoğunlaşan ve hatta 2013 Gezi protestolarına kadar azalarak da olsa devam eden bir göçe tanıklık etti. Söz konusu göçün seyri bu kez Avrupa'dan Türkiye'ye doğru oldu. Avrupa Birliği entegrasyonunun derinleşmesi ve Kopenhag kriterlerine uyumun gerçekleşmiş olması, toplumsal bütünleşmenin gelecekteki ortak AB üyeliği perspektifiyle sağlanmış olması, yabancı sermayenin ülkeye yoğun şekilde girmesi ve demokratikleşme reformları gibi daha pek çok nedenden ötürü ve tabii ki Anadolu coğrafyasının iklimsel, tarihsel, kültürel açılardan sunduğu daha pek çok cazibeden ötürü yüzbinlerce Avrupalı insan Türkiye'ye göç etti. Türkiye, özellikle Akdeniz ve Ege, bir yandan alternatif hayat arayışında olan Avrupalılar için farklı imkânlar sunarken, emekliler için de yaşanılır bir takım cazip mekânlar sunabildi. Alanya, Fethiye, Kaş, Bodrum ve Antalya (merkez) gibi pek çok yerleşim birimi daimî ikametgâh sahibi Avrupalılar için tercih edilen mekânlar oldu. Öte yandan İstanbul, İzmir gibi büyükşehirler de özellikle Avrupa'dan gelen insanlar için cazip kentler hâline geldi. Bazı rakamlar vermek gerekirse, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nden alınan verilere göre, 2003 yılında yabancılar tarafından Türkiye'de edinilmiş 37 bin taşınmaz bulunurken 2004'te bu sayı 43 bini aştı. Bu sayı, 2005 Nisanı'nda 50 bine ve 2006'da da 57 bine ulaştı. 2012 yılı ortasına kadar ise bu rakam 113 binin üstüne çıktı. Bu taşınmazları edinenlerin yüzde 90'ından fazlası Avrupa Birliği ülkelerinden gelmekteydi.

Eğitimli ve kalifiye genç insanlar, kendi ülkelerinde tecrübe etmeye başladıkları baskı ve devlet aktörlerinin yurttaşlarıyla olan ilişkilerinde sergilediği otoriterlik, muhafazakârlık ve dindarlık karşısında sahip oldukları kültürel ve ekonomik sermayeyi kullanarak kendilerine daha fazla değer verileceğini düşündükleri diğer ülkelere göç etme eğilimi gösterirler.

Bu dönemde Türkiye'de başka önemli bir demografik değişim daha yaşandı. Çok sayıda Türkiye kökenli Avrupalı genç, anavatanlarının sağladığı iş imkânlarından, alternatif hayat tarzlarından ve yaşanmakta olan dinamizmden faydalanabilmek için Türkiye'nin yolunu tuttu. 2000'lerde Türkiye Almanya'dan, Fransa'dan, Hollanda'dan, Belçika'dan göç alan bir ülke hâline geldi. Genç kalifiye Türkiye kökenli insan gücü kendine bir gelecek bulmak için Türkiye seçeneğini denemenin yollarını aramaktaydı. Hiç şüphe yok ki, Türkiye'ye yönelen bu genç nitelikli-eğitimli insan göçünün bir nedeni Türkiye'de yaşanan sosyo-ekonomik, politik ve kültürel dinamizm iken bir diğer önemli nedeni de 2001 yılında New York'ta yaşanan 11 Eylül terör eylemlerinin yarattığı siyasal ve toplumsal iklimin Avrupa'da tetiklediği ırkçılık ve İslamofobiden kaçışın yollarını aramak oldu. Öyle ki, kalifiye olan ve başka bir hayatın mümkün olabileceğini bilen dünya yurttaşı binlerce Türkiye kökenli Avrupalı genç Türkiye'ye göç etti. Uluslararası göç literatüründe "beyin göçü" olarak nitelendirilebilecek bu göç deneyimi 2010'ların başına kadar devam etti. Bu süreci daha somut bir şekilde ifade etmek gerekirse, 2009 yılındaki verilerine göre 40 binin üzerinde çoğunluğu genç olan Almanyalı Türk'ün Türkiye'ye göç ettiği biliniyor.

2013 yılının yaz aylarında yaşanan Gezi protestoları sırasında güvenlik güçlerinin yaklaşımları ve iktidarın giderek otoriterleşmesi ile birlikte sivil toplum demokratikleşme anlamında 2000'ler boyunca elde ettiği kazanımları büyük ölçüde yitirmeye başladı. Gezi protestoları sırasında sivil toplum içerisinde farklı etno-kültürel, dinsel, sınıfsal gruplar arasında yaşanan dayanışma deneyiminin eylemlerin sona ermesiyle birlikte büyük ölçüde sona erdiğine tanık olduk. Her ne kadar, protesto eylemleri sırasında özellikle gençler tarafından siyasal muhalefet repertuarına eklenen bazı sanatsal, kültürel, dini, bilişimsel nitelikli eleştiri ve geleneksel olmayan siyaset yapma biçimleri özellikle 2019 Yerel Seçimleri öncesinde kampanya süreçlerinde muhalefet partileri tarafından başarılı bir şekilde kullanılmış olsa da devletin otoriterleşmesi ve sekülerlikten uzaklaşması, nitelikli ve eğitimli genç kitlelerin gelecek tahayyüllerine büyük zarar verdi. Gezi protestolarının ardından gençlerin giderek artan sayıda Almanya, İngiltere, Fransa, ABD, Kanada gibi batılı ülkelere eğitim ve istihdam amacıyla gittiklerine tanık olduk.

Öte yandan 2015'te gerçekleşen ve çok sayıda yurttaşımızın hayatını kaybettiği terör eylemleri ülkede büyük bir toplumsal travmaya yol açtı. Henüz bu travmaların izleri devam ederken askerî darbe girişimiyle birlikte başka bir travma daha yaşandı. 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan başarısız askerî darbe girişimiyle birlikte ortaya çıkan siyasal ve toplumsal krizin derinleşmesiyle birlikte 2013'ün son aylarında başlayan ve gençler arasında daha yaygın olan uluslararası göçün derinleştiğine tanık olduk. 2016'daki "Bu suça ortak olmayacağız" adıyla anılan imza

kampanyasının sonrasında yaşanan ve çok sayıda bilim insanına büyük zarar veren sürecin neden olduğu bir başka travma yine çok sayıda akademisyenin ülkeyi terk etmesine neden oldu.

Genç insanların kendilerini gerçekleştirebilecekleri, nefes alabilecekleri, sanatsal ve kültürel faaliyetler ve yaşam tarzları açısından özgürce yaşayabilecekleri bir ekosistemin kentlerde ve kırda yaratılmasıyla birlikte çok sayıda genç insanın Türkiye'ye dönmesi veya göç etmesi beklenebilir.

Beyin göçü literatüründe sıklıkla karşılaştığımız bir olgunun Türkiye açısından da son yıllarda yoğunluklu bir şekilde yaşandığı görülüyor. Eğitimli ve kalifiye genç insanlar, kendi ülkelerinde tecrübe etmeye başladıkları baskı ve devlet aktörlerinin yurttaşlarıyla olan ilişkilerinde sergilediği otoriterlik, muhafazakarlık ve dindarlık karşısında sahip oldukları kültürel ve ekonomik sermayeyi kullanarak kendilerine daha fazla değer verileceğini düşündükleri diğer ülkelere göç etme eğilimi gösterirler. Söz konusu uluslararası göç süreçlerinde göç edilen ülke veya kent tercihlerini belirleyen pek çok faktör bulunuyor. Bu faktörlerin başında da hiç şüphesiz gidilecek ülke veya şehirde daha önceden kurulan bir takım sosyal ağların varlığı bulunuyor. Bu açıdan bakıldığında, özellikle Berlin, Londra, Paris, Amsterdam, Brüksel gibi Avrupa başkentlerinin ön plana çıktığı görülüyor.

Türkiye'den Batılı ülkelere doğru yönelen beyin göçü şeklinde adlandırılabilecek insan hareketliliğinin 2013 yılı sonu itibarıyla başlayıp önce 2016 darbe girişimi sonrasında, son yıllarda da yaşanan ekonomik kriz ve genç işsizliğiyle birlikte yoğunlaştığı görülüyor. Bu grupların yanı sıra 2000'lerde Türkiye'ye göç eden nitelikli ve eğitimli Türkiye kökenli Avrupalı gençler de yeniden Avrupa ülkelerine veya Batılı başka ülkelere göç ediyor.

Beyin göçü nedeniyle Türkiye'nin kısa ve orta vadede insan sermayesini belli ölçüde kaybettiği gerçeği yadsınamaz bir olgu. Zorunlu veya gönüllü, göçün her türünün travmatik olduğunu biliyoruz. Ancak küreselleşen dünyada insan hareketliliği de çoğu zaman kolay olabiliyor. Genç insanların kendilerini gerçekleştirebilecekleri, nefes alabilecekleri, sanatsal ve kültürel faaliyetler ve yaşam tarzları açısından özgürce yaşayabilecekleri bir ekosistemin kentlerde ve kırda yaratılmasıyla birlikte çok sayıda genç insanın Türkiye'ye dönmesi veya göç etmesi beklenebilir. Uluslararası göç literatüründe beyin göçü *(brain drain),* diğer yanıyla orta veya uzun vadede dünya ile eklemlenmiş yeni beyinlerin kazanımı *(brain gain)* anlamına da geliyor. Dolayısıyla, beyin göçü kısa erimde bir kayıp gibi görünse de uzun erimde bir kazanca dönüşebilir. Her ne kadar, makro analizler yapılırken bu tür soğukkanlı değerlendirmeler yapılsa da, göçün neden olduğu travmaların göçmenler ve onların geride bıraktığı yakınları üzerinde bıraktığı etkilerin izleri kolay kolay kapanmayacak.

Türkiye'den Batılı ülkelere doğru yönelen beyin göçü şeklinde adlandırılabilecek insan hareketliliğinin 2013 yılı sonu itibarıyla başlayıp önce 2016 darbe girişimi sonrasında, son yıllarda da yaşanan ekonomik kriz ve genç işsizliği ile birlikte yoğunlaştığı görülmekte.

Beyin göçünün zaman zaman gönüllü olduğunu biliyoruz, ancak çoğu zaman da yukarıda özetlendiği üzere zorunlu nedenlerden kaynaklanabiliyor. Bu tür göçlerin durdurulabilmesi ve hatta dışarıdan bu tür göçlerin alınabilmesi için ülkede yaşayan insanların demokrasi, barış, huzur içerisinde güvenli bir şekilde yaşamalarını sağlayacak bir siyasal düzenin kurulması, yurttaşlar ile devlet arasındaki ilişkide güvenin tesis edilmesi ve toplumun bütün kesimlerinin gelecekteki ortak bir hedef etrafında farklılıklara saygı duyarak kenetlenmesi gerekiyor. Türkiye, bu şekildeki bir gelecek perspektifini 1999-2005 arasında yaşanan Avrupa Birliği entegrasyon sürecinde tecrübe etti ve dolayısıyla Türkiye toplumunun kazanım hanesine işlenmiş bir tecrübe oldu. Türkiye'nin bütün toplumsal kesimleriyle yeniden bir araya gelmesini sağlayacak bir gelecek ve umut perspektifine ihtiyaç duyuluyor. Söz konusu ihtiyacı karşılayacak bir siyasal ve toplumsal dönüşüm, genç insanların dinamizmi ile birleştiğinde Türkiye'de bugüne kadar hiç tecrübe edilmemiş bir büyük sıçrama kaçınılmaz olacaktır. Bu yazıyı umutla bitirmek ve toplumun bütün kesimlerinin ihtiyaç duyduğu gelecek perspektifinin altını çizmek isterim.

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

İPA Ders tematik programlarıyla devam ediyor.

İstanbul Planlama Ajansı 2021'den bu yana İPA Ders programı kapsamında üniversiteleri İPA Kampüs'te ağırlıyor ve düzenlediği özel seminer dizileriyle akademisyen ve öğrencileri bir araya getiriyor. 2022'de başlayan tematik programlar dizisi lisans, yüksek lisans ve yeni mezunların ilgili alanlarda uzmanlaşmalarına katkıda bulunuyor.

Programlar:
- Kültürel Miras ve Koruma
- Yerel Yönetimler ve Sosyal Politika
- Veriye Dayalı Kent Yönetimi
- Ulaşım Planlaması ve Yönetimi
- Yeşil Alanlar

Programlar hakkında detaylı bilgi için ipa.istanbul adresini ziyaret edebilirsiniz.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İstanbul Planlama Ajansı

ipa.istanbul ipaistanbul
ipa.istanbulplanlamaajansi

Kentlerden Kırlara

"Modernliği" ve "gelişmişliği" temsil eden kentlerden, geri plana itilen, geleneksel yapıları çözülmekte olan kıra doğru son zamanlarda artan bir göç olgusuyla karşı karşıyayız. Emeklilerin yanı sıra doğa bilinci gelişmiş eğitimli, genç kesimlerin kentten kıra göçü, gıda ve tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini sağlamanın ötesinde kent-doğa ayrımını yeniden tanımlamaya aday pratiklerin yaygınlaşmasını da içeriyor. Kıra doğru bu göçün hem kenti hem de kırı birçok açıdan dönüştürme potansiyeli var. Bu potansiyelin gerçekleşme ihtimaline dair üzerine düşünülmesi gereken bir dizi soru bulunuyor.

Murat Öztürk[*]

[*] Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi

Fotoğraf Bekir Dindar

Günümüzde giderek artan kentlerden kırlara göçün birçok tarihsel, kültürel ve ekonomik dinamikten oluşan geniş bir arka planı bulunuyor ve henüz sadece ipuçları görülebilen pek çok sonucunun da olması muhtemel görünüyor. Tarihi perspektiften bakıldığında göçün değişen karakteri ve kır ile kent arasında oluşmuş olan keskin ayrımların zayıflaması, bulanıklaşması kentten kıra göçün toplumsal temeline dair önemli gelişmeler. Göç, geçmişte bir yerden bir yere kalıcı bir hareket olarak gerçekleşirken zamanla bireylerin yaşamlarının farklı evrelerinde gerçekleştirdikleri, birden çok hareket hâlini aldı. Daha önce kırdan kente göçmüş bir birey, daha sonra aralarında kır yerleşimlerinin de yer aldığı başka yerlere birden çok kere göç etmeye başladı. Kentlerden kırlara doğru, bireyin yaşam rotasında yer alan bu tür göçün en yaygın biçimini özellikle emekli bireylerin yaşamlarının geri kalanını geçirmek üzere kırlara göç etmeleri oluşturuyor. Köy kökenli olmayan emekliler de, yaz aylarında ya da hafta sonlarında kırda yaşamak, tarım yapmak isteyen kentliler de bu hareket içinde yer almaya başladı. 10 büyük kentte, son 20 yıl içinde kente göç etmiş hanelerde yapılan araştırmaya göre, hanelerin yüzde 23,7'si köylerine dönmeyi düşünüyor. Köye dönmeyi düşünen hane bireylerinin yüzde 46'sı emeklilerden, yüzde 16'sı yaşlılardan, yüzde 38'i de işleri kötüye giden, işsiz ve köyde iş yapmak isteyenlerden oluşuyor. Ayrıca son 20 yıl içinde kente göç etmiş hanelerin yüzde 58,3'ünün köyde hâlâ yakınları var.[1] Bu veriler, kırdan kente göç edenlerin de güçlü bir geri dönme potansiyeli taşıdığını ortaya koyuyor.

Kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşması ile ekonomik faaliyetlerin ve buna paralel olarak gelişen siyasal sistemin bir özelliği olarak zenginliğin ve iktidarın merkezi şehirler olmuştu. Kırlar şehirlere tabi, onların uydusu, şehirdekiler için gıda ve hammadde üreten tarımcıların mekânı olurken kentler de üretimin, eğitimin, ekonominin, toplumsal hizmetlerin, sermayenin ve siyasal gücün merkezi hâline gelmişti. Kırla kent arasında giyimden eğlenceye yaşam tarzı, kültür, günlük yaşam pratikleri, tüketim kalıplarındaki pek çok farklılık da bu süreçte gelişmişti. Kentli olan daha üstün, gelişmiş, modern olanı dolayısıyla istenir olanı temsil ederken kıra ait olanlar daha geçmişten kalan, ilkel ve değişmek zorunda olanı anlatır hâle gelmişti. Kentin baskın karakteri kırda yaşayanlarca da kabul edilmiş, bir bakıma kır imkânları, yaşam tarzı ve pratikleri kentli olana yenilmiş, kırda yaşayanlar da bu ideolojik yenilgiyi kabul etmiş ve kente, moderniteye uyum sağlamaya yönelmişti.[2] Zamanla kır ile kent arasındaki etkileşimin artması, bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, yollar, ulaşım imkânları, altyapı, sosyal hizmetler ve perakende zincirlerinin kıra yayılması, kır insanlarının eğitim düzeyindeki artış, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile kır ile kent arasındaki farklar benzeşme yoluyla azaldı, belirsizleşti. Kır ile kent arasındaki karşılıklı bağımlılık güçlendi. Ana hatları ile kır ve kent arasındaki yeni gelişen ilişkiler, hareketlilikler ve bunun mekânsal sonuçlarına ilişkin bazı özellikler şöyle özetlenebilir:

- Banliyöleşme, banliyölerin gelişmesi
- Kır-kent arasında işe gidiş gelişlerin artışı
- Yerel gıdaların direkt satışı
- Kırsal turizmin gelişmesi ve kimi kır bölgelerinin yeşil alanlar hâline gelmesi
- Kır nüfusunun ürettiği pek çok şeyi üretmeyip, tüketicisine dönüşmesi
- Kırın kent atıklarının depolama alanı hâline gelmesi
- GMO (Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar) tohumların kentten kıra gidişi
- Kırın, kent ekonomileri için doğal kaynak deposu olması
- Kırın kentlerdeki narkotik pazarın kaynağı olması.[3]

Kırlarda yaşayıp esas olarak tarımla geçinen çiftçiler, tarım gelirleriyle yaşamlarını sürdüremez hâle gelince fabrika işçiliğinden kamyonculuğa kadar değişen tarım dışı işlere de yönelerek tarımı ve tarım dışı işleri birlikte yapmaya başladılar. Kır nüfusunun göreli yüksek gelir elde edebilen önemli bir kesimi hem kırda hem de kentte yaşamaya başladı. Kırın yoksullaşan kesimleri de kırda yaşadığı hâlde tarımı sürdüremeyince, varsa arazilerini başkalarına kiraya vermeye başladı. Dolayısıyla çiftçi kırda yaşar, kırda yaşayan tarım yapar şeklindeki tarım-kır özdeşliği kırdaki gelişmelerle de çözülme yoluna girdi. Kır kimileri için sadece yaşam yeri iken, tarım hem kentte hem de kırda yaşayanların faaliyeti hâline geldi. Diğer yandan tarım, madencilik, turizm, imalat alanında kıra yönelen sermaye ve bilgi, artan insan hareketliliği de kır ile kent arasındaki ayrımları azalttı. Ayrıca kentlerin içinde ve çevresindeki alanlarda giderek yaygınlaşan kent tarımı da kent ile kır arasındaki ayrımları azaltan diğer bir faktör olarak anılabilir.

Yine kapitalizmin gelişmesi sürecinde sanayi ve hizmet sektörlerinde üretilen kişi başına düşen katma değer ve gelirlerin kırda yapılan faaliyetlere göre yüksek getiri sağlaması, kentin diğer imkânları ile birlikte kırdan kente göçün temel çekici güçlerinden biriydi. Zamanla kent artık kırdan göçüp gelen yoksullara iş sunamaz oldu. Dolayısıyla temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayan, yardımlarla ancak yaşayabilen geniş bir kent yoksulu kesim ortaya çıktı. Kuşkusuz kentteki imkânlar kıra göre hâlâ daha genişti ama işler herkese yetmiyor ya da sınırlı seviyelerde olabiliyordu. Böylelikle kent yoksulları için kıra dönmek de yeniden bir seçenek hâline geldi. Özellikle 2001 ve 2008'deki ekonomik krizlerin ve 2018 sonrasında olumsuz ekonomik şartların Pandemi ile birleşmesi sonucunda kıra göç arttı. Artan gıda fiyatları, tarım faaliyetlerini sermaye yatırımları için kârlılık vadeden alanlar hâline getirince sermaye sahibi kesimler de tarıma yatırım yapmaya ve böylece kıra yöneldiler.

Gıda fiyatlarındaki artış, tarım-gıda sistemlerindeki sorunlar, iklim değişikliğinin getirdiği riskler, sürdürülebilirlik sorunları tarımsal gıda üretiminin önemini bir kere daha hatırlattı. Bu gelişme tarımsal gıda üretimiyle birlikte doğanın acımasız tahribatının da sürdürülemez olduğunu ortaya koydu. Bunun sonucunda tarım endüstri ve hizmet sektörlerine karşı kaybettiği itibarını yeniden kazanmaya başladı. Buna paralel olarak kapitalist ekonomik sisteme ya da kimi sonuçlarına,

mevcut kent hayatına, insan doğa ilişkisine eleştirel yaklaşan, bu sorunlara çözüm ya da kendileri için alternatif bir yaşam geliştirmek isteyen, daha çok eğitimli insanların kentlerden kırlara giderek gerçekleştirdiği, doğal yaşam, doğada yaşamak, ekolojik tarım yapmak gibi pratikler entelektüel ve ideolojik bir içerik kazanarak yaygınlaşmaya başladı. Gezi sürecinin ağaçların kesilmesine bir direnişle başlayıp, devamında şehrin merkezinde bir bostan oluşturması bu gelişmenin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.

Kent-kır, tarım-gıda, insan-doğa ilişkilerinde yukarıda ele alınan gelişmelere bağlı olarak emeklilerin, beyaz yakalıların, gençlerin kentten kıra göç eğiliminin artması hem kuramsal düzeyde hem pratik olarak birçok yeni soruyu da beraberinde getirdi. İlk bakışta "Bu göç sürekli mi yoksa geçici bir 'heves' mi?" sorusu öne çıkıyor. Son 40 yıllık sürece bakıldığında kentten kıra göçün şiddetli bir artış göstermese de süreklilik kazandığı ve yeni biçimler almakta olduğu söylenebilir. Düğünde, bayramda, tatillerde köylerine giden eski ya da kökeni köylü olan şehirlilerin zaten kırla devam eden ilişkilerinin giderek kırda daha çok zaman geçirilecek biçimler alması da beklenebilir. Ancak kır nüfusunun yaşlanması, pek çok kentlinin kırda aile bireylerinin kalmaması gibi faktörler de bu tür geriye dönüşün imkânlarını zayıflatıyor.

Kapitalist ekonomik sisteme ya da kimi sonuçlarına, mevcut kent hayatına, insan-doğa ilişkisine eleştirel yaklaşan, bu sorunlara çözüm ya da kendileri için alternatif bir yaşam geliştirmek isteyen, daha çok eğitimli insanların kentlerden kırlara giderek gerçekleştirdiği, doğal yaşam, doğada yaşamak, ekolojik tarım yapmak gibi pratikler entelektüel ve ideolojik bir içerik kazanarak yaygınlaşmaya başladı.

Kentten kıra göç; emek gücü, sermaye, bilgi ve diğer şeylerin de kırlara gitmesine yol açıyor. Bu akışın tarım üretimi, kır sosyal yaşamı ve yapısı üzerinde önemli etkileri var. Bir yandan tarım yapılmayan, sadece emeklilerden oluşan köyler ortaya çıkarken bir yandan da tarıma yatırılan sermayenin etkisiyle tarımda kapitalist ilişkiler daha da derinleşiyor, ücretli işçilik, kira ile işlenen toprak miktarı artıyor. Tarımda yeni işletme biçimleri, sözleşmeli tarım, yeni ürünler, pazarlama yöntemleri gelişiyor. Özellikle de gıdaların kent tüketicisine ulaştırılması için kooperatifler kurulması gibi yeni yöntemlerle, kır ile kent arasındaki ilişkiler güçlenip gelişiyor.

Kentlerde göç yoluyla nüfusun azalışının, kolektif tüketim konusu olan kamusal hizmetlere olan talep, trafikteki sıkışıklık, konut talebi gibi meseleler üzerinde azaltıcı etkiler doğurarak özellikle İstanbul gibi kalabalık ve pahalı kentlerde yaşamı olumlu etkilemesi beklenebilir. Kentten kıra göçle kentli insanların önemli bir kısmının hem kentte hem kırda yaşaması, bunların bir kısmının tarımla uğraşması, kent ile kırın ilişkilerinin yeniden inşasına katkı sunuyor; kırdan kente

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

özellikle geleneksel, doğal gıda akışında artış sağlayarak tarımı ve kır hayatını da destekliyor. Ancak kırın, iklim değişikliğinin ardından, belki de en önemli sorunu olan nüfusun yaşlanması, kırdaki gençlerin tarımdan ve kırdan uzaklaşma eğilimi sonucu tarım yapacak insan sıkıntısı çekmesine kentten gelenler bir çare olabilecek mi? Bu soruya "kısmen evet" cevabı verilebilir. Kentten kıra gelenlerin bir kısmı ya doğrudan kendisi tarım yapmakta ya da ücretli işçi istihdam ederek tarım yapmakta. Her iki durumda da tarım üretimi ve istihdamı gelişiyor. Ancak kentten gelenlerin önemli bir kısmının yaşlı, emeklilerden oluştuğu dikkate alındığında bu etkinin sınırlı olacağı ileri sürülebilir. Şehirden gelen sermayenin daha çok yöneldiği örtü altı üretim, büyük ölçekli hayvan çiftlikleri gibi tarım faaliyetleri ücretli emek istihdamı ile yürütülüyor ve geleneksel kır hayatı ve tarımın gündelik pratiklerinden farklı özellikler taşıyor. Dolayısıyla bunların katkısı daha çok tarımsal üretime oluyor, kır sosyal alanının ya uzağında kalıyor ya da iç içe geçtiğinde onu değişime zorlamıyor.

Eğitimli, doğa bilinci gelişmiş, kent hayatından uzaklaşmak isteyen, dayanışma ve paylaşım değerlerini öne çıkaran, Gezi hareketindeki bostan ile sembolize edilebilecek yeni eğilimler, var olan yapıların evrimsel değişiminin ötesinde yeni ufuklar sunuyor.

Diğer yandan eğitimli, doğa bilinci gelişmiş, kent hayatından uzaklaşmak isteyen, dayanışma ve paylaşım değerlerini öne çıkaran, Gezi hareketindeki bostan ile sembolize edilebilecek yeni eğilimler, var olan yapıların evrimsel değişiminin ötesinde yeni ufuklar sunuyor. Bu insanlar, insan-doğa ilişkisinin tarımın başlamasından günümüze kadar yol açtığı yıkımlara dikkat çekmek ve bu yıkıcı süreçlerin devamının geri döndürülemez olumsuz sonuçlara yol açacağını dile getirmekle kalmıyor. Aynı zamanda bizzat doğaya dönerek, doğal şartlara uygun tarım yaparak, birlikte üreterek, dayanışarak, çok yönlü, toplumsal hayata dair alternatif yaklaşımı ortaya koymaktalar. Bu gelişme, şimdilik az sayıda insanın idealist arayışları gibi görünse de, hem doğayla ilişkilerde hem de bir bütün olarak dayanışma gibi özellikleri ile var olan toplumsal hayata ilişkin daha insancıl alternatiflerin varlığına da dikkat çekiyor.

Notlar

1 Topaloğlu, B ve Öztürk, M., (2013). 1980 sonrasında iç göç eğilimleri, iç göç türleri, nedenleri ve yerleşim yerleri ve nüfusuna etkilerinin ekonomik ve demografik yönleri, Yayınlanmamış araştırma raporu, s.54, s.68 ve s.70.

2 Kentel, F. ve Emre, Ö. P. (2017). Kır Mekânının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Dönüsümü: Modernlesen ve Kaybolan Geleneksel Mekânlar ve Anlamlar', Tübitak destekli araştırma projesi (Proje no:114K145) raporu.

3 Brown, David L. (2012). "How 'Mobilities' are Restructuring the Rural-Urban Periphery", Agriculture in an Urbanizing Society Conference, Wageningen University, Wageningen, 1-4 April.

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

İstanbul'un Değişen Göç Alanları

Göç mefhumu asla gündemden düşmemiş İstanbul'da, şehre veya şehirden göçün her dönem farklı nitelikleri oldu. Günümüzdekinin de kendine has yanları var. Son yıllarda gündelik hayatımızda gözlediğimiz, kent sakinlerindeki şehir veya ülke dışına hareketliliğinin anlamı hakkında net verilere sahip olmadan ne kadar kesin yargılarda bulunabiliriz? Kadir Has Üniversitesi, İstanbul Çalışmaları Merkezi Müdürü Prof. Dr. Murat Güvenç ile İstanbul'daki güncel göç hareketlerinin dünden gelen mirasını ve olası geleceğini konuştuk.

Röportaj: Caner Murat Doğançayır

İstanbul'un tarih boyunca insanları kendine çektiğini biliyoruz. Yakın tarihte bu eğilime aykırı bir durumu ancak yüzyılın başında Ankara'nın başkent ilan edilmesi sonrası gözlemliyoruz, bir de geçtiğimiz yıllarda aldığı nüfusun verdiği nüfustan az olduğuna şahit olduk. Öncelikle bu yakın dönemdeki net göçün negatife dönmesinin yüzyıl başındaki durumdan farkı, kendine özgü yanı sizce neydi? İlerisi için genel geçer bir eğilimi mi ifade ediyor?

Murat Güvenç · Metropoller tarihin her döneminde, doğal nüfus artış hızının kırsal alanlara göre çok yüksek olmadığı yerler oldular. Sanayi devriminin başında şehirde ölüm oranları çok yüksekti. Hâli vakti yerinde olanlar yeni doğan çocuklarını kırsal alanlara süt anneye gönderirlerdi. Örneğin Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin başlarında şehirlerden birer "ölüm tuzağı" olarak bahsedilirdi. Benzer bir durum doğurganlık hızlarında da gözlenirdi. Erişkin olmayan gençlerin hane halklarına katkısı kırsal alandaki kadar yüksek değildi. Ekonomik başarı şansı doğurganlık hızının düşmesine ve ilk doğumun ileri yaşlara kaydırılmasına bağlıydı. Cem Behar ve Alan Duben'in İstanbul kent tarihiyle ilgili çığır açıcı çalışmaları benzer eğilimlerin İstanbul'da da geçerli olduğunu gösterir. Nitekim, fetihten 18. yüzyılın sonuna kadar, İstanbul'un nüfusunun 300 bin-450 bin bandının çok üzerine çıkmadığını biliyoruz. İstanbul'un hızlı göç almaya başlaması aslında Tanzimat reformlarıyla ilgilidir. Reformlardan az önce, Akdeniz'de buharlı gemiler faaliyete başlıyor ve bu havza Amerika'nın keşfinden sonra içine girdiği 300 yıllık duraklama döneminden sıyrılıyor. İşte Tanzimat gibi iktisadi faaliyetleri yasal güvence altına alan reformlar da İstanbul'un büyümesinde bir dönüm noktası oluyor. Nüfus 1833'de 330 bin düzeyinden 1907'de 1,2 milyona çıkıyor; neredeyse dört kat artıyor. Ne var ki İstanbul'un başkent niteliğini kaybetmesi ve saltanatın sonlandırılması İstanbul için büyük sorunlara yol açıyor. Çünkü İstanbul'daki istihdamın yüzde 14-15'i sarayla ilgili işlerde çalışıyor. Saltanatın sonu, Başkent fonksiyonunun yitirilmesi, bakanlıkların ve elçiliklerin Ankara'ya, taşınması, ayrıcalıklarını yitiren yabancıların kenti terk etmeleri, kente yerleşen Yunan uyrukluların 1922 sonrası kenti terk etmeleri önemli nüfus kaybına yol açıyor. 1907'de 1,2 milyon olan İstanbul'un nüfusu 1927 sayımında 690 bine düşüyor.

20. yüzyılın ikinci çeyreğinde İstanbul çok yavaş bir büyümeyle tekrar bir milyon sınırını aşıyor. 20. yüzyılın ilk yarısında büyük bir göç ve büyüme yok. Türkiye'de Ankara haricinde 1950'ye kadar hiçbir şehir doğal nüfus artışının üzerinde büyümüyor. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Türkiye kırı dönüşmeye başlayınca İstanbul bütün her yerde olduğu gibi en fazla göç çeken yerlerden birisi oluyor ve ondan sonra İstanbul hızla büyümeye başlıyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra istisnai göç alıyor. Musevilerin yeni kurulan İsrail'e göçleri ve hüzün verici 6-7 Eylül Olayları sonucu kentin etnik bileşimi değişiyor.

Fotoğraf Bekir Dindar

İstanbul'da temsil edilmeyen hiçbir cemaat, bölge, grup yoktur. Bu noktadan hareketle Türkiye'nin modeli olduğu, "aynası" olduğu söylenir. Bu bir ölçüde doğrudur ama analiz ettiğinizde İstanbul, İzmir, Ankara ve Adana'yla birlikte Türkiye'deki göç akımlarının sonlandığı dört büyük varış noktasından biridir. İstanbul ağırlıkla Karadeniz'e sahildar iller ve bunun bir alt kuşağındaki Sivas, Amasya, Kastamonu, Kars, Erzincan, Erzurum ve Tokat'tan manidar düzeyde yoğun göç alır. Biz bu oluşumlara göç alanları diyoruz. Göç alanı bir defa yerleşip konsolide olduğunda kendini yeniden üretebilme yeteneği kazanır. Trabzon'da genç bir göçmen adayı Türkiye'nin herhangi bir yerine göç etmekte özgürdür. Ne var ki ilk aşamada, Karadeniz'den Güneydoğu'ya gitmeyi, Akdeniz Bölgesi'ne gitmeyi aklına bile getirmez. Göç alanları oluştuğunda göç edenin nereye gideceği veya daha doğru bir ifadeyle nerelere gitme olasılığının düşük olduğu belirginleşiyor. Bunu bir çeşit mekansal habitus şeklinde düşünebiliriz. İnsanlar kendi istemlerinden görece bağımsız, içinde yaşadıkları bu göç alanlarının mantığına uygun davranıyorlar.

İstanbul'un nüfus kaybetmesini ihtiyatla ele almak lazım. İstatistiksel olarak elbette doğrudur. Ama İstanbul'u vilayet sınırları içinde değil, Marmara Bölgesi genelinde düşünürsek değerlendirme farklılaşabilir. Unutmayalım ki İstanbul etrafında artık yavaş yavaş bir kent bölge şekilleniyor. İstanbul'a komşu olan illerde ne kır ne de kent olan yeni alanlar şekilleniyor. Buralarda kırsal alan pratikleri artık hakim değil.

İstanbul'dan 2019'dan beri gözlenmeye başlanan dış göç, pandemiden sonra daha da hız kazanmış da olabilir. Son ekonomik kriz de buna hız kazandırmış olabilir. Çünkü İstanbul emekliler için çekici değil. Emeklilik hakkına sahip olanlar geldiği bölgeye geri dönüyor. Karadenizliler emekliliklerini büyük ölçüde İstanbul'da geçirmiyor, emekli olduktan sonra memleketlerine geri gidiyorlar. Bu süreç bunu hızlandırmış olabilir. İkinci olarak İstanbul'da varlıklı beyaz yakalı sınıfın da şehrin merkezinde gayrimenkulleri, servetleri var fakat gelirleri artık kendilerine yetmeyebiliyor. O servetlerini kiraya verip sahillerdeki tatil evlerine gidebiliyorlar. İstanbul'un çeperinde oturup Kırklareli'nde, Tekirdağ'da çalışmak mümkün. Tersi de mümkün tabi. Tekirdağ'da bir eve taşınıp İstanbul'da çalışmak mümkün. Kentsel bölge oluşumunun altındaki süreçleri gözardı etmeden, nüfus kaybı konusunu ihtiyatla yorumlamak yararlı olur.

Küreselleşmeyle beraber özellikle de 1990'larla beraber dünya genelinde sermayenin, ürünlerin ve fikirlerin olduğu kadar insanların hareketliliğinin/akışının da arttığını biliyoruz. Bu durum İstanbul'a nasıl yansıdı? Son dönemde gidenlerin gelenleri geçiyor olmasının küresel akışlar bakımından anlamı nedir?
Küreselleşmenin şehir yapıları üzerindeki etkilerine yönelik bazı genel eğilimler izlenebiliyor. Her yerde mavi yakalı işlerin duraksadığı hatta

Fotoğraf Bekir Dindar

biraz gerilediği, onların yerine hizmet sektörünün ağırlık kazandığını görüyoruz. Hizmet sektörü çok büyük bir sektör. Bunun içinde restorancılık da, fotokopi çekimi de, banka ve finansla ilgili işler de, karar verici işler de var. Bu sektör içerisinde rutin, mekanizasyona dayalı ve düşük becerili emek kullanan sektörler şehir merkezindeki pahalı arazileri terk ederek çepere yerleşiyorlar. Şehir merkezi de üretici hizmetleriyle, uluslararası işlevlerle uzmanlaşıyor: Uluslararası müteahhitlik, mühendislik, uluslararası hukuk, sigorta firmaları vb. Küreselleşme sürecinde bu firmalara yönelik talep eskiden olduğundan çok farklı niteliklere sahip. Varsayalım ki bir ülke milyonlarca beton elektrik direği temin etmek için bir uluslararası ihaleye çıkıyor. Türkiye'de daha önce böyle bir ihaleye hiç girmemiş bir beton direk üreticisi ihaleyle ilgilenebilir. Bu ihaleye katılmak, kazanırsan talep eden yere malı sevk etmek yerleşik rutin davranışlardan çok farklı iş süreçleri gerektiriyor. İki ülkenin gümrük mevzuatlarına hakimiyet, taşımacılık usulleri, ihracatçılarla, uluslararası yatırım bankalarıyla, kredi ve finans kuruluşlarıyla ilişki kalıpları konusunda bilgi gerekiyor. Aslında küresel projeler hazır iş modellerinden çok uzmanlık, tecrübe ve yerel bilgi isteyen iş organizasyonları gerektiriyor. Bu konfeksiyondan daha çok, terzi elinden ısmarlama elbise diktirmeye benziyor. Küreselleşmenin aktörleri bir defaya mahsus çok büyük projeler geliştiriyorlar. Şehrin merkezindeki iş alanlarında küçük firmalar birbirleriyle kümeler hâlinde işlevsel birliktelikler oluşturuyorlar. Bu firmaların rutin hizmet sağlayıcıları da (lojistik sektörü) artık metropolün merkezinde değil çeperlerinde yer alıyor. Eski metropoliten süreçlerden farklı olarak insanlar çeperde oturup metropolün merkezine gelmiyorlar artık. Çeperden çepere ilişkiler ağırlık kazanıyor. Böyle olduğu zaman da artık İstanbul gibi metropoller tek merkezli değil çok merkezli, çeperlerden çepere akımların ağırlık kazandığı oluşumlara dönüşüyor.

İstanbul'a göçün ve İstanbul'dan göçün son yıllardaki kompozisyonunu ve kentte bıraktığı etkileri takip edebiliyor muyuz? Son on yılda geçici sığınmacı veya mülteci statüsündeki göçten sıkça bahsediliyor ancak İstanbul'daki insan dolaşımı artık sadece bundan mı ibaret? Değilse başka göç hareketleriyle birlikte yan yana incelediğimizde bize ne söylüyor?

Ülkenin kendi içindeki veya ilçeden ilçeye hareketlilik hakkında bilgi alabiliyoruz ama uluslararası göç hareketlerinde nereden nereye kim geliyor, kaç kişi geliyor, nereye ne yerleşiyor, bunlar hakkında bilgi olsa da kimseyle paylaşılmıyor. Son zamanlarda İstanbul'un yurt dışına gitmek için bir çeşit istasyona, bir bekleme odasına döndüğü söylenebilir. Kuzey Afrika ile Türkiye arasında bir vize problemi yok. Tunuslular, Faslılar veya Cezayirliler vize gerektirmeden Türkiye'ye gelebiliyorlar, Sahra Altı Afrika'dan insanlar İstanbul'a gelip vize sürelerini aşıp yerleşebiliyorlar. Sonra Suriye'den,

son 4-5 yıl içerisinde Afganistan'dan göç meselesi ağırlık kazandı. Bunlar İstanbul'un göç profilinde ne gibi tesirler yaptı? İstanbul'da kaç tane göçmen var? İstanbul'un neresinde oturuyorlar? Bu sorularla ilgili genel bir şeyler biliyoruz. Ancak politika tasarımı için yüksek çözünürlüklü, ilçe ölçeğinin altında bilgi sahibi değiliz.

İstanbul 2010'lardan önce, Avrupa basınında *cool city* diye lanse ediliyordu. Türkiye'nin hâlâ bir Avrupa Birliği projesi vardı ve henüz bu proje atıl kalmamıştı. O zaman buraya bir miktar insan batıdan da gelip yerleşmişti ama son zamanlarda bunların akıbeti ne oldu? Özellikle dış göçü çalışmadım. Suriyelilerin gelişiyle beraber Türkiye'nin pruvasını başka tarafa çevirdiği kanısındayım.

İncelediğiniz veriler İstanbul'dan kıra göç, daha küçük kentlere göç veya yurt dışına göçle ilgili neler söylüyor? Bu türden insan akışlarının yöneldiği belirli bölgeler var mı? Motivasyonlarıyla ilgili çıkarımlarınız neler?

İş pazarı ve demografi üzerinde durmak yararlı olabilir. Uluslararası göç incelemelerinde emek pazarı parçalanmasına dayalı bir yaklaşım var. Henüz kapsamlı olarak incelemedim ancak ilk bulgular bunun bir ölçüde iç göçler alanında da anlamlı olabileceğine işaret ediyor. İş pazarı açısından yaklaşıldığında bir metropolün ortaya çıkardığı işler göç açısından üç başlık altında incelenebilir. Birincisi, Batılıların yüksek giriş bariyerlerine sahip görece yüksek gelir sağlayan işler: Cerrahlık, hakimlik, mühendislik, mimarlık, banka-finans danışmanlığı gibi yüksel kültürel sermaye gerektiren, onlarca ön koşulun sağlanmasını gerektiren işler. Büyük sağlık kuruluşları kurmaya yeterli sermaye, aynı zamanda bu kuruluşları işletecek uzmanları sağlamak zorunda. İkincisi, bizim "tatlı işler" dediğimiz önemli kültürel sermayeye, beceriye ve formasyona ihtiyaç duymayan ancak çalışana görece sürekli ve "iyi" gelir sağlayan işler. Bunlar uzmanlık, yüksek bilimsel yatırım ve kültürel birikimden çok, sosyal politik sermaye, hemşeri ağları üzerinden görece kolay elde edilebilen lisans, izin veya ruhsat gerektiren işler: Taksi, dolmuş, minibüs plakası (hat sahipliği), servisçilik, emlak komisyonculuğu, müteahhitlik, muhtarlık, bakkallık vb. Bunlar kentsel rantlardan kolay pay alan, çok rahat para kazandıran işler. Son olarak aslında hiç kimsenin yapmak istemediği zor, zahmetli, bezdirici ve ilerleme şansı vermeyen işler var. Yaşlı veya engelli bakıcılığı, bedenen çalışma gerektiren ağır inşaat işçiliği gibi riskli işler var. İzmir'deki midye toplayıcılığı gibi. Bu üç farklı göç akımı her yerleşimde, yerleşimin göç alanındaki konumuna göre sonlanıyor. Özellikle "tatlı" işlerde her metropolde hakim göçmen grupları korunup kollanıyor. İstanbul'da Karadeniz, Ankara'da İç Anadolu'nun doğusundan, İzmir'de Ege ve İç Ege, Adana'da Çukurova ve Güneydoğu illerinden göç edenler "tatlı" işlere daha kolay erişiyor. Bu işlerde "hemşehriler" korunuyor, orada barınabilmek için bir sosyal ağa dâhil olmak gerekiyor. Bu işlerde birikim yapıp emekli olanlar İstanbul'da zor bir hayat yaşayacaklarına kendi memleketine gidiyor, sermayesinin belki bir kısmını burada çocuklarına bırakıyor. Böylece Ernst Georg Ravenstein'in yüzyıl önce gözlediği gibi her göç, ters yönde bir göç akımı yaratıyor. Yüksek beceri gerektiren işlerde durum çok farklı. Metropollere yoğun göç veren çeperler metropollere gerekli yüksek beceri ve kültürel, bilimsel sermaye sahibi iş gücünü gönderemiyor. Örneğin Karadeniz-Kuzey illeri İstanbul için yeterli miktarda cerrah, mühendis, doktor veya finans uzmanı yetiştiremiyor. O zaman İstanbul'un beceri düzeyi yüksek nitelikli iş gücü gereksinimi Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Mülkiye, Hacettepe Üniversitesi gibi "büyük okul" çıkışlı mezunlardan, Ankara'dan sağlanıyor. Metropoller bu üst kademe yöneticisi ve bu çok yüksek entelektüel yatırım gerektiren iş gücü için birbirleriyle yarışıyor. Bu kategoridekiler metropoller arasında rahat dolaşıyor. Hiç kimsenin yapmak istemediği iş gücü gereksinimini de ülkenin niteliksiz iş gücünü barındıran kesimlerden gelenler, yetmediği zaman da dış göç karşılıyor.

Genel kanaat İstanbul'un nitelikli emek gücünü kaybettiği yönünde. Beyin göçü olarak adlandırılan sürecin sonucunda geride ne kalıyor? Farklı sektörlerde boşluk oluştuğu varsayımlarına karşılık, giden nitelikli emek gücünün yeri gelenlerle doldurulabiliyor mu? Eğer bu gerçekleşmiyorsa, ne oluyor ve olması beklenebilir?

İstanbul nitelikli iş gücünü kaybediyor mu, ilginç bir araştırma sorusu. Yanıtlayabilmeyi çok isterdim. 2000 yılına kadar üretilen yüzde 5'lik nüfus sayımlarının örneklemleri olsa kolayca yanıtlanabilecek bir soru. Bunu hâlen nasıl çalışabileceğimizi gözümün önüne getiremiyorum. Kimin nereden gittiğini ve gidenin niteliklerini okuyabiliyorduk. Ne yazık ki 2011'den sonra böyle bir göç verisine sahip değiliz. Hacettepe Üniversitesi'nin 1968 yılından beri, 5 yılda bir yaptığı çok prestijli bir nüfus ve sağlık araştırması var. İstanbul'un içinde bulunduğu NUTS bölgeleri için bir kaynak olabilir. Meslekler, yaşlar veya doğum yerleri itibarıyla ayrıştırarak çalışmak gerekir.

Özel beceri gerektiren doktorlar, bilgisayar programcıları, yazılımcılar, hemşireler, sağlık çalışanları gibi veya geriatri alanında yaşlı bakıcılığı gibi zor işlerde çalışanlar izlenerek bazı dolaylı çıkarsamalar yapılabilir. Bu alanlardaki göçün ne kadar yüksek olduğu Türk Tabipler Birliği gibi kuruluşlardan izlenebilir. O veriye bakarak nitelikli iş gücünün ne kadarının memleketten gittiğini izleyebiliriz. Diğer taraftan İstanbul'da da emlak ve yaşam koşulları zorlaşıyor. İstanbul'a Sağlık Bakanlığı tarafından tayin edilen bir doktorsanız İstanbul için yüksek bir maaş ödenmiyor. Oysa Muğla'da çalışıyor olsaydınız aynı maaşla daha rahat geçinecektiniz. Göç, nedenleri itibarıyla ayrıştırılarak çalışılmalı. İnsanlar evlenme, eğitim, emeklilik, tayin, güvenlik ve iş arama/bulma gibi farklı nedenlerle göçüyor. İstanbul da bazı alanlarda belki Türkiye'den çalışan bulamıyor ama örneğin sağlık ocaklarında Pakistan'dan, Kafkas ülkelerinden gelmiş doktorlar görev yapabiliyor. Sağlık Bakanlığı kendi doktorunu kaybederken başka taraftan doktor da alabiliyor. Bunların izlemeye elverişli verilerine sahip olmayı çok isterdim. Maalesef veri yok çünkü sayım yapılmıyor ve sayım ancak devletin yapabileceği, hiçbir sivil toplum kurumunun gücünün yetmeyeceği bir büyük kamusal proje.

Kiralık Konut Piyasasında Barınma Ayrımcılığı

TÜBİTAK tarafından desteklenen "Misafirlikten Sığınmacılığa İstanbul'da Yaşayan Suriyelilerin Barınma Deneyimi" projesi "Suriyeliler kiralık konut piyasasında yerlilerle eşit muamele mi görüyorlar yoksa ayrımcı pratiklerle karşılaşıyorlar mı?" sorusuna yanıt arıyor. Proje kapsamında aynı kiralık konut ilanları Suriyeli ve yerli kiracı adayları tarafından arandı. Yerli kiracı adaylarının aramalarının sadece yüzde 2'sinin evi görme talebi reddedilmişken Suriyelilerde bu oranın yüzde 35'e çıkması, tek başına genel durumu özetliyor.

Mustafa Kahveci *

* Dr. İÜ SBF Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü

"Biz gerçekten tüm yaşadıklarımıza rağmen hayatımızı başlattık. Ben bir sürü insan kaybettim. Akrabamı kaybettim. Abimi Suriye'de kaybettim. Bütün bu travmaların içinde her şeye sıfırdan başladım. Yeni bir dil öğrendim. Sizin dilinizle konuşuyorum. Uyum sağlamaya çalışıyorum. Ama yok, 'dur' diyorlar, 'sen buraya ait değilsin' diyorlar. Zaten kendimi buraya ait hissetmek istemiyorum. Uyum sağlamaya çalışıyorum, yine olmuyor."[1]

Ekim 2021 tarihli bir haber içerisinde Suriyeli bir gencin İstanbul'da ev kiralama sürecinde yaşadığı deneyimlerin ardından çıkardığı sonuç kendi ağzından anlatıda açık bir biçimde kendini gösteriyor. Bu paragraf içerisinde yer alan hayata yeniden başlamak, uyum sağlamak, "buraya ait değilsin" ifadeleri Suriyelilerin İstanbul'da tutunma, yerleşme, yeniden yurt edinme deneyimi içerisinde konunun pek çok farklı boyutuna işaret ediyor.

Sosyal medyadan siyasete, kahvehaneden televizyonun "konuşan kafalar" programlarına Suriyeliler ve Suriyelilerin etkileri, emek piyasasından konut fiyatlarına, gündelik hayatın farklı yanları için sık sık tartışma konusu olmaktadır. Bu yazıda önyargı, dezenformasyon ve olgunun kendisinin birbirinin içerisine geçerek konuşulduğu bir düzlemde yürüyen bu tartışmalara ilişkin değerlendirmeleri kapsam dışında tutup yerleşme sürecinin önemli boyutlarından birisi olan ev kiralama/ev arama sürecine odaklanılmaktadır. Kiralık konut arama sürecine geçmeden önce not etmek gerekir ki kısa bir süre içerisinde bir ülkeye yerleşen bu büyüklükte bir nüfusun emek piyasasından konut piyasasına, kültür sanat hayatından tüketim kalıbına hiçbir etkide bulunmaması beklenemez. Bu etkilerin nasıl anlamlandırıldığı ise bu yazının sınırlarının ötesinde bir tartışmanın konusu.

Bu yazıda yer alan veriler TÜBİTAK tarafından desteklenen "Misafirlikten Sığınmacılığa İstanbul'da Yaşayan Suriyelilerin Barınma Deneyimi" 1002 projesine aittir.[2] Araştırma, temel olarak "Suriyeliler kiralık konut piyasasında yerlilerle eşit muamele mi görüyorlar yoksa ayrımcı pratiklerle karşılaşıyorlar mı?" sorusuna yanıt aramakta ve bunun hem yerli hem de Suriyeli nüfusun deneyiminde nasıl anlamlandırıldığına bakmaktadır.

Barınma Ayrımcılığı Nedir?

Sosyal ve iktisadi sonuçlarının ağırlığı nedeniyle ayrımcılığın –en azından açık biçiminin– yasaklanması, engellenmesi veya azaltılması uzun süredir pek çok modern toplumun temel politika tartışmalarından birisidir. Bu toplumsal kaygıların ve ayrımcılığa uğrayan grupların hak taleplerinin artışına paralel bir biçimde emek piyasası başta olmak üzere cinsiyetlere, ırklara veya azınlıklara yönelik ayrımcılığın ölçülmesi ve dinamiklerinin anlaşılması çok sayıda araştırmacının amacı olmuştur. Farklı disiplinler, konunun farklı boyutlarına odaklanırken iktisat literatüründe ayrımcılık araştırmaları ABD'de siyahlar ve beyazlar arasındaki

Fotoğraf Tahir Akkurt

ücret ayrımcılığı üzerinden olmuştur. Ekonomik anlamda ayrımcılık, bireylerin refahında piyasa faktörleriyle açıklanamayan; etnik, cinsiyet veya ırk temelli farklılaşma olarak tanımlanabilir. Ana akım iktisat teorisi içerisinde konunun kuramsal çerçevesi tercihe bağlı ayrımcılık[3] ile istatistiki ayrımcılık[4] yaklaşımları etrafında şekillenmiştir.

Barınma ayrımcılığının araştırılmasında iki noktaya odaklanılmaktadır. Birincisi barınma amacıyla konut ararken –kiralık ev ararken- ayrımcılık, ikincisi ise diğer bütün özellikleri özdeş olan bir konuta daha yüksek kira ödemek. Her iki eşitsizlik de ayrımcılığa uğrayan grupların refahları üzerinde olumsuz yönde etkide bulunurken gerçekleşme zamanı bakımından farklılık taşır.

Tercihe dayalı ayrımcılık etnik olarak dışlama tercihlerinin varlığı veya etnisiteler, ırklar arası etkileşimden kaçınma sonucunda[5] ortaya çıkarken, istatistiki ayrımcılık eksik bilgi ve gözlemlenemeyen özelliklerin ortalamadaki farklılığından ortaya çıkmaktadır.[6] Ana akım iktisat teorisi içerisinden geliştirilen her iki açıklamanın da soyut modelleri uzun dönemde piyasanın ayrımcılığı cezalandırmasını ve piyasa mekanizmasının ayrımcılığı çözmesini beklemektedir. Ancak konuyla ilgili farklı ülkelerde ampirik verilere dayalı çalışmalar teorik modelin bulgusunun tam aksine işaret etmektedir. Buna rağmen ana akım yazının hâlâ aynı kuramsal çerçevede ısrar etmesinin sebebinin ırkı ele alışlarındaki ikiyüzlülük olduğuna işaret eden William ve Mason, bu durumun sebebinin piyasa gücü hipotezine inatçı bağlılık olduğunun altını çizmektedir.[7] İstatistiki ayrımcılık modelinin kurucularından biri olan Keneth Arrow ayrımcılığın kuramsal modellerde öngörüldüğü gibi ortadan kalkmamasının sebeplerini açıklarken, piyasa ekonomisinin varsayımları ile gerçekleşen piyasa işlemleri arasındaki açıya işaret etmektedir: Varsayım olarak piyasada mal arz edenler ve talep edenler arasında özel bir ilişki bulunmaz; arz eden bir kişi malı veya hizmeti kime sattığıyla ilgilenmez veya mal talebi olan bir kişi malı kimden aldığıyla ilgilenmez, sadece malın kendisiyle ilgilenir. Bu durum finans piyasalarında, borsalarda gerçekleşen işlemler için uygun bir tanım olabilir ancak emtia piyasalarının çoğunda veya emek piyasası, kredi piyasası, konut piyasası gibi alanlarda işlemler bundan çok daha karmaşık bir yapı gösterir. Arz edenler ile talep edenler arasında fiziksel temaslar içerir ve bu noktadaki sosyal etkileşim piyasadaki işlem üzerinde etkili olur. Arrow ayrımcılığın varlığını sürdürdüğüne işaret ederek istatistiki ayrımcılık, tercihe dayalı ayrımcılık ve piyasa gücü hipotezinden uzaklaşır, ayrımcılığı belirleyen piyasa dışı faktörlere odaklanmanın önemli olabileceğine dikkat çekerek sosyal etkileşim ağ etkisinin iyi bir başlangıç noktası olabileceğini ifade eder.[8]

Barınma ayrımcılığı yukarıdaki ayrımcılık tanımı çerçevesinde birinin bir özelliğinden –göçmenlik durumu, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, medeni durum vb.- dolayı konut piyasasında eşitsiz muamele ile karşılaşması

olarak tanımlanabilir. Barınma ayrımcılığının araştırılmasında iki noktaya odaklanılmaktadır. Birincisi barınma amacıyla konut ararken –kiralık ev ararken- ayrımcılık, ikincisi ise diğer bütün özellikleri özdeş olan bir konuta daha yüksek kira ödemek. Her iki eşitsizlik de ayrımcılığa uğrayan grupların refahları üzerinde olumsuz yönde etkide bulunurken gerçekleşme zamanı bakımından farklılık taşır. Birincisi piyasaya giriş bariyeri olarak ortaya çıkıp fiyat/kira dışı bir karakter taşırken ikincisi konut kiralandıktan sonra da devam eden fiyat ayrımcılığı biçiminde gerçekleşir. Piyasaya girişteki ayrımcılığın ölçülmesinde saha deneylerine başvurulurken kira ayrımcılığında hedonik fiyat denklemi tahmin edilip iki grup arasındaki fark ölçülür.

Saha deneyinin kurgusu

Konut piyasasındaki saha deneyi uygulamaları temel olarak, ilana çıkartılmış kiralık/satılık konut ilanlarına yazılı veya telefonla ev görmek için başvuru yapan göçmen ve yerlilerin evi görmek için davet alma sayılarındaki farklılığı ölçmeye dayanmaktadır. Türkiye'de kiralık konut arama sürecinin büyük ölçüde online emlak sitelerindeki evlerin telefonla aranarak gerçekleştirilmesi sebebiyle saha deneyinin uygulamasında telefon araması tercih edilmiştir. Kiralık konutlar emlakçı tarafından veya ev sahipleri tarafından kiraya verilmektedir. Bu çalışmanın evreni İstanbul'da sahibinden kiralık ilanı verilen evler olarak seçilmiştir. Olası bir ayrımcılık durumunda ayrımcılığın aracılık faaliyeti yapan emlakçıdan mı yoksa ev sahibinden mi kaynaklandığının ayrıştırılamayacağı endişesi nedeniyle böyle bir daraltmaya gidilmiştir. 1 Eylül 2019 itibarıyla İstanbul'da sahibinden kiralık konut ilanlarını temsil etmek üzere örneklem büyüklüğü 964 olarak belirlenmiş ve bu sayı ilçelere göre, ilandaki konut sayısına göre tabakalı olarak dağıtılmıştır. Her ilçede ilandaki hangi konutun aranacağının belirlenmesi için rassal olarak sayı türetilerek o sayıya karşılık gelen ilan aranmıştır.

Aynı ilanı Suriyeli kadın, Suriyeli erkek, Türkiyeli kadın ve Türkiyeli erkek olmak üzere 4 kiracı adayı aramıştır. İstanbul kiralık konut piyasasında sahibinden olan konutların ilanda kalma süresinin çok kısa olması sebebiyle aramalar aynı gün içerisinde tamamlanmıştır.

Deneyin uygulaması sırasında hesaba katılan bir başka faktör ise arama sırası olmuştur. Ev sahiplerinin ilk arayana söz verdikleri için diğer kiracı adaylarını reddetme olasılığı nedeniyle ilk arayanların daha fazla olumlu cevap alırken diğer üç kiracı adayının daha fazla reddedilmesi sonucu ortaya çıkabilir. İlk arayan yanlılığını ortadan kaldırmak için örneklem içerisindeki konutları 4 kiracı adayının eşit sayıda araması planlandı. 4 kiracı adayı 239 kişi ile 241 arasında ilk arama yapmıştır.

Fotoğraf Tahir Akkurt

Pilot uygulama sırasında Suriyelilere evlerini göstermek istemeyen ev sahiplerinin doğrudan reddetmek yerine evin ilandan kalktığı veya başkasına söz verildiği cevabını verme eğiliminin olduğu görülmüştür. Bu durum araştırmanın kurgusu bakımından evlerin gerçekten mi kiralandığı (bu durumda o ilanın yerine yeni bir ilanın aranması gerekir) yoksa Suriyelilerin kibar biçimde mi reddedildiğinin ayrıştırılamaması gibi bir sorun yaratmaktadır. Bu durumu ortadan kaldırmak için ilk arayan Suriyeli kiracı adayına "Ev ilandan kalktı" gibi bir cevap verildiğinde o ilanı en son Türkiyeli kiracı adaylarından biri aramıştır. Eğer Suriyeliler "Ev ilandan kalktı" yanıtı alırken yerlilere "Evi görebilirsiniz" yanıtı verildiyse bu ayrımcı bir tutum olarak kodlanırken herkese "Ev ilandan kalktı" cevabı verildiyse yedek listeden yeni bir ilan aranmıştır.

Yerli, göçmen ve kadın-erkek olmak dışında kiracı adaylarının özellikleri birbirine çok yakın olarak seçilmiştir. Bunu sağlamak için meslek bilgisi ve aile büyüklüğü birbirine aynı verilmiştir. Meslek bilgisi verirken Suriyelilerin Türkiye'de yapamadıkları meslekler -devlet memurluğu, avukatlık, eczacılık vb.- yerli kiracı adayları tarafından da meslek bilgisi olarak verilmedi. Tamamının özel sektörde çalışması sayesinde yerliler arasında da kamu sektörü daha güvenceli bir istihdam tipi olduğu için, kamu sektöründe çalışan birine ev sahiplerinin evlerini kiralamak konusunda daha gönüllü olma isteğinin etkisi ortadan kaldırılmıştır. İlanları arayacak olan Suriyeli kiracı adayları Türkçe konuşabilmekte ve karşısındakileri anlamak konusunda hiçbir güçlük yaşamamaktadır ancak Türkçeleri göçmen olduğunu belli edecek biçimde aksanlıdır.

Suriyeli kiracı adayları isim olarak Suriye'de yaygın olan Mohammed (erkek) ve İman (kadın) isimlerini kullanırken yerli isimleri olarak da Zeynep ve Mustafa gibi hem yaygın hem de bir politik tercihi veya coğrafi bölgeyi işaret etmeyen isimler seçilmiştir. Ev sahiplerinin kiracı adaylarının fiziksel görüntüsünden etkilenmemesi için telefonlarda kiracının fotoğrafının görülebildiği uygulamalardaki profil fotoğrafları kapatılmıştır.

Sonuçların İşaret Ettiği

Telefon görüşmeleriyle elde edilen bilgiler kodlanarak veri seti oluşturulmuştur. Telefon görüşmelerinden ev sahiplerine ilişkin kaydedilen tek veri ise cinsiyetleri olmuştur. Telefon görüşmeleriyle ilgili veriler kodlandıktan sonra eve ait büyüklük, oda sayısı vb. bilgiler ve evin bulunduğu mahalledeki m^2 konut kirası, mahalle ve sokak bilgileri ise ilandan kaydedilmiştir. Saha deneyinden elde edilen veriler daha sonra evin bulunduğu mahallenin ve ilçenin sosyo-ekonomik verileri ile birleştirilmiştir. Mahalleye ait özellikler için "Mahallem İstanbul" projesinin veri tabanından elde edilen veriler kullanılırken, ilçe düzeyindeki Suriyeli ve yabancı sayıları ise TÜBİTAK tarafından desteklenen POT-A projesinin verilerinden derlenmiştir.

Suriyeli kiracı adaylarına yönelik ayrımcı tutumun ilk göstergesi, kamuya açık kiralık ev ilanına başvuran Suriyeli ve yerli adaylara yaklaşımda kendini göstermektedir. Saha deneyinde 964 kiralık ev ilanını 4 kere arama sonucu ulaştığımız toplam 3.856 görüşmede 718 kez (yüzde 18,6) evi görme talebi reddedilirken 3.146 aramada (yüzde 81,4) evi görme talebi kabul edilmiştir. Reddedilen 718 talepten 677'si Suriyelilere, 41'i ise yerli kiracı adaylarına aittir. Yerli kiracı adaylarının aramalarının sadece yüzde 2'sinin evi görme talebi reddedilmişken Suriyelilerde bu oran yüzde 35 civarındadır.

Ev sahiplerinin evi göstermeyi reddettiği aramalarda doğrudan doğruya Suriyelilere ev göstermeyi reddeden 677 ev sahibinden 491'i arayan kişinin Suriyeli olmasını gerekçe göstermiştir. Bu, Suriyelilerin ret aldığı aramaların yüzde 72'sine, toplam Suriyeli aramalarının ise yüzde 25,4'üne denk gelmektedir. Bu sonuç yukarıdaki tanımlardan tercihe dayalı ayrımcılığın çok yüksek olduğunu göstermektedir.

Suriyelileri reddetme eğilimi ile ev kiraları arasındaki ilişkiye bakıldığında, kira arttıkça ev sahiplerinin potansiyel kiracı sayısı azaldığı için olumsuz cevap verme eğiliminin düştüğü gözlenmektedir. Kirası daha yüksek olan evlerde Suriyelilerin evi görme isteğinin reddedilme oranı düşmektedir. Suriyelilerin evi görme isteğinin reddedildiği evlerin kira ortalaması isteğin kabul edildiği evlere göre yüzde 15 daha düşüktür. Bu oran kiralar gruplandığında, daha düşük kiralı evlerde gittikçe artma eğilimindedir. Ortalama gelir düzeyi göz önüne alındığında bu durum Suriyeli ve yerli yoksulların düşük kiralı konut için rekabetinin yüksek olduğuna dayanak sunmaktadır.

Suriyelileri reddetme eğilimi ile ev kiraları arasındaki ilişkiye bakıldığında, kira arttıkça ev sahiplerinin potansiyel kiracı sayısı azaldığı için olumsuz cevap verme eğiliminin düştüğü gözlenmektedir. Kirası daha yüksek olan evlerde Suriyelilerin evi görme isteğinin reddedilme oranı düşmektedir.

Çalışma kapsamında aranan ilanların yer aldığı internet sitesinde evin bulunduğu mahalledeki metrekare konut kira fiyatı da yer almaktadır. Aranan ilanlardaki sonuca benzer bir biçimde ortalama kiranın daha yüksek olduğu bölgelerde evi göstermeme eğiliminin daha düşük olduğu görülmektedir. Daha düşük kira değerine sahip bölgelerde ise ev sahipleri Suriyelileri daha sık olarak reddetmektedir. Bu durumun arkasında iki ayrı dinamik yer alıyor olabilir. İlki ve daha önemlisi İstanbul içerisinde ilçelere dağılımlarının da gösterdiği üzere Suriyeliler metrekare kira değeri daha düşük bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Bu durum da hem İstanbul'daki yerli kent yoksulları ile kiralık konut için rekabetin daha yoğun olması ve aynı zamanda ev sahiplerinin özellikle 2015 sonrasında gerçekleşen büyük göç sırasında Suriyelilerle daha fazla kiracı- ev sahibi ilişkisi kurup aynı evde birden çok ailenin yaşaması vb. gibi sorunlarla ile ilgili deneyimleri olması ile ilişkilendirilebilir.

Sonuçları çok genel hatlarıyla yukarıda özetlenen bu çalışma Suriyelilerin kiralık konut piyasasında yerlilere göre dezavantajlı durumda yer aldıklarına ve Suriyelilere yönelik eşitsiz, ayrımcı pratiklerin önemli bir kısmının tercihe dayalı ayrımcılıkla açıklanabileceğine işaret etmektedir. Bu bulgu yerel ve ulusal düzeyde ayrımcılığı azaltacak bir kamu politikası setinin önemine işaret etmektedir. Bu konuda politika geliştirmekten/hayata geçirmekten kaçınmak barınmadan işsizliğe, şiddetten suça yaşanan bütün sorunların sorumlusunu göçmenler olarak vaaz eden söylemin özellikle toplumun düşük gelirli kesimleri içerisinde güçlenmesine zemin yaratma riski oluşturmaktadır. Bunun yaratabileceği toplumsal tahribat ve risklerin ne olduğu konusunda ise üzücü bir biçimde farklı coğrafyalarda kimi zaman Türkiye kökenli göçmenlerin de hedefi olduğu şiddet eylemleri açık bir fikir vermektedir.

Notlar

1 Demir, F. (2021). Bianet, Duaa Muhammed: "Kiralık ev bulmak için kimliğimi saklıyorum" https://m.bianet.org/biamag/nefret-soylemi/251287-duaa-muhammed-kiralik-ev-bulmak-icin-kimligimi-sakliyorum/.

2 Bu yazıda sadece kiralık konut piyasasına girişte –ev ararken- ayrımcılıkla ilgili bulgular yer verilmiştir. Araştırmanın bulguları için bkz Kahveci, M., Salman, C., Acun, S., Kurmuş, E., (2022) "Misafirlikten Kent Sakinliğine İstanbul'da Suriyeli Sığınmacıların Barınma Deneyimleri" Gazi Kitabevi.

3 Becker, G. S. (1957). The economics of discrimination: an economic view of racial discrimination. University of Chicago.

4 Phelps, E. S. (1972). The statistical theory of racism and sexism. The american economic review, 62(4), 659-661. Arrow, K. (1973). The theory of discrimination, discrimination in labor markets. Achenfelter, A. Ress (eds.), Princeton–New Jersey.

5 Becker, G.S. (1957)

6 Phelps (1972); Arrow (1973).

7 Darity, W. A., & Mason, P. L. (1998). Evidence on discrimination in employment: Codes of color, codes of gender. Journal of Economic Perspectives, 12(2), 63-90.

8 Arrow, K. J. (1998). What has economics to say about racial discrimination?. Journal of economic perspectives, 12(2), 91-100.

Göçmenlerin Sosyal Ağları
Bayrampaşa ve Beşiktaş İlçeleri Üzerinden Bir Örnek

İstanbul pek çok yerleşimin yeni tanık olduğu ulusötesi göç akımlarına özellikle geride bıraktığımız yüzyıldan oldukça aşina bir metropol. Şehrin önceki kuşak göçmenlerinin kentte nasıl ve hangi ilişkilerle tutunduklarını mercek altına almak, yakın zamanda da uluslararası göçmenleri çevresindeki kentlerden daha fazla çeken bu metropoldeki sosyal ağlarını anlamak ve buna yönelik sosyal politikalar geliştirmek için faydalı olabilir.

Bürge Elvan Erginli *

* Dr., Araştırmacı

Farklı nedenlerle kente göç eden çok çeşitli gruplar geldikleri yere göre kentin belli yerlerinde yoğunlaşarak belli iş kollarında çalışır. Göçmenler arasındaki sosyal ağlar bu çalışma tercihlerinin arkasındaki nedenlerden biridir. Sosyal ağlar, göçmenler kente yerleşmeden önce karar aşamasında, yerleşme esnasında ve yerleştikten sonra da kente uyum sürecinde kritik önem taşır.

Kentlerde ikamet yerine göre ayrışma örüntüleri de göçmenlerin kentte belli alanlarda yoğunlaşması ile pekişir veya dönüşür. Ne var ki, ikamet yerine göre ayrışma ve sosyal ağlar arasındaki ilişki her göçmen grubu için aynı biçimde değildir. Bazı gruplar için yerel mahalle bağları kentte var olabilmenin bir koşulu olabilir, ancak bazı gruplar için yerelin sınırı mahallenin çok ötesinde metropoliten alan sınırları ile belirlenebilir. Kentteki farklı grupların ağ yapıları ve biçimleri sosyal ağ analizi yardımıyla incelenebilir. Ağ yaklaşımının göç araştırmalarında kullanımı da son zamanlarda yaygınlaşmıştır.

İstanbul'un –özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye'nin en çok göç alan ili olarak– ülkenin göç merkezi konumunda olduğu herkes tarafından bilinir. 2010'lu yıllara kadar iç göç ağırlıklı akımlar Suriye krizi ile kenti uluslararası göç akımlarının da önemli bir varış noktası hâline getirdi. Diğer kentlere benzer şekilde İstanbul'daki göçmenlerde de ikamet yerine göre ayrışma görülüyor.[1] Bu metinde İstanbul'un iki farklı ilçesinde en çok yoğunlaşan göçmen gruplarının yerel ve yerelden bağımsız sosyal ağları inceleniyor. Metin, sosyal ağ analizi üzerine kısa bir giriş sonrasında göç araştırmalarında sosyal ağ analizinin kullanımına değiniyor. Ardından İstanbul'daki göçmenlerin sosyal ağlarını Bayrampaşa ve Beşiktaş'ta yaşayanlar üzerinden inceleyip çalışmanın sonuçlarına yönelik bir tartışma yürütüyor ve benzer çalışmalar için öneriler sunuyor.

Sosyal Ağ Yaklaşımı Üzerine

Toplumsal araştırmalardaki gelişmelere paralel olarak, konvansiyonel yaklaşımların göç olgusunu açıklamada yetersiz kaldığı görüşü göç araştırmalarında ilişkisel yaklaşımın ortaya çıkışını doğurdu. Konvansiyonel yaklaşımların tersine mikro ve makro düzeyler arasındaki keskin ayrımı ortadan kaldıran ilişkisel yaklaşımlar, aktörlerin özniteliklerinden çok, aktörler arasındaki ilişkilerin biçim ve içeriğini açıklamaya önem verir.

İlişkisel yaklaşımlar arasında ağ kuramı ve sosyal ağ analizi gelişmiş kavram ve ölçütleri ile aktörlerin ilişkisel sosyal alandaki pozisyonlarını ortaya çıkarmak için iyi bir araç olarak görülür. Sosyal ağ birbiriyle bağlantılı iki veya daha fazla aktörün bulunduğu bir yapı olarak tanımlanabilir. Aktörler –bireyler, gruplar, mahalleler, devletler, örgütler gibi– herhangi bir şey olabilirler ve bağlar da –aile bağları, destek bağları, enformasyon bağları gibi– çok çeşitli olabilir ve örtüşebilir.[2]

Sosyal ağ analizinin amacı aktörler ve bu aktörleri birbirine bağlayan ilişkilerin oluşturduğu ağların yapısını incelemek ve aktörlerin davranışlarını ağdaki pozisyonlarını göz önünde bulundurarak açıklamak. Bu yöntem ile sadece aktörlerin birbirine bağlanış biçimi değil aynı zamanda ağların

yapısı ve kompozisyonu da ele alınır. Bu yaklaşıma göre bir ağ içindeki aktörün (nod) davranışları içine gömülü bulunduğu sistem içindeki ilişki örüntülerinin biçimiyle ve ağdaki yapısal konumlarıyla mümkün kılınır veya engellenir. Ağ analistleri her sosyal yapıyı sosyal ağ olarak ele almanın ve ağ terimleriyle "bağların örüntüleri toplumsal davranışı etkiler" fikrini birleştirmenin yollarını ararlar.[3] Sosyal ağ analizi, veri toplama ve ölçme araçları sayesinde ilişki örüntülerini ortaya çıkarmak için karmaşık sistemleri çözümlemeye yardımcı olur.

Göç Araştırmalarında Sosyal Ağ Analizi

Metropoliten kentlerde özellikle ulaşım ve iletişim kolaylıklarının etkisiyle yerel ve yerelden bağımsız sosyal ağlar dönüşürken ilişkiler daha geniş mekânlara yayılabildi. Yine de içinde göçmenlerin en yüksek düzeyde temsil edildiği bazı grupların kentte ikamet yerine göre ayrıştığını görürüz. Bu konuyu sosyal ağlarıyla ilişkilendiren araştırmalar göçmenlerin bağlarını bulundukları yerel birime odaklanarak veya odaklanmadan inceler. Sosyal ağ analizinin kullanılmadığı araştırmalar arasında sosyal ağların uyum ve entegrasyondaki rolü, mahallelerin özelliklerinin sosyal ağlar üzerine etkisi ve sosyal ağların iş bulmaya etkisi konuları oldukça yaygın. Ancak göçmenlere sosyal sermaye sağlayabilecek ilişkiler üzerine bilgi toplayan bu kantitatif veya kalitatif çalışmalarda sosyal ağları haritalamak esas amaç değil. Bu durum detaylı sosyal ağ verisi toplamanın zorluğundan kaynaklanıyor olabilir.

Göçmenlerin kentteki mekânsal ayrışması üzerine yapılan çalışmaların bir diğer kanadı ise bu sosyal ağ verisini toplayarak farklı amaçlarla göçmenlerin sosyal ağlarının yapısı ve kompozisyonunu inceler.[4] Bu çalışmalarda, göçmenlerin sosyal ağlarındaki kişilerle ilişkileri, bu kişilerin öznitelikleri ve kişiler arasında ikili ilişkilerin durumu hakkında bilgi toplanır. Göçmenlerin ilişki dünyasını ağ perspektifinden inceleyen bu çalışmalar ağları bütüncül olarak görmeyi sağlar. Kişiler arası ilişkileri bireylerin bir özelliğine indirgemeden, ilişkiyi analizin birimi (unit of analysis) olarak ele alırlar. İlişkinin türü, yerel özellikleri, gücü ve ilişkiden sağlanan destek arasında bağlantı kurulabilir, ağların yapısı ve kompozisyonu ortaya konabilir ve bu bilgiler bireylerin özniteliklerine göre karşılaştırılabilir. Sosyal ağ analizi göç araştırmalarında sosyal sermaye, ağ eşitsizliği (network inequality), ağların mekânsal dağılımı gibi alanlarda yaygın biçimde kullanılır.

İstanbul'daki Göçmenlerin Sosyal Ağları: Bayrampaşa ve Beşiktaş İlçeleri Örneği

Öncelikle neden Bayrampaşa ve Beşiktaş ilçelerinin seçildiği üzerinde durmak gerekir.[5] İstanbul'da yaşayan göçmenlerin sosyal ağlarıyla ilgili bir çalışma yapmak için öncelikle ikamete bağlı kentsel ayrışmanın keşifsel bir analizini yapmak, yani hangi göçmen gruplarının kentin nerelerinde yoğunlaştığını ortaya koymak gerekiyordu. Bunun için çalışmanın yapıldığı dönemde güncel ilçe bazında göç verisi bulunmadığından TÜİK'in 2000 yılı nüfus sayımı verileri kullanıldı. İstanbul'a 1995-2000 arasında yurt dışından göç edenlerin geldikleri ülkelere göre, yurt içinden göç edenlerinse geldikleri illere göre hangi ilçelerde yoğunlaştığı mütekabiliyet (correspondence) analizi kullanılarak tespit edildi. Bulgular ışığında çalışma, yığılmaların en yüksek düzeyde gözlendiği Bayrampaşa ve Beşiktaş'ta ikamet eden Makedonya, Arnavutluk ve Eski Yugoslavya ülkelerinden göç edenlere ve Beşiktaş'ta ikamet eden, Türkiye'nin İstanbul'dan sonraki en büyük metropolü Ankara ile sınır ili Eskişehir'den göç edenlere odaklandı.

Çalışmanın asıl amacı ikamet yerine göre ayrışma ve sosyal ağlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için ise her iki ilçede göçmenlerin kişisel ağları üzerine veri toplandı. Yüz yüze yapılan 126 adet kişisel ağ anketi ile göçmenlerin kendi özellikleri, ağlarında bulunan kişilerin (her göçmen için 24'er kişi) özellikleri ve göçmenlerle ağlarındaki kişiler arasındaki ilişkiler (toplamda 3024 bağ) hakkında bilgi toplandı. Görüşme yapılan kişilere Bayrampaşa ilçesinde yer alan Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği ve Bosna-Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneği ile Beşiktaş ilçesinde yer alan Ortaköy Rumeliler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği üzerinden ve dernek dışındaki kişilere kişisel bağlantılar üzerinden kartopu yöntemiyle erişildi. Saha çalışması bir yıl sürdü. Göçmenlerin sosyal ağları üzerine toplanan veri aşağıdaki bilgileri içeriyor:

- Bireyin (ego) sahip olduğu özellikler[6]
- Bireyin ağında bulunan kişiler ve özellikleri
- Bireyin kendisi ve sosyal ağında yer alan diğer kişilerle arasındaki ilişkilerin içeriği (görüşme sıklığı, birbirlerini ne zamandan beri tanıdıkları vb.) ve bu kişilerin özellikleri
- Bireyin ağında yer alan her kişi (alters) arasındaki ikili ilişkilerin durumu

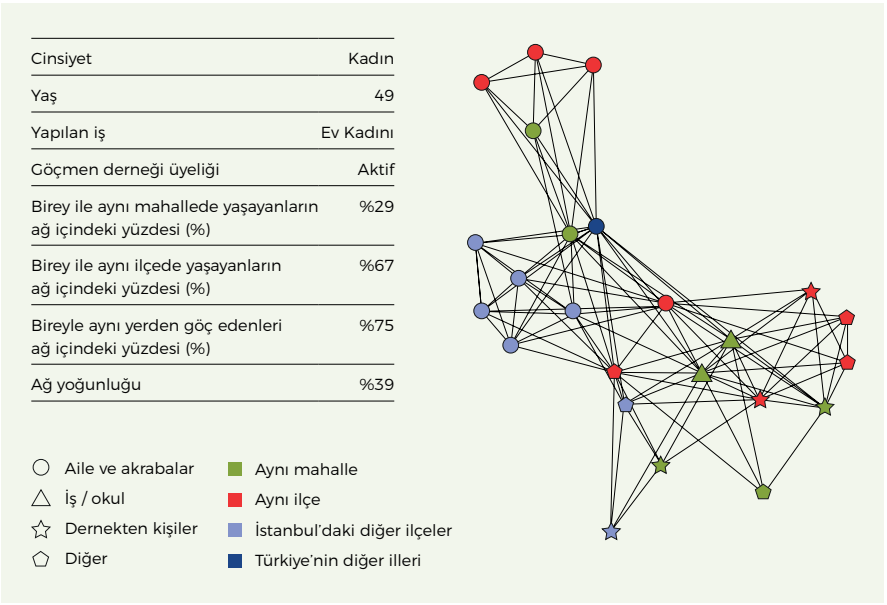

Fotoğraf Bekir Dindar

Toplanan sosyal ağ verisi ile öncelikle, göçmenlerin ağlarının yapısı ve kompozisyonu göstermek için kişisel ağ analizi uygulandı. Kişisel ağ analizi aracılığıyla her bir göçmen için aşağıdaki gibi bir sosyogram ve özet bilgi elde edildi.

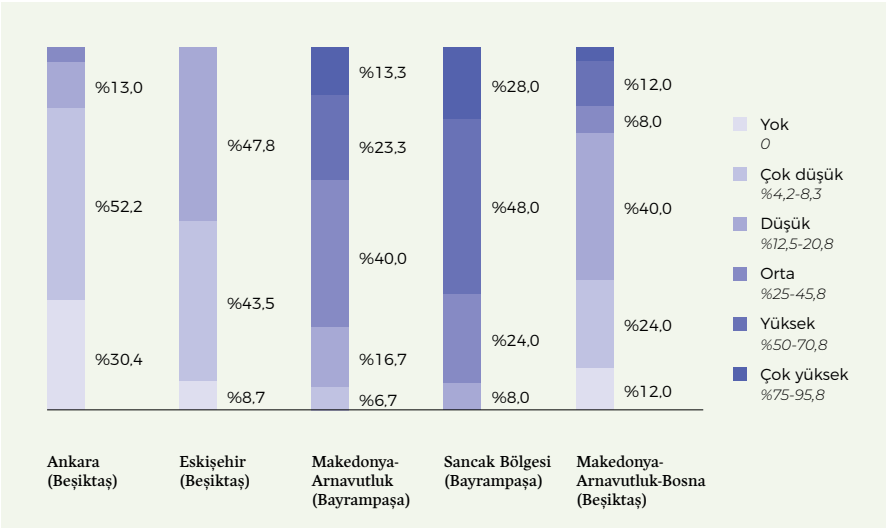
Bu örneğe bakıldığında Makedonya göçmeni ve Bayrampaşa ilçesinde ikamet eden 49 yaşında, aktif göçmen derneği üyesi bir ev kadınının ağının yapısı ve kompozisyonu ile ilgili bazı değerler görülüyor. Sosyogramdaki nodların şekilleri bireyin ağdaki kişilerle ilişkisinin türüne, nodların renkleriyse ağdaki kişilerin bireye göre ikamet ettiği yere karşılık geliyor. Bireyin ağında kendi ile aynı mahallede yaşayanlar yüzde 29, aynı ilçede yaşayanlar ise yüzde 67 oranı ile hayli yüksek düzeyde. Ağda Makedonya göçmenlerinin oranı da yüzde 75'lik bir paya sahip. Ağın yoğunluğu ise yüzde 39. Özetle, bu bireyin ağı oldukça yerel, göçmenlerin yüksek oranda yer aldığı ve kişilerin birbirini yüksek oranda tanıdığı yoğun bir ağ olarak karşımıza çıkıyor.

126 göçmen için tek tek elde edilen bu sosyogram ve bilgiler üzerinden genel bir çıkarım yapmak mümkün olmadığından kişisel ağ analizi sonucunda elde edilen verilere yeni analizler uygulandı. Örneğin, göçmenlerin ağlarının yerelliğini göçmen grupları arasında karşılaştırmak için uygulanan bir betimleyici istatistik sonucu aşağıda gösteriliyor:

Şekil 1 Bir göçmenin kişisel ağının sosyogramı ve ağ üzerine bazı bilgiler

Bu grafikte beş farklı göçmen grubunda yer alan göçmenlerin ağlarında kendileriyle aynı mahallede yaşayan kişilerin oranı, yani ağlarının yerel kompozisyonu görülüyor. Bu kişilerle ilişkilere mahalle bağları veya yerel bağlar diyebiliriz. Ankara ve Eskişehir illerinden gelen ve Beşiktaş ilçesinde ikamet eden göçmenlerin ağları düşük oranda mahalle bağından oluşurken yerel bağların Bayrampaşa'da ikamet eden (özellikle Sancak Bölgesi'nden gelen) göçmenler için önemi göze çarpıyor. Yüzdeler üzerinden bir okuma yapılırsa, Ankara'dan gelen ve Beşiktaş'ta yaşayan göçmenlerin yüzde 30,4'ünün ağında hiç mahalle bağının yer almadığı, yüzde 52,2'sinin ağında ise çok az oranda (ağın yüzde 4'ü ile yüzde 8'i arasında) mahalle bağının yer aldığı görülüyor. Benzer şekilde, Eskişehir'den göç eden ve Beşiktaş'ta ikamet eden bireylerin de yüzde 8,7'si ağında hiç mahalle bağı bulundurmazken, yüzde 42,5'inin ağında çok düşük oranda mahalle bağı bulunuyor.

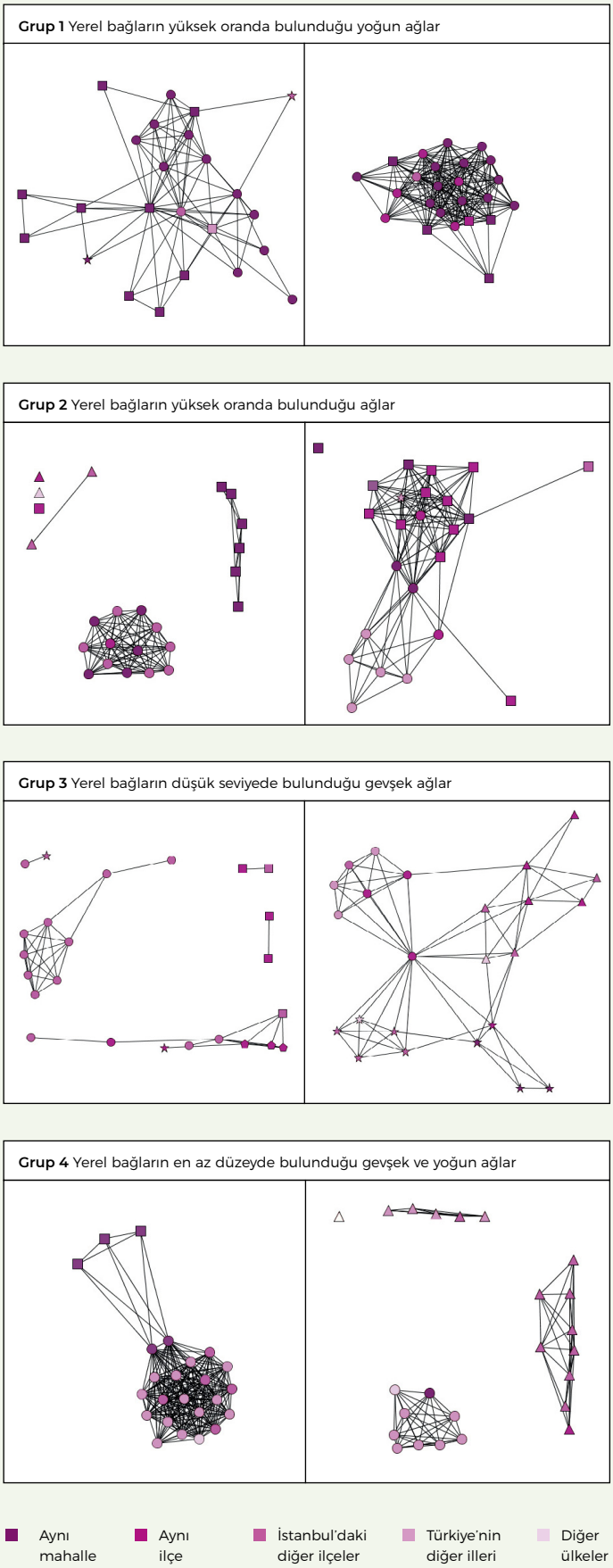
Grafik 1 Göçmen gruplarının ağlarında mahalle bağlarının payı (n=126)

Öte yandan, Makedonya ve Arnavutluk'tan göç eden ve Bayrampaşa'da yaşayan bireylerin ağında yer alan mahalle bağlarının çok daha yüksek olduğu görülüyor. Bu göçmenlerin yüzde 23,3'ünün ağında yüksek oranda (ağın yüzde 50'si ile yüzde 71'i arasında), yüzde 13,3'ünün ağında ise en yüksek oranda (ağın yüzde 75'i ile yüzde 96'sı arasında) mahalle bağı bulunuyor. Tüm göçmen grupları arasında mahalle bağlarının en yüksek düzeyde temsil edildiği sosyal ağlara sahip grup ise Bayrampaşa'da yaşayan Sancak Bölgesi göçmenleri. Bu göçmenlerin yüzde 48'inin ağında yüksek oranda, yüzde 20'sinin ağında ise en yüksek oranda mahalle bağı bulunuyor. Makedonya, Arnavutluk ve Eski Yugoslavya ülkelerinden göç eden ve Beşiktaş'ta yaşayan bireylerin ağında Bayrampaşa'da yaşayan göçmenlerininkine kıyasla daha düşük oranda, Ankara ve Eskişehir göçmenlerininkine kıyasla ise daha yüksek oranda yerel bağ bulunuyor.

Betimleyici istatistik dışında bir başka analiz ise ağların yerel kompozisyonu ve yapısını birlikte çözümlemeye yaradı.[7] Çoklu mütekabiliyet analizi ile elde edilen pozisyonları üzerinden yapı ve kompozisyon bakımından birbirine benzeyen ağlar hiyerarşik kümeleme analizi ile kümelendi. Sadece ağ yoğunluğu (network density) ve ağdaki kişilerin (alter) ikamet yeri dağılımları üzerinden analiz edilen ağlar dört gruba ayrıldı. Daha sonra ağ grupları öne çıkan yoğunluk ve yerel kompozisyonlarına göre isimlendirildi. Aşağıda grupların isimleri ve temsili bazı ağ örnekleri gösteriliyor:

Başka hiçbir değişken dâhil edilmeksizin, ağları sadece yoğunlukları ve yerel kompozisyonlarını hesaba katarak gruplayan bu analizin daha ilginç sonuçları bulunuyor. Göçmenlerin herhangi bir özelliği analize değişken olarak dâhil edilmemesine rağmen 4 grup farklı göçmen gruplarınca temsil ediliyor. Grup 1'de Bayrampaşa'da yaşayan Sancak bölgesi göçmenleri yüksek oranda temsil edilirken, Grup 2'de Bayrampaşa'da yaşayan Makedonya ve Arnavutluk göçmenleri, Grup 3'te Beşiktaş'ta yaşayan Eskişehir göçmenleri, Grup 4'te de Ankara göçmenleri yüksek oranda temsil ediliyor.

Sosyal ağ analizi ilişkilere ve ağlara odaklanan bir yöntem olsa da örüntülerin keşfinden sonra belli ağ yapılarının ve belli ilişki türlerinin hangi özellikteki bireylere ait olduğu veya ağda belli pozisyonların hangi özellikteki bireyler tarafından işgal edildiği analiz sonrası ortaya çıkarılabiliyor. Bu çalışmada da göçmenlerin ağ tiplerine göre demografik ve sosyal özelliklerine bakıldı. Grup 1 ve Grup 2'deki göçmenler görece düşük eğitim seviyesine sahipken Grup 3 ve Grup 4'teki göçmenlerin eğitim düzeyi daha yüksek. Bunun gibi genel eğilimlerin yanında örneğin Grup 1'de Beşiktaş'ta yaşayan Eski Yugoslavya'dan göç edenlerin bulunduğu görülüyor. Bu göçmenlerin özelliklerine bakıldığında hepsinin erkek, göçmen derneği üyesi ve ilkokul ve ortaokul mezunu bireyler olduğu göze çarpıyor. Arnavutluk ve Makedonya göçmenlerinin çok yüksek düzeyde temsil edildiği Grup 2'de ise Ankara göçmeni ve Beşiktaş sakininin doktora mezunu bir kadın olduğu

dikkat çekiyor. Bu bireyin kendisiyle benzer özellikteki göçmenlere kıyasla ağının neden bu kadar yoğun ve yerel olduğu sorusu derinlemesine bir görüşme ile ortaya çıkarılabilir. Dolayısıyla, sosyal ağ analizi her ne kadar ilişki örüntülerini ve ağ yapılarını ortaya çıkarmada iyi bir araç olsa da, bu yapıların oluşumu arkasındaki nedenleri anlamak için daha derinlemesine araştırmaya ihtiyaç duyulabilir.

Analiz sonuçlarını özetleyecek olursak burada aslında esas olarak iki gruptan da söz edebiliriz. Bir yanda yerel topluluk literatüründe bahsedilen korunmuş topluluk (community saved) tezini destekleyen Bayrampaşa sakinleri, diğer yanda ise serbestleşmiş topluluk (community liberated) tezini destekleyen Beşiktaş sakinleri yer alıyor.

Fischer, 1982 yılında Kaliforniya için yaptığı çalışmada kaynak eksikliğinin bazı insanlar için uzun mesafelerdeki ilişkilerini sürdürmenin önünde engel oluşturduğunu iddia eder.[8] Bu çalışmada da Grup 1 ve Grup 2'deki yoğun ve yüksek oranda yerel bağa sahip ağlar göçmenlerin görece düşük eğitim durumları ve statüleriyle ilişkilendirilebilir. Yerel bağların önemini artırabilecek bir diğer etken bu ağlara sahip göçmenlerin görece yaşlı ve uzun zamandan beri de Bayrampaşa'da ikamet eden bireylerden oluşmasıdır. Ayrıca bu gruplardaki göçmenler yoğun olarak Bayrampaşa'da yaşayan Balkan göçmenleri olduğu için kültürün de yoğun ve yerel ağların oluşumunda etkili olduğundan söz edilebilir. Bu göçmenlerin kent yoksulları olmadığını, neredeyse hepsinin oturdukları evin sahibi olduğunu, hatta başka eve sahip olduklarını, bu nedenle yerel bağlara mecbur olmadıklarını da belirtmek gerekir. Ayrıca bu ağlarda aile bağları çok yüksek oranlarda temsil edilir.

Öte yandan Grup 3 ve Grup 4'teki ağlar daha geniş coğrafi alanlara yayılmışlar (İstanbul'un ilçeleri, Türkiye'nin diğer illeri veya diğer ülkeler) ve yoğunlukları düşüktür. Bu ağlara sahip kişiler için uzun mesafeli bağları zor olmayabilir. Wellman'ın etkileşim alanını mahalleden ziyade metropoliten alanın sınırlandırdığı tezi burada daha net karşılık bulur.[9] Bir başka farklılık da ağların yüksek oranda iş veya okuldan veya diğer çevrelerden kişilerle bağlar içermesidir. Ağlar çeşitli oldukları için yoğunlukları da daha düşüktür.

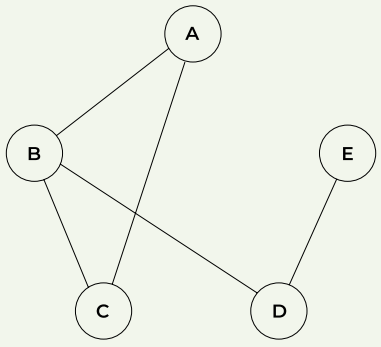
Sosyal Ağ Analizi Üzerine

Scott, sosyal ağ analizi için en uygun veri tipini "ilişkisel veri" olarak görür.[10] İlişkisel veri bir aktörü diğeriyle ilişkilendiren bağlar, bağlantılar, grup mensubiyetleri ve bağlılıkları üzerinedir (bkz. Tablo 1). "Bu ilişkiler ikili aktörleri daha büyük sistemlere bağlar."

Ağ teorisinde sosyogram ağdaki aktörler (nodlar) arasındaki ilişkileri resmeder. Sosyo-matriste ikili aktörler arasında ilişkinin varlığı anlamına gelen 1 değerine sahip hücreler sosyogramda iki aktör arasında çizgi olarak gösterilir. Buna karşılık, matriste iki aktör arasında ilişkinin bulunmadığı anlamına gelen 0 değerine sahip hücreler sosyogramda iki aktör arasında bir çizgi çizilmemesi ile karşılık bulur. Örneğini aşağıdaki matrisin temsil ettiği A, B, C, D ve E nodları arasındaki ilişkiler aşağıdaki grafik ile resmedilir (Şekil 2).

	A	B	C	D	E
A	-	1	1	0	0
B	1	-	1	1	0
C	1	1	-	0	1
D	0	1	0	-	1
E	0	0	1	1	-

Tablo 1 A, B, C, D, E aktörleri arasında simetrik ilişkisel veri örneği (sosyo-matris)

Şekil 2 A, B, C, D, E aktörleri arasındaki ilişkileri gösteren sosyogram örneği

Elbette bireylerin, grupların, kurumların veya diğer aktörlerin sahip olduğu ağlar yukarıda gösterilenden çok daha büyük ve karmaşıktır. Sosyal ağ analizinin ölçümleri ile karmaşık ağ yapıları ve bu yapıları oluşturan ilişki örüntüleri keşfedilir. Ağın yapısı üzerine en temel ölçümlerin başında ağın büyüklüğü ve yoğunluğu gelir. Ağın büyüklüğü ağdaki nodların sayısı (n), ağın yoğunluğu ise bir ağda nodlar arasında gerçekte var olan ilişki sayısının olabilecek maksimum ilişki sayısına oranıdır. Ağın kompozisyonu ise ağdaki nodların özniteliklerini özetler. Ağdaki kişilerin ortalama yaşı, ağdaki cinsiyet dağılımı, eğitim durumu dağılımı gibi hesaplar ağın kompozisyonu hakkında bilgi verir.

Sonuç

İstanbul'daki göçmen gruplarının sosyal ağlarını yoğunluk ve mekânsal boyutuyla ele alan bu çalışma diğer göçmen grupları için yapılacak çalışmalara örnek oluşturabilir. Çalışmada öncelikle İstanbul'un ilçelerinde yüksek düzeyde temsil edilen göçmen grupları ortaya çıkarıldı. Daha sonra, belli göçmen gruplarının en çok yoğunlaştığı Bayrampaşa ve Beşiktaş ilçeleri çalışma alanı olarak belirlendi. Daha sonra, biri kentin merkezinde diğeri çeperinde yer alan, coğrafi konumlarına, arazi kullanım özelliklerine ve sosyal yapılarına göre birbirinden farklılık gösteren bu iki ilçede yoğunlaşan göçmen gruplarının sosyal ağları incelenerek göçmenlerin özelliklerine göre değerlendirildi.

Bu yazının amaçlarından biri de benzer bir çalışmanın İstanbul'un farklı ilçeleri ve farklı göçmen grupları için yapılmasına örnek oluşturmak. Bunun için elbette öncelikle TÜİK veya Göç İdaresi'nin İstanbul'da yaşayan göçmenlerin geldikleri şehir veya ülkeye göre mahallelere veya en azından ilçelere göre dağılım bilgisini paylaşmaları gerekir. Özellikle de son dönemde sayıları İstanbul'da 550 bini aşan Suriyelilerin hangi mahalle veya ilçelerde hangi profilleri temsil ettiklerini bilmiyoruz. Dolayısıyla bu çalışmada kullanılan sosyal ağ analizi gibi yöntemler veya niteliksel araştırmalar yapılsa bile temsil kabiliyetlerini kestirmek imkânsız.

Çalışmanın sonuçları yerel bağlara bağımlılığın göçmen gruplarına göre farklılık gösterdiğini ortaya koydu. İkamet yerine göre ayrışan iki farklı ilçede yerel bağların neden birinde önemliyken bir diğerinde önemsiz olduğu açıklanmaya çalışıldı. Yine de fikir yürütmekten çok bunun tam olarak nedenlerini ortaya koymak veya eğer yerel bağlar Beşiktaş'taki göçmenler için o kadar önemli değilse o zaman neden bir arada yaşama eğiliminde oldukları gibi sorular daha derin görüşmeleri içeren yeni araştırmalar için zemin oluşturabilir. Bununla birlikte, çalışma hem genel eğilimleri hem de özel vakaları gösterme kabiliyetine sahip. Yeni araştırma sorularına bağlı olarak hem bu genel eğilimlerden kişilerle hem de genel eğilimlerden farklılık gösteren kişilerle görüşme yapmak ileride yapılacak benzer araştırmalara zenginlik katabilir.

Son olarak, bunun gibi çalışmaların sadece akademik bir çerçevede kalmayacağını, göçmenlere yönelik geliştirilecek sosyal uyum politikaları için de önemli kaynaklar oluşturacağını eklemek gerekir. Yerel yönetimlerin farklı ağ yapı ve kompozisyona sahip göçmenler için sağlayacağı hizmetler farklı olmalıdır. Örneğin, bu çalışmanın bir benzeri İstanbul'da yaşayan Suriyeli göçmenler için yapılırsa farklı yoğunluk ve kompozisyonlardan oluşan ağ gruplarının kentin nerelerinde yoğunlaştığı ve ne özellikteki göçmenlere ait olduğu tespit edilerek mekânsal politikalar bu yönde geliştirilebilir.

Notlar

1 Eraydin, A. (2008). The Impact of Globalisation on Different Social Groups: Competitiveness, Social Cohesion and Spatial Segregation in Istanbul. Urban Studies, 45(8), 1663–1691. https://doi.org/10.1177/0042098008091496. Güvenç, M., Eraydın, A., Yoncacı, P., & Özbay, S. (2005). İstanbul'un Eylem Planlamasına Yönelik Mekânsal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme Çalışması. Ankara: Bölüm 1/B,ODTÜ.

2 Abbasi, A., Chung, K. S. K., & Hossain, L. (2012). Egocentric analysis of co-authorship network structure, position and performance. Information Processing & Management, 48(4), 671–679. https://doi.org/10.1016/j.ipm.2011.09.001. Freeman, L. C. (2004). The Development of Social Network Analysis: A Study in the Sociology of Science. Vancouver, BC : North Charleston, S.C: Empirical Press ; BookSurge.

3 Wellman, B. (1983). Network Analysis: Some Basic Principles. Sociological Theory, 1, 155–200. https://doi.org/10.2307/202050.

4 Bkz. örneğin Liu, Y., Li, Z., & Breitung, W. (2012). The social networks of new-generation migrants in China's urbanized villages: A case study of Guangzhou. Habitat International, 36(1), 192–200. https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2011.08.008 ; Molina, J. L., Lozares, C., & Lubbers, M. J. (2012). The Geographical Distribution of the Personal Networks of People Living in Catalonia: a dual society. Grafo Working Papers, 1. https://doi.org/10.5565/rev/grafowp.1; Lubbers, M. J., Molina, J. L., & McCarty, C. (2007). Personal Networks and Ethnic Identifications: The Case of Migrants in Spain. International.; Lubbers, M. J., Molina, J. L., Lerner, J., Brandes, U., Ávila, J., & McCarty, C. (2010). Longitudinal analysis of personal networks. The case of Argentinean migrants in Spain. Social Networks, 32(1), 91–104. https://doi.org/10.1016/j.socnet.2009.05.001; Ooka, E., & Wellman, B. (2006). Does Social Capital Pay Off More Within or Between Ethnic Groups? Analysing Job Searches in Five Toronto Ethnic Groups. In E. Fong (Ed.), Inside the Mosaic (pp. 199–226). University of Toronto Press.; Schweizer, T., Schnegg, M., & Berzborn, S. (1998). Personal networks and social support in a multiethnic community of southern California. Social Networks, 20(1), 1–21. https://doi.org/10.1016/S0378-8733(96)00304-8.; Litwin, H. (1995). The social networks of elderly immigrants: An analytic typology. Journal of Aging Studies, 9(2), 155–174. https://doi.org/10.1016/0890-4065(95)90009-8.

5 Bu bölümde, İstanbul'daki göçmenlerin ikamet yerine göre ayrışmasını yukarıda bahsedilen sosyal ağ analizi perspektifinden ele alan "İlişkilerin sosyal alanı: İstanbul'daki göçmenlerin yerel ve yerelden bağımsız sosyal ağları" başlıklı tez çalışmasındaki genel yaklaşım ve bazı bulgular aktarıldı.

6 Bu özellikler araştırmanın amacına göre şekillendirilebilir. Bu çalışmada göçmenlerle ilgili cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, yapılan iş, ikamet yeri (mahalle), iş yeri (ilçe), ev sahipliği, kendisinin veya ebeveynlerinin göç ettiği yer ve yıl, bağlı olduğu sivil toplum kuruluşları gibi detaylı veri toplandı.

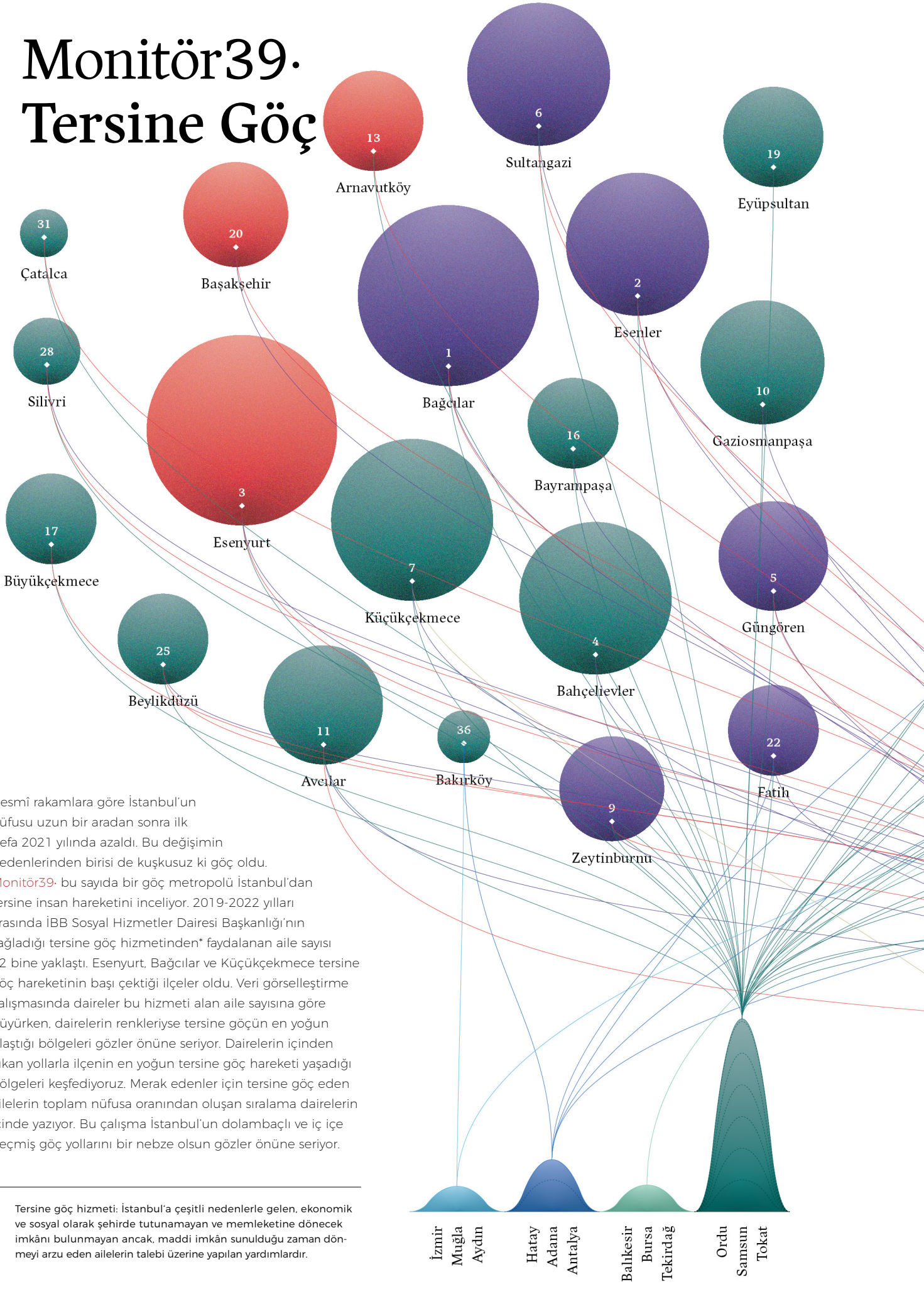
7 Çoklu mütekabiliyet analizi ve hiyerarşik kümeleme analizinin birlikte kullanımı

8 Fischer, C. S. (1982). To Dwell among Friends: Personal Networks in Town and City. Chicago: University Of Chicago Press.

9 Wellman, B. (1979). The Community Question: The Intimate Networks of East Yorkers. American Journal of Sociology, 84(5), 1201–1231.

10 Scott, J. (2000). Social network analysis: a handbook (2nd Edition). London ; Thousands Oaks, Calif: SAGE Publications.

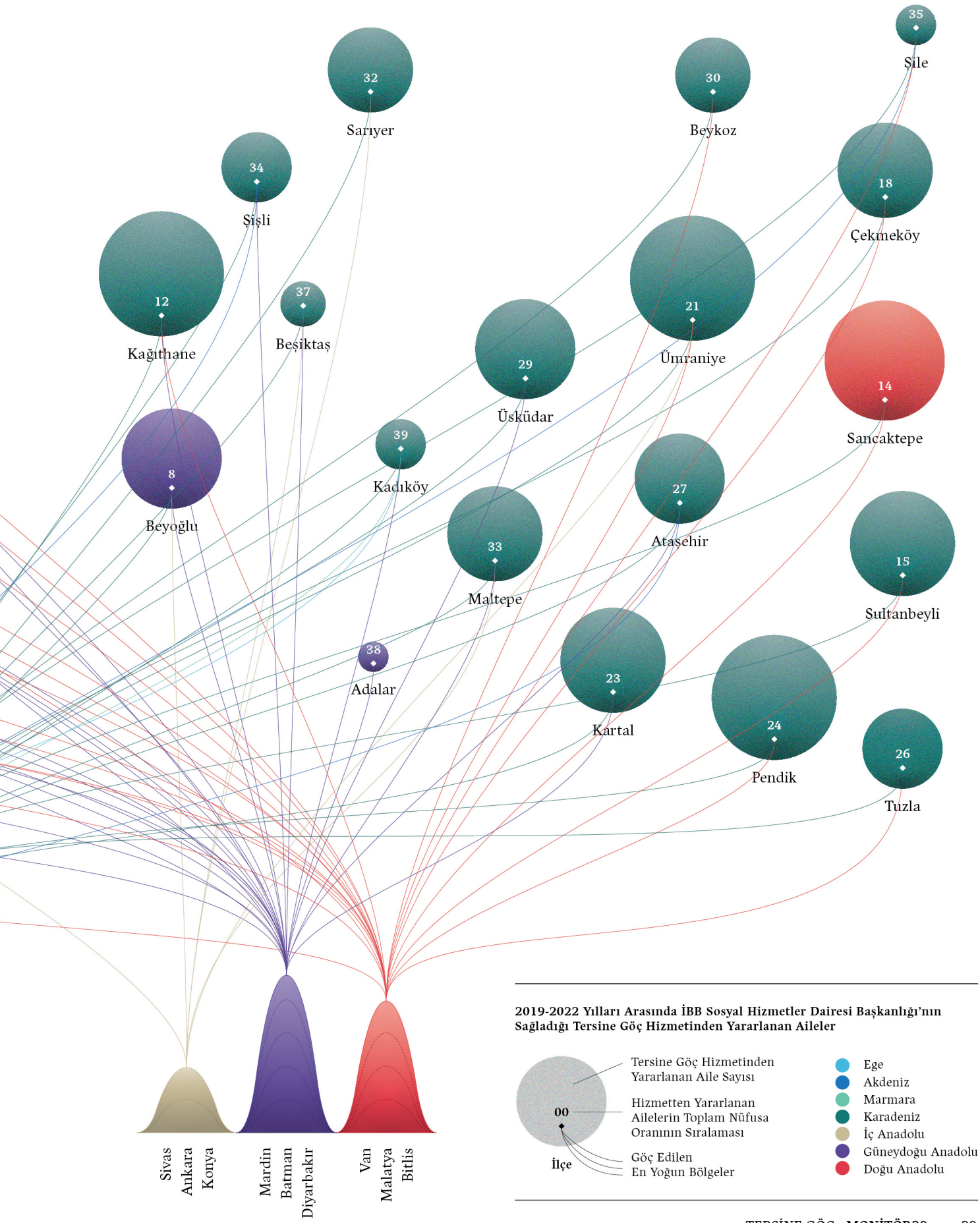
Monitör39· Tersine Göç

Resmî rakamlara göre İstanbul'un nüfusu uzun bir aradan sonra ilk defa 2021 yılında azaldı. Bu değişimin nedenlerinden birisi de kuşkusuz ki göç oldu. Monitör39· bu sayıda bir göç metropolü İstanbul'dan tersine insan hareketini inceliyor. 2019-2022 yılları arasında İBB Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı'nın sağladığı tersine göç hizmetinden* faydalanan aile sayısı 12 bine yaklaştı. Esenyurt, Bağcılar ve Küçükçekmece tersine göç hareketinin başı çektiği ilçeler oldu. Veri görselleştirme çalışmasında daireler bu hizmeti alan aile sayısına göre büyürken, dairelerin renkleriyse tersine göçün en yoğun ulaştığı bölgeleri gözler önüne seriyor. Dairelerin içinden çıkan yollarla ilçenin en yoğun tersine göç hareketi yaşadığı bölgeleri keşfediyoruz. Merak edenler için tersine göç eden ailelerin toplam nüfusa oranından oluşan sıralama dairelerin içinde yazıyor. Bu çalışma İstanbul'un dolambaçlı ve iç içe geçmiş göç yollarını bir nebze olsun gözler önüne seriyor.

* Tersine göç hizmeti: İstanbul'a çeşitli nedenlerle gelen, ekonomik ve sosyal olarak şehirde tutunamayan ve memleketine dönecek imkânı bulunmayan ancak, maddi imkân sunulduğu zaman dönmeyi arzu eden ailelerin talebi üzerine yapılan yardımlardır.

Nilay Özger Tuğçe Tunç

2019-2022 Yılları Arasında İBB Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı'nın Sağladığı Tersine Göç Hizmetinden Yararlanan Aileler

00 — Tersine Göç Hizmetinden Yararlanan Aile Sayısı

Hizmetten Yararlanan Ailelerin Toplam Nüfusa Oranının Sıralaması

İlçe — Göç Edilen En Yoğun Bölgeler

- Ege
- Akdeniz
- Marmara
- Karadeniz
- İç Anadolu
- Güneydoğu Anadolu
- Doğu Anadolu

Beyoğlu'nun Gelecek İçin Bir Planı Var

İBB İmar ve Şehircilik Dairesi Şehir Planlama Müdürlüğü Beyoğlu'nda sürdürülen katılımcı planlama çalışmalarını ve "Beyoğlu Senin" kampanyasını iki yılı aşkın bir sürenin ardından tamamladı ve bu sürecin en önemli çıktısı olan "Beyoğlu Mekânsal Strateji Planı"nın ilk taslağını 29 Kasım 2022'de kamuoyuyla paylaştı. "Beyoğlu Mekânsal Strateji Planı", iki yıl boyunca şeffaflıkla yürütülen plan ve katılım süreci, kullanılan çevrim içi ve yüz yüze katılımcı yöntem ve araçları, düzenlenen etkinlik ve erişilen kişi sayıları, süreç boyunca elde edilen tüm çıktılarıyla Türkiye'de yürütülen en katılımcı, kapsayıcı ve demokratik plan çalışması olma iddiasını taşıyor.

İBB Şehir Planlama Müdürlüğü Beyoğlu Katılımcı Planlama Çalışma Ekibi

Beyoğlu'nun Öncelikli Sorunları ve Korunması Gereken Mevcut Değerleri

Beyoğlu ilçesinde yürüttüğümüz katılımcı plan sürecinin ilk aşaması olan hazırlık aşaması, veri toplama, geçmiş çalışmaları değerlendirme ve analiz süreçleri yaklaşık bir yıl sürdü. Beyoğlu'nu anlamak, öncelikli sorunlarını ve korunması gereken değerlerini ortaya koymak için sahadan topladığımız verileri bilimsel analizlerle birlikte değerlendirdik. 200'e yakın analiz, 300'den fazla etkinlik, 1000'e yakın fikir ve öneri, 1500'e yakın mekânsal işaretleme, anket çalışmaları ve Beyoğlu arşivinde topladığımız tüm geçmiş çalışmalar ve güncel araştırmalar ile çok zengin bir veri tabanı oluşturduk. Beyoğlu'nun mevcut durumunu gerçekçi bir şekilde ortaya koyduk.

Beyoğlu ilçesinde son 10 yılda yürütülen büyük ölçekli projeler ve turizm yatırımlarının sebep olduğu baskıyla değişen ticari yapı, artan arazi fiyatları, kiralar ve sebep olduğu soylulaşma yüzünden yaşayanların, çalışanların, üreticilerin, sivil dayanışmaların ve dezavantajlı grupların Beyoğlu'nda barınamaması ve buradan ayrılmak zorunda kalması, kültürel miras alanlarının tahribatı ve kaybı, kamusal kullanım alanlarının ve kıyıların kısıtlanması veya kapanması, sosyal hizmetlere duyulan ihtiyacın artması, yaşam kalitesinin düşüklüğü, ekonomik krizlerle derinleşen yoksulluk ve sebep olduğu mekânsal ayrışma "Beyoğlu Senin" katılım sürecinde tespit ettiğimiz en önemli sorunlar oldu.

Hem barınma hakkı hem dayanıklılık hem de yapı stokunun miras niteliğinde olması bina yenileme konusunun çok boyutlu bir şekilde ele alınmasını zorunlu kılıyor.

İstanbul'daki konaklama tesislerinin yüzde 12'si, otel odalarının yüzde 25'i ve otel yataklarının yüzde 26'sına sahip olan Beyoğlu ilçesi, İstanbul'un turizm ve konaklama merkezlerinden biri. Ancak son yıllarda Beyoğlu'nda aşırı turistikleşmenin olumsuz etkileri daha fazla hissediliyor. 2008-2021 yılları arasında arazi kullanımdaki değişimleri incelediğimizde son 13 yılda; turizm alanlarının 5, konut+ticaret alanlarının ise 1,5 kat arttığını, üretim alanlarının ise kentsel sit içinde 1,2, kentsel sit dışında ise 2,7 kat azaldığını görüyoruz. Artan arazi fiyatları ve kiralar ile Beyoğlu'ndan ayrılan iş yerleri, sivil dayanışmalar, bağımsız sanat kurumları, küçük esnaf veya özgün Beyoğlu işletmeleri yerini turizm fonksiyonuna veya zincir mağazalara bırakıyor.

Beyoğlu İstanbul'daki 23.159 Airbnb kaydının yüzde 28'ini (6.291) içeriyor ve bu oran ile ilk sırada yer alıyor. Beyoğlu'nun ve Türkiye'nin özellikli binaları olarak han ve pasajlar geçmişten gelen çok işlevli yapılarını koruyamıyor ve otel ve alışveriş merkezi gibi tek işlevli yapılara dönüşme eğilimleri artıyor. Bu kullanımlar kültürel miras yapılarının özgün niteliğinin bozulmasına sebep olurken, Beyoğlu'nda bulunan 6.119 adet tescilli yapının yüzde 25'i riskli ve orta riskli durumda ve

bakım, onarım ve restorasyon ihtiyacı bulunuyor. Bunun yanında tescilli yapılarda 5.716 adet bağımsız birim boş durumda. Kültürel miras alanlarında metruklaşma ve tahribatın önüne geçmek için daha fazla denetim, daha fazla sübvansiyon ve koruma bilincinin gelişmesine ihtiyaç var.

El emeği ve zanaat geleneğine sahip çıkılarak, bunların yaratıcı endüstriler ve turizmle buluşturulması gerekiyor. Beyoğlu'nda üreticileri, zanaatkarları ve özgün işletmeleri destekleyen bir turizm anlayışının geliştirilmesine ihtiyaç var.

Beyoğlu ilçesi Türkiye'nin en kozmopolit aksı olan İstiklal Caddesi'ne ve batılı kamusal alan kavramıyla inşa edilerek kent ölçeğinde hizmet veren ve kentsel hafıza açısından önemli bir yer tutan Taksim Meydanı'na ev sahipliği yapıyor. Bunun yanında yaklaşık 9 bin 500 m uzunluğunda Haliç ve Marmara kıyılarıyla önemli bir kıyı yerleşimi olma özelliğini sürdürüyor. Ancak kıyıların 3.500 m'lik kısmına erişim kısıtları bulunurken 2.400'lik kısmına mevcut kullanımlar yüzünden erişilemiyor. Kıyılardaki aktif yeşil alanların oranı sadece yüzde 29. Taksim Meydanı ve çevresinde yürütülen tasarım projeleri ve İstiklal Caddesi aksında yürütülen projelerle kamusal kullanımların kısıtlanması, kıyılardaki büyük ölçekli projelerle kıyıların ticarileşmesi konuları Beyoğlu'nda oldukça tartışmalı ve güncelliğini koruyan meselelerken tüm bunların yurttaşlarla birlikte katılımcı bir şekilde planlanması talebi de artıyor.

Beyoğlu mahallelerinde yaklaşık 230.000 kişi yaşıyor. İlçede yaklaşık 30 bin adet yapı bulunuyor ve yapım yılı tespit edilenlerin yaklaşık yüzde 63'ünün 1980 öncesi, yüzde 30'unun 1980-2000 yılları arasında ve yüzde 7'sinin 2000 sonrası inşa edildiğini görüyoruz. İlçede kişi başına 2,74 m² yeşil alan düşüyor. Nüfusun yüzde 45'i kreş, yüzde 29'u ilkokul, yüzde 45'i spor alanı ve yüzde 23'ü aile sağlığı merkezi hizmetlerine erişim mesafesinin dışında kalıyor.

Beyoğlu nüfusunun beşte birini uluslararası göçmenler oluşturuyor, Fatih'ten sonra evsizlerin ikinci olarak en fazla bulunduğu ilçe Beyoğlu. Bunun yanında nüfusunun yüzde 8'i 65 yaş ve üstündeki bireylerden, yüzde 16'sı 15-25 yaş arası gençlerden, yüzde 7'si 0-5 yaş çocuklardan, yüzde 11'i 6-15 yaş aralığındaki çocuklardan oluşuyor. Her yaş grubunun ihtiyaçları ve öncelikleri farklılaşırken her 3 çalışandan 1'inin kadın olduğu ilçede kadınların sosyal ve ekonomik hayata katılımını desteklemek için kreş ihtiyacı, gençlerin sosyalleşebilecekleri kamusal mekân ihtiyacı, engelli ve yaşlıların kamusal hizmetlere erişim ihtiyacı, evsizlere yönelik bütüncül politika ihtiyacı, dezavantajlı grupların sağlık ve psikolojik destek hizmetlerine olan ihtiyaçları ve göçmenlerin daha kapsayıcı kamusal hizmet ihtiyaçları öne çıkıyor. Nüfus yapısının farklılaştığı ilçede nüfusun yüzde 10'unun okuma yazma bilmediği ya da okuma yazma bilse dahi herhangi bir okulu bitirmemiş olması ve okuma yazma bilmeyen kişi sayısının 3.000'in üzerinde olması dikkat çekiyor. Okmeydanı, Dolapdere, Tarlabaşı ve Örnektepe bölgelerinde yoksulluğun ve sosyal yardım ihtiyacının ön plana çıkması ilçedeki mekânsal ayrışmayı da gözler önüne seriyor.

Beyoğlu'ndaki tüm bu sorunların bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması, stratejik bir yaklaşım geliştirilerek önceliklerin belirlenmesi ve yetkili tüm kurum ve birimlerin iş birliği ve koordinasyon içinde çalışarak yatırım ve kaynakların doğru yönetilmesi gerekli gözüküyor.

Beyoğlu'nu özgün kılan ve geçmişin izleri olarak kabul edilebilecek miras alanları; ihtiyaçlara cevap vermeyen planlar, uygulamalar, parçacıl çözümler ve büyük ölçekli projeler nedeniyle kaybolma tehdidi altında.

Beyoğlu'nun her paydaşı, her katmanı, her kesimi için adil bir paylaşım ve erişim hedefiyle geliştirilen sosyal politikalara ihtiyaç var.

Beyoğlu günümüze ulaşan sorun alanlarına rağmen çok kültürlü ve katmanlı sosyal yapısıyla zengin bir birikime ve toplumsal hafızaya sahip. Beyoğlu her zaman yaşadığı değişimlerle yeniden var olan bir ilçe ve geçmişten beri üst üste birikerek zenginleşen katmanlarıyla kültürel çeşitliliğini koruyor. Yüzyıllardır pek çok farklı toplumsal grup için barınma, buluşma, ifade, keşif, özgürlük ve çatışma alanı olan ilçe farklılıkların bir arada olabildiği, kucak açan yapısıyla herkes için sığınma alanı ve güvenli alan olma özelliğini de sürdürüyor.

Yaratıcı ekosistemin yapı taşları olan küçük ve bağımsız kültür sanat üreticileri bölgede var olmak için mücadele ediyor.

Canlı kamusal ve kültürel yaşamıyla İstanbul'un kalbi olan ilçe Türkiye'nin kültür sanat merkezi niteliğinde. Ekonomik çeşitliliği, zanaatları, üretim mirasıyla yaratıcı üretimin merkezi olmaya devam ediyor. Özgün ve özgür ortamı, toplumsal çeşitliliği, eğlence yaşamı ve üretim faaliyetleriyle birbirini besleyen ve destekleyen bir ekosistem oluşturuyor. Beyoğlu ayrıca kolay unutulmayacak toplumsal ve siyasal bir hafızaya sahip ve aktif yurttaşlığın merkezi olma özelliğini bundan sonra da sürdürecek bir alan.

Bu nedenle Beyoğlu'nun geleceğini birlikte düşünmek ve geçmiş hatalardan ders almak gerekiyor. Beyoğlu'nun değerlerini korumak ve ilçeyi herkes için yaşanabilir, adil, hatırlayan, üreten, dayanıklı, yaratıcı ve neşeli bir ilçe olarak yeniden tanımlamak mümkün ve gerekli görülüyor.

Gelecek Manifestosu

"Hatırlayan Beyoğlu" için Beyoğlu hafızasının her katmanına sahip çıkacak. Buradan geçen herkesin, her kültürün, her topluluğun izleriyle zenginleşecek. Beyoğlu'nun tüm meydanları, tüm mahalleleri geçmişin izleri, geleceğin hayalleriyle yaşayacak. Beyoğlu'nun tüm özgün değerleri yaşayacak.

"Üreten Beyoğlu" için Beyoğlu değer üretmeye devam edecek. Üretim mirası teknolojiyle gelişerek geleceğe taşınacak. Beyoğlu turizmle değerlerini kaybetmeyecek, tersine değerlerini koruyacak, beslenecek, kazanacak. Beyoğlu cıvıl cıvıl eğlence hayatının kalbi olmaya devam edecek. Beyoğlu'nda yaşayan herkes güvenceli iş imkânlarına sahip olacak. Zanaatkarlar, esnaflar, yaşayanlar birbirini destekleyecek ve yaratıcı üretim Beyoğlu'ndan yayılacak.

"Yaratıcı Beyoğlu" için Beyoğlu çeşitliliğin, özgürlüğün ve yaratıcılığın merkezi olacak. Dünyanın her yerinden sanatçıların, fikir ve bilim insanlarının, eğlence dünyasının buluşma alanı olacak. Beyoğlu tüm sanatçılar için karşılaşma ve ortak üretim mekânı olmaya devam edecek. Bağımsız sanatçılar özgürce üretecek. Kültür sanat Beyoğlu mahallelerine yayılacak. Özgür ve yaratıcı ifade ortamı Beyoğlu'ndan geçen herkesi etkileyecek.

"Adil Beyoğlu" için Beyoğlu hak mücadelesinin merkezi olma özelliğini sürdürecek. Türkiye Beyoğlu'ndan çıkan sesleri duydukça daha demokratik, daha mutlu, daha adil bir ülke olacak. Toplumsal dayanışma desteklenecek, sivil toplum kentin üretiminde söz sahibi olacak. Beyoğlu'nun tüm kesimleri inanç, etnik köken, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim, siyasi görüş, engellilik durumu fark etmeksizin yaşam olanaklarına ve karar süreçlerine aktif bir şekilde katılacak. İhtiyacı olan tüm canlılar için bakım almak vermek kolaylaşacak, tüm canlıların yaşam hakkının değer gördüğü bir Beyoğlu olacak. Beyoğlu'nun her paydaşı, her katmanı, her kesimi için adil bir paylaşım ve erişim olacak.

"Yaşanabilir Beyoğlu" için Beyoğlu'nda herkes bir arada, huzur içinde yaşayacak, çalışacak, dinlenecek ve eğlenecek. Haliç ve Boğaz kıyılarında kesintisiz yürünecek ve bisiklet kullanılacak. Mahalleler birlikte sahiplenilecek, parklarda, bahçelerde, bostanlarda birlikte üretilecek ve paylaşılacak. Çocuklar her tür oyun, eğitim ve gelişme imkânını bulacak. Beyoğlu'nda trafik sorunu olmayacak, elektrikli toplu taşıma olanaklarıyla her yere gidilebilecek. Meydanlar, parklar, sokaklarda yürümek bir keyif olacak. Herkes yürüyerek sağlık, eğitim, alışveriş, park imkânlarına erişebilecek, her mahallede en az bir anaokulu olacak. Beyoğlu sakinleri güvenli, sağlıklı ve sağlam konutlarda yaşayacak.

"Dayanıklı Beyoğlu" için Beyoğlu iklim kriziyle savaşan, afetlere hazırlıklı bir ilçe olacak. Beyoğlu ağaçlarını, bitkilerini, çiçeklerini koruyacak, daha fazla yeşil alan daha ekolojik bir çevre olacak. Suyunu, enerjisini koruyacak. Binalar depreme dayanıklı, değişen hava şartlarına önlemini almış, yangına hazırlıklı olacak. Enerji tasarrufu ortak hedefimiz olacak, karbon ayak izimiz düşecek. Altyapımız sağlam olacak. Beyoğlu'nda artık taşkınlar olmayacak. Herkes afet sırasında ne yapacağını bilecek, kendini ve komşularını koruyabilecek. Sağlıklı ve ucuz gıdaya kolayca erişilebilecek.

Beyoğlu'nun Yol Haritasını Belirleyen Dokuz Temel Politika

Beyoğlu'nda altı tema kapsamında yapılan mevcut durum değerlendirmesi sonucu stratejik ve bütüncül bir bakış açısıyla sorunların çözümüne yönelik 9 politika başlığı belirledik.

1 **"Erişilebilir ve Kapsayıcı Sosyal Hizmet Alanları ile Bütünleşen Nitelikli Kamusal Mekânlar"** politikası kapsamında dezavantajlı mahalleler öncelikli olmak üzere Beyoğlu genelinde temel hizmetlere erişimin sağlanmasını, bölgelerin farklılaşan ihtiyaçlarına yönelik karma işlevli açık ve kapalı kamusal hizmet ve kullanım alanlarının yaratılmasını, kıyı ve vadilerle bütünleşen bir açık alan sistemi oluşturularak ekolojik ve kamusal niteliğin ilçe genelinde artırılmasını hedefledik.

2 **"Temel İnsan Haklarını Gözeten, Kapsayıcı Sosyal Hizmetler ve Destek Mekanizmaları"** politikası çerçevesindeyse ise kamusal mekân politikasının tüm dezavantajlı grupları kapsayacak şekilde ele alınmasını, kentsel ve sosyal hizmetlere erişimin herkes için sağlanmasını, toplumsal kabul, dayanışma ve karşılıklı diyaloğun güçlendirilmesini amaçladık.

3 **"İklim Uyumlu, Afetlere Dirençli Ulaşım ve Altyapı"** politikası ile İstanbul'un "karbon nötr" ve "dirençli şehir" olma hedefleriyle paralel olarak enerji verimliliğinin arttığı, atık yönetim uygulamalarının geliştirildiği, afetle mücadele kapasitesinin geliştirildiği, iklim değişikliği etkilerine dirençli ve sürdürülebilir kentsel hareketliliğin sağlandığı bir Beyoğlu hedefledik.

4 **"Herkes için Erişilebilir ve Güvenli Barınma Olanakları"** politikası kapsamında genel yaşam standartlarını iyileştirecek politikaların, konut sunumu ve ekolojik krizle birlikte düşünülmesini, konut yapılarının afetlere karşı güçlendirilmesini veya yenilenebilmesi için uygulanabilir ekonomik modellerin kiracılar ve dezavantajlı grupları içerecek şekilde oluşturulmasını öngördük.

5 **"Korunan ve Yaşatılan Çok Kültürlü Miras"** politikası kapsamında ilçenin çok boyutlu mirasını ve hafızasını gözeten, koruma ilkeleri ve estetik değerlerini ön planda tutan bir anlayış geliştirilmesini, Beyoğlu'nun sosyal, mekânsal ve kültürel değerlerinin korunması ve yaşatılmasını hedefledik.

6 **"Özgün ve Çeşitlilik Sunan, Etkileşim Olanakları Güçlendirilmiş Kültür Sanat Ortamı"** politikası kapsamında ise Beyoğlu'nun kültürel merkez rolünün ulusal ve uluslararası alanda güçlendirilmesini, kültür, sanat ve yaratıcı üretimde bütünleşik yaklaşımlar geliştirilerek tüm paydaşların etkileşimlerinin ve ortak diyalog alanlarının artırılmasını, kültür üreticilerinin teknolojik, ekonomik ve mekânsal olarak desteklenerek görünürlük ve iş birliği olanaklarının geliştirilmesini amaçladık.

7 **"Sürdürülebilir, Dengeli ve Kültürel Mirasa Saygılı Turizm"** politikası kapsamında Beyoğlu turizminin, kültür turizmi ağırlıklı gelişmesini ve kitlesel turizm baskısı kaynaklı sorunların minimize edilmesini amaçladık.

8 **"Yerel Ekonomiyi Destekleyen İstihdam Olanakları"** politikası kapsamında ise turizm dışındaki sektörlerin de desteklenerek ekonomik çeşitliliğin korunmasını, Beyoğlu'nun ekonomik değerlerinin yaratıcı üretim ve eğitim olanakları ile buluşturulmasını, işsizliğin çözümüne yönelik Beyoğlu özelinde adımlar atılarak ilçede yaşayan nüfusun bu bölgede istihdamının sağlanmasını ve güvenceli ve sağlıklı çalışma koşullarının herkes için oluşturulmasını hedefledik.

9 Diğer tüm politikaların gerçekleşmesini destekleyen **"Yerel Paydaşları Güçlendiren Şeffaf, Etkin ve Katılımcı Yönetim"** politikası ile ilçedeki kentsel süreçlerin yönetiminin ortaklaştırılmasını, planın uygulanma, denetlenme süreçlerinin şeffaf ve katılımcı bir şekilde yürütülmesini, katılım ve etkileşim platformlarının yaygınlaştırılmasını, mekânsal düzenlemenin ve yatırımların ihtiyaçlara göre önceliklendirilmesini amaçladık.

Görsel Beyoğlu'nun 7 Karakter Bölgesi, Beyoğlu Mekânsal Strateji Planı Kitabı

Beyoğlu Mekânsal Strateji Planı'nın Mekânsal Perspektifi ve Tetikleyici Projeleri

Beyoğlu yerleşmelerinin tarihsel süreçlerini, zaman içindeki değişimlerini, mevcut demografik, sosyal ve ekonomik verilerini inceleyerek kendi içinde birbirleriyle benzerlik gösteren yerleşimleri gruplandırdık ve yedi farklı karakter bölgesi ortaya çıktı. Strateji planı kapsamında geliştirilen mekânsal perspektifi ve kararları da bu karakter bölgelerinin ihtiyaçlarını göz önüne alarak ortaya koyduk. Beyoğlu'nun geleceği için ortaya konan dokuz politika ile ilişkili 46 strateji, 214 eylem, 17 tetikleyici proje ve 84 hedef gösterge tanımladık. *beyoglusenin.ist* platformu üzerinden de paylaştığımız "Beyoğlu Mekânsal Strateji Planı"nın içerdiği tüm eylemleri; açıklamaları, eylemin uygulanacağı alan, zaman planı, uygulayıcıları, paydaşları ve ilişkili oldukları diğer politika başlıklarıyla birlikte ortaya koyduk.

İlçenin yüzölçümünün yüzde 37'sini kaplayan Beyoğlu Kentsel Sit Alanı Bölgesi içinde Galata, Şişhane, Karaköy, Taksim, İstiklal Caddesi ve çevresi, yüzyıllar boyunca İstanbul'un kültürel çeşitliliğini yaşatan, ona kimliğini veren ve İstanbul'un "kültür ve ticaret merkezi" rolünü üstlenmiş yerleşmelerin başında geliyor. "Beyoğlu Senin" çalışması kapsamında ilçe merkezi olarak tanımladığımız 1. bölgede; yoğunlaşan üretim kültürünü korumak ve kollamak, turizmi kontrol altına almak, sosyal ve kültürel çeşitliliği korumak, desteklemek, kültürel miras ile hafızayı yaşatmak ve kamusal alanların niteliğini iyileştirmek konuları öne çıktı.

Konut alanlarının yoğunlaştığı Tarlabaşı, Dolapdere, Kasımpaşa, Okmeydanı, Hasköy, Sütlüce, Örnektepe, Cihangir ve Tophane'de (2, 3, 4, 5, 6 ve 7. bölgeler) ise mahallelerde yaşam kalitesinin artırılması için sosyal hizmet ihtiyaçlarının giderilmesi, yeşil alanların artırılması, konut stokunun iyileştirilmesi, nüfusun bu bölgede korunmasına yönelik politikaların geliştirilmesi ve kültür sanatla yaratıcı üretimin yaygınlaştırılması konuları öne çıkan konular oldu.

Bunların dışında her karakter bölgesinde öne çıkan toplumsal ihtiyaçların karşılanması için mahalle evlerinin, yaratıcı üretimin desteklenmesi ve Beyoğlu genelinde yaygınlaştırılması stratejisinin gerçekleşmesi için Beyoğlu atölyelerinin yapılmasını 6 karakter bölgesini ve ilçe merkezini içerecek şekilde kurguladık. Özellikle kadın, çocuk, yaşlı ve gençlerin sosyokültürel hayata katılımının artırılması, mahallelinin sosyal hizmetlere erişebilmesi ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi açısından önemli işlevler üstlenen mahalle evlerinin içeriğinin de temel işlevler dışında o karakter bölgesinin ihtiyaçlarına göre

tasarlanmasını öngördük. Kültür ve sanat üretimini destekleyen, zanaat ve yaratıcı üretimi buluşturan, tarihî dokuyla ve yerel dinamiklerle uyumlu, kamusal kullanıma açık; eğitim, üretim, sanat, araştırma ve yetenek geliştirme merkezi olarak işlevlendirilecek Beyoğlu atölyelerinin her karakter bölgesinde kurulmasını önerdik.

Piyalepaşa Bostanı'nın gıda, kent tarımı ve kültürel miras odaklı bir kamusal merkeze dönüşmesi, Tepebaşı'nda önerdiğimiz Beyoğlu Sanat Merkezi ile bağımsız, özel ve yerel kurumların bir araya gelebileceği bir buluşma, etkileşim, ortak üretim ve paylaşım alanının oluşturulması, üniversite öğrencilerinin ve gençlerin beraber vakit geçirebilecekleri Tepebaşı Gençlik Buluşma Noktası gibi tetikleyici projeler ile çok işlevli ve üretken kültürel etkileşim odaklarının oluşturulmasını hedefledik. Bu alanların üretim mirasını ve zanaatları koruyan ve destekleyen, kültür sanatı yaygınlaştıran, ortaklaşa yönetimi ve sosyal etkileşimi artıran kamusal alanlar olarak kullanılmasını istedik.

Kıyı bölgeleriyle iç kesimler arasında yaya dolaşımını destekleyen yeşil bağlantıların oluşturulması, kıyı sürekliliğinin sağlanması, Beyoğlu'nda günlük ihtiyaçları karşılayan semt merkezlerinin kentsel mekân kalitelerinin iyileştirilmesi ve kamusal hizmet yetersizliklerinin giderilmesi kamusal alanlara ilişkin önerdiğimiz ana eylemler oldu.

Beyoğlu'nda kültürel mirasın tanıtımı ve sahiplenme için somut ve somut olmayan miras alanlarına yönelik çalışmalar yapacak, uzmanların, sivil toplum inisiyatiflerinin, ilgili kamu kurumlarının ve mirasa dair çalışmak isteyen kişilerin birlikteliğinin kurulabildiği, araştırma merkezi niteliğinde Beyoğlu Enstitüsü'nün kurulmasını önerdik. Bunun dışında Beyoğlu'nun sahip olduğu politik ve tarihsel hafıza, üretim hafızası ve kültürel hafızanın yaşatılması için yürüyüşlerin düzenlenmesi, telefon aplikasyonlarının geliştirilmesi, haritalandırma çalışmalarının yapılması, tescil çalışmaları gibi gerekli her türlü çalışmanın yapılmasını içeren "Hafıza Mekânlarını Yaşatma Projesi"ni tetikleyici bir proje olarak düşündük. Beyoğlu'nun özellikli yapıları han ve pasajlarının özgün fonksiyonlarıyla birlikte korunabilmesi için envanter çalışması, mülk sahipleriyle uzlaşmak için müzakere toplantıları yapılmasını öngördük. Bu alanların kent yaşamının kültürel, sosyal ve üretken potansiyellerini besleyen alanlar olarak tasarlanması gerektiğini ortaya koyduk.

Son yıllarda aşırı turistikleşmeyle birlikte adeta bir tüketim alanına dönüşen Beyoğlu'nda mevcut üretim alanlarının, üretim mirasının, geçmişten beri süregelen zanaatların korunması ve yaratıcı üretimin desteklenmesini çok önemsiyoruz. Bu kapsamda Haliç Tersanesi'nin mevcut gemi üretim mirasının korunarak teknolojik donanımının artırılarak geliştirilmesi, Haliç Tersanesi ile tedarik ilişkisi kısmen de olsa devam eden Perşembe Pazarı'nda bölgenin kentsel dokusunun ve özgün ticaret yapısının korunması, yaratıcı endüstrilerin desteklenmesi gerekiyor. Kira yardımı, vergi indirimi, elektrik-su ve gaz faturalarında indirimler gibi yöntemlerle özgün ve yerel Beyoğlu işletmelerinin korunması ve desteklenmesini, yeni işletmeler için Beyoğlu kültür hayatına katkı sağlaması, zincir mağaza olmaması, çalışanlarının en az yüzde 50'sinin kadın olması, Enstitü İstanbul İSMEK ile iş birliği yapması, hijyen kurallarına uyması ve gıda atıklarını ayrı olarak toplaması gibi kriterler belirlenmesini içeren "Beyoğlu Senin" sertifikasyon sisteminin geliştirilmesi de tetikleyici nitelikte projelerin arasında yer alıyor.

Tetikleyici projeler başta olmak üzere "Beyoğlu Mekânsal Strateji Planı" ile önerdiğimiz tüm eylemlerin birbirleriyle az ya da çok ilişkisi bulunuyor. Bu eylemlerden ilişkili olanların bir arada gerçekleşmesi ve bütüncül bir şekilde ele alınması stratejik yaklaşımın ve mekânsal perspektifin vazgeçilmez koşullarından biri olarak değerlendirilmeli.

Geri Bildirimler ve Plan İzleme Süreci

Planın daha kolay izlenebilmesi için 84 adet hedef gösterge belirledik. "Beyoğlu Mekânsal Strateji Planı"nın uygulanması ve izlenmesi için yönetim modelinin oluşturulmasını gerekli görüyoruz. Çevrimiçi katılım ve izleme platformu, izleme komitesi, koordinasyon ofisi ve paydaşlar arasındaki düzenli etkileşimi artırmak için gerekli katılım ve araştırma ağları, planın izlenmesi için yönetim modelinin temel bileşenlerini oluşturuyor.

"Beyoğlu Senin" çevrimiçi katılım ve izleme platformu, proje süreçlerinin izlenmesi ve plan kapsamında üretilmiş olan eylemlerin ve hedeflerin güncel durumlarının takip edilebilir olacağı ana bir platform olarak düşünülüyor. Böylelikle eylemlere yönelik izleme raporlarının oluşturulması ve "vizyon bileşenleri ile uyumluluk, stratejilerle uyumluluk, eylem aşamalarının gerçekleşme durumu ve hedef göstergelerin gerçekleşme durumu" gibi önemli kriterler gözetilerek değerlendirme süreçlerinin geliştirilmesi hedefleniyor.

"Beyoğlu Mekânsal Strateji Planı"nın ilk taslağının yayınlanmasıyla birlikte bundan sonraki süreçlerde planın duyurulmasına, mümkün olan her platformda tartışılmasına yönelik çalışmalar, strateji ve eylem önerilerinin değerlendirilmesine ilişkin etkinlikler yapacağız. "Beyoğlu Mekânsal Strateji Planı"nı değerlendirme ve kararları netleştirmeye yönelik etkinlikler düzenleyeceğiz. Tüm kurumlardan, sivil toplumdan, uzman ve araştırmacılardan ve sizlerden aldığımız geri bildirimlerle planın son hâline gelmesini bekliyoruz. ***beyoglusenin.ist*** platformu üzerinden bundan sonraki süreçleri takip edebilir, her bir eyleme yönelik geri bildirimde bulunabilir, toplantı talep edebilir veya geri bildirimlerinizi e-posta, telefon gibi dilediğiniz iletişim araçlarını kullanarak bizlere iletebilirsiniz. Plan ne kadar çok geri bildirim alırsa sonucun da o kadar iyi olacağını düşünüyoruz. Planın Beyoğlu kullanıcıları, İstanbullular, uygulayıcılar ve paydaşlar tarafından sahiplenilmesini ve uygulanmasını diliyoruz.

Hızray
İstanbul Makroformuna Toparlayıcı Bir Müdahale

İstanbul, uzun yıllara yayılan büyüme şeklini etkileyen doğrudan ve dolaylı, kasıtlı veya kasıtsız pek çok gelişme ve müdahaleye tanık oldu. Ancak tüm bu tanıklıkların eleştirel bir muhasebesi sürekli yapıldıysa da yakın geçmişe kadar bunlardan ne kadar ders çıkarıldığı tartışılır. Özgün koşulları, doğal sınırlar ve mevcut yapı stoğu, ulaşım altyapısı düşünüldüğünde, metropolün makroformunun gelecekte neye benzeyebileceğine dönük tasarruflar gerekliliğini koruyor. 2020'nin sonunda kamuoyuna duyurulan ve iki seneyi aşan bir süredir çeşitli detaylarını tartışageldiğimiz Hızray projesini bu açıdan da incelemekte fayda var.

Nazım Akkoyunlu[*]

[*] Bimtaş Genel Müdür Yardımcısı

Birçok büyük metropol gibi İstanbul da çok katmanlı ve karmaşık kentsel sorunlarla baş etmeye çalışıyor. Altyapı ve ulaşım sorunları, afetler ve çevre sorunları, yapı kalitesi düşük yaşam alanları, kentsel hizmetlere yetersiz erişim gibi birikmiş sorunlar kent yöneticilerinin gündeminde öncelikli yer tutuyor. Planlama perspektifinden İstanbul'un gelişme dinamiklerine bakan uzmanlar için öne çıkan esaslı bir meseleyse kentin makroform ve mekânsal organizasyonda uzun bir süreç sonucunda oluşmuş yetersizlik ve irrasyonelliklere çözüm bulunmasıdır.

Bu yazı, tarihsel-coğrafi birikiminin bir ifadesi olarak İstanbul makroformuna odaklanıyor ve makroformun gelişimini genel olarak ulaşım politikalarıyla, özel olarak da güncel bir proje olan Hızray'la ilişkilendirerek sorunsallaştırmayı amaçlıyor. Bu çerçevede "Vizyon Eylem Planı" bünyesinde yapılan makroform eğilimleri ve gelecek senaryoları çalışmasına da katkı yapılması hedefleniyor.

Kentsel makroformun tarihi/coğrafi gelişimine yönelik bir değerlendirmenin Lynch'in de altını çizdiği gibi, kentsel formla yakından ilişkili sınırlar, ulaşım ağları, fonksiyon bölgeleri, merkezler, kentsel omurga gibi bir dizi kavramı içermesi gerekir. [1]

İstanbul makroformunu bugünden geçmişe doğru irdelediğimizde, tarihî yarımadayı merkezine alan ve etrafında yağ lekesi biçiminde gelişen klasik tek merkezli modelin izini sürmek mümkündür. Bu çerçevede makroformda, tarihsel çekirdek ve sınırlarını çevre yollarının belirlediği 4 kuşak belirginleşiyor. Bu kuşaklar, kendi içlerinde homojen, keskin sınırları olan alanlar olmaktan çok üst üste binmeler, geçişler, taşmaların olduğu ancak makro ölçekte mekânsal sürekliliğe ve okunabilirliğe sahip alanlar olarak görülmeli.

Tarihsel çekirdek, Antik dönemden başlayarak Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde surlarla sınırlandırılan Tarihî Yarımada ve Galata bölgelerini kapsıyor. Kent omurgası (Divanyolu), sınırları (Surlar), yönetim (Topkapı Sarayı) ve ticaret merkezi (Eminönü), ulaşım bağlantıları net bir biçimde tanımlı ve 19. yüzyıl ortalarına kadar da bir süreklilik gösteriyor. Sonrasında makroformda kırılmalar yaşanıyor ve yönetim merkezi sur dışına çıkarken, ekonomik merkez Karaköy'e doğru, yerleşim alanları Boğaziçi ve Haliç çevresine genişledi. Osmanlı İmparatoluğu'nda 1857'de Beyoğlu ilçesinde kurulan ve ilk modern yerel yönetim örgütlenmesi olan Altıncı Dâire-i Belediyye, bölgedeki imar hareketlerinin yönetsel tetikleyicisi oldu. Sonuç olarak kentsel omurga ve makroform Eminönü, Karaköy, Pera üzerinden kuzeye doğru genişledi. Bu genişlemede Galata surlarının yıkılması, kara üzerinde toplu taşıma araçlarının, atlı ve elektrikli tramvayın devreye girmesi ve otomobil sayısının artması önemli etkenlerdir.[2]

Kent tarihsel sınırlarının dışında genişlemeye başlarken doğu ve kuzey sınırları belirsizleşmeye başladı. Batı

yönünde ise kara surlarının sınırlayıcı etkisi devam etti. Armodin'in çevre yolu projesiyle geçmişte sur duvarlarının üstlendiği kenti sınırlama rolü İstanbul için ilk defa bir çevre yoluna atfedilmiş oldu.[3] Bu proje her ne kadar gerçekleşmemiş olsa da daha sonra yapılacak birinci köprü ve E-5 hattının benzer işlevi üstlendiğini not etmek gerekir.

Harita 1 Armodin'in çevre yolu. Kaynak: Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*

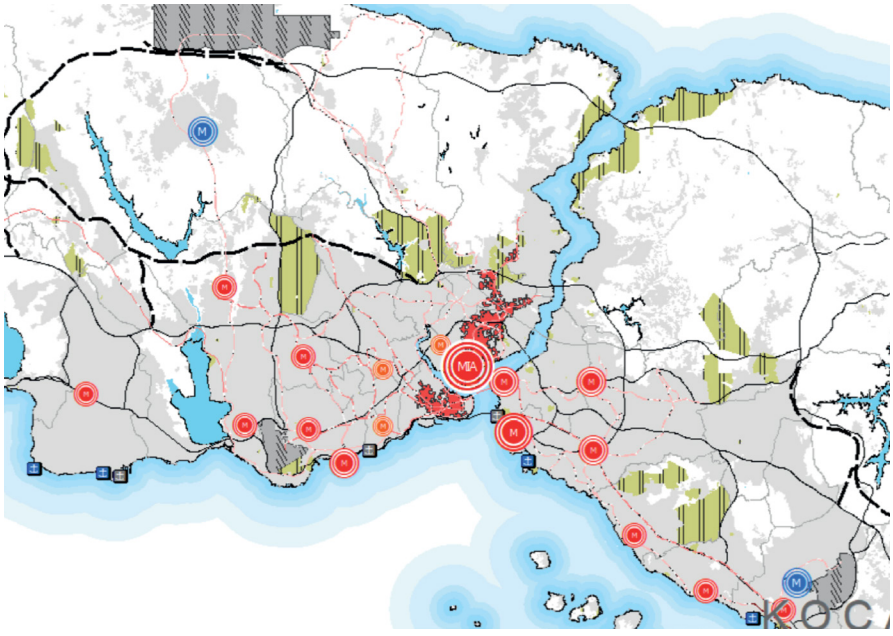
Birinci kuşak, tarihi çekirdeği Marmara aksı boyunca sararak batıda Küçükçekmece, doğuda Kartal'a kadar uzanırken, kuzeyde birinci köprü ve E-5 hattı ile sınırlanıyor. Kentsel gelişmenin ikinci kuşağa doğru yayılmasında 19. yüzyılın son yirmi yılında başlayan sanayi yatırımları, banliyö hatları ve son olarak birinci köprü ve E-5 çevre yolları etkili oldu. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni kamusal alan düzenlemeleri kapsamında (Taksim Meydanı, Atatürk Kültür Merkezi, Gezi Parkı, Kültür vadisi vb.) tarihî yarımadada Beyazıt Meydanı ile başlayan kentsel omurganın diğer ucu Taksim Meydanı'na ulaştı. Bu katmandaki kırılma ise 1950'lerde yaşandı. Yatırımların tekrar İstanbul'da yoğunlaşması, tarihî dokuda yol projeleriyle yapılan yıkımlar, hızlı göç dalgası makroformda kontrolsüz genişlemeleri beraberinde getirdi. Kentin sınırlarının belirsizleştiği bu kontrolsüz büyümeye yönelik ilk sınırlama girişimi çevre yolu işlevi olarak da planlanan birinci köprü ve E-5 aksı oldu. Bu aks üzerinde yer bulan sanayi alanları, bu alanların etrafında büyüyen gecekondu alanları kenti doğu-batı ekseninde genişletirken, kentsel omurga Taksim Meydanı'ndan Şişli, Mecidiyeköy aksına uzadı.

İkinci kuşak, TEM Otoyolu ve 2. köprünün kentin yeni sınırını –E-5 hattı ile TEM Otoyolu arasında Çorlu-Gebze arasındaki aksı ifade ediyor– oluşuyor. Bu kuşak birinci köprüyle başlayan önceki senaryonun tekrarı gibidir. Organize sanayi bölgelerinin TEM Otoyolu üzerinde yerleşmesi, etrafında gelişen gecekondulaşmayla hızlı bir biçimde kentsel yayılmanın parçası oldu. Birinci köprü –E-5, ikinci köprü-TEM akslarının kentin doğu– batı aksındaki lineer gelişmesinde katkıları olmakla birlikte bunlar kentin kuzeye doğru gelişmesini önlemede ve sınır işlevini yerine getirmekte yetersiz kaldılar. Bu durum başka bir takım etkenlerin varlığıyla birlikte, mekânsal olarak kentsel omurganın kuzeyde Büyükdere aksına yönelmiş olması ve tek merkezli yapının kendisini bir sorun olarak belirgin bir biçimde açığa çıkardı. TEM Otoyolu kuzeyinde yer bulan yeni sanayi alanları ve bunların etrafında gelişen gecekondu alanları ile kısa sürede yapılaşmaya konu olan bu katman, imar afları ile birlikte yoğun ve plansız bir kentsel dokuya maruz kaldı. Yeni bir çevre yolu olarak planlanan ikinci köprü ve TEM Otoyolu'nun yarattığı çekimle birlikte bu aks tamamen yapılaşmış oldu.

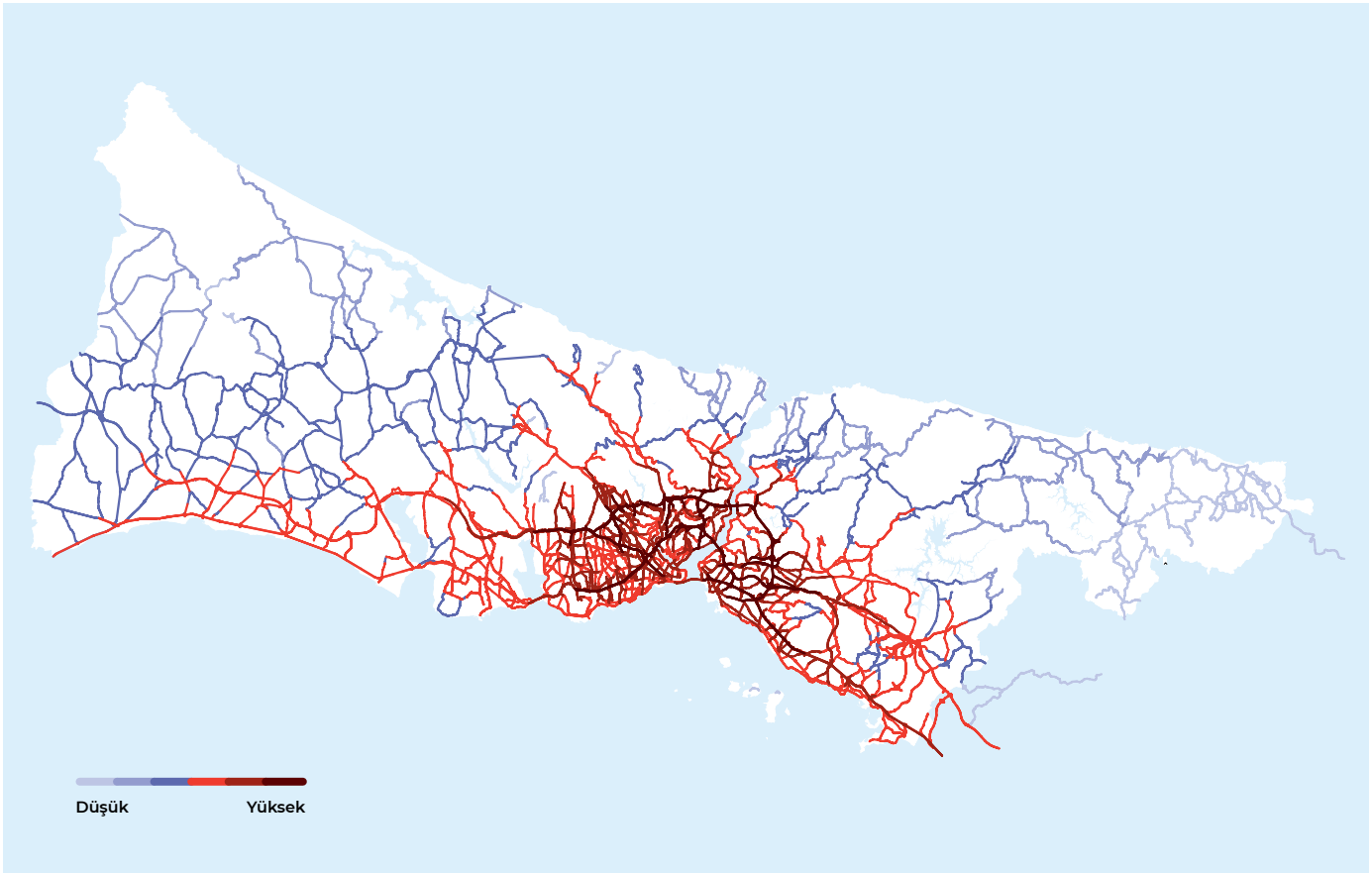
Üçüncü kuşak, TEM Otoyolu ve Kuzey Marmara Otoyolu arasında kalan kentin yaşam kaynakları orman alanları, içme suyu havzaları, mera ve tarım alanlarından oluşuyor. Bu alanları korumaya yönelik oldukça keskin yasal sınırlamalara rağmen TEM Otoyolu kuzeyinde yer bulan sanayi ve organize sanayi bölgelerini gecekondu alanları ve konut projeleri takip etti. Üstelik askeri alanlar gibi sınırları net, müdahalesi zor alanların bir gecede alınan kararlarla imara açılması, içme suyu havzalarının gözden çıkarılmasıyla doğal alanlar önemli düzeyde tahribata uğradı. Kanal İstanbul projesiyle imara açılması planlanan büyük bölümü Sazlıdere içme suyu havzası içerisindeki alanların büyük bir bölümü de bu kuşakta yer alıyor.

Dördüncü kuşak, Kuzey Marmara Otoyolu ile ayrıldığı 4. katmana göre doğal kaynaklar ve hassas ekosistemler bakımından daha yoğun bir arazi kullanımına sahip. Maden arama ruhsatları, RES'ler, günübirlik turizm gibi fonksiyonların tehdidi altında. 3. havalimanının bu alana yapılması, havalimanına erişim için yapımı devam eden metro hatları, Kanal İstanbul gibi büyük ölçekli projeler, otoyolun hâlihazırda oluşturduğu çekim bu katmanda yapılaşma baskısını artıran diğer etkenler.

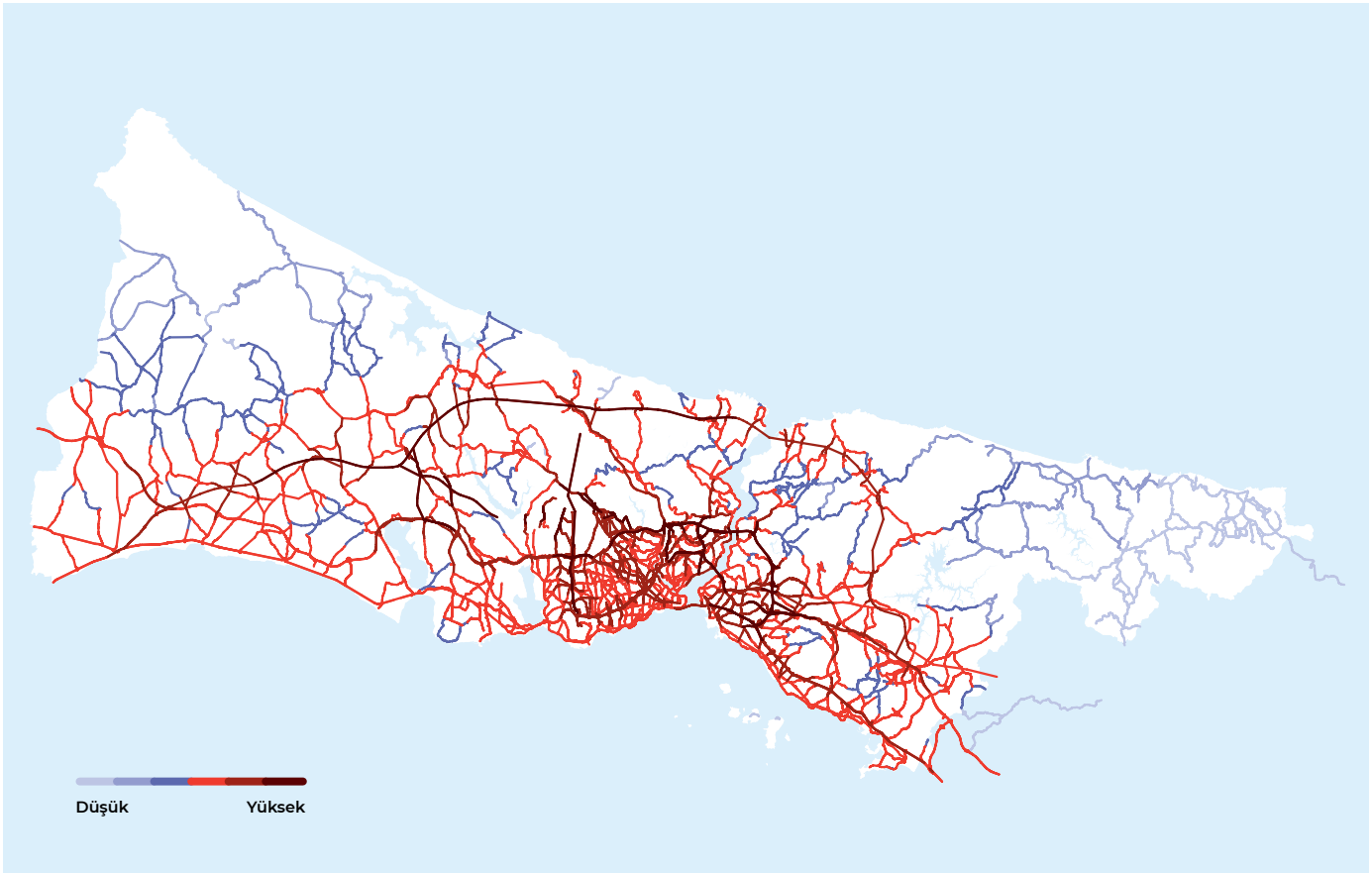
Kısaca özetlemeye çalıştığımız gibi İstanbul kentsel makroformu Tanzimat Dönemi'nden başlayarak giderek daha fazla otomobil ve karayolu ağı etkisi altında şekillendi. Kentin çepere doğru saçaklanması ve yapılaşmasında

Harita 2 İstanbul Kentsel Makroformu

Harita 3 3. Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu Öncesi İstanbul'un Mekânsal Bütünleşme Haritası

Harita 4 3. Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu Sonrası İstanbul'un Mekânsal Bütünleşme Haritası

köprülerle birlikte karayolu bağlantıları öncü bir rol oynadı. İstanbul'un kuzeyinde doğal alanlara yönelik geçmişte ortaya çıkan utangaç gelişmeler, 3. köprü yer seçiminde alternatifler arasından en kuzeydeki alternatifin belirlenmesi, 3. havalimanının Silivri'den Arnavutköy'e kaydırılmasıyla yerini cüretkâr bir vurdumduymazlığa bıraktı. Bu cüretkârlığın son halkası Kanal İstanbul projesidir.

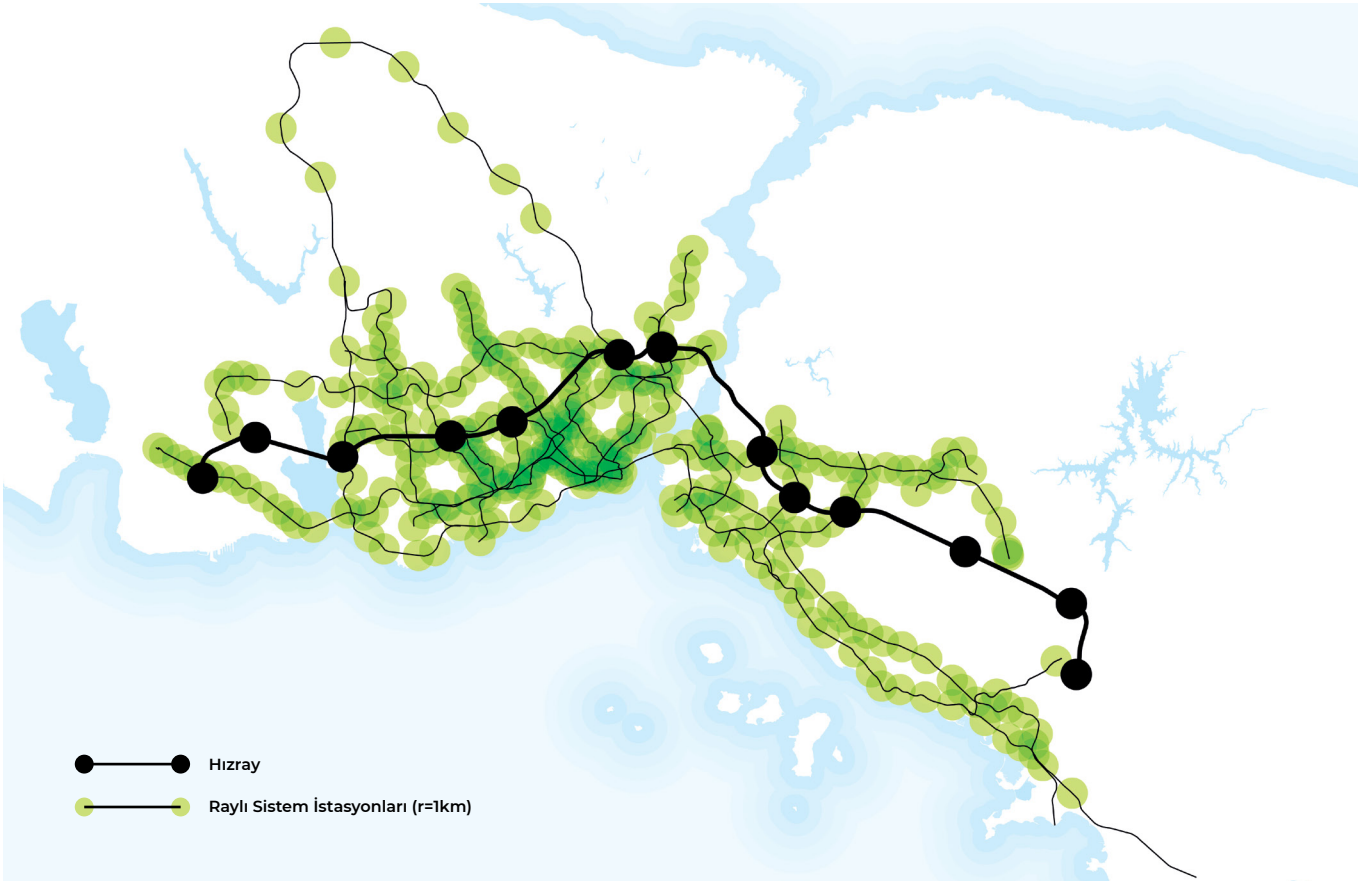
Sınırlar ve Merkezler

İstanbul'da özellikle 1950'lerden sonra yaşanan plansız kentsel gelişme, köprü ve çevre yolları deneyimleri makroforma yönelik planlama kararlarında çeşitli derslerin çıkarılmasını sağladı. Tek merkezlilik ve kentleşmenin kuzeye doğru gelişmesinden kaynaklanan olumsuzluklar bu derslerin başında geliyor. 1958'de üst ölçek planların hazırlanması için İstanbul'a davet edilen Prof. L. Piccinato ilk olarak tek merkezli büyümenin sakıncalarını gündeme getirmiş, bundan sonra hazırlanan tüm üst ölçekli planlama çalışmalarında tarihî merkezden bazı fonksiyonların desantralizasyonu ve alt merkez kararları verilmiştir.[4]

Öte yandan üst ölçekte alınan söz konusu desantralizasyon ve alt merkez kararları, alt ölçekli bir planlama ve program süreci içerisinde yürütülmedi. Kentsel tasarım ölçeğine kadar inilmesi gereken merkezlerde; semt merkezleri ve karayolu bağlantıları üzerinde mevcut eğilimlere göre çeşitli fonksiyonların serpiştirilmesi ile sınırlı kaldı. Kavramsal bir hiyerarşinin dışında bu merkezlerin nasıl işleyeceği, birbirleriyle nasıl ilişkilendiği ve bütüncül bir sistemi nasıl oluşturacağı sorularıysa cevapsız bırakıldı.

Piccinato'nun diğer önemli katkısı kentin doğu-batı ekseninde lineer gelişmesi gerektiği öngörüsüydü.[5] O tarihlerden sonra hazırlanan üst ölçekli planlar özü itibarıyla bu öngörüye uygun hareket etti. 2009 yılında onaylanan "İstanbul Çevre Düzeni Planı"nda 3. köprünün yapılmaması ve kentin lineer gelişimini sürdürmesi gerektiği yönündeki vurgu makroforma yönelik en temel ilkesel kararlardan biridir. Bugün hâlâ "Çevre Düzeni Planı"nda 3. köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu plana işlenmemiştir. Kanal İstanbul'un etrafındaki yapılaşmayla birlikte "Çevre Düzeni Planı"na işlenmesi yönündeki girişimler İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yeni yönetimi tarafından iptal edilmiş, daha sonra Çevre Şehircilik Bakanlığı tarafından yeniden işlenerek plan tadil edilmiştir.

Özellikle köprü ve çevre yolu deneyimlerini göz önünde bulundurduğumuzda mekân dizimi yöntemiyle karayolu ağını temel girdi aldığımız analizlerde 3. köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu'nun kentin kuzeyi üzerinde oluşturacağı etkiye yönelik ipuçları görülmekte. Karayolu ağını bir bütün olarak ele aldığımızda 3. köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu kentin kuzeyinde karayolu ağırlığını güçlendirmiştir.[6]

Harita 5 Hızray ve Raylı Sistem İlişkisi

Omurgayı Bağlamak

Sonuç olarak, karayolu ulaşımını merkeze alan sınırları belirsiz, tek merkezli ve doğal alanlarını kaybeden günümüz makroformu sürdürülebilirliğini kaybetmiş durumda. Bu durum makroforma yönelik bu üç temel alanda acil paradigma değişikliklerini zorunlu kılıyor. Birincisi kentin ulaşım sisteminin karayolu merkezli yaklaşımdan raylı sistem merkezli yaklaşıma dönüşmesi, ikincisi kentsel omurganın üçüncü kuşakta güçlendirilecek alt merkezlerle birlikte yatay bir aksa çekilmesidir. Son olarak kuzey yönlü gelişimi sınırlayacak gerekli yerlerde fiziksel sınırlamaların da kullanılabileceği önlemlere ihtiyaç vardır.

Hızray'la doğrudan ilişkili ilk iki değişiklik iyi değerlendirilmesi hâlinde önemli potansiyelleri bünyesinde taşıyor. Hâlihazırda açılan, imalatı devam eden ve planlanan hatların kentin bütününü kapsayacak bir bütünlüğe ulaşmasıyla, karayolu ve otomobil merkezli yapıdan raylı sistem merkezli bir ulaşım sistemine geçiş hiç olmadığı kadar mümkün hâle gelecektir. Raylı sistem hatlarının bütüncül bir ağ oluşturması için eksik kalan son parça ise Hızray projesi olacaktır.

Makroformla bir bütün olarak ele alındığında Hızray'ın olası bir diğer etkisi, tek merkezlilik ve beklenen yeterliliğe ulaşamayan alt merkezler sorunlarına yönelik ortaya çıkaracağı fırsatlardır. Kent nüfusunun yoğunlaştığı üçüncü kuşak aynı zamanda coğrafi olarak yapılı çevrenin orta aksını oluşturuyor. Hızray'ın bu kuşağın doğu-batı ekseninde ortasından geçecek olması ve kentin iki ucu arasındaki yolculuk sürelerini karayoluyla mümkün olmayacak biçimde kısaltması önemli avantajlar. Diğer yandan kentin dikey ve yatay eksenli raylı sistemlerini birbirine bağlayan bağlantı noktaları, çevresi ile birlikte ele alınarak alt merkez ilişkileri iyi kurulabilirse kentin güneyine ve kuzeyine doğru olan baskıyı dengeleyici bir araç olarak değerlendirilebilir. Bu alanlara kentsel tasarım ölçeğinde yakınlaşmasıysa özellikle kent imgesi oluşturulması bağlamında önemli. Geçmişte planlama kararlarıyla belirlenen alanlar geleneksel semt merkezleri dışında bir merkez imgesi oluşturamadı. Bir meydan etrafında referans noktaları oluşturabilecek çeşitli anıtsal ve kamusal ögelerden mahrum kalan bu alanların başarısızlıklarının temelinde bir kent imgesi oluşturamamak bulunuyor. Merkez kararları ancak o merkezleri destekleyecek kamusal alanların katkısıyla desteklendiğinde alt merkezler rollerini üstlenerek tek merkezlilik sorununu aşma imkânına erişebilir. Söz konusu alt merkezlerle kentsel omurga arasındaki ilişkinin raylı sistem merkezli bir senaryoda karayolu bağlantısıyla kurulması beklenmemelidir.

Son olarak "Vizyon 2050" çerçevesinde kentin kuzeye yönelişini tutacak bütüncül bir yeşil kuşak hedeflenmiş olsa da özellikle karayolu geçişleri başka birtakım önlemleri zorunlu kılıyor. Özellikle 3. havalimanı ve Kuzey Marmara Otoyolu ve bağlantı yolları çevresinde koruyucu bazı alan kullanım kararlarına ihtiyaç bulunuyor. Yasal güvenceye alınacak bu alanların sınırları net bir biçimde tanımlanmalı ve alana girişler kontrol altına alınmalıdır.

İstanbul'u geleceğe taşımak için kuzey sınırları doğal alanları koruyacak bir netlikte, kent omurgası doğu-batı eksenine yönelmiş, merkezler hiyerarşisi Hızray aksında kurgulanmış, ulaşım sistemi raylı sistemleri merkezine alan, kompakt bir makroforma yönelik senaryoyu hayata geçirmek hâlâ mümkün görünüyor. Bu yönde çalışmaların ulaşım, imar ve şehircilik ve vizyon eylem planları alanlarında sürdürülüyor olması karmaşık gelişme sorunları olan İstanbul için iyi haber olarak değerlendirilmeli.

Notlar

1 Lynch K. (2016). *Kent İmgesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

2 Kuban D. (2021). *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Çelik Z. (2015). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul* (Çev. S. Deringil), İş Bankası Kültür Yayınları. Tekeli İ, (2009). *İstanbul ve Ankara İçin Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları

3 Çelik Z. (2015). A.g.y.

4 "İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı Raporu" (1980).

5 "İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı Raporu" (1980).

6 Mekân dizimi yönteminde kullanılan ölçümler, bir mekânın yapısını anlamak ve özelliklerini ölçmek için kullanılan farklı metriklerdir. Bu çalışmada İstanbul'un karayolu ağının birbiriyle bağlantılarını değerlendirebileceğimiz, kopuk veya yetersiz düzeyde bağlantılı olan bölgelerini belirleyebileceğimiz "integration (bütünleşme)" ölçümleri üzerinden karşılaştırma sunuyoruz. Ölçümler gerçekleştirilirken karayolu verisini Kuzey Marmara Otoyolu öncesi ve sonrası olarak inceledik.

YEŞİL ALAN YÖNETİM SİSTEMİ STRATEJİ BELGESİ TAMAMLANDI.

Çağdaş ve etkin bir yeşil alan yönetimi anlayışıyla, ekosistem değerlerini koruyarak olası iklim değişikliklerine dirençli; bağlantılı ve bütüncül bir ağ kurgusuna sahip, toplumsal katılımı ve sosyal adaleti güçlendiren, estetik, ekolojik ve işlevsel bir yeşil alan sistemini hayata geçiriyoruz.

Detaylı bilgi için:
https://yaysis.istanbul/

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | PARK BAHÇE VE YEŞİL ALANLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞI | Yeşil İSTANBUL | Bimtaş | YAYSİS

“Çekirdekten Yetiştiler Burada”

Fotoğraflar Bekir Dindar

İstanbul'daki tarihî ahşap yapıların koruma altına alınıp geleceğe aktarılmasında başta Koruma Kurulları olmak üzere mimarlık tarihçilerinin, restoratörlerin ve kamu yöneticilerinin büyük emeği var. Ancak sahada ahşap yapıların penceresinden cephesine, kapısından mobilyalarına, iskeletlerinden işlemelerine tüm elemanlarıyla ilgilenecek teknik bilgi ve becerilere sahip ustalar olmadan bu koruma iradesinin somutlaşması mümkün değildi. KUDEB (Koruma Uygulama ve Denetim Büroları) Ahşap Eğitim Atölyesi de 2007'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde geleceğin ahşap ustalarını yetiştirmek için kuruldu. Atölyenin geçmişini önce burada 2008'den beri usta olarak çalışan Özer Akgün'den, sonra da atölyede yetişen Nadir Yıldız'dan dinledik.

Caner Murat Doğançayır

Özer Akgün · Arkadaşlar atölyeyi bizden bir sene önce kurmuşlardı. Biz aynı yaştaki usta arkadaşlarla aynı memleketli olduğumuzdan tanışırdık. Biri bizi tavsiye etti, çağırdılar buraya. Bahçelievler'de, Yayla'da ahşap atölyem vardı, kapattık geldik. 2008'den bu yana çalışıyorum, 2014'te de emekli oldum.

Şimdi bulunduğumuz Süleymaniye'deki yapıda, bir de Zeyrek'te atölyemiz vardı. Ustaların bir kısmı buradaydı, bir kısmı Zeyrek'teydi. Atölye kurulduğunda burada 28 tane usta vardı. Eğitim veriyorduk. Eğitimin dışında da Süleymaniye, Zeyrek, Kadırga'da ahşap binaların restorasyonunu yapıyorduk. Her sene bir ihale bitiyor, yeniden ihale yapılıyordu. Evvelden koordinatörümüz, kursiyerlerimiz, stajyerlerimiz vardı. Çizimden sonra biz işlere başlıyorduk. Ustabaşıları vardı iki tane, onlar taksimat yapıyordu. 28 tane ustanın kimileri dışarı restorasyona gidiyordu, kimileri burada kalıyordu. Mesela Küçük Ayasofya Camii'nin kündekâr restorasyonu vardır, arkadaşlarla beraber yaptık. Kadırga'daki binalarda çok emek harcadık. Atölyenin karşısındaki binayı, Alan Başkanlığı binasını, atölyede maketini ve fotoğrafını gördüğünüz her şeyi biz yaptık, maketleri stajyerler, kursiyerler yaptı. Tarihî, 4,5 metre boyunda ve 130 santim genişliğinde ahşap kaplama bir masa gelmişti. İstanbul Büyükşehir'in ilk toplantı masalarından biri. Yenilemek için çocuklarla beraber gomalak yapmıştık. Hâlâ duruyor bizim binada.

Fotoğraf Bekir Dindar

Özer Akgün · İhalelerin artmasına veya azalmasına göre ihtiyaçların değişmesiyle ekipmanlar da zaman içinde değişti. Teknoloji geliştikçe sıfır makineler alındı. 2008'den 2020'ye kadar 200-300 kadar stajyer ve kursiyere burada eğitim vermişizdir. Atölyede gördüğünüz arkadaşlar da 2008'de stajyer olarak geldiler. Stajyerler liseden geliyordu, kursiyerler de üniversitede iki senelik restorasyon eğitiminden mezunlardı. Stajyerler üç gün geliyordu, iki gün liseye devam ediyordu. Kursiyerler 4-5 ay kursla birlikte belediyeden asgari ücret ve yemek yardımı alıyorlardı. Rendeyle ve testerelerle nasıl çalışılacağını, takımları, kırlangıcı, geçmeyi, eski tarihî yapılarda zımparayı ve boya sökmeyi, cilayı, tarihî gomalakçılığı, çekiç kaplamayı öğretiyorduk. Makinelere özellikle dikkat etmelerini tembihleriz, çünkü güvenlik açısından tehlikelidir. Çocukları pek makinede çalıştırmadık zaten. Benim bile üstüme takoz düşmüş, kafama 12 dikiş atılmıştı. Dışarıda iskelelerde de dikkatli olmak gerekir. Çekirdekten yetiştiler burada. Başlangıçtaki dört kişiden bir kısmı atölye dışında iş kurdu. Nadir Ustamız sevildi ve burada kaldı. Bizi özleyen, seven bazı eski arkadaşlar hâlâ uğruyor.

2014'ten beri sözleşmeli olarak çalışmaya devam ediyorum. Bazen bırakmayı düşünüyorum ama açıkçası meslek bırakmıyor. Ahşaba, atölyeye alışmışım, sonrasında nasıl günüm geçecek, onu düşünüyorum. İzne çıksam iki üç gün sonra sıkılıyorum.

Fotoğraf Bekir Dindar

Fotoğraftakiler (Soldan Sağa) Nadir Yıldız, Özer Akgün, Cengiz Albay ve Yusuf Taşdemir

Nadir Yıldız • Atölyenin kurulmasının amacı eğitim. Kurulduğunda çevredeki liselere ve üniversitelere duyuruluyor. Ben de o zamanlar Rami'deki İnönü Teknik Lisesi'nde okuyordum. Lisede hocalar mezun olmamıza yakın İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde böyle bir eğitim düzenlendiğini söyleyip gitmemiz için teşvik etti. Biz de bunu duyup başvurduk ve başvurumuz onaylandı. Burada kurs görmeye başladık. Ortalama 30 yapı aynı anda onarılıyordu ve eğitim bunun üzerineydi. Daha sonra tamamen eğitim üzerine odaklandı atölye ve uygulamalı eğitimi sürdürmek için senede bir tane bina restorasyonu iş olarak alınmaya başladı.

Biz burada götürü çalışmadığımız için, yani işi kendimize almadığımız, işten kişisel kâr elde etmediğimiz için ne kadar doğru iş yaparsak ve yaptığımız restorasyon ya da onarım işlerini geleceğe nasıl daha iyi aktarırsak bizim için o kadar iyi olacağını düşünürüz. Buraya gelen öğrencilere daha nitelikli şeyler öğretmeye çalıştık. Dışarda teorik, buradaysa pratikle iç içe eğitim veriliyor. Öğrendikleri şeyleri gerçekten yapıyorlar yani.

Burada mimarî restorasyon öğrencilerine dört aylık kurs veriliyordu. Ayrıca senede iki üç defa da mimar ve mühendislere ahşap yapılarda geleneksel korumayla ilgili iki günlük bir program uygulanıyordu. Almanya'dan veya Japonya'dan bu dalda ve meslekte olan öğrenciler de geliyordu grup hâlinde. Üniversite hocalarının sunumlarıyla birlikte biz uygulamalı olarak bir binanın karkas sistemi nasıl olur, ağacın niteliğini, çürük olup olmadığını nasıl anlarız, boya koruma, giyotin pencere kapılarında ağırlık takma, hepsini anlatıyorduk ve gösteriyorduk. Çevrede çalışan mimar ve mühendislerden merak ettikleri şeyleri sormak için buraya gelen bile çok oluyordu. Meslek liselerinde atölye var ama daha endüstriyel, MDF ağırlıklı, üniversitelerde zaten uygulama yok.

Şu anki bazı belediye binalarında ya da kamu alanlarındaki tarihî eserlerde yaptığımız işler var. Beyaz Köşk, Pembe Köşk gibi yerlerde çeşitli bakım onarımlar yapıyoruz. Beşiktaş'taki Yıldız Parkı'nın kapısı kötü durumdaydı, onun restorasyonu yapılacak. Bazı kiliselerin kapı restorasyonunu yapıyoruz. Tarihî bir kapıyı buraya getirip restorasyonu yapıp bütün aşamaları belgeleyip daha sonra tekrar yerine montaj yapıyoruz. İBB'nin şu an yapımını sürdürdüğü kütüphanelerin masalarının, sandalyelerinin montajlarına da yardımcı oluyoruz. Gün içinde acil çağrıldığımızda takım taklavatı ayarlayıp mobil bir şekilde hızlıca oraya gidiyoruz.

Fotoğraflar Bekir Dindar

Nadir Yıldız • Bu tarihî kapının içi, bugüne kadar hiç açılmamış. Yeni yapılmış modeller de yok hiç kimsenin elinde, ustası da Türkiye'de toplam dört beş tanedir. Kapıları alıp, numaralandırıp, içini açıp, öğrencilerle beraber çürük yapboz gibi parçalarını ayırıp bire bir replikasını koyarak tekrar topluyoruz. Hem görsel hem de yazılı olarak bunu kayıt altına aldığımız için aslında gerçekten burası bir okul gibi.

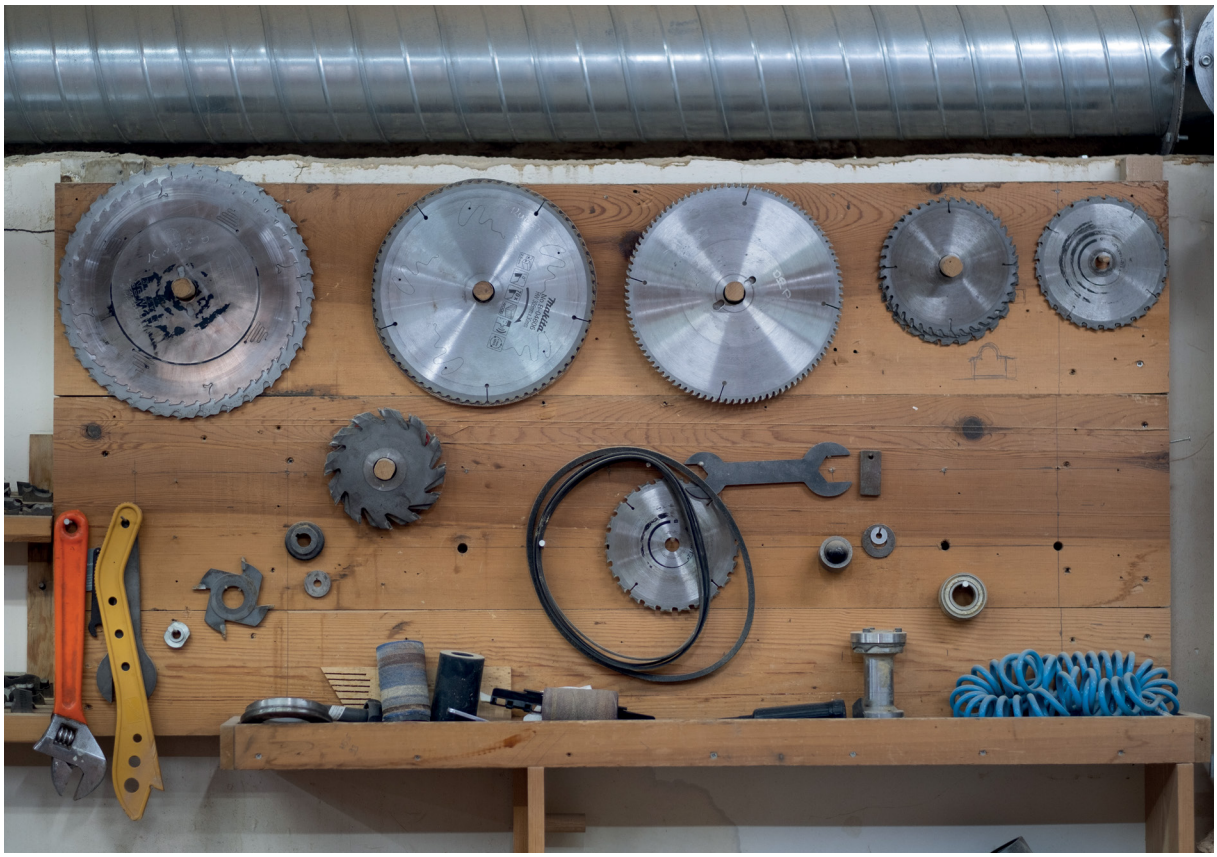
Biz bu işle gelecek nesile aktarmış oluyoruz ve ne kadar doğru yaparsak gelecek nesil de o kadar doğrusunu görecek. Bunlar yok olmamış olacak. Sonuçta tarih bizim tarihimiz.

SYMPOSIUM ON RESTORATION
AND CONSERVATION
OF TRADITIONAL TIMBER
STRUCTURES 5
MODERN AHŞAP YAPILAR ÖZEL
OTURUMU/ SPECIAL SESSION
CONTEMPORARY TIMBER STRUCTURES
CONRAD ISTANBUL BOSPHORUS HOTEL BEŞİKTAŞ
JUNIOR BALO SALONU
Makita

Fotoğraf Bekir Dindar

Fotoğraflar Bekir Dindar

Fotoğraflar Bekir Dindar

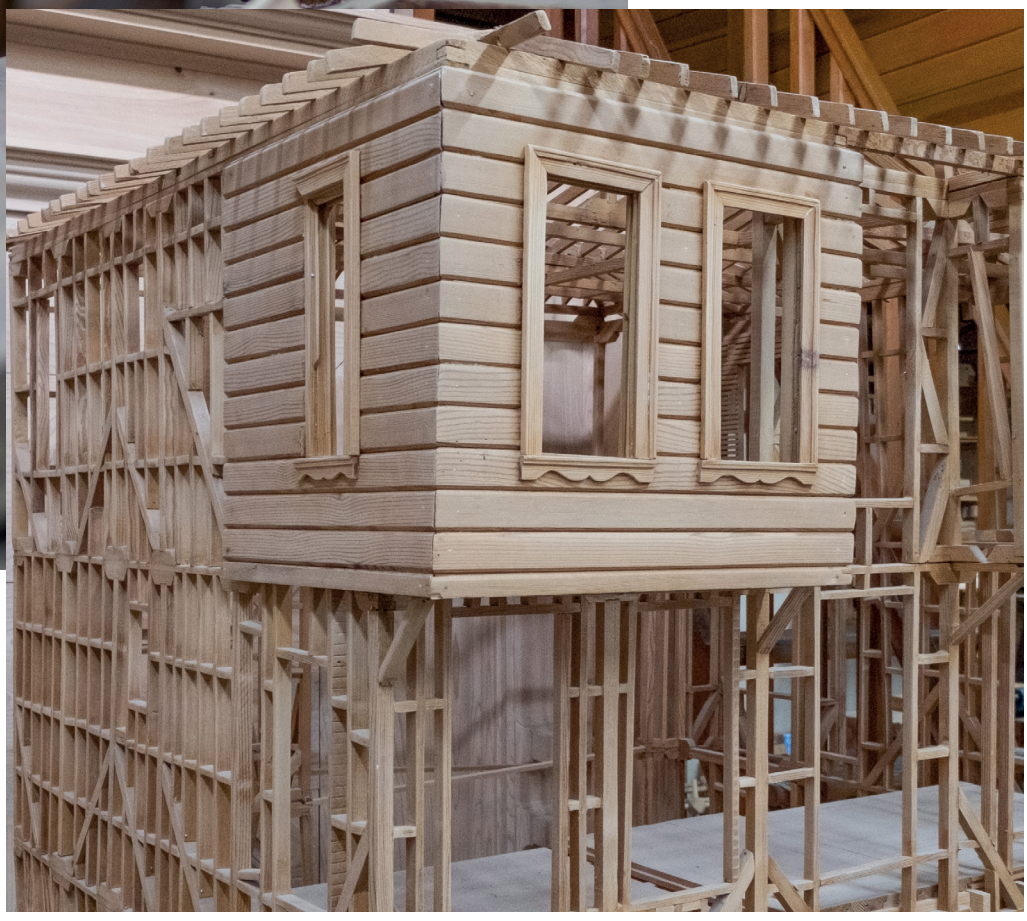

Fotoğraflar Bekir Dindar

Fotoğraflar Bekir Dindar

Fotoğraf Bekir Dindar

Ulaşımda Üç Haneli Enflasyon!

Hayat pahalılığı hizmet ve mallara erişimi özellikle kent sakinlerinin ezici çoğunluğu için uzun bir süredir neredeyse olağan bir sorun hâline getirdi. Ancak enflasyon kentlerde yalnızca gıda gibi alanlarda değil, girdi maliyetlerinin arttığı fosil enerji kaynaklarına bağımlı taşımacılık ve elektrik üretimi gibi hizmetlerle de ve gündelik yaşamı zorlaştırıyor. İstanbul'daki toplu taşımanın da içinde olduğu ulaşım zamlarının sektörel nedenlerini de incelemekte fayda var.

Mustafa Sönmez[*]

[*] İktisatçı, Yazar

Yük taşımacılığını bir yana bırakırsak, kentlilerin hem şehir içi hem şehirler arası, hatta ülkeler arası yolculukları, gündelik yaşamlarının önemli bir parçasını ve bütçelerinin önemli bir harcamasını oluşturuyor. Örneğin Türkiye'de haneler, bütçelerinin ortalama yüzde 21'ini gıda, yüzde 24'ünü konut, yaklaşık yüzde 17'sini ulaşım, kalanını da öteki ihtiyaçları için harcıyor.[1] Her tür ulaşımın bedeli, özellikle 2022'de tüm dünyada sert bir tempoda yükseliş gösterdi. Özel otomobili olanlar için akaryakıt fiyatları, araç bakım bedelleri hızla arttı, otomobil fiyatlarında hissedilir bir artış oldu ve şehir içi, şehirler arası, ülkeler arası her türden yolcu bilet fiyatları fahiş ölçüde sıçradı. Ülkeden ülkeye ulaşım enflasyonu farklı da olsa hissedilir biçimde yaşandı ve yaşanmaya devam ediyor. Farklılıklar, ülkelerin ithal enerjiye bağımlılık seviyesine bağlı olarak değiştiği gibi, ülke yerel paralarının rezerv para Amerikan doları karşısındaki değerine göre de değişiyor.

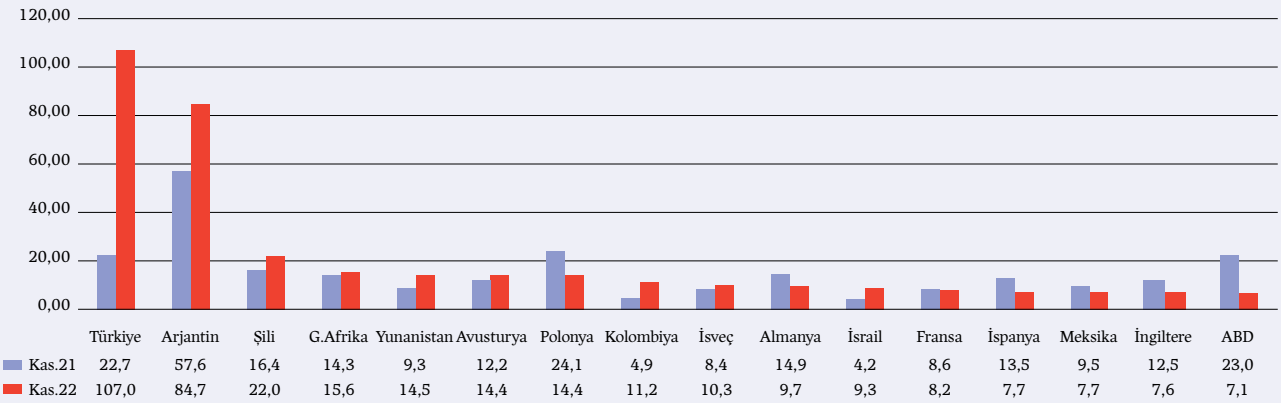
Kısa adı OECD olan Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü'nün istatistiklerine göre Kasım 2022 itibarıyla 43 ülke arasında yıllık ulaşım fiyatları en çok artan ülke yüzde 107 ile Türkiye oldu.[2] Arjantin yüzde 85'e yakın artışla ikinci sırayı alırken Şili yüzde 22 ile üçüncü oldu. Bir yıl öncesi ile karşılaştırıldığında en sert ulaşım enflasyonu tırmanışını yine Türkiye'nin yaşadığı gözleniyor: Yüzde 23'den yüzde 107'ye... Türkiye'de ulaşım fiyatlarının yüzde 107'ye varan fahiş artışının kendine özgü nedenleri var ancak buna geçmeden önce, dünyadaki fiyatlar üzerine belirtmemiz gereken hususlar bulunuyor.

Dünyada Ulaşım Enflasyonu

Dünya genelinde, 2020'ye damgasını vuran COVID-19 süreci boyunca ağırlıklı olarak eve kapanma, kapatılmadan oluşan önlemler mobiliteyi de azalttı. Öyle ki, akaryakıt fiyatlarındaki hissedilir düşüşle birlikte yolcu biletleri ve otomobil giderleri de hızla azaldı. Türkiye'de 2020 ikinci çeyreğinde ulaşım enflasyonunun yıllığı yüzde 8 bile değildi. Artış bir yana, ABD'de yıllık ulaşım fiyatları yüzde 10'a yakın, Almanya'da ise yüzde 4'e yakın gerileme gösterdi. Bu sonuçta elbette ham petrol fiyatlarının varilinin 2019'da 64 dolar iken 2020'de 42 dolara düşmesi en önemli etkendi. Ancak, pandemiden çıkışla birlikte eski normaline dönen mobilite petrol fiyatlarını da tırmandırdı ve 2021 varil fiyatı ortalaması 70,4 dolara çıktı.

Ancak bununla kalmadı; 2022 Şubat'ında yaşanan Rusya'nın Ukrayna'yı işgali enerji fiyatlarında radikal artışları getirdi. Brent petrol varilinin fiyatı Mart 2022'de 116 dolara kadar çıktı. Hatta bir süre dalgalandıktan sonra haziran ayında 120 doların üstüne tırmandı. Ham petrole, doğal gaz fiyatları da eşlik etti ve genelde enerji fiyatlarındaki sert artış, gelişmiş ülkelerde iki haneli enflasyonun en önemli bileşenlerinden biri oldu. Tırmanan enflasyon

Ulaştırma Enflasyonunda Türkiye ve Diğer Bazı Ülkeler: Yıllık %, Kasım (2021-2022)

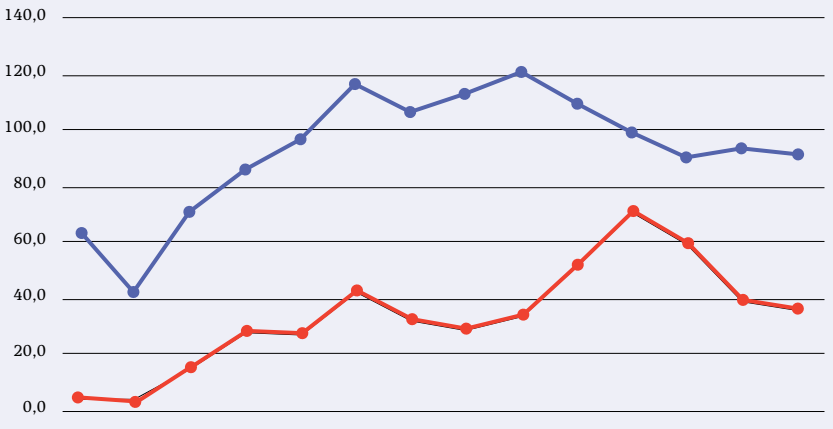
	Türkiye	Arjantin	Şili	G.Afrika	Yunanistan	Avusturya	Polonya	Kolombiya	İsveç	Almanya	İsrail	Fransa	İspanya	Meksika	İngiltere	ABD
Kas.21	22,7	57,6	16,4	14,3	9,3	12,2	24,1	4,9	8,4	14,9	4,2	8,6	13,5	9,5	12,5	23,0
Kas.22	107,0	84,7	22,0	15,6	14,5	14,4	14,4	11,2	10,3	9,7	9,3	8,2	7,7	7,7	7,6	7,1

Tablo 1 Ulaşımda Enflasyonda Türkiye ve Diğer Bazı Ülkeler (Yıllık, Yüzde, Kasım 2021-2022)[5]

karşısında iktidarlar faiz artırarak ve ekonomiyi soğutarak enflasyonla mücadeleye geçince enerji fiyatlarındaki tırmanış durdu, petrol üreticisi ülkelerin mutabakatıyla fiyatlar görece azaldı ve Kasım 2022'de ham petrol varil fiyatı 91 dolar olarak gerçekleşti.[3]

Enerji fiyatlarının yanı sıra otomobil üretiminde de arz sorunu yaşandı. Özellikle Covid 19 ile birlikte küresel üretim zincirlerindeki kopuşlar, çoğu Asya'dan sağlanan çip tedarikinde aksamalara yol açtı. Çip üretimindeki yetersizlikler ve otomotiv sanayiinin bunları teminde zorluklar yaşaması, ulaşım enflasyonunda bir başka etken oldu. Böylece ABD'de bile 2022 ortalarına kadar yüzde 20'leri bulan ulaşım enflasyonu yaşandı. ABD'de bu oran, izlenen anti-enflasyonist program ve enerji fiyatlarındaki inişle Kasım 2022'de yüzde 7 dolaylarına ancak geriletilebildi.

Dünya Ham Petrol ve Doğal Gaz Fiyatları: 2019-2022

	2019	2020	2021	2022										
	-	-	-	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım
Ham Petrol, Brent $/Varil	64,0	42,3	70,4	85,5	95,8	115,6	105,8	112,4	120,1	108,9	98,6	90,2	93,1	91,1
Doğal Gaz, Avrupa (*) $/mmbtu	4,8	3,2	16,1	28,3	27,2	42,4	32,2	29,2	33,6	51,3	70,0	59,1	39,0	35,7

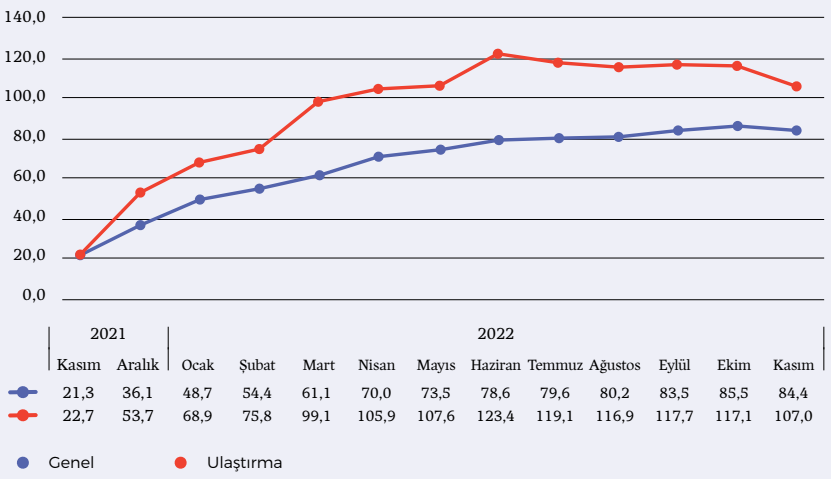
Tablo 2 Dünya Ham Petrol ve Doğalgaz Fiyatları (2019-2022)[6]

Türkiye'de Ulaşım Enflasyonu

Türkiye'de özellikle 2021 Eylül'ünde başlayan tüketici enflasyonundaki tırmanışa, onun temposunun çok üstünde eşlik eden, ulaşım fiyatlarındaki artış oldu. Gıda enflasyonu da dikkat çekici bir sıçrama gösterdi ama yine de ulaşım enflasyonu kadar artmadı. Öyle ki tüketici fiyatlarının yıllık olarak zirve yaptığı kasım ayında yüzde 85'e yaklaşan tüketici enflasyonunun bileşenlerinden gıdanın yıllık artışı yüzde 102'yken ulaşım enflasyonu yüzde 107 olarak onu da geçti.[4] Başlangıçta da belirttiğimiz gibi, ulaşım giderleri, hane halkı bütçesinde yüzde 21 payı olan gıdadan sadece 4 puan geride bir büyüklüğe sahip. O nedenle ulaşım fiyatları, hane halkının geçim standartlarını çok yakından etkiliyor, fiyatlar arttıkça hane halkı belki başka ihtiyaçlarından kısarak ulaşım masraflarını karşılıyor. 2022'de yaşanan sert artışlar birçok ailenin bütçesini zorlayan sonuçlar yarattı.

Ulaşım enflasyonu Kasım 2021'de yıllık yüzde 23'e yakındı ve genel tüketici enflasyonundan 2 puan yukarıdaydı. İzleyen aylarda bu fark hızla açıldı, ulaşımda dünya enerji fiyatlarının hızlı tırmanışı sonucu, haziran ayı ulaşım enflasyonunda yıllık artış yüzde 123,5'i gördü ve genel enflasyon hızının 55 puan üstüne çıktı. Bu makas, dünya akaryakıt fiyatlarının gevşemesi sonucu, kasım ayında ancak 22 puana kadar daralabildi.

Tüketici Fiyatlarında ve Ulaştırma Fiyatlarında Yıllık Artış, %

	2021		2022										
	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım
Genel	21,3	36,1	48,7	54,4	61,1	70,0	73,5	78,6	79,6	80,2	83,5	85,5	84,4
Ulaştırma	22,7	53,7	68,9	75,8	99,1	105,9	107,6	123,4	119,1	116,9	117,7	117,1	107,0

Kaynak TÜİK veri tabanı

Genelde tüketici enflasyonunu, özelde ulaşım enflasyonunu hızla yükselten ve kontrolden çıkaran nedenin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Eylül 2021 itibarıyla Merkez Bankası'na verdiği faiz indirme komutu olduğu söylenebilir. O tarihe kadar enflasyona yakın seyreden Merkez Bankası gösterge faizinin, enflasyon yükseliş hâlinde iken indirilmesine karar verildi ve takip eden 4 ayda faizler 5 puan düşürüldü. Bu durumda yükselen enflasyona karşı Türk lirası birikimini korumak isteyen tasarruf sahipleri güçlü bir sığınak olarak dövize, özellikle ABD dolarına yöneldiler ve dolar fiyatı Eylül 2021'de aylık ortalama 8,5 lirayken Eylül 2022'de 18,3 liraya kadar çıktı. Hem de iktidarın dövizin artışını önlemeye dönük bütün çabalarına rağmen. Böylece Türk lirasının alım gücü yıllık yüzde 53 değer kaybı yaşadı. Enerji ve sanayi üretim girdi ihtiyacı büyük ölçüde ithalata dayalı Türkiye ekonomisi, ithalatını bu yükselen döviz fiyatlarıyla yapmak durumunda kaldı ve önce üretici fiyatları, devamında tüketici fiyatları aylık sert artışlar gösterdiler, böylece yıllık tüketici fiyatları basamakları hızla tırmandı. Genel fiyat artışına, özellikle tarımsal ürün arzı yetersizliği de önemli etkide bulundu. Yıllardır ihmal edilen tarımda, kullanılan gübre, yem, ilaç, mazot gibi ithalata dayalı girdilerdeki yüksek artışlar, gıda enflasyonunu, dolayısıyla tüketici enflasyonunu yukarı çekti.

Kasım 2022'ye gelindiğinde, yüzde 85'e yakın ölçülen genel enflasyonda, gıdanın etkisi 26 puan olarak ölçülürken konutun etkisi 13, ulaşımın etkisi ise 16 olarak belirlendi. Kalan harcama gruplarının payı 30 puan dolayındaydı. Dolayısıyla, ulaşım enflasyonunun genele etkisi, beşte bire yakın ve 12 harcama grubu içinde oldukça önemli bir boyuta ulaştı.

Genelde tüketici enflasyonunu, özelde ulaşım enflasyonunu hızla yükselten ve kontrolden çıkaran nedenin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Eylül 2021 itibarıyla Merkez Bankası'na verdiği faiz indirme komutu olduğu söylenebilir.

Ulaşım Enflasyonunun Bileşenleri

Genel enflasyon içindeki 12 harcama grubu arasında yüzde 17 ağırlığı olan ve genel enflasyona aynı ölçüde etkisi olan ulaşımın kendi iç bileşenleri arasında da otomobil ve akaryakıt fiyat artışları en önemli yerleri tutuyorlar. Ulaşım enflasyonu hesaplanırken otomobil ile ilgili fiyatlardaki artışlar, yüzde 54 gibi önemli bir orandayken akaryakıt yüzde 30, ikisi birden sonuca yüzde 84 etki ediyor. Ulaşım enflasyonunda şehir içi, şehirler arası seyahat bileti fiyatları ise hesaplamada geriye kalan yüzde 16'yı oluşturuyorlar.

Ulaşım enflasyonunda yüzde 54 dolayında ağırlığı olan otomobilde özellikle 2022'de fiyat artış oranı üç haneye yaklaştı. TÜİK verilerine göre, Kasım 2022 itibarıyla son 1 yılda benzinli otomobil fiyatları yüzde 93'e yakın arttı. Oysa Kasım 2021'de benzinli otomobil fiyat artışının yıllığı yüzde 17'den ibaretti. Bu da 2022'de otomobil fiyatlarında oldukça fahiş bir artışı ortaya koyuyor. Otomobilde fiyat artışı dizel motorlu araçlarda yüzde 81,5 olarak gerçekleşirken yine Kasım 2021'de saptanan yıllık artış yüzde 13 dolayındaydı. Otomobil fiyatlarındaki bu yüksek artışta döviz fiyatlarında yüzde 100'ün üstündeki artış kadar çip tedarikindeki sorunlar nedeniyle üretim arzındaki azalma etkili oldu. Döviz fiyatlarındaki sert tırmanış ithal araç fiyatlarına da yansıdı. Hem dünyada hem Türkiye'de başta çip olmak üzere girdi arzındaki düşüş otomobil üretimini de olumsuz etkiledi ve maliyet artışları, otomobil fiyatlarını da yukarı çekti. Ulaşım enflasyonu hesaplamalarında bu grupta yer almamasına karşın, özel araç sahiplerinin bütçelerinde önemli bir yer tutan ulaştırma sigortasındaki fiyat artışı ise dudak uçuklatıcı boyutta arttı. Ulaştırma sigortasında (kasko) yıllık yüzde 200'e yakın artış gerçekleşti.

Ulaşım enflasyonu hesaplanırken yüzde 30 etki oranıyla dikkate alınan akaryakıt fiyatları, Kasım 2022 itibarıyla oran olarak en yüksek artışı gösterdi. Ham petrol dünya fiyatlarının özellikle Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle büyük tırmanış göstermesi, Türkiye'deki akaryakıt fiyatlarındaki yüksek artışta etkili oldu. Ama bunun yanı sıra Türk lirasının yıllık yüzde 51'i bulan değer kaybı da akaryakıt fiyatlarındaki tırmanışı olağanüstü boyutlara taşıdı. Benzin fiyatları Kasım 2022 itibarıyla yüzde 151 artarken, motorin ya da mazottaki yıllık artış yüzde 193'ü buldu. Oysa Kasım 2021'de yıllık artışlar benzinde yüzde 50'yi, motorinde yüzde 60'ı ancak bulmuştu.

Otomobil ve akaryakıt ile ilgili mal ve hizmetlerin fiyatları, ulaşım enflasyonu hesaplanırken yüzde 84 ağırlıkla dikkate alınırken geriye kalan şehir içi ve şehirler arası, ülkeler arası yolcu ulaşımının fiyat artışları sonuca yüzde 16 etki ediyor. Bunlardan yerel yönetimlerce gerçekleştirilen otobüs, metro, tramvay, vapur bilet fiyatlarındaki yıllık artış TÜİK'e göre yüzde 90 dolayında oldu. Yıllık fiyat artışlarında Üretici Fiyatları (Y-ÜFE) artışının 12 aylık ortalamasını yansıtan "Yeniden Değerleme Oranı", kent içi ulaşım fiyatlarını belirlemede önemli bir kıstas. 2022 Ekim ayında yüzde 123 olarak saptanan bu oranın 2023 şehiriçi ulaşım fiyatlarında ne kadar dikkate alınacağı henüz bilinmiyor. Otobüs, tren ve uçakla yapılan şehir dışı , ülke dışı yolculuklardaysa bilet fiyatları Kasım 2022 itibarıyla yıllık yüzde 125'le yüzde 136 arasında artmış görünüyor.

İstanbul'da Ulaşım Maliyeti

Toplu ulaşım ve taksi, dolmuş tarifeleri, İstanbul özelinde kısa adı UKOME olan Ulaşım Koordinasyon Merkezi tarafından belirleniyor ve Büyükşehir Belediyesi'nin bu karar merkezinde üye sayısı 11'ken merkezi yönetimden tayin edilen üye sayısı 14'e kadar çıkarıldı. Dolayısıyla şehir içi ulaşıma ilişkin bilet fiyatlarının belirlenmesinde merkezi yönetim eğilimlerinin daha ağır bastığını belirtmek gerekiyor.

İBB'nin "Vizyon 2050 Belgesi"nde belirtildiği gibi, Marmara Bölgesi ve İstanbul'un barındırdığı limanlar, demiryolu bağlantıları ve lojistik merkezleri kentin, uluslararası odak noktası konumunu ve ulusal ekonomi içerisindeki gücünü korumasına fayda sağlamaktadır. Bununla birlikte bu cazibe durumu, İstanbul kent içi ulaşımına trafik yükü ve hava kirliliği gibi olumsuz etkilerle yansıyor. Bu kapsamda kent içerisindeki ekolojik sınırların gözetilmesine, lojistik fonksiyonların demiryolu ve kent içi toplu taşıma sistemi ile olan bağlantılarının artırılmasına ve çevre dostu uygulamalara yönelik ihtiyaç artmaktadır.[7]

Makro ekonomik politikalarda enflasyonu geriletecek politikaların hayata geçirilmesinin yanında, özellikle kent içi ve şehirler arası ulaşımın yurttaşa maliyetini düşürmede çevre dostu da olan seçeneklere yönelmek önem taşıyor ve bunda da yerel yönetimlere önemli görevler düşüyor.

Bu saptamalar doğrultusunda atılacak olumlu adımların, kentlinin ulaşım bütçesine de önemli katkıları olacaktır. Makro ekonomik politikalarda enflasyonu geriletecek politikaların hayata geçirilmesinin yanında, özellikle kent içi ve şehirler arası ulaşımın yurttaşa maliyetini düşürmede çevre dostu da olan seçeneklere yönelmek önem taşıyor ve bunda da yerel yönetimlere önemli görevler düşüyor.

Fotoğraf Bekir Dindar

Notlar

1 TÜİK, 2019. Hane Halkı Tüketim Harcaması, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2019-33593.

2 OECD (2022). Prices. Economy, https://data.oecd.org/economy.htm#profile-Prices.

3 Dünya Bankası (2022). World Bank Commodities Price Data (The Pink Sheet), 2 Aralık, https://thedocs.worldbank.org/en/doc/5d903e848db1d1b83e0ec8f744e55570-0350012021/related/CMO-Pink-Sheet-December-2022.pdf.

4 TÜİK (2022). Tüketici Fiyat Endeksi, Kasım, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Kasim-2022-45800.

5 TÜİK (2022). A.g.y..

6 TÜİK (2022). A.g.y..

7 İPA (2020). İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi, https://vizyon2050.istanbul/temadetay-etkin_ve_kapsayici_hareketlilik-1-9

21. Yüzyıl İçin Metropoliten Kentleri ve Yönetimlerini Yeniden Düşünmek İstanbul Örneği

İlk çeyreği, 21. yüzyılın iç içe geçmiş ve birbirini tetikleyen en az beş önemli (kentsel) krize işaret ediyor. Ekonomik, ekolojik, toplumsal refah, kentsel yapılı çevre ve demokrasi/yönetim şeklinde sıralanabilecek bu krizler en ağır şekilde büyük metropollerde yaşanıyor. Bu somut gerçek, sürdürülebilir (yerel) kalkınmacılıkla toplumsal dayanıklılığı öne çıkaran (yerel) refah devleti modelinin, yerel yönetim düzeyinde sentezleyen bir anlayış etrafında kurulması gerektiğini gösteriyor. Bu yazıda İstanbul'a odaklanan inceleme, beş temel kriz alanından yöneti(şi)m ve demokrasi krizini merkeze koyarak bir değerlendirme yapıyor.

H. Tarık Şengül *

* Prof. Dr (ODTÜ), Vizyon Eylem Planı Mekansal Strateji Danışmanı

Hızlanan ve etkileşimi artan bir dünyada yaşıyoruz. Ancak böylesi bir dünyanın yarattığı olanaklardan çok sorunları konuşuluyor! Pandemi, mülteci krizi, iklim değişikliğinin yol açtığı afetler, sağlıklı ve yeterli gıdaya erişimde giderek büyüyen sorunlar ve bitmeyen ekonomik altüst oluşlar karşı karşıya olduğumuz krizlerin istisnai durumlar olmaktan çıkıp, yaşamımızı belirleyen kurallar hâline geldiğini gösteriyor. Kısaca, bir geleceğimiz olacaksa dünyayı farklı düşünmemiz ve kurmamız gereken bir dönemdeyiz.

Olanakların olduğu kadar bu sorunların yoğunlaşma noktaları da olarak metropoliten kentlerin ve yönetimlerinin, böylesi bir yeniden düşünme girişiminin merkezinde yer alması gerekiyor. Bu kısa değerlendirme İstanbul üzerinden bu çabaya katkı yapmayı amaçlıyor. Çalışma ayrıntılı bir yeniden yapılandırma programı sunmaktan çok, yeniden yapılanmanın kapsamı ve içermesi gereken boyutları İstanbul örneği üzerinden sistematik biçimde tespit etmeyi amaçlıyor.[1]

Yeniden Yapılandırmayı Anlamlandırmak

Zamana yayılarak katmanlaşan sorunların yarattığı tıkanıklıklar birçok alanda olduğu gibi kentlerin ve kent yönetimlerinin geleceğini de yeniden düşünmeyi gerektiriyor. Öte yandan bu ihtiyacı acilleştiren başka nedenler de var. 21. yüzyılın ilk çeyreği gösteriyor ki, içinde bulunduğumuz yüzyıl, iç içe geçmiş en az beş önemli (kentsel) krize işaret ediyor. Bunlar, yönetim ve demokrasi, ekonomi ve kalkınma, kentsel yapılı çevre ve altyapıyla toplumsal refah başlıkları altında sıralanabilir.

Bir yandan kentsel yapılı çevreyi de içerecek biçimde ekolojik kriz, diğer yandan toplumsal yapıların yeniden üretiminde yaşanan kronik tıkanmalar ve sınırların aşınmasının yarattığı gerilimler sadece birbirlerini tetiklemekle kalmıyor; aynı zamanda yol açtıkları süreklilik kazanmış istisnai koşullar nedeniyle demokratik süreçlerin askıya alındığı yönetim krizlerine de zemin oluşturuyorlar.

20. yüzyılın önemli bir bölümü ister Keynesyen ister ithal ikamecilik biçimini alsın, kalkınma stratejilerinde ulus(al) devletlerin merkezî rol oynadığı bir sürece şahit oldu. Kentler belli bir iş bölümünün parçası olarak ulus-devlet merkezli bir iktidar geometrisi etrafında işlev gördüler. Bu kurgu önemli ölçüde değişmiş bulunuyor. Ancak ortaya çıkan yeni yapılanmanın işleyişinde, en azından yerel yönetimler ve geniş halk kesimleri açısından önemli sorunlar var. Finansallaşma ile daha karmaşıklaşan ve tabana yayılan ekonomik krizler, en çarpıcı biçimde kendisini metropoliten kentlerde gösteriyor. Bu çerçevede birikim stratejileriyle kentlerin ve yerel yönetimlerin ilişkisini, mekânsal iş bölümü ve uzmanlaşmayı dikkate alacak biçimde yeniden kurgulamak gerekiyor.

Ekonomik ilişkilere benzer biçimde, küresel bir sorun alanı olarak ekolojik krizin en çarpıcı tezahürleri de metropollerde ortaya çıkıyor. İklim değişikliğinin tetiklediği afetler, gıda krizi, deniz, toprak ve hava kirliliği gibi

sorunlar İstanbul gibi metropollerin ortak sorunları arasında öne çıkıyor. Öte yandan İstanbul örneğinde olduğu gibi metropoliten alanların büyük projeler vasıtasıyla büyümenin itici gücü olarak görülmesi, söz konusu metropoliten bölgelerdeki ekolojik dengeleri çok daha büyük ölçüde tahrip etmiş bulunuyor. Bu krizlerden tam da bu nedenle kentsel yapılı çevre de nasibini alıyor. Yapılı çevrenin yatırım aracı hâline geldiği bir ortamda çok geniş bir kesimin konuta erişimde karşılaştığı sorunlar bile kendi başına kentsel yapılı çevrenin krizini açıklamaya yetiyor. İstanbul'da deprem gerekçesiyle dönüşüm alanı ilan edilen yerlerin neredeyse hiçbirinin birinci derece deprem riski taşıyan alanlarda olmamasını da bu süreçte ortaya çıkan irrasyonel durumun bir başka göstergesi olarak ekleyelim.

Bir yandan kentsel yapılı çevreyi de içerecek biçimde ekolojik kriz, diğer yandan toplumsal yapıların yeniden üretiminde yaşanan kronik tıkanmalar ve sınırların aşınmasının yarattığı gerilimler sadece birbirlerini tetiklemekle kalmıyor; aynı zamanda yol açtıkları süreklilik kazanmış istisnai koşullar nedeniyle demokratik süreçlerin askıya alındığı yönetim krizlerine de zemin oluşturuyorlar.

Bu durum geniş halk kesimlerinin metropoldeki varlığını ve yeniden üretimini derin biçimde tehdit ediyor. Konut edinmek bir yana kirasını ödeyemediği için çepere ve hatta metropolden göç etmeye zorlanan hanelerin sayısı ölçüsüz biçimde artarken temel hizmetlere ve gıdaya erişim söz konusu kesimleri zorlayan etkenler listesine ekleniyor. Bir zamanlar eğitim ve sağlık hizmetleri nedeniyle göçün hedefi hâline gelen metropolde, bu hizmetlere erişememek artık göç nedeni hâline geliyor.

Bu iç içe geçmiş krizler metropolde aynı zamanda bir yönetim ve demokrasi krizine de dönüşüyor. Merkezî yönetim, yerel yönetimleri yanına alamadığı zaman kendi başına kentleri uzaktan şekillendiren müdahalelerde bulunmaktan kaçınmıyor. Büyük rant projelerinde hızlı karar alma adına demokratik ve hukuki denetim araçları devre dışı bırakılıyor. Geniş halk kesimleri yaşamlarını şekillendiren süreçlerde söz sahibi olmak bir yana kamusal mekânla olan temaslarını yitiriyor. Kısaca ifade etmek gerekirse; derin ve çok boyutlu bir kriz yaşıyoruz ve bu krizlerin merkezinde İstanbul başta olmak üzere metropoliten kentler var.

Toplumsal yaşamı ve (yapılı) çevreyi tehdit eden bu krizler karşısında etkin bir konumlanmaya ihtiyaç var. Etkili bir konumlanma ise çok ölçekli ve aktörlü yanıtlar gerektiriyor. Tam da bu çerçevede önemli meselelerden biri, geleceği tehdit eden bu büyük meydan okumalar karşısında metropol kentlerin vereceği yanıtın nasıl formüle edileceğidir. Değerlendirmenin geri kalan bölümünde metropolün yanıtını, birbiriyle ilişkili beş farklı kriz alanına yönetim ve demokrasi boyutundan giriş yaparak İstanbul üzerinden vermeyi hedefleyeceğiz.

Yeniden Yapılanmayı Yöneti(şi)m ve Demokrasi Üzerinden Düşünmek: İstanbul Örneği

Yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması çoğu durumda merkezî yönetimle yerel yönetimler arasındaki güç ve kaynak paylaşımının (çoğu durumda yerel yönetimler lehine) yeniden tanımlanması olarak anlaşılıyor. Bu ilişki son derece önemli olmakla birlikte, yerel yönetimler alanında sonuç alıcı bir değişim programının yerel yönetim-merkezî yönetim ilişkisinin çok ötesinde bir alanı kapsaması gerekiyor. Anlamlı bir yeniden yapılanma çabasının içermesi gereken çoklu ve çok ölçekli boyut, Şekil 1'de İstanbul üzerinden tanımlanıyor. Bu boyutlara başka eklemeler yapılması mümkün olmakla birlikte söz konusu reform çerçevesinin bu aşamada 12 ana adım üzerinden tanımlanması öngörülüyor.

Merkezî Yönetim Yerel Yönetim (1) ve Kent Mekânı (2) İlişkisi

Reform tartışmalarında en öne çıkan boyut merkezî yönetimin yerel yönetimler karşısında tek yönlü ve ölçüsüz belirleyiciliğidir. Aşırı merkezileşme olarak da tanımlanan bu ilişki biçimi siyasi ve yönetsel olduğu kadar mali açıdan da ciddi bir dengesizliğe işaret ediyor. Dengesizliğin kaynağında sadece yerel yönetimlerin sınırlı kaynak ve yetkiye sahip olması değil, aynı zamanda Kanal İstanbul'dan parsel bazlı imar planı değişikliklerine uzanan geniş bir alanda merkezî yönetimin yerel süreçlere müdahalesi bulunuyor.

Yeniden yapılanma, bu ilişkiyi kentler lehine tersine çevirerek de çözülemez. Karşı karşıya olunan iklim değişikliği, gıda ya da mülteci krizi gibi sorunların çözümü, metropoliten ölçeğin çok ötesinde yerel yönetimlerle merkezi yönetimlerin birlikte çalışmasına olanak sağlayacak çok aktörlü ve çok ölçekli bir yeni model ve dengenin kurulmasını gerektiriyor. Dengeli bir ilişkinin kurulması, metropoliten yönetimleri güçlendirirken aynı zamanda yerel ötesi alanlarda iyi tanımlanmış ve yerindenlik ilkesinden yola çıkan bir iş bölümü ihtiyacını oluşturuyor.

Karşı karşıya olunan iklim değişikliği, gıda ya da mülteci krizi gibi sorunların çözümü, metropoliten ölçeğin çok ötesinde yerel yönetimlerle merkezi yönetimlerin birlikte çalışmasına olanak sağlayacak çok aktörlü ve çok ölçekli bir yeni model ve dengenin kurulmasını gerektiriyor. Dengeli bir ilişkinin kurulması metropoliten yönetimleri güçlendirirken aynı zamanda yerel ötesi alanlarda iyi tanımlanmış ve yerindenlik ilkesinden yola çıkan bir iş bölümü ihtiyacını oluşturuyor.

Yerel Yönetimler Küresel Ekonomi (3) ve Kurumlar İlişkisi (4)

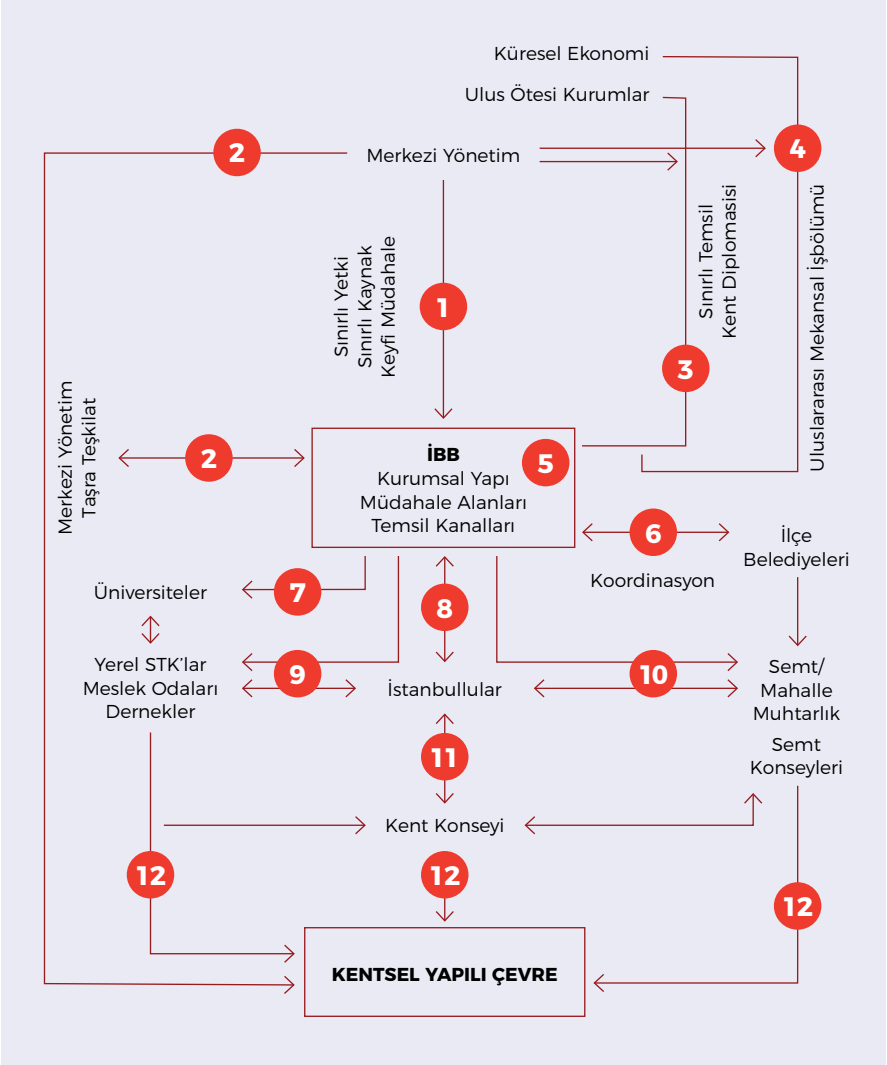
Yerel yönetimlerin olduğu kadar kentlerin daha geniş bir dünyada nasıl konumlanacağı konuları da önümüzdeki dönemin belirsiz ama aynı ölçüde önemli ve konumlanma gerektiren temaları arasında yer alıyor. Yakın dönem deneyimi, şu üç yerel yönetim anlayışını/modelini öne çıkarıyor:

- Keynesyen büyüme stratejilerine dayanan yerel refah devleti modeli
- Neoliberalizm ve finansallaşmaya yaslanan gayrimenkulcü yerel yönetim modeli
- Dışa açık yeni kalkınmacılıkla uyum-lu yerel-kalkınmacı yerel yönetim modeli

Her ne kadar refah devleti anlayışına dayanan yerel yönetim modeli tümüyle devre dışı kalmasa da neo-liberal dönemin öne çıkan yerel yönetim modelleri gayrimenkul ve yerel-kalkınmacılık modelleri oldu. Türkiye örneğinde bu tercih büyük ölçüde gayrimenkul belediyeciliği yönünde yapıldı ve bu tercihin en önemli sahnesi de kaçınılmaz olarak İstanbul oldu.

Türkiye ve özel olarak İstanbul gibi dünya kentleri açısından yapılacak model tercihinin geçmiş birikim ve içinde bulunduğumuz koşullara yanıt üretmesi yanında gelecek eğilimleri de dikkate alan bir konumlanma içinde olması önem taşıyor. İlk çeyreği, 21. yüzyılın iç içe geçmiş ve birbirini tetikleyen krizler çağı olacağını gösteriyor. Ekonomik, ekolojik, toplumsal refah, kentsel yapılı çevre ve demokrasi/yönetim krizlerinin asli mekânının büyük metropoller olduğu gerçeğinden yola çıkarak bu nitelikteki kentlerin yöneti(şi)m modelinin gayrimenkulcü belediyeciliği geride bırakan, *sürdürülebilir (yerel) kalkınmacılık* ile toplumsal *dayanıklılığı öne çıkaran (yerel) refah devleti modelini* yerel yönetim düzeyinde sentezleyen bir anlayış etrafında kurulması gerekiyor.

Böylesi bir küresel gerçeklik aynı zamanda özellikle İstanbul gibi dünya kentlerinin yerel yönetimlerin bugüne kadar alışageldiğimiz sınırlarının ötesine geçen bir kent diplomasisi pratiğini geliştirmelerini gerekli kılıyor. Bu tür bir anlayışın, ulus-devlet merkezli kurguya değişiklikler getiriyor olması, ulusal devletlere meydan okunması anlamına gelmek zorunda değildir. İyi kurgulanmış bir kent diplomasisi tam tersine ulusal düzeyde kurgulanan ulus-ötesi diplomasi pratiklerini güçlendirme potansiyelini de taşıyor.

Yerel Yönetimler Aygıtının Yeniden Yapılandırılması (5) (6) (7)

Yerel yönetimler reformunun en önemli ayaklarından biri büyükşehir yönetim modelinin bir bütün olarak yeniden yapılandırılmasıdır. Bütünlüklü ve tutarlı bir dönüşüm için söz konusu yapılandırmanın şu üç temel boyut ya da eksen üzerinde gerçekleştirilmesi gerekiyor:

- İşlevler ve müdahale alanları
- Kurumsal mimari
- Temsil kanalları

Merkezî yönetimle yerel yönetimler arasında işlevler açısından güncelin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte yeni bir iş bölümünün gerekli olduğunu biliyoruz. Ancak yeniden dağıtım yanında hâlihazırda tanımlanmamış kent diplomasisi örneğinde olduğu gibi yeni alanların da doğmakta olduğunu hesaba katan bir işlevlendirmeye ihtiyaç bulunuyor. Bu çerçevede söz konusu yeni işlevsel bölüşümün 5 tematik alan üzerinden yapılması ve işlevler yanında kurumsal mimari ve temsil kanallarının da söz konusu temalar üzerinden kurgulanması tutarlı bir işleyiş açısından önem taşıyor. Temsil kanalları içinde öne çıkan belediye meclislerinin temsil kapasitesini artıracak biçimde yeniden yapılandırılması da öne çıkıyor.

Anlamlı bir yeniden yapılandırma çalışması, yerel yönetimleri doğrudan ilgilendiren yasal düzenlemeler yanında imar, afet, vergi, toplumsal refah, sağlık, eğitim gibi birçok alanda mevzuatın yeniden düşünülmesi ve düzenlenmesini gerektiriyor.

Yerel yönetim birimi olmamakla birlikte özellikle metropoliten kentlerde özgün bir konumu bulunan üniversitelerin bulundukları kentlerin gelişimine katkılarının önümüzdeki dönemde beş tema etrafında sistemli hâle getirilerek sağlanması gerekiyor. Bu çerçevede özellikle özerklikleri yeniden tesis edilmiş üniversitelerin geleneksel işlevleri ve kurumsallaşmalarının ötesine geçen biçimde kent sorunsalı etrafında yeniden düşünülmesinin, yerel yönetimler alanındaki dönüşüm çabasının önemli bir boyutunu oluşturacağı vurgulanabilir.

Kentsel Kurumlar ve Toplumsal Tabanın Güçlendirilmesi ve Katılımı (8) (9) (10) (11)

Yeniden yapılandırma çalışmaları, çoğu durumda kurumlar arası ilişkileri yeniden düzenlemeye yönelirken sivil toplum alanına yönelik sessiz kalıyor. Oysa sivil toplum alanında da örgütsüzlük ve ona eşlik eden kurumsal ve toplumsal derinlik sorunları etkin bir yönetişim ve katılım modelinin önünde önemli sorunlar olarak duruyor. Kuşkusuz sivil toplum alanı yukarıdan aşağı tasarlanarak güçlendirilecek bir alan değil. Ancak bu alanın örgütlenme ve kurumsal derinliğin arttırılması açısından ufuk açıcı yaklaşımlara ihtiyaç duyduğu da bir gerçek.

Sivil toplum alanının en önemli sorunu kentlilerin çok önemli bir bölümünün çoğulcu yaşam biçimini de destekleyecek bir örgütlülüğe sahip olmamasıdır. Bu durum ya toplumun çok geniş bir kesiminin kurumsal alanda temsil edilememesine yol açıyor ya da patronaj ilişkileri üzerinden örgütlenme biçimlerinin gelişmesine kapı aralıyor. Sivil toplum alanındaki örgütlenme modelinin işlevsel ve yer-temelli olmak üzere iki aks etrafında düşünülmesi anlamlı olacak. Bu konuda yapılacak düzenlemelerin sivil toplum alanının özerkliğini korumak açısından bir şekillendirme değil bir kolaylaştırıcılık biçimini alması gerekiyor.

Çoğulcu örgütlenme biçimlerine de zemin oluşturmak üzere mahalle ve ilçe ölçeği arasında semt temelli bir örgütlenme biçimine olanak sağlanması önem taşıyor. Son yıllarda teknolojinin de verdiği olanaklarla büyük kentlerdeki dinamikler ve yaşam yeniden yapılanıyor. İlişkilerin belli boyutlarının mekânsallaşmasında topografik boyutlardan çok topolojik ilişkiler öne çıkıyor. Ancak günlük yaşamın örgütlenmesinde yüz yüze ilişkiler birçok açıdan geçmiştekinden daha önemli hâle geldi. Bu çerçevede bu değişimi dikkate alacak biçimde kentin ve yerel yönetimlerin örgütlenmesini yeniden düşünmek gerekiyor. Bu bağlamda "semtleştirme stratejisi" hem günlük yaşamın hem de yerel yönetim birimlerinin örgütlenmesinde öne çıkartılabilecek bir coğrafi-mekânsal ölçek özelliği gösteriyor.

Çoğulcu örgütlenme biçimlerine de zemin oluşturmak üzere mahalle ve ilçe ölçeği arasında semt temelli bir örgütlenme biçimine olanak sağlanması önem taşıyor. Semtleştirme stratejisi hem günlük yaşamın hem de yerel yönetim birimlerinin örgütlenmesinde öne çıkartılabilecek bir coğrafi-mekânsal ölçek özelliği gösteriyor.

İster işlevsel ister yer temelli olsun, metropoliten ölçekte olduğu kadar semt gibi daha alt ölçeklerde de katılım ve yönetim pratiklerinin kurgulanması gerekiyor. Bu çerçevede önemli bir katılım platformu olarak "kent konseyleri" araçsal olduğu kadar iletişimsel anlamda da kentlerin en kritik kamusal katılım platformunu temsil ediyor. Bu çerçevede ister işlevsel gerek işlevsel gerek yer-temelli çok farklı örgütlenmenin kendisine yer bulabileceği bir platform olarak kent konseylerinin de yeniden yapılandırma çalışmalarının teması hâline gelmesi gerekiyor. Bugünkü hâliyle kent konseylerinin beklenilen düzeyde bir katılım açılımı sağlamadığı bilinen bir durum. Bu nedenle kent konseylerinin hem işlevsel hem de yer-temelli olarak güçlendirilmesi önemli. İşlevsel açıdan bir öneri olarak, kent konseylerinin yukarıda altını çizdiğimiz kent yaşamının beş temel alanını merkeze alarak yeniden kurgulanmasının yanında "semt konseyleri" üzerinden katılımı arttırmanın günlük yaşamı "semtleştirme projesi"ni de destekleyeceği düşünülüyor. Aynı çerçevede mahalle ve muhtarlık kurumlarının da semt ve kent konseyleri ile ilişki içerisinde yeniden işlevlendirecek biçimde yeniden düşünülmesi önem taşıyor.

Toplum-Kentsel (Yapılı) Çevre Rezonansını Artırmak (12)

Kentsel katılım olgusu çoğu durumda karar alma süreçlerine katılım olarak anlaşılıyor ve kurgulanıyor. Oysa toplumun farklı kesimleri için kentsel yaşamın en önemli boyutlarından biri kent mekânına dokunmak, kent mekânıyla etkileşime girmek ve kent mekânını doğrudan kullanabilmektir. Dolayısıyla kent yaşamının demokratikleştirilmesi, karar verme süreçleri kadar ilgili alanları çerçevesinde farklı kesimlerin kent mekânıyla rezonansa girebilmesini gerektiriyor. Bu tür bir etkileşim, yaşamın her alanını ve her türlü kentsel etkinliği içermekle birlikte, kendisinin bir duyarlılık alanı olması dolayısıyla geliştirilmesi gerekiyor.

Sonuç

Geçmişten gelen olumsuzluklar yanında geleceğin işaret ettiği tehditler de kentleri ve kent yönetimlerini yeniden düşünmemiz gerektiğine işaret ediyor. Bu kısa değerlendirme iç içe geçmiş krizlerin gösteri mekânı metropoliten kentleri ve onların yönetimlerini yeniden düşünme yönünde bir öneride bulunuyor. İstanbul üzerinden yaptığımız değerlendirme, beş temel kriz alanından biri olan yöneti(şi)m ve demokrasi krizini merkeze koyan bir değerlendirme yapıyor. Bu konudaki tartışmaların demokratik platformlarda genişletilmesi ve derinleştirilmesine ihtiyaç var. Sorunlara yanıt veren bir alternatif, yaratılan modelin yetkinliği kadar modelin inşa ediliş sürecinin demokratikleştirilmesiyle mümkün olacaktır.

Notlar

1 Değerlendirme, "Vizyon 2050 Eylem Planı" tartışmasına altlık olarak hazırlanmıştır.

İstanbul'da Çocukluğun Hakkını Vermek

UNICEF'in Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi çocukların temel haklarını garanti altına alır.[1] Bunlar arasında UNICEF menşeli Child Friendly Cities oluşumunun da altını çizdiği gibi çocukların kentteki hayatını doğrudan ilgilendiren haklar da bulunmakta. Sözleşme; çocukları ayrımcılıktan korur, çocukları ilgilendiren faaliyetlerde çocukların yararı kavramını öne çıkartır, çocuğun yaşam hakkını savunur, çocukları kendi görüşlerini ifade etme özgürlüğüne sahip bireyler olarak tanımlar.

Kısaca, diğer maddeleriyle beraber Sözleşme'de çocuklar aynı yetişkinler gibi düşünceleri, görüşleri ve temel hakları olan bireyler olarak tarif edilir. Bu hakların pratikteki varlığı ve yokluğu çocukların kent yaşamındaki yerini, bir kentin "çocuk dostu" olup olmadığını doğrudan ilgilendirir.[2]

Peki çocuk hakları kent hayatına ne kadar yansıyor? Yetişkinlerin —özellikle de ayrıcalıklı konumlara sahip olan erkeklerin— planladığı, yönettiği ve kontrol ettiği kentlerde çocukların kendilerine yer bulması oldukça zor. Çoğunlukla yetişkinler tarafından planlanan, sınırlı ve kısıtlı faaliyet ve mekânlarla yetinmek zorunda kalıyorlar. Burada çocuklar kendilerine ne kadar yer bulabiliyor? Soru(n) aslında çocuklara sahip oldukları haklar çerçevesinde kentte ne kadar yer açıldığının ötesinde çocukların ne kadar söz söyleyebildiğini ve kararlara katılabildiğini kapsıyor. Diğer bir deyişle kentte çocuklara nerede ve ne kadar alan açıldığı kadar, kimin ve nasıl yer açtığı da üzerinde düşünülmesi gerekenlerin başında geliyor.

Özetle, kentlerde nitelikli ve ucuz gıdaya, hareketliliğe ve eğitime erişimden, oyun hakkına ve yeşil alanlara erişime kadar birçok alanda çocukların haklarının ne kadarına sahip olduğu ve nelerin yapılması gerektiği cevaplanması gereken önemli sorular. Bu sayının "Dosya" bölümünde İstanbul özelinde çocuk hakları ve kent yaşamını farklı alanlara bakarak mercek altına alıyoruz. Bu çerçevede, yoksulluk gibi ekonomik, göç ve eğitime erişememe gibi sosyal, ailelerin geleneksel yaklaşımı gibi kültürel, mevzuat eksikliği gibi politik bir dizi faktörün bir araya gelmesiyle yaygınlaşan çocuk işçiliği konusu eğitim, sağlık, güvenlik, boş zaman ve aile ilişkileri gibi farklı alanlarla ilgisi kurularak inceleniyor. İstanbul'un 39 ilçe belediyesinin stratejik planlarına bakarak çocukların genellikle göstermelik ya da yetersiz biçimde uygulanan yerel karar alma süreçlerine katılımının durumuna göz atıyoruz. İncelenen bir konu da yoksulluk ve eğitime erişim meselelerini doğrudan ilgilendiren Okul Yemeği Programları'nın sosyal etkileri. İstanbul'da yaşayan yaklaşık 4 milyon çocuğa yönelik İBB'nin strateji ve politikalarının yol haritası olarak nitelendirilebilecek İstanbul Planlama Ajansı'nın (İPA) hazırladığı "İBB Çocuk Strateji Belgesi"nin ana hatlarına bakıyoruz.

---

1 UNICEF (1989). "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme". https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme.

2 https://childfriendlycities.org/what-is-a-child-friendly-city/

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

evde, Sokakta, okulda, doğada

Çocukluğun hakkını vermek

İllüstrasyon Sibel A. Akgün

Görülmeyeni Görmeye Çağrı: İstanbul'da Çocuk İşçiliği

Yoksulluk, eğitime erişememe, göç, yetişkinlerin işsiz kalması ve aile gelirinin düşüklüğü, ailedeki geleneksel bakış açısı, mevzuatın eksiklikleri, uygulanamaması ve işverenlerin çocuk iş gücü talebi gibi nedenler çocuk işçiliğinin yaygınlaşmasına yol açıyor. İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi ve Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi yürüttüğü saha çalışmalarında çocukların sadece çalışma hayatıyla ilgili alanları değil; çocuğun iyi olma hâli perspektifiyle bütüncül bir bakış benimseyerek aile ilişkileri, eğitim, sağlık, güvenlik, boş zaman hakkı gibi çeşitli alanları da inceliyor.

Ayşegül Kanal[*]

[*] İstanbul Bilgi Üniversitesi, Çocuk Çalışmaları Birimi

Şimdi bir çocuk hayal edin! Kaç yaşında bu çocuk? Fiziksel özellikleri neler? Nasıl bir evde yaşıyor? 1 günü nasıl geçiyor? Okula gidiyor mu? Sadece kayıtlı nüfusu 15 milyon olan İstanbul'un insanları olarak her birimizin aklına farklı farklı özellikler, yaşam şekilleri gelecektir. En basit hâliyle "18 yaş altındaki birey" diye tanımladığımız çocuk, herkesin baktığı pencereden, sokakta karşılaştığı çocuklardan farklı farklı görünümlere bürünür. Belki de tüm aklımıza gelen çocukluk tanımları içerisinde görünürlüğü en az olan çocuk işçiliği konusu özel bir dikkat gerektirir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuğun eğitimini engelleyecek, bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte her türlü ekonomik sömürüden korunması gerektiğinden bahseder ve burada koruma sorumluluğunu devletler başta olmak üzere tüm yetişkinlere yükler. Uluslararası ve ulusal düzenlemelere göre 15 yaş altında çocukların çalışması yasaktır. 15 yaş üstündeki çocukların ise çalışma koşulları, çalışma saatleri, işteki sağlık kontrolleri yasalarca düzenlenmiş durumdadır. Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye'de çalışan çocuklara yönelik verileri 2013'ten uzun bir süre sonra 2020'de yayınladı. Yayınlanan verilere göre, Türkiye'de 5-17 yaş arasında çalıştırılan 720 bin çocuk bulunuyor.[1] Bu sayı Türkiye'deki o yaş grubundaki çocukların yüzde 4,4'ünü oluşturur ki bu oran kapsamında göçmen çocuklar bulunmamaktadır. Aynı zamanda verilerde kayıt dışı ekonomik faaliyette bulunan çocuklara dair herhangi bir bilgi de yer almamıştır. 2012'de yayınlanan ankette 6-17 yaş arası çalışan çocuk sayısı 893 bin olarak hesaplanmıştır.[2] Bu oran çağ nüfusunun yüzde 5,9'unu oluşturmaktadır. Oransal olarak bir düşüş olduğunu söylemek mümkün. 2021-2022

Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı Raporu'na göre Suriyeli çocukların yüzde 35,8'i okula gidememektedir.[3] Bu orandan hareketle ve birçok kayıtsız iş alanında çocukların "ucuz iş gücü" olarak görülmeleri sebebiyle Türkiye'deki çalışan çocuk sayısının TÜİK verilerinin çok üzerinde olduğunu tahmin etmek zor değil.

Peki, çocuklar nerelerde çalıştırılıyor? Tarlada, pazarda, tamircide, lokantada, evde, sokakta, sette... Bu yerleri arttırmak mümkün. 2013'de yayınlanan TÜİK verilerinde çocukların yüzde 44,7'sinin tarımda, yüzde 31'inin hizmet sektöründe, yüzde 24,3'ünün sanayide çalıştığını görmekteyiz. 2020'de yayınlanan TÜİK rakamlarına göre ise çocuklar yüzde 45,5 gibi bir oranla en çok hizmet sektöründe çalışırken yüzde 23,7 oranıyla da sanayide çalışmaktadır. Önceki yıllarda ağırlıklı olarak tarım sektöründe görülen çocuk emeğinin 2020'de hizmet ve sanayi sektöründe yoğunlaştığı anlaşılıyor. İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi ve Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi olarak, çalışan çocukların durumunun sınırlı bir betimlemesini yapmak ve daha sonra yürütülecek çalışmalar ve geliştirilecek politikalar için temel oluşturmak amacıyla 2017 baharında, İstanbul'da Küçükçekmece ve Bağcılar ilçelerinde yaşamakta olan 301 çalışan çocuk ve ebeveynleriyle bir araştırma yürüttük. Daha önce yürütülen çalışmalarda, adı geçen ilçelerde sanayi, tekstil alanlarında çalışan çocuk nüfusunun yoğun olduğunun görülmesi sebebiyle bu bölgeleri seçtik. Araştırmada sadece çocukların çalışma hayatıyla ilgili alanları değil; çocuğun iyi olma hâli perspektifiyle bütüncül bir bakış benimseyerek aile ilişkileri, eğitim, sağlık, güvenlik, boş zaman hakkı gibi çeşitli alanları da inceledik. Araştırmanın bulgularını içeren kısa videoya aşağıdaki kod üzerinden ulaşabilirsiniz. Yine aynı siteden araştırmanın kitapçığını da detaylı olarak inceleyebilirsiniz.

Yürüttüğümüz çalışmanın bulgularına bakarsak araştırmaya katılan çalışan çocuklar arasında kız çocuklarının oranı yüzde 20 civarında.[4] Çocukların şimdiye kadar para kazanmak için nerelerde çalıştıkları sorulduğunda araştırmaya katılan çocuklar yüzde 20 oranında "tekstilde", yüzde 14 oranında "pazarda", yüzde 11 oranında "garsonluk" yanıtını verdi. Bunların dışında yüzde 5 ve daha az oranda "işçilik", "tezgâhtarlık", "kuaförlük" ve "oto tamircisi" yanıtları verildi. Araştırmaya katılan çocuklar ortama 3 yıldır çalıştıklarını söylediler. Araştırmanın yapıldığı yıldaki yaşları üzerinden çalıştıkları yıl sayısına bakarak çalışmaya başladıkları yaşları hesaplandığında araştırmaya katılan çocukların yüzde 23'ünün 11 yaş ve altında çalışmaya başladığı ortaya çıkıyor. Bu durum yasal düzenlemelerin ciddi oranda ihlal edildiğini gösteriyor.

Okula devam eden çocuklar günde ortalama 8, etmeyen çocuklar günde ortalama 11 saat çalışıyor. Buradaki saatlerin okula devam eden ya da etmeyen çocuklar için yasal düzenlemelerin öngördüğü koşullardan çok uzakta olduğunu görmekteyiz.

4857 sayılı İş Kanunu'nda ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te çocuk ve genç işçilerin çalıştırılmasına dair iş veren sorumlulukları ve çalışma saatleri, koşulları gibi şartlar belirtilmektedir. Yönetmelik'e göre, okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde 7 ve haftada 35 saatten fazla olamaz. 15 yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde 8 ve haftada 40 saate kadar arttırılabilir. Okula devam eden çocukların çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde 2 saat ve haftada 10 saat olabilir. Araştırma verilerine baktığımızda, okula devam eden çocuklar günde ortalama 8, etmeyen çocuklar günde ortalama 11 saat çalışıyor. Buradaki saatlerin okula devam eden ya da etmeyen çocuklar için yasal düzenlemelerin öngördüğü koşullardan çok uzakta olduğunu görmekteyiz.

Çalışma saatine dair ihlallerin yanı sıra sözleşme, sigorta, sağlık kontrolü gibi hakların da yerine getirilmediği ortaya çıkıyor. Çocukların yüzde 12'si sigortalı olarak çalışırken, yalnızca yüzde 6'sının iş yeriyle sözleşmesi bulunuyor. Bunun yanı sıra çalıştığı yerde doktorlar tarafından düzenli muayene edilenlerin oranının yüzde 3 olduğu, sadece yüzde 6'sının çalıştığı iş yerinde sağlık sorunlarıyla ilgilenen bir uzman bulunduğu görülüyor. Çalıştığı iş yerinde patronundan seyrek de olsa kötü muamele gördüğünü söyleyenlerin oranı neredeyse yüzde 50. Araştırmaya katılan çocukların yüzde 50'sinden daha azı başlarına bir haksızlık geldiğinde ne yapacağını bildiğini söylüyor. Kayıtsız olarak çalışan çocuklar için hak arama yolları ve devletle kurulan ilişki iyice ortadan kalkıyor. Elma, İstanbul'da sayacılıkta çalışan çocuklar üzerine yürüttüğü araştırmasında yaptığı görüşmelerde, atölye sahiplerinin 10-15 yaşındakileri çocuk olarak kabul etmediklerini, 9-10 yaş ve altını çocuk olarak gördüklerini ifade ediyor.[5] Bizim araştırma bulgularımızla paralel olarak yüzde 80-90'ı kayıt dışı atölyelerden oluşan saya imalatında yaşları 9'un altına inen çocukların neredeyse tamamı kayıtsız olarak çalışıyor. Elma, tehlikeli işler statüsüne giren ve çocukların çalışmasının yasak olduğu saya atölyelerinde çoğunlukla bodrum katında, 10-20 metrekarelik alanlarda, açık kimyasallar ve etrafa yayılmış çivilerle beraber, aydınlatma koşulları yetersiz olarak çalışıldığına vurgu yapıyor.[6] Tüm bu koşulların henüz gelişme döneminde olan çocukların fiziksel ve psikolojik sağlıklarına ömür boyu süren etkileri olacaktır.

Yoksulluk, çocuk işçiliğinin en önemli nedeni olarak ortaya çıkıyor. Yoksullukla birlikte eğitime erişememe, göç, yetişkinlerin işsiz kalması ve aile gelirinin düşüklüğü, ailedeki geleneksel bakış açısı, mevzuatın eksiklikleri ve uygulanamaması ve iş verenlerin çocuk iş gücü talebi gibi nedenler de çocuk işçiliğine yol açıyor.[7] Çocukların çalışmaya başlamalarının önde gelen nedeni aileye maddi destek olsa da okulla ilgili sebepler de yüzde 15 oranında

belirtiliyor. Savaşlar, pandemi, iklim krizi gibi tüm dünyayı etkisi altına alan küresel krizlerin diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye üzerinde de olumsuz ekonomik etkileri oluyor. Eğitim Reformu Girişimi'nin "Eğitim İzleme Raporu" 2022'ye göre Türkiye'de hanelerdeki geçim kaynaklarının kaybedilmesi ve derinleşen yoksullukla beraber çocuk işçiliğiyle mücadeleye dair kazanımlar 20 sene geriye gitmiş durumda.[8]

Fotoğraf Bekir Dindar

Çalışan çocukların yüzde 60'ı herhangibir okula kayıtlıyken, yüzde 40'ı eğitimini sonlandırmış. 16-18 yaş diliminde eğitimini bırakanların oranı yüzde 52'ye yükseliyor. Ortaokuldan liseye geçiş döneminde okul bırakma oranının yükseldiği görülüyor. Çocuklara okulu bırakma sebepleri sorulduğunda yüzde 43 ile en fazla orana sahip olan "çalışıp eve para getirmek zorunda olmam" ifadesi belirtiliyor. Yüzde 32'yle "derslerde başarısızlık" okulu bırakma sebeplerinin içinde en fazla verilen ikinci yanıt.

Çalışan çocukların yüzde 60'ı herhangi bir okula kayıtlıyken, yüzde 40'ı eğitimini sonlandırmış. 16-18 yaş diliminde eğitimini bırakanların oranı yüzde 52'ye yükseliyor. Ortaokuldan liseye geçiş döneminde okul bırakma oranının yükseldiği görülüyor. Çocuklara okulu bırakma sebepleri sorulduğunda yüzde 43 ile en fazla orana sahip olan "çalışıp eve para getirmek zorunda olmam" ifadesi belirtiliyor. yüzde 32'yle "derslerde başarısızlık" okulu bırakma sebeplerinin içinde en fazla verilen ikinci yanıt. "Okula gitmek ve ders çalışmak" istemediği için okulu bırakanların oranı ise yüzde 25 olarak gözüküyor. Okula devam etmeyen her dört çocuktan biri okulda daha başarılı olsaydı okulu bırakmasının da gerekmeyeceğini belirtiyor. Bu nedenle çocukların okulu bırakmalarının önüne geçebilmek için çocukların eğitim hayatlarına ilişkin yapılabilecek etkin iyileştirmeler ve özellikle "başarısız" olarak görülen öğrencilerin okula devamını sağlayacak destek mekanizmalarının bu bilgiler ışığında düşünülmesi önemli.[9]

Tam da burada durarak kendimize şu soruyu soralım: "Hiç çalışan bir çocukla karşılaştım mı?" İstanbul'da yaşayan bizler olarak eğer bu soruyu okurken sokaktaysak kafamızı kaldırıp etrafımıza bakmak "Evet" cevabını vermek için ne yazık ki yeterli olacak. Sonra gelecek sorular, "Çocuk işçiliğine dair yeterli bilgiye sahip miyim?" ve "Çocuk işçiliğine dair bir risk fark ettiğimde ne yapacağımı biliyor muyum?" olabilir. Bir çocuk işçiliği durumuyla karşılaştığımız zaman kafamızı diğer yöne çevirme eğilimi hissedebiliyoruz. Bunun bilgi eksikliği, yukarıda tüm bahsedilen sonuçlarıyla konunun büyüklüğü, harekete geçilse de çözüm getirilebileceğine dair inançsızlık, çocuğa daha zarar verecek bir şey yapmaktan çekinmek, bunun sizin işiniz olmadığını düşünmek gibi daha burada sayamadığımız bir çok sebebi olabilir. Burada hatırlamamız gereken "yetişkin" olarak çocuklara karşı koruma sorumluluğumuzdur.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi ve Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi olarak İstanbul'da 2 ilçede yürüttüğümüz araştırmanın verileri ışığında başlattığımız "Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Projesi" kapsamında çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda kişileri, kurumları harekete geçmekten alıkoyan engellere dair araçlar ürettik:

Çocuk İşçiliğine dair yeterli bilgiye sahip olmadığınızı düşünüyor ve bu konuda daha çok bilgi edinmek istiyorsanız sizi her biri 10-15 dk'dan oluşan 3 bölümlük eğitim modülümüzü izlemeye davet ediyoruz;

Çocuk işçiliğine dair bilinmesi gereken temel bilgileri toplu olarak görmek istiyorsanız hazırladığımız posteri inceleyebilirsiniz;

Çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda hangi kurumdan nasıl bir destek alabileceğinizi öğrenmeye ihtiyacınız varsa hazırladığımız broşürden yararlanabilirsiniz;

Eğer bir eğitimciyseniz ve çocuk işçiliğiyle mücadeleye dair bir yol haritasına ihtiyaç duyuyorsanız hazırladığımız siteyi incelemenizi öneririz;

Yoksulluk, göç, sosyal politikaların yetersizliği gibi çok faktörlü bir problem olan çocuk işçiliğiyle mücadele için denetim ve cezai yaptırımlar hayati önem taşıyor. Yerel yönetimlerin buradaki tavizsiz duruşu elzem. Bütüncül bir yaklaşımla ailelerin yaşam koşullarını iyileştirecek ve çocukların eğitime devamını destekleyecek sosyal politikaların geliştirilmesi gerekiyor. İhtiyaçları farklılaşan tüm çocuklar için eğitim kurumlarında kapsayıcı ortamlar oluşturulması şart. Sadece 15 yaş altı çocukların çalışmasını engellemek değil yasal olarak çalışabilecek çocukların da çalışma koşullarını iyileştirmek tüm kurum ve kişiler tarafından dikkat verilmesi gereken bir konudur. Bunların yanı sıra birey olarak çocuk işçiliğini bir çocuk hakları ihlali olarak kabul ederek, hangi meslek grubundan olursak olalım çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda sorumlu mekanizmaları harekete geçirerek, bildirim yükümlülüğümüzü yerine getirerek, ayrım yapmaksızın tüm çocukları hakları konusunda bilgilendirip güçlendirerek, yasal düzenlemelerdeki ve onların uygulanmasındaki eksiklikler konusunda talepkâr olarak gösterdiğimiz her çaba bu mücadelede önemli bir yere sahip olacaktır.

Notlar

1 Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları. 14 Aralık 2022. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807.

2 Türkiye İstatistik Kurumu. (2012). Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları. 14 Aralık 2022. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuk-Isgucu-Anketi-Sonuclari-2012-13659#:~:text=T%C3%BCrkiye%20genelinde%206%2D17%20ya%C5%9F,%2C5'i%20k%C4%B1rsal%20yerlerdedir.

3 Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. (2022). Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı Türkiye Ülke Bölümü 2021-2022. 14.12.2022. https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2021/03/3RP-Turkey-Country-Chapter-2021-2022_TR-opt.pdf.

4 Uyan Semerci, P., Erdoğan, E., ve Durmuş, G. (2017). Çalışan Çocuk Bağcılar ve Küçükçekmece Pilot Araştırması. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

5 Elma, Y., (2021). Türkiye'de Çocuk İşçiliği: İstanbul Saya İşçileri Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

6 A.g.y.

7 Uyan Semerci, Erdoğan ve Durmuş, a.g.e., s. 4.

8 Tunca, E., Kesbiç, K., Gencer, E. G, Korlu, Ö. ve Akay S. S. (2022). Eğitim izleme raporu 2022. Eğitim Reformu Girişimi. https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2022/

9 Uyan Semerci, Erdoğan ve Durmuş, A.g.y., s. 43.

Sosyal Bir Hak Olarak Okul Yemeği Peki, Nasıl Sağlanmalı?

Okul Yemeği Programları'nı eğitimde eşitliğin parçası olarak temel sosyal haklar kapsamında değerlendirmek gerekiyor. Bu programlar bir yandan çocukları okulda tutan bir sosyal destek işlevi görerek özellikle kız çocuklarının okullaşmasına olumlu etki ediyor ve böylece toplumun en kırılgan kesimlerine bir sosyal koruma ağı sunuyor. Diğer yandansa krizlerde hızlı müdahale programları olarak hayata geçirilebiliyor ve çocuk yoksulluğuna dair hızlı sonuç veriyor. Okul yemeği uygulamalarına dair "neden" ve "nasıl" sorularının çok net yanıtları bulunuyor.

Başak Akkan[*]

[*] Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Türkiye'de yüksek oranlarda seyreden çocuk yoksulluğunun ekonomik krizle birlikte artışı, yüksek gıda enflasyonu ve yoksul ailelerin gıdaya erişimde yaşadıkları zorluklar, okulda öğle yemeği tartışmalarını tali olmaktan çıkarıp, siyasetin gündemine oturttu. Okul Yemeği Programları'nın (OYP) toplumsal bir talebe dönüşmesi ve siyasetin gündemine girmesi son derece umut verici ki; gıda güvencesizliğinin geldiği boyutlar okul temelli yemek programlarını hayata geçirme yönünde hızlı adımlar atılmasını şart koşuyor. Okulda ücretsiz öğle yemeği 11. Kalkınma Planı ve MEB 2019-2023 Stratejik Planı'nda dezavantajlı bölgelerden başlayarak okullarda ücretsiz öğle yemeği verilmesine yönelik hedef kapsamında bulunuyor ve MEB ile Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı'nın (WFP) Fayda Maliyet Analizi İş birliği Protokolü kapsamında bir çalışma yürütüldüğünü öğreniyoruz. MEB hâlihazırda taşımalı eğitime devam eden 2 milyona yakın öğrenciye ücretsiz yemek veriyor. 2023 yılı başından itibaren kapsam genişletilerek taşımalı eğitimin uygulandığı okulların tamamında ve okul öncesi eğitimdeki öğrencilerin tamamına ücretsiz yemek verileceği duyuruluyor.[1] Bu olumlu gelişmenin yanında, Meclis gündemine gelen okullarda ücretsiz yemek teklifinin Meclis'ten dönmesi, tüm devlet okullarındaki çocukları ilgilendiren bu acil konunun önünün bir kez daha tıkandığını gösteriyor. Bugün okulda ücretsiz öğle yemeğinin bir siyaset konusu olduğu apaçık, ancak toplumda karşılık bulduğu nokta şu: "Her okulda 1 öğün ücretsiz ve sağlıklı yemek her çocuğun hakkı".[2] Yani, OYP'leri eğitimde eşitliğin parçası olarak temel sosyal haklar kapsamında değerlendirmek gerekiyor.

Okulda ücretsiz öğle yemeği bu kadar siyasetin gündemindeyken, okullarda çocuklara bir öğün sıcak yemek verilmesinin nasıl bir yaklaşım içinde gerçekleştirilmesi gerektiği önemli ve ivedi bir tartışma. Yoğun OYP gündemi içerisinde bu yazıda, 2011 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu bünyesinde kaleme aldığımız "Devlet İlköğretim Okullarında Ücretsiz Öğle Yemeği Sağlamak Mümkün mü?" başlıklı raporumuza dayanarak okulda öğle yemeği programlarının, eğitim ve sosyal politika ilişkisi bağlamında hedefleri ve evrensel temellere dayanarak uygulanma gerekliliği üzerinde durmaya çalışacağım.[3]

Neden Okul Yemeği?

Bugün küresel ölçekte bildiğimiz bir gerçek, okul yemeği programlarının çocukların yaşadığı gıda güvencesizliğine müdahele için son derece etkili sosyal programlar olduğu. Dünyada 139 ülkede 2021 yılında 330,3 milyon çocuğun okul yemeği programları sayesinde gıdaya eriştiğini görüyoruz. Okul yemeği programları ilkokul ve ortaokul düzeyinde dünya genelinde çocukların yüzde 27'sine ulaşıyor.[4] WFP'nin 2020-2030 stratejisi kapsamında da, hükümetler ile iş birliği içinde tüm ilkokul çağındaki çocukların okul yemeği programlarına, dolayısıyla sağlıklı gıdaya erişimlerini sağlamak öncelikli stratejilerden biri.

Birçok ülkede okul yemeği programları çocukların temel günlük beslenmelerine destek olmak için uygulanıyor. Bu programların okullaşmayı arttırdığı, özellikle kız çocuklarının okullaşmasına olumlu etkisi olduğu, ani ekonomik krizlerin yarattığı şoklarda çocukları okulda tutan bir sosyal destek işlevi gördüğü, yani toplumun en kırılgan kesimlerine bir sosyal koruma ağı olarak işlediğini birçok çalışma ortaya koyuyor.

Birçok ülkede okul yemeği programları çocukların temel günlük beslenmelerine destek olmak için uygulanıyor. Bu programların okullaşmayı arttırdığı, özellikle kız çocuklarının okullaşmasına olumlu etkisi olduğu, ani ekonomik krizlerin yarattığı şoklarda çocukları okulda tutan bir sosyal destek işlevi gördüğü, yani toplumun en kırılgan kesimlerine bir sosyal koruma ağı olarak işlediğini birçok çalışma ortaya koyuyor.[5] COVID-19 salgını sürecinde de bunu çok açık bir şekilde gördük. Salgının yarattığı gıda güvencesizliği ile mücadele için birçok ülke gıda desteği programlarına ek bütçeler ayırdı.[6] Örneğin, salgın öncesi Brezilya'da 40 milyon çocuk okul yemeği programlarına erişiyordu, okulların kapalı olduğu karantina süreçlerinde federal hükümetler okul yemeği fonlarını yoksul ailelere "erzak sepeti" olarak sağladıkları yemek programlarına aktardı. İhtiyaç sahibi ailelerin evlerine dağıtılan erzak sepetleri beslenme uzmanları tarafından tasarlandı, ailedeki çocuk sayısı, okulda yediği öğün dikkate alınarak okul yemeğinin yerini tutacak şekilde ailelere ulaştırıldı.[7] Hindistan'da iklim krizi ile tetiklenen kuraklık sonucu baş gösteren özellikle yoksul ailelerin çocuklarının beslenme bozukluklarına okul yemeği programları sayesinde müdahale edildi.[8] Örnekler çeşitlendirilebilir ancak burada önemli nokta, kriz zamanlarında okul yemeği programlarının hızlı bir şekilde ihtiyaç sahibi ailelere ulaştırılacak şekilde uygulanmasının gerekliliği. Okul yemeği programları krizlerde de hızlı müdahale programları olarak hayata geçirilebiliyor ve çocuk yoksulluğuna müdahale etme yönünde etkili sonuç veriyorlar.

Okul yemeği programları genelde iki şekilde hayata geçiyor: Okulda verilen yemek veya eve verilen erzak. Okul yemeği programlarının en temel özelliği çocuklara okulda sıcak bir öğün çıkarmak. Bu öğün sabah kahvaltısı, öğle yemeği veya ara öğün şeklinde olabiliyor. İkinci yöntemde çocuğun hanesine erzak yollanıyor. Birçok ülkede nakit desteği programları da okul yemeği programlarını destekliyor. 2013-2020 yılları arasında okul yemeği alan çocukların sayısı küresel ölçekte yüzde 9 arttı, bu artış düşük gelirli ülkelerde yüzde 36. Bu önemli orandaki artış programların kurumsallaştığını (yüzde 90'ı yerel kaynaklardan karşılanıyor) gösteriyor.[9] Okulların kapalı olduğu dönemde okuldan uzak kalmanın bir etkisi de okul temelli beslenme programlarına çocukların erişimlerinin ortadan kalkması oldu.[10] Pandemi sırasında okulların kapanması ile 199 ülkede, 370 milyon çocuk sağlıklı gıda ihtiyaçlarını karşılayan, günlerinin en temel öğününe erişemediler.[11] COVID-19'un yarattığı kriz de okul yemeği programlarının çocuklar için sosyal koruma ağı olarak önemini özellikle kırılgan gruplardan gelen çocuklar üzerindeki olumlu etkisini bir kere daha gözler önüne serdi.[12]

Okul yemeği programları bazı ülkelerde 19. yüzyılın sonlarına kadar gidiyor. Örneğin, Norveç'te 1890'lardan, Şili ve Hindistan'da 1920'lerden, İrlanda Cumhuriyeti'nde 1914,İsveç'te 1937, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1939, Brezilya'da 1955 yılından beri OYP'ler uygulanıyor.[13] 72 ülkede ise WFP desteğiyle OYP başlatıldı ve son on yılda okul çocuklarına sağlıklı ve besleyici gıda sağlanmasına yönelik çabalar dünya çapında yaygınlık kazandı.

Okul yemeği programları bazı ülkelerde 19. yüzyılın sonlarına kadar gidiyor. Örneğin, Norveç'te 1890'lardan, Şili ve Hindistan'da 1920'lerden, İrlanda Cumhuriyeti'nde 1914, İsveç'te 1937, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1939, Brezilya'da 1955 yılından beri OYP'ler uygulanıyor.

Okul yemeği programları, sağlıklı gıdaya erişimin yanı sıra çocuğun hem okulla hem de toplumla kurduğu ilişkiye olumlu yönde etki edebiliyor. Bu programlar çocukların sağlıklı beslenme alışkanlıklarına katkı yaparken, sohbet ederek beraber yemek yeme pratiklerini destekliyor ve çocukların okul içinde sosyalleşmelerine katkıda bulunuyor. Özellikle de yoksul ailelerden gelen öğrencilerin daha fazla oranda maruz kaldığı yetersiz beslenmenin ve bunların sonucunda ortaya çıkan öğrenme ve gelişim bozukluklarının önlenmesinde aktif bir rol oynuyorlar. Bütün bu sebeplerle öğrencilerin başarı oranlarını da artıran OYP, uzun vadede kalıcı eşitsizliklerin dönüştürülmesinde etkin bir rol üstleniyor.[14] Sağlıklı okul yemeği programları çocuklar arasında yaygınlaşan obezite ile mücadele açısından da önem taşıyor.

OYP'ler, Türkiye gibi çocuk yoksulluğu oranının yüksek olduğu bir ülkede yukarıdaki sebeplerden dolayı çok önemli bir yer tutuyor. TÜİK (2021) verilerine

göre Türkiye'de çocukların yüzde 34'ü maddi yoksunluk yaşıyor. Yoksul çocuk oranı yüzde 32'yi bulmuş durumda.[15] Ayrıca, Türkiye'de çocukların yüzde 44,3'ü yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında ki; bu oran, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde ortalama yüzde 23,6.[16] İstanbul'da örneğin, ekonomik krizin sonucu olarak ailelerin borçluluk yükü altında oldukları ve artan gıda fiyatları ile birlikte gıda güvencesizliğinin arttığı gözlemlenebiliyor[17]. Aynı araştırma çocukların yaşadığı gıda güvencesizliğine de (okula aç giden çocukların varlığı) dikkat çekiyor.[18]

Bir toplumda çocuğa sunulan toplumsal kaynaklar, devletin çocuklarla ilgili harcamaları, çocuğun yaşadığı yoksulluğu belirliyor. UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi'nin çalışmaları sosyal transferler öncesi çocuk yoksulluğu oranları ile sosyal transferler sonrası oranları karşılaştırıyor; devletin çocuk ve aileye yaptığı sosyal harcamalar devreye girdiğinde çocuk yoksulluğu oranları belirgin şekilde düşüyor.[19] OYP'ler de çocuk yoksulluğuna müdahale amaçlı programlar olarak kamu yatırımı gerektiriyor. Dünyanın farklı gelir düzeylerine sahip hemen hemen tüm ülkelerinde hükümetler okul yemeği programlarına bütçe ayırıyorlar. Okul yemeği programları olan ülkelerde programlar yüzde 70 oranında kamu kaynaklarından karşılanıyor. Örneğin Latin Amerika ve Karayipler'de programlara harcanan paranın ortalama yüzde 98'i kamu kaynaklarından geliyor.[20] Okul yemeği programları okul devamlılığının sağlanması yönünde de destek oluyor. Özellikle salgın sonrası okula dönüşlerde sıkıntı yaşandığı biliniyor. Bu tip sosyal programlar velilerin güvenli bir şekilde çocuklarını okula yollayabilmeleri için de önemli bir sosyal koruma ağı. Birçok saha çalışması yoksul hanelerden gelen çocukların okula aç gittiklerini, beslenme bozuklukları yaşadıklarını ortaya koyuyor.[21] Ancak, çocuk yoksulluğunun bu derece yüksek olduğu bir ülkede çocukların okula aç gitmesi ve nitelikli gıdaya erişememesi yeni bir mesele değil. 2010 yılında yaptığımız saha çalışmasında da çok benzer manzaralar ile karşılaştığımız söylenebilir.[22]

Nasıl Sağlanmalı?

"Devlet İlköğretim Okullarında Ücretsiz Öğle Yemeği Sağlamak Mümkün mü?" başlıklı raporumuzda da önerdiğimiz gibi okul yemeği programlarının kalitesini ve sürdürülebilirliğini garanti altına almak için yapılması ya da dikkate alınması gereken unsurlar var. Yazının devamında bunlara değinmek istiyorum. Birinci olarak bu programların bir anayasal hak olarak tanınması ve hukuki dayanağının hayata geçirilmesi söz konusu olabilir. Hükümet programları değişse dahi okul yemeği programlarının yürürlükten kalkmaması için bir anayasal hak olarak tanınması önemli bir adım olabilir. Dünyada Şili, Brezilya, Hindistan gibi ülkelerdeki okul yemeği programlarının başarılı örnekleri bu programların halka mal edildiği ve anayasal güvence altına alındığı programlar. Bir ikinci unsur, devlet kurumları arasında kuvvetli iş birlikleri ile okul yemeği programlarının hayata geçirilmesinin gerekliliği. OYP uygulamak için özel olarak yapılandırılan ulusal komitelerin kurulması ve ilgili bakanlıkların programına ve bütçesine dâhil edilmesi programların verimli isleyişine ve sürdürülebilirliğine katkı yapıyor. OYP'lerin dünyada bu denli yaygınlaşabilmiş olmalarının bir sebebi de, her siyasî görüşten kişinin adalet anlayışına seslenen programlar olmalarında ve toplumda geniş destek bulmalarında yatıyor. Yerel idarelerin, okul yönetimlerinin, velilerin, halk sağlığı uzmanları ve sivil toplumun, OYP'ler için yerel modeller oluşturmada ve denetlemede yetkili kılınması gerekiyor. Toplumun, okul yemeği programlarını siyaseten

Fotoğraf Bekir Dindar

desteklemenin yanında, model üretme ve denetleme sürecinde de yerelde aktif olması programın uzun vadeli sürdürebilirliğinin ve kalitesinin sağlanmasının en anlamlı garantisi olarak öne çıkıyor. Bu temel unsurları dikkate alarak ülkeler kendi ihtiyaçlarına özgü programlar geliştiriyorlar.

Bir diğer önemli konu okul yemeği programlarının evrensel bir sosyal politika aracı olarak tasarlanması; devlet ilköğretim okullarına devam eden tüm öğrencileri kapsaması. Okul yemeği programları evrensel bir yaklaşımla, yani devlet ilköğretim okullarındaki tüm çocuklara ücretsiz olarak ulaştırılmalı. Ancak, OYP uygulamasına başlanırken bir hedefleme yapılacaksa ilk planda acil şekilde bu sosyal programdan faydalandırılması gereken çocukların bulunduğu okulların hedeflenmesi bir yaklaşım olabilir. Bu da bir tür "kırılganlık analizi" yapılmasını ve hedefleme kriterlerinin saptanmasını gerekli kılıyor.[23] Fert bazında planlanan yani okul içinde yoksul öğrenciyi hedefleyen OYP'ler damgalama ve sosyal dışlanma yaratıyor. Okul dâhilinde sınıf içinde tek tek fertlerin hedeflenerek, parasız okul yemeğinin sağlanması dünya örneklerinde damgalama olgusunu yarattı. Programdan yararlanmaya ihtiyacı olan kesimlerden öğrencilerin dışlanma korkusu ve utanç sebebiyle programa katılımlarının önünü kestiği görülüyor.[24] Hedeflemenin, ideal senaryo olan evrensel opsiyonun dışına çıksa da, en azından bölgesel planda evrensel kılınması mümkün, mahalle, ilçe düzeyinde evrensel şekilde sağlanan programlar planlamak, programdan yararlanan öğrencilere karşı bir damgalama ya da dışlama mekanizmasının oluşumunu engellemek için gerekli. Bu sebeplerle hedeflemenin en küçük biriminin *okul bazında evrensellik* olarak saptanması önemli.

Türkiye gibi her dört çocuktan birinin yoksul olduğu bir bağlamda, eğitime eşit erişim, eğitim sistemiyle entegre bir sosyal politika anlayışıyla mümkün. "Eşit erişim" sadece bir eğitim politikası önceliği değil aynı zamanda bir sosyal politika önceliği. Bu yaklaşım okulu bir akademik öğrenim alanı olduğu kadar, bir sosyal refah alanı olarak da tanımlamayı gerektiriyor. Okul bir akademik beceri kazanma ve öğrenim yeri olduğu kadar, çocuklara ihtimam ile yaklaşan/bakım veren, farklı ihtiyaçlarını karşılayan bir sosyal refah alanı. Bu bağlamda da OYP gibi okul temelli programlar, sosyal politikalar ve eğitim politikalarının bütünselliği içerisinde değerlendirilmeli. OYP'lerin dünyada iyi örneklerinde olduğu gibi ülkenin yoksulluk ile mücadele politikaları içerisinde tanımlanması ve evrensel bir hak olarak verilmesi programların başarısını arttırıyor.

Bu programların bir anayasal hak olarak tanınması ve hukuki dayanağının hayata geçirilmesi söz konusu olabilir. Hükümet programları değişse dahi okul yemeği programlarının yürürlükten kalkmaması için bir anayasal hak olarak tanınması önemli bir adım olabilir. Dünyada Şili, Brezilya, Hindistan gibi ülkelerdeki okul yemeği programlarının başarılı örnekleri bu programların halka mal edildiği ve anayasal güvence altına alındığı programlar.

Notlar

1 CNNTURK. (2022). Memur ve emeklinin zam oranı netleşiyor: Enflasyonun üzerinde artış yapılacak. https://www.cnnturk.com/ekonomi/memur-ve-emeklinin-zam-orani-netlesiyor-enflasyonun-uzerinde-artis-yapilacak

2 Ekmek ve Gül: Her Okulda Sağlıklı, Ücretsiz Bir Öğün Yemek Her Çocuğun Hakkı. (2022). https://esitlikadaletkadin.org/ekmek-ve-gul-her-okulda-saglikli-ucretsiz-bir-ogun-yemek-her-cocugun-hakk%EF%BF%BC/

3 Candaş A, Akkan E B, Günseli S, Deniz B M. (2011). Devlet ilköğretim okullarında parasız öğle yemeği sağlamak mümkün mü? İstanbul: Açık Toplum Vakfı. https://spf.boun.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/1439801191_spf_okulda_yemek_raporu_0.pdf

4 Global Child Nutrition Foundation (GCNF). 2022. School Meal Programs Around the World: Results from the 2021 Global Survey of School Meal Programs. https://gcnf.org/wp-content/uploads/2022/12/Global-Survey-report-V1-1.10.pdf

5 Candaş A, Akkan E B, Günseli S, Deniz B M. (2011).

6 OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19) Securing the recovery, ambition, and resilience for the well-being of children in the post-COVID-19 decade. (2021). https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/securing-the-recovery-ambition-and-resilience-for-the-well-being-of-children-in-the-post-covid-19-decade-0f02237a/#section-d1e63

7 UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi. (2021). COVID-19: Missing More Than a Classroom The impact of school closures on children's nutrition. https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/COVID-19_Missing_More_Than_a_Classroom_The_impact_of_school_closures_on_childrens_nutrition.pdf

8 a.g.e.

9 WFP. (2022). https://www.wfp.org/school-meals

10 Unterhalter, E. (2021). Covid-19's impact on girls' access to education. https://blogs.ucl.ac.uk/ceid/2021/02/10/unterhalter-2/

11 WFP. (2022).

12 a.g.e.

13 Candaş A, Akkan E B, Günseli S, Deniz B M. (2011).

14 a.g.e.

15 TÜİK. (2021). İstatistiklerle Çocuk. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_cocuk_2021.pdf

16 Eurostat. (2022)

17 İstanbul Planlama Ajansı. (2022). Ekonomik Krizin Kıskacında İstanbul'da Geçim ve Dayanışma. https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2022/03/Ekonomik-Krizin-Kiskacinda-Istanbulda-Gecim-Ve-Dayanisma-Arastirmasi.pdf

18 a.g.e.

19 UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi (2010). The Children Left Behind: The League Table of Inequality in Child Well-Being in the World's Rich Countries, Floransa Reprot Card No .9.

20 Global Child Nutrition Foundation (GCNF). 2022.

21 İstanbul Planlama Ajansı. (2022); Derin Yoksulluk Ağı. (2021). Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu. https://derinyoksullukagi.org/wp-content/uploads/2021/09/21443_DYA_CocukYoksullugu_BilgiNotu_Web-1.pdf

22 Candaş A, Akkan E B, Günseli S, Deniz B M. (2011).

23 Dünya Bankası ve WFP. (2009) Rethinking School Feeding.

24 Pogash, C. (2008). Free Lunch Isn't Cool, So Some Students Go Hungry. https://www.nytimes.com/2008/03/01/education/01lunch.html

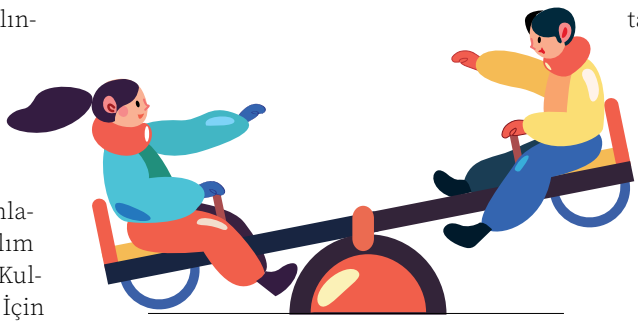
Şehri Çocuklarla Paylaşmaya Hazır Mıyız?

Çocuk haklarının en temel maddelerinden birini "katılım hakkı" oluşturuyor. Uluslarası sözleşmelerle tanınmış çocukların bu hakkının hayata geçirilmesinde yerel yönetimlere de önemli bir iş düşüyor. Genellikle göstermelik olarak hayata geçirilen, çocukları faaliyetlere katmaktan ileri gitmeyen çocuk katılımının bir hak ve süreç olarak uygulanabilmesi için gerekli mekanizmaların oluşturulmasının yanı sıra yetişkin merkezli anlayışın da değiştirilmesi gerekiyor. İstanbul'un 39 ilçe belediyesinin stratejik planlarında buna yönelik hedef ve kararlar bulunsa da karar alma süreçlerinde çocukların katılımı için katedilmesi gereken bir yol var.

Aysun Koca *

* Dr., Şehir Plancısı

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi başta olmak üzere hakları odağına alan belgelerde yurttaş katılımı tanımlanıp, güvence altına alınmış olsa da karar alma süreçlerine katılımın yalnızca seçimlerle sınırlı olduğu algısı yaygındır.[1] Tam da bu sebeple Birleşmiş Milletler'in (BM) yayımladığı "Kamusal Konulara Katılım Hakkının Etkili Bir Şekilde Kullanılmasına Dair Devletler İçin Kılavuz", seçimlerin olmadığı zamanlarda da karar süreçlerine katılımın bir hak olduğunu anlatır.[2] Böyle bir katılım süreci toplumun talebi ve tutarlı duruşu kadar, karar alıcının gücünü paylaşma isteğiyle de ilgili. Her iki koşul oluşsa dahi, bu "uzun vadeli bir taahhüt, eylemlilik vurgusu ve işlerin yapılma şekline ilişkin zihniyette bir değişiklik" gerektirir.[3]

Çocuk katılımı, hayata geçirilirken, sadece çocukları faaliyetlere "katmak" olarak görülür; katılımın, bir hak ve süreç olduğu düşünülmez.

Bu durum çocuk katılımı süreçlerinde daha sık karşımıza çıkar. Örneğin bir oyun alanının çocuklarla beraber tasarlanması ve buna yönelik düzenleme yapılmasıyla ilgili örneklere rastlamak olağanken çocukları karar alıcı konumunda gören çalışmalar nadirdir. Çocuk katılımı, hayata geçirilirken, sadece çocukları faaliyetlere "katmak" olarak görülür; katılımın, bir hak ve süreç olduğu düşünülmez.

Bu yazıda çocuğun katılım hakkının anlamı ve kapsamı ele alınıp, yerel yönetimlerin stratejik planlarında çocuklara yönelik bakış ve anlayışları analiz ediliyor.[4] Yazı boyunca çocuğun katılım hakkının temel belirleyicileri ve yetişkinlere getirdiği sorumluluklar Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 'nin (BMÇHS) 12.maddesine referansla odakta tutuldu.[5]

Yetişkinlerin Çocuk Katılımını Sağlama Yükümlülüğü

İnsan hakları, kişinin insanca yaşaması için gereken haklarıdır. Diğer yandan çocuklar insanlardan ayrı bir tür olmadığına göre, ister istemez "Çocuk hakları neden var?" sorusu akla gelebilir. İnsan haklarının gelişimi sürecinde çocuklara özel ilgi ve bakım ihtiyacı ilk defa İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde vurgulandı.[6] Ardından çocukların gelişim çağında olmaları ve ihmal, istismar gibi konularda daha kırılgan olmaları sebepleriyle onlara özel haklar tanımlanma ihtiyacı doğdu. Böylece doğrudan çocuğa odaklanan insan hakları belgeleri zaman içinde üç defa güncellendi ve son olarak 1989'da BMÇHS ile çocuk hakları kapsamlı bir biçimde ele alınmış oldu.[7]

BMÇHS ile çocuklara yönelik düzenlenen haklar, yetişkinler için hazırlanmış düzenlemelerle benzerlik taşıyor gibi görünse de bu sözleşme esasında yetişkinlere ve devletlere, çocukların tüm haklarına erişimlerini sağlamak üzere yükümlülüklerini hatırlatır. Sözleşme, çocuğu birey olarak görür ve yetişkinlerin çocuklara bakışını esaslı olarak değiştirmeyi hedefler.

Türkiye, "çocuk haklarının anayasası" olarak bilinen BMÇHS'yi hemen kabul eden ülkeler arasında bulunuyor. Ancak, sözleşmenin eğitim, ifade özgürlüğü, kendi kültürünü yaşatma ve kendi dilini özgürce kullanma hakkını düzenleyen 17, 29 ve 30. maddelerine "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır" gerekçesiyle çekince koydu.[8]

İlk bakışta BMÇHS ile çocuklara yönelik düzenlenen haklar, yetişkinler için hazırlanmış düzenlemelerle benzerlik taşıyor gibi görünse de bu sözleşme esasında yetişkinlere ve devletlere, çocukların tüm haklarına erişimlerini sağlamak üzere yükümlülüklerini hatırlatır. Sözleşme, çocuğu birey olarak görür ve yetişkinlerin çocuklara bakışını esaslı olarak değiştirmeyi hedefler.

Sözleşme'nin temel maddelerinden olan ve yazının da odağında bulunan katılım hakkı, çocuğun görüşünü ifade etmesini, görüşlerinin dikkate alınmasını ve geri bildirim sürecini kapsaması bakımından başka insan hakları belgelerinde olmayan eşsiz bir haktır.[9] Sözleşme'de katılım hakkını düzenleyen 12'nci madde, çocukların sözleşmedeki tüm hakları anlayabilmesi, yorumlaması ve hayata geçmesini talep etmesi bakımından da kilit bir role sahip.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (BMÇHK) tarafından katılım hakkının anlamlı bir şekilde hayata geçmesi için hazırlanan Genel Yorum No: 12 de yetişkinler için bir rehber niteliğindedir. Genel Yorum No: 12 çocuğun katılım hakkının göstermelik bir biçimde olmaması ve tam anlamıyla uygulanabilmesi için çeşitli şartlar belirliyor. Buna göre çocukların katıldığı tüm süreçler; şeffaf ve bilgilendirici olmalı, çocuk gönüllü dâhil olmalı, çocuğa saygılı olunmalı ve konunun çocukla ilgili olduğuna özen gösterilmeli, çocuk dostu ve tüm topluluklardan çocukları kapsayan bir yaklaşımda olmalı, çocukların kapasitesini geliştirmeli, güvenli olmalı, risklere karşı önlem alınmış olmalı ve hesap verebilir olmalıdır.[10]

Yetişkinlerin, çocuğun görüşünün nasıl yansıtılacağını bilmemesi, çocuk için "en iyiyi ve doğruyu bilme" yanılgısı, çocuklarla aynı zeminde buluşmaya hazır olmamaları, çocuk katılımının önündeki engellerden.

BMÇHS, katılım hakkıyla, çocukların kendi yaşamlarının özneleri olduğunu anlamaya ve çocukların ilgi, kapasite, sosyal yaşam, engellilik, cinsiyet, yaş, sosyal ve ekonomik durumunu gözetecek şekilde görüşlerinin her durum ve koşulda alınabilmesine olanak tanımaya dair bir çerçeve sunar. Anlamlı ve etkin bir şekilde katılımı sağlanmış çocukların sahiplenme, kendine güven, inisiyatif alma, tartışma, sorunu tespit etme ve çözüm üretme, dinleme, anlatma becerileri de gelişir.[11] Bu nedenle çocuk katılımı, bir sonuç ya da son aşama değil, bir süreç olarak tanımlanır.

İstanbul'daki Yerel Yönetimlerin Stratejik Planlarında Çocuk

BMÇHK Genel Yorum No: 12, yerel yönetimlere de çeşitli yükümlülükler tanımlar.[12] Rehberin "Katılım hakkının farklı ortamlar ve durumlarda uygulanması" bölümünün "Ulusal ve uluslararası ortamlarda" başlığında, yerel yönetimlere çocukların katılım hakkını kendi sorumlulukları kapsamında hayata geçirmeleri ve çocukların görüşlerini sunabilmesi için çeşitli kurullar aracılığıyla katılımlarını sağlaması önerilir. Karar alıcıları çocukları buluşturmak için stratejiler geliştirmeye, şehirlerde çocukların kullanacağı alanların planlanması ve tasarımı konularında çocukların kendi bakış açılarını dâhil edebilmelerine olanak tanımaya davet eder. Komite ayrıca temsili katılımla oluşturulacak kurullarda dışarda kalacak çocukların varlığına da dikkati çeker.[13]

Çocukların katıldığı tüm süreçler şeffaf ve bilgilendirici olmalı, çocuk gönüllü dâhil olmalı, çocuğa saygılı olunmalı ve konunun çocukla ilgili olduğuna özen gösterilmeli, çocuk dostu ve tüm topluluklardan çocukları kapsayan bir yaklaşımda olmalı, çocukların kapasitesini geliştirmeli, güvenli olmalı, risklere karşı önlem alınmış olmalı ve hesap verebilir olmalıdır.

Türkiye'de yerel yönetimleri ilgilendiren yasal mevzuat incelendiğinde, mevzuatın çocuk katılımına göstermelik katılım düzeyinde baktığı ve sadece bir son adım olarak gördüğü anlaşılabilir. Katılım mekanizmasının vazgeçilmez basamağı olan geri bildirim sürecinin işletilmediği, Kent Konseyi Yönetmeliği haricinde herhangi bir

Fotoğraf TAK Kadıköy arşivi

yasal düzenlemede çocukların katılım hakkına ilişkin bir düzenlemeye yer açılmadığı görülür.

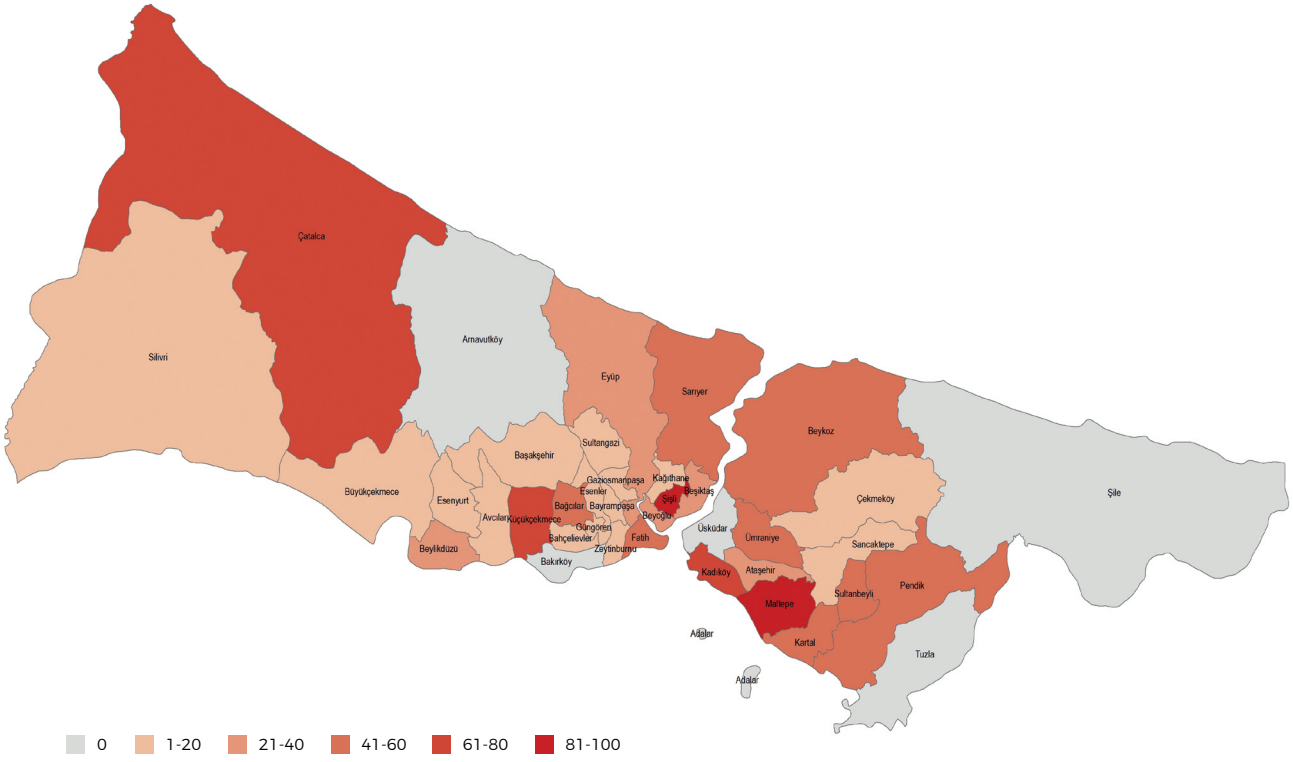
Yerel yönetimlerin, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ve Belediye Kanunu'nda, stratejik plan hazırlık sürecinde, katılımcı yöntemler geliştirmesi gerektiğine dikkat çekilir. Yerel yönetimlerin kararlara katılım süreçlerini, yalnızca stratejik planların hazırlık aşamasında bırakmaması, tüm süreç ve aşamalarda katılım mekanizmalarını gözetmesi gerekir.

Bu düzenlemeler ve yerel yönetimlerin çocuğun katılım hakkını sağlama yükümlülüğü çerçevesinde, İstanbul'daki 39 ilçe belediyesinin 2020-2024 dönemi için hazırladıkları stratejik planları, içerik analizi yönteminden yararlanılarak, çocuk hakları, çocuklara yönelik hizmetler, hedefler ve kararlar çerçevesinde incelenip sınıflandırıldı.[14] Erişilebilenler ve arama yapmaya izin veren formatta olanlarda çocuk kelimesinin raporda geçme sıklığını, hedef ve faaliyetlerin Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nde karşılığı olan fonksiyon sınıflamasını kapsayan bir veri tabanı oluşturuldu.[15] Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği ile eşleştirilen fonksiyonlar, çocukları doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen mekân kullanım kararları ile çocukları doğrudan etkileyen ilkesel kararlar şeklinde ayrıldı.

Çocukları doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen mekân kullanım kararları ile çocukları doğrudan etkileyen ilkesel kararların toplamını ele aldığımızda, sırasıyla Kadıköy, Fatih, Şişli, Esenyurt, Arnavutköy, Bayrampaşa, Sarıyer, Pendik, Sancaktepe ve Avcılar ilçelerinde çocukla ilgili fonksiyona veya kararlara rastlanıyor. Önerilen fonksiyonlar arasında sırasıyla park ve rekreasyon alanı, sosyal ve kültürel tesis, açık ve kapalı spor tesisi, yaya yolu, çocuk bahçesi ve oyun alanı, bisiklet yolu ve parkıyla kreş ve gündüz bakımevi bulunuyor.

Belediyeler stratejik planlarında "çocuk" kelimesini en fazla yükümlü oldukları yasa ve yönetmeliklerden bahsederken, üst politika belgeleriyle hedef ve faaliyetlerini ilişkilendirirken ve paydaş analizinde ve sivil toplum örgütleriyle iş birliği alanlarını anlatırken anmışlar. Çocukların ve ihtiyaçlarının daima "çocuk, kadın, yaşlı" ifadesi içinde ele alınması dikkat çekici. Çocuk kelimesi merkez ilçelerde sırasıyla Şişli, Maltepe, Kadıköy ve Bağcılar'ın ve İstanbul'un çeperi olarak sayılabilecek ilçelerde yine sırasıyla Çatalca, Küçükçekmece, Ümraniye ve Kartal'ın stratejik planlarında geçiyor (Harita 1).

Belediyeler, 2020-2024 dönemi için, çocuklarla doğrudan ilişkili olarak en fazla açık spor tesisi alanı, kapalı spor tesisi alanı, çocuk bahçesi ve oyun alanı, bisiklet parkı, bisiklet yolu, kreş, gündüz bakımevi, lise alanı, anaokulu alanı, ilkokul alanı, mesleki ve teknik öğretim tesisi alanı, ortaokul alanı ve özel eğitim alanı yapmayı planlamış durumda (Tablo 1). Bu kullanımlar alfabetik sırayla en fazla Arnavutköy, Bayrampaşa, Esenyurt, Fatih, Kadıköy, Maltepe ve Üsküdar'da hedef olarak belirleniyor.

Harita 1 İstanbul'daki ilçe belediyelerinin stratejik planlarında çocuk kelimesinin kullanım sıklığı.
(Veri ve görsel, ilçelerin stratejik planları taranarak yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Tablo 1 İstanbul'daki ilçe belediyelerinin stratejik planlarında çocukları doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen mekân kullanım kararları dağılımı.
(Veri, ilçelerin stratejik planları taranarak yazar tarafından hazırlanmıştır.)

		Hedef adet
Çocukları doğrudan etkileyen mekân kullanım kararları	Açık Spor Tesisi Alanı	28
	Kapalı Spor Tesisi Alanı	28
	Çocuk Bahçesi ve Oyun Alanı	19
	Bisiklet Parkı	17
	Bisiklet Yolu	17
	Kreş, Gündüz Bakımevi	17
	Lise Alanı	4
	Anaokulu Alanı	3
	İlkokul Alanı	3
	Mesleki ve Teknik Öğretim Tesisi Alanı	3
	Ortaokul Alanı	3
	Özel Eğitim Alanı	3
Çocukları dolaylı olarak etkileyen mekân kullanım kararları	Park Alanı	61
	Rekreasyon Alanı	50
	Sosyal Tesis Alanı	50
	Kültürel Tesis Alanı	28
	Yaya Yolu ve Bölgesi	25
	Meydan	13
	Arboretum - Botanik Parkı	1
	Fuar, Panayır ve Festival Alanı	1

Fotoğraf TAK Kadıköy arşivi

Çocukların katıldığı tüm süreçler şeffaf ve bilgilendirici olmalı, çocuk gönüllü dâhil olmalı, çocuğa saygılı olunmalı ve konunun çocukla ilgili olduğuna özen gösterilmeli, çocuk dostu ve tüm topluluklardan çocukları kapsayan bir yaklaşımda olmalı, çocukların kapasitesini geliştirmeli, güvenli olmalı, risklere karşı önlem alınmış olmalı ve hesap verebilir olmalıdır.

Belediyeler, çocuklarla dolaylı olarak ilişkili olan park, rekreasyon alanı, sosyal tesis alanı, kültürel tesis alanı, yaya yolu ve bölgesi, meydan, arboretum-botanik parkı, fuar, panayır ve festival alanı yapımını planlamış (Tablo 1). Bu fonksiyonlar alfabetik sırayla en fazla Arnavutköy, Fatih, Kadıköy, Kağıthane, Kartal, Sancaktepe, Sarıyer ve Şişli'de hedeflenmiş. Çocukları dolaylı olarak etkileyen kararlar yetişkinlerle beraber paylaşılan kararlar veya düzenlemeler olduğu için stratejik hedeflerde daha fazla yer buluyor.

Çocukları doğrudan etkileyen ilkesel kararların ise mekânsal karşılığı olmayan ancak çocuklarla doğrudan ilişkili kararlar olduğu görülüyor. Bu türden ilkesel kararların alfabetik sırayla Beşiktaş, Beylikdüzü, Beyoğlu, Fatih, Güngören, Kadıköy, Kağıthane, Maltepe, Sarıyer, Sultanbeyli ve Şişli'de alındığı anlaşılıyor.[16]

Çocuk Katılımı Bir Süreçtir

Yerel yönetimlerin stratejik planlarında çocuklara yönelik kararları, hizmetleri veya faaliyetleri olduğu anlaşılsa da bunların hangilerinde çocukların ihtiyaçlarının gözetildiği, kararlara dâhil edildikleri veya mahalledeki çocuk nüfusuna göre belirlendiği belirgin veya açık değil.

Yasaları hazırlayan ve karar alıcı konumunda olan yetişkinler, çocukların anlamlı katılımı için, şu sorulara içtenlikle "evet" yanıtını verebilmeliler:

- Çocukları dinlemeye ve onların görüşlerini duymaya hazır mıyım?
- Çocuklarla aynı masa etrafında oturup tartışmaya, eşitler ilişkisi kurmaya ve buna zaman ayırmaya istekli miyim?
- Karar alıcı olmamdan gelen gücümü çocuklarla paylaşabilecek miyim ve bunu kolaylaştırıyor muyum?
- Kararlar için çocukların ve yetişkinlerin yetki ve sorumluluğu paylaşmasının bir politika gerekliliği olduğunu kabul ediyor muyum?
- Bunları nasıl yapacağımı biliyor muyum, öğrenmeye açık mıyım?

Çocuk katılımının göstermelik katılımdan çıkarılıp süreç olarak tasarlanması için, çocuklarla beraber çalışma rutininin olması, çocukların başlatmayı istediği çalışmalar için güçlendirilip alan açılması, onların ihtiyaçlarını

gözeten ortamlarda katılımlarının sağlanması ve katılmayı istememelerinin de bir hak olduğunun göz önünde tutulması gerekiyor.

Karar alma mekanizmalarının başında olan yönetici yetişkinler, çocuklar konusunda her zaman hassas olurlar ancak hakların hayata geçirilmesi anlamında bu özeni çoğunlukla göremeyiz. Bu nedenle çocuklarla hak temelli çalışmalarda karşılaşılan bürokratik engellerin aşılabilmesi, karar alıcıların çocuk hakları ve çocuk katılımı konusunda güçlendirilmesi bir ihtiyaç.

Yerel yönetimlerin stratejik planlarında çocuklara yönelik kararları, hizmetleri veya faaliyetleri olduğu anlaşılsa da bunların hangilerinde çocukların ihtiyaçlarının gözetildiği, kararlara dâhil edildikleri veya mahalledeki çocuk nüfusuna göre belirlendiği belirgin veya açık değil.

Çocuk katılımı yetişkin zihinlerinde bir hak olarak yerleştikçe, bunun çocuklara sunulan bir ödül olmadığı anlayışı da çocuklarca anlaşılabilir. Çoğu zaman "Şehri yönetenin kararı oluyor, biz karar veremeyiz. Sorabilirler ama orayı belediye yönettiği için biz bir şey diyemeyiz. Hayır desek bile onlar yapmayabilirler" (Çocuk görüşü, 13 yaş) örneğindeki gibi çocuklarda, görüşlerini söylese dahi herhangi bir şeyi değiştiremeyeceği anlayışı hakim görünüyor. Çocuklara, yetişkinlerin kendileri adına karar vermelerinin "normal" olmadığının ve kapasiteleriyle orantılı bir şekilde kararlara dâhil olmalarının hakları olduğunun hatırlatılması olmazsa olmazdır.[17]

Notlar

1 Ataman, H. (2022). Politik karar verme süreçlerine etkili ve anlamlı katılım hakkı ve mekanizmalar bilgi kitapçığı., https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-08/politik-karar-verme-sureclerine-etkili-ve-anlamli-katilim-hakki-ve-mekanizmalar-bilgi-kitapcigi.pdf [Erişim Tarihi: 14.09.2022].

2 United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. Guidelines for States on the effective implementation of the right to participate in public affairs, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/PublicAffairs/GuidelinesRightParticipatePublicAffairs_web.pdf [Erişim Tarihi: 20.09.2022] ; Ataman, H. (2022). A.g.y.

3 Ataman, H. (2022). A.g.y.

4 Bu yazı, yazarın Yıldız Teknik Üniversitesi FBE Şehir Planlama programında Prof. Dr. İclal Dinçer danışmanlığında hazırladığı ve 2022'de sonuçlanan "Karar alma süreçlerinde çocuk katılımı: İstanbul'da yerel yönetimler için bir yöntem denemesi" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Yazar, tez danışmanına ve Tez İzleme Komitesi üyeleri Prof. Dr. Asuman Türkün ve Prof. Dr. Murat Cemal Yalçıntan'a teşekkür eder.

5 BMÇHS Madde 12: Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.

6 İnsan Hakları Derneği (1999). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi., https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/ [Erişim Tarih: 30.11.2018]

7 UNICEF Türkiye. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme., https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme [Erişim Tarihi: 30.11.2022]

8 Elibol, Z. (2015). Türkiye'nin uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekinceler., https://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2015/10/ZeynepElibol_CekincelerRaporu.pdf [Erişim Tarihi: 30.11.2018].

9 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2009). BM Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorum no. 12: Çocuğun Katılım Hakkı., https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=435 [Erişim Tarihi: 10.08.2021].

10 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2009). A.g.y.

11 A. Beyazova, I. Tüzün ve A. Z. Kılıç. (2016). Eğitimde çocuk katılımı: Türkiye'deki olanaklara dair bir değerlendirme. E. Erbay (Ed.), Çocuk katılımı, Ankara: Nobel Yayın, ss. 1-27.

12 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2009). BM Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorum no. 12: Çocuğun Katılım Hakkı. Erişim Tarihi: 10.08.2021, https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=435

13 127. Çocukların katılımı için fırsatların çoğu topluluk düzeyinde gerçekleşir. Komite çocukların karar alma süreçlerinde görüşlerini dile getirebildikleri yerel gençlik parlamentolarının, belediye çocuk konseylerinin ve geçici danışma toplantılarının sayısının artmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Ancak, yerel yönetimlerde bu resmi temsile dayalı katılım yapıları, yerel düzeyde Madde 12'nin uygulanmasında birçok yaklaşımdan sadece biri olmalıdır çünkü bu yöntem sadece belli sayıda çocuğun katılımına izin verir. Siyasetçilerin ve yetkililerin belli aralıklarla düzenli danışma toplantıları, belli günlerde açık davet ile yönetimin çocukların görüşlerine açılması ve okul ve anaokullarına ziyaretler iletişim için ilave fırsatlar yaratır. 128. Çocuklar anlamlı katılım ve temsil için onlara alan yaratacak kendilerinin yönlendirdiği kuruluşlarını ve girişimlerini oluşturma hususunda desteklenmeli ve teşvik edilmelidir. Buna ilaveten, çocuklar, daha uygun hizmetler sağlamak için, örneğin okulların, oyun alanlarının, parkların, dinlence ve kültür tesislerinin, halk kütüphanelerinin, sağlık tesislerinin ve yerel taşıma sistemlerinin tasarımı konusunda kendi perspektiflerini katabilmeli ve halkla istişare edilmesi çağrısı yapılan toplum gelişim planlarında, çocukların görüşleri açık bir şekilde dâhil edilmelidir.

14 Stratejik planlara belediyelerin web siteleri taranarak ulaşılmıştır. Stratejik planına ulaşılamayan ilçeler: Adalar, Şile. Arama formatına uygun olmayan ilçeler: Arnavutköy, Bakırköy, Tuzla, Üsküdar.

15 Koca, A. (2022). Karar alma süreçlerinde çocuk katılımı: İstanbul'da yerel yönetimler için bir yöntem denemesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Planlama, İstanbul.

16 İlkesel kararlar; Çocuk Çalışmaları Birimi'nin kurulması (Beşiktaş), Parkların, açık alan, meydan ve çevre düzenlemelerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine etkisi açısından denetlenmesi (Beylikdüzü), Çocuk kulübü hizmetlerinin yürütülmesi (Beylikdüzü), Çocuk Dergisi bastırılması (Beyoğlu), Tarihi dokuya ve şehir estetiğine uygun olmayan unsurların giderilmesi ve "Güzel Beyoğlu Projesi"ne devam edilmesi (Beyoğlu), Yeni donatı alanlarının oluşturulmasına yönelik yeni yer seçim çalışması (Fatih), Mahalle ölçeğinde fiziksel ve sosyo-ekonomik analiz çalışmalarının yapılması (Fatih), Fatih ilçe geneli tabela düzenleme tespit çalışması (Fatih), Ergonomik ve estetik kentsel donatı elemanlarının temin edilmesi (Fatih), Park ve yeşil alanların aydınlatılması (Fatih), Kültürel, sanatsal ve bilimsel çalışmaları halkın yoğun talep göstereceği alanlara taşımak (Meydan, park, kamu kurumu vb.) (Güngören), Çocuk Meclisi'nin kurulması (Kadıköy), Çocuk katılımlı belediye hizmetlerinin sürdürülmesi (Kadıköy), Kentin tarihi, sanatsal, kültürel ve turizm alanlarını gösteren haritalar yapılması (Kadıköy), Mahalle Afet Eylem Planları'nın hazırlanması (Kadıköy), Botanik park düzenlemesi (Kağıthane), Oyuna açık sokak etkinlikleri düzenlemek (Maltepe), Çocuk Koordinasyon Birimi kurulması (Sarıyer), Kent Belleği projesinin gerçekleştirilmesi (Şişli), Kuştepe ve İzzetpaşa mahallelerinde kentsel dönüşüm uygulamalarının mahalleliyle beraber planlanması ve bilgilendirme çalışmalarının yürütülmesi (Şişli), Kentsel mobilya bakım-onarım faaliyeti (Sultanbeyli).

17 Alıntılanan görüş, yazara ait "Karar alma süreçlerinde çocuk katılımı: İstanbul'da yerel yönetimler için bir yöntem denemesi" isimli doktora tezi için yapılan görüşmelerden aktarılmıştır.

Çocukların Kenti için: İBB Çocuk Strateji Belgesi*

Yaklaşık 4 milyon çocuğun yaşadığı İstanbul'da çocuklara yönelik geliştirilecek politikalar ve hizmetler için merkezî yönetimin yanında yerel yönetimlerin de üzerine kaçınılmaz sorumluluklar düşüyor. Bu bağlamda İstanbul Planlama Ajansı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yeni politika ve stratejilerine yön verecek "İBB Çocuk Strateji Belgesi"ni hazırladı.

N. Deniz Demircan[·]

[·] Sosyal Politikalar Ofisi, İstanbul Planlama Ajansı

Kentte ve toplumda çocukların esenlik içinde yaşamaları, ne yönden bakarsak bakalım yadsınamaz önemde. Çocukların öncelikle bugünün hak sahibi bireyleri olması ve yaş gruplarından kaynaklanan kırılganlıkları dolayısıyla, insan haklarının çocukluk çağında da korunabilmesi için hususi önlemler almak gerekli. Bunun yanı sıra, bugünün çocuklarını yarının yetişkinleri olarak değerlendirirsek; çocukluk ve özellikle erken çocukluk çağlarında doğru "yatırımlar" yapmanın toplumun geleceği için elzem olduğuna dair çok sayıda ikna edici çalışmadan söz etmek mümkün. Bu doğrultuda, merkezî yönetimlerin görevlerinin yanında belediyelerin üzerine de kaçınılmaz sorumluluklar düşüyor. Örneğin Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), "Çocuk Dostu" unvanını belirli kriterleri yerine getiren yerel yönetimlere veriyor.

* İBB Çocuk Strateji Belgesi ve onu önceleyen Mevcut Durum Analizi Raporu, Temmuz-Aralık 2022 döneminde, İstanbul Planlama Ajansı ile Strateji Geliştirme Müdürlüğü ortaklığında; Elanur Aksakal Demir ve N. Deniz Demircan tarafından, Dr. Atike Zeynep Kılıç danışmanlığında ve Zelal Yalçın koordinatörlüğünde hazırlanmıştır.

Hâlihazırda birçok program, hizmet ve etkinlikle çocukları destekleyen İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin çocuklar için yakın gelecekte atılacak olan adımlara yön veren politika ve stratejisini belirlemesi için İstanbul Planlama Ajansı tarafından bir strateji belgesi hazırlandı. Belgenin hazırlık sürecinde öncelikle, İstanbul'daki çocukların somut durumları ve ihtiyaçlarının analiz edilmesini, katılımcı süreçleri, ulusal ve uluslararası alanyazın araştırmalarını kapsayan bir çalışma yoluyla kılavuz niteliğinde bir çerçeve çizildi. Buradan hareketle İBB'nin mevcut hizmetleri değerlendirildi, geliştirilmesi gereken yönler ve uygun yöntemler tespit edildi ve ilgili tüm birimlerle iş birlikleri kurularak bir eylem planı hazırlandı. Belge ile, İBB'nin İstanbul çocukları için öngördüğü vizyon, *"Mutlu, sağlıklı, sosyal, eşit, kentsel kararlara katılabilen, güvende hisseden ve bireysel potansiyellerini geliştiren İstanbul çocukları"* oldu. Bu yazıyı, İBB Çocuk Strateji Belgesi'nin hedeflerinden birini, yani belgeyi ve belediyenin çocuklara yönelik politikasını tüm İstanbullulara tanıtma hedefimizi gerçekleştirmenin bir adımı olarak kaleme alıyoruz.

İstanbul'da yaşayan 16 milyon hemşehrinin yüzde 25'e yakını 18 yaşından küçük. Diğer bir deyişle İstanbul, birçok ülkenin toplam nüfusunu aşan bir sayıyla 4 milyon çocuğun kenti. Bu durumda, "İstanbul gerçekten çocukların kenti mi?" sorusunu sormak kaçınılmaz hâle geliyor. Cevabı kurarken ise hem toplumsal bir kategori olarak *çocukluğu* değerlendirmek, böylece çocukların esenlik içinde yaşadıkları bir kenti betimleyen vizyonu önümüze koymak hem de İstanbul'daki çocukların mevcut durumlarını ele almak gerekli.

Çocukluk, özellikle sosyal adaletin tartışmalı olduğu toplumlarda, gerek biyolojik gerçekler gerekse küçüklerin hukuki statüleri dolayısıyla dezavantajlı bir kesimi ifade ediyor. Ülkemizde genellikle 18 yaşından küçük tüm bireyleri kapsayacak biçimde kullanılan *çocukluk* kategorisi, aynı zamanda yoksulluk, göçmenlik, engellilik, toplumsal cinsiyet vb. kaynaklı farklı dezavantajlılık durumlarıyla kesiştiği gerçeği bir yana bırakıldığında dahi, yalnızca ifade ettiği yaş grubu itibarıyla birtakım kırılganlıklar barındırıyor. Öncelikle herkes, dünyaya geldiği andan erişkinlik çağına değin hayatta kalabilmek, sağlıklı, mutlu ve öğrenen bireyler olabilmek için yetişkinlere ihtiyaç duyuyor. Dolayısıyla, özellikle erken dönemlerde, çocuğun esenliğinin ötekine doğrudan bağımlı olduğu, çocuğun bakım verenden ayrı düşünülemeyeceği gözetilmeli. Üstelik, çocuklar neredeyse tüm toplumlarda hukuki bağımsızlıktan ve katılım haklarından da yoksun. Örneğin hak arama yollarına doğrudan başvuramazlar, oy veremezler veya sözleşme yapma yetkileri bulunmaz. Diğer yandan çocukların toplumsal olaylardan en güçlü şekilde etkilenen kesimlerden biri olduğu pek çok durumda gözlemlenebilir.[1] Tüm bunlar, insan haklarının çocukluk çağında da korunabilmesi için özel bir hak alanı tanımlanmasını gerektiren sebeplerden yalnızca birkaçıdır.

Baştaki "İstanbul, çocukların kenti midir?" sorusuna döndüğümüzde, karşımıza sosyoekonomik engellerin yanı sıra sosyokültürel kısıtlar da çıkıyor. Ön plana çıkan sorunları bir kez daha, 11 Ağustos 2022 tarihinde İPA'da yaklaşık 90 katılımcıyla birlikte gerçekleştirdiğimiz Çocuklar İçin Strateji Çalıştayı'nda yürütülen tartışmalar sayesinde, çeşitli boyutlarıyla irdeleme fırsatı bulduk. Ortaya çıkan tabloya göre, Türkiye ve İstanbul'da yaşayan çocukların öncelikli sorunları altı ana başlıkta toplanabiliyordu:

- Yoksulluk ve güvenli gıdaya erişim,
- Başta okul öncesi eğitim olmak üzere, eğitime erişimde fırsat eşitsizliği,
- Kamusal alanlara erişim ve oyun hakkı,
- Kentsel güvenlik ve çocuk koruma sistemindeki sorunlar,
- Çocuğa yönelik şiddet, istismar ve ihmal,
- Çocuk katılım mekanizmalarının sınırlılıkları.

Mevcut durumun özeti niteliğindeki bu tabloya göre, çocukların ideal koşullarda yaşayabilmeleri için kentsel, ulusal ve hatta küresel düzeyde oldukça köklü ve uzun erimli dönüşümlere ve bunlara önayak olacak hizmet ve politika tercihlerine ihtiyaç bulunuyor.

Bu noktada belediyelerin de, 5393 Sayılı Belediye Kanunu örneğindeki gibi mevzuattan doğan sorumlulukları ve ayrıca merkezî mekanizmalara üstün gelen hareket kabiliyeti dolayısıyla etik sorumlulukları var. İstanbul gibi geniş ve kalabalık bir metropolde dahi belediye yönetimi, sorun alanlarını merkezî idareye nazaran daha süratle tespit edebiliyor ve bu sorunlara çözüm niteliğinde daha isabetli politikalar geliştirebiliyor. Zira hem kent sakinleri ile çok daha dolaysız ilişkiler kurabildiği kanallara sahip hem de kentin çok çeşitli ihtiyaç alanlarında uzun yıllardır çalışarak deneyim biriktiren sivil toplum kuruluşları, akademisyenler ve benzeri uzman mercilerin de dâhil olduğu katılımcı süreçleri daha kolayca organize edebiliyor.

Çocukların ideal koşullarda yaşayabilmeleri için kentsel, ulusal ve hatta küresel düzeyde oldukça köklü ve uzun erimli dönüşümlere ve bunlara önayak olacak hizmet ve politika tercihlerine ihtiyaç bulunuyor.

Üstlendiğimiz bu sorumlulukla, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin önümüzdeki süreçte çocuk haklarına dair izleyeceği stratejiyi tasarlarken öngördüğümüz ideali, *"Mutlu, sağlıklı, sosyal, eşit, kentsel kararlara katılabilen, güvende hisseden ve bireysel potansiyellerini geliştiren İstanbul çocukları"* vizyonu ile ifade ettik. Strateji belgelerinin/eylem planlarının yaygın biçimine uygun olarak, bu vizyona yönelik olarak sekiz tematik amaç belirledik. Birer çatı niteliğindeki bu amaçların her birini, bir sonraki aşamada hedeflere ayırarak kapsam alanlarını belirginleştirdik. Hedeflerin altında düzenlenen ve Çocuk Strateji Belgesi'ndeki sayıları doksana yaklaşan eylemler ise, belgenin en temel, atılması gereken somut adımları tarif eden ögeleridir. Belgede aynı zamanda her bir eyleme ilişkin olarak, gerçekleştirilmeleri için esas sorumluluğu hangi belediye birimlerinin alacağını, hangi birimlerle iş

birliği sağlanacağını ve eylemlerin yerine getirilme düzeylerinin takip edilebilmesi için hangi nicel göstergelerin denetleneceğini de belirttik.

Eylem planımızın biçimine dair bu kısa betimlemenin ardından, İBB'nin çocukların haklarını desteklemek ve çocukların kenti olmaya yönelik vizyonuna yaklaşmak için benimsediği amaçların içeriklerine ve bazı örnek eylemlere kısaca göz atalım.

İBB'nin İstanbul çocukları için öngördüğü vizyon, "Mutlu, sağlıklı, sosyal, eşit, kentsel kararlara katılabilen, güvende hisseden ve bireysel potansiyellerini geliştiren İstanbul çocukları" oldu.

Çocuk Strateji Belgesi hazırlığının tüm aşamalarında, çalışmalarımızı kapsamlı veriler üzerine bina etmeye özen gösterdik, her adımda somut ve güncel ihtiyaçları göz önünde bulundurduk, alanında uzman sivil toplum ve akademi temsilcileriyle iş birliği yaptık ve özellikle İstanbul Çocuklara Soruyor sürecinin yönlendiriciliği sayesinde, çocukların da katıldığı bir eylem planı ortaya koyduk.[2] Hizmet ve faaliyetlerin geliştirilme aşamalarında bu yaklaşımların süreğen kılınmasını odağına alan iki amaca, eylem planında yer verdik. Bunlardan ilki **çocuklara yönelik hizmetlerin geliştirilmesi, uygulanması ve tanıtılması gibi her aşamada, ilgili tüm belediye birimlerinin koordinasyon içinde çalışmasını sağlayacak mekanizmaların işletilmesi** yönünde belirlendi. İş birliğinin sürekli ve düzenli hâle getirilmesine yönelik ihtiyacı, Çocuklar İçin Strateji Çalıştayı'nda bir kez daha duymuştuk; burada ortaya çıkan fikirlerin büyük katkısıyla, koordinasyon mekanizmasından pek çok fayda bekliyoruz. Örneğin hem İstanbul'daki çocukların somut durumlarına dair kapsayıcı verilerin hem de kent genelinde çocuklara verilen özel ve kamusal hizmetlerin haritalandırılması bu faydaların başında geliyor. Bu kapsamlı çalışmayı en verimli şekilde tamamlamak, belediyenin çok çeşitli uzmanlık ve yetkinlik alanlarına sahip birimlerinin iş birliğini gerektiriyor. Bunun ardından, mevcut hizmetlere dair bilgilerin birimler arasında doğrudan ve detaylı iletiminin sağlanması oldukça önemli. Böylece hem deneyim aktarımlarının kolaylaşmasını hem de çocukların belediye yetkilileriyle doğrudan temasta bulunduğu durumlarda, gereksinim duydukları yeni hizmet ve birimlere isabetli biçimde yönlendirilebilmelerini öngörüyoruz.

Tariflenen çerçevedeki bir diğer amacımız ise, **belediyenin doğrudan çocuklara yönelik olan ya da olmayan tüm adım ve kararlarında çocukların görüşlerini de dikkate almasına yönelik iyileştirme çalışmaları yapılması, yani çocuk katılım mekanizmalarının etkin hâle getirilmesi** oldu. Zira *çocukların kenti* olan İstanbul vizyonumuzda, yerel yönetim ile çocuklar arasındaki ilişkinin güçlü olduğunu, çocukların görüş ve önerilerinin özenle dikkate alındığını, seslerinin kuvvetle duyulduğunu tahayyül ediyoruz.

Yeteneklerimizin, yatkınlıklarımızın, karakterlerimizin yadsınamaz bir bölümü çocukluk çağında şekilleniyor. Dolayısıyla, çocuk gelişimi ekseninde düzenlediğimiz *erken dönem çocukluk hizmetleri* ve *çocuğun akademik, sosyal ve duygusal gelişimi* temaları, yalnızca çocukluk çağındaki bireylerin haklarını değil, toplumun tümünü doğrudan ilgilendiriyor. Bu iki tema

Fotoğraf TAK Kadıköy arşivi

çerçevesindeki hedeflerimizin biri, örgün öğretimde gördüğümüz eksikleri gidermekti. Bu hedefimizle, örneğin İBB Ders Atölyeleri'nin ihtiyaca göre yaygınlaştırılmasını, çocukların gelecek çağın koşullarına hazırlığı için elzem olan dijital okuryazarlığın geliştirilmesine yönelik eğitimlerin düzenlenmesini planladık. Sosyal ve duygusal gelişim veçhesi ise İBB Kadın ve Aile Hizmetleri Şube Müdürlüğü önderliğinde, İstanbul Aile Danışmanlık ve Eğitim Merkezleri (İSADEM) bünyesinde hâlihazırda yürütülen 600'den fazla programın daha fazla çocuğa ulaşması gibi oldukça önemli bir eylemi içeriyor. Çocukların kültür-sanat ve bilimle daha iç içe olmaları ve okuma alışkanlığı kazanmaları gibi konularda somut yöntemler öneriyor. 0-3 yaş aralığını kapsayan erken dönem teması altında ise, kendine has ihtiyaçlar barındıran bu çok özel gelişim evresinde çocukları desteklemek için hem fiziksel sağlığı güçlendirici hem okul öncesi eğitimin ulaşılabilirliğini ve niteliğini artırıcı eylemler planladık. Bunların yanında, çocuklar söz konusu olduğunda muhakkak göz önünde bulundurmamız gereken *bakım verenleri* de pek çok açıdan desteklemeyi, çocuklarıyla iletişimlerini kuvvetlendirmeyi, erken dönemin önemi konusunda bilinç düzeylerini artırmayı hedefledik.

Türkiye ve İstanbul gerçekliğinde, çocukların yaşamlarında ne yazık ki yüksek düzeyde belirleyici olan ve birbirlerinden ayrı düşünemeyeceğimiz üç tema ile devam edelim. *Yoksulluk, şiddet ve sağlık* alanlarına ilişkin amaçlarımız, bu üç kritik alandaki sorunlarla mücadeleye destek vererek çocukları güçlendirmeye yönelik eylemleri içeriyor. Elbette, bu noktada öyle derin ve kapsayıcı sorun alanlarından söz ediyoruz ki, çok köklü altyapısal dönüşümler gerçekleşmediği müddetçe, gerçek anlamda çözüme yaklaşmak söz konusu değil. Buna rağmen alınacak önlemlerle hem bugün acil ihtiyaçlara sahip olan çocukları güçlendirmek hem de çözüme yönelik adımlar atmak mümkün ve gerekli. Bu bilinçle, örneğin yoksulluğa bağlı gelişen risklere karşı önleyici sosyal destek programlarını üretmeyi ve yaygınlaştırmayı hedefledik.[3] Şiddetle mücadele alanında oldukça nitelikli bir hizmeti hâlihazırda veren İBB Çocuk Koruma ve Koordinasyon Birimi'nin kapasitesini geliştirmeye yönelik adımların yanı sıra, belediyenin imkânlarını seferber ederek şiddete karşı bilinçlendirme çalışmalarını da güçlendirmek istiyoruz. Sağlık alanında, öncelikli olarak, tedavi öncesi koruyucu sağlık alanına önem veriyoruz. Bu kapsamda bir yandan erken tanı amaçlı sağlık uygulamalarını geliştirip yaygınlaştırmayı hedefliyor, diğer yandan ise hastalıkların çevresel sebeplerini en aza indirgemeyi amaçlıyoruz. Örneğin, çocukları bedensel hareketsizlikten ve/ya sağlıksız beslenmeden kaynaklanan sorunlara karşı korumak arzusuyla, bakım verenleri aksi yönde teşvik edici uygulamalar planlıyoruz. Çocukların afet ve krizlere karşı dayanıklılıklarının artırılmasını ise bu amacın ayrılmaz bir parçası olarak görüyoruz.

Son olarak, çocukların kamusal alanlardaki hakları ve güvenliğine ilişkin amacımız ile kentin -fiziksel ve zihinsel engel, yaş, cinsiyet, dil farklılıklarını gözeterek- tüm çocuklar için güvenli, erişilebilir ve gelişimlerini destekleyici hâle gelmesine yönelik adımlar tasarladık. Bu amaç dâhilinde mevcut durumda birer dezavantaja dönüşen her türlü toplumsal çeşitliliğe karşın, tüm çocukların kenti (birbirleriyle ve yetişkinlerle) eşit koşullarda kullanmalarını, oyun imkân ve haklarını mevcut kısıtlılıklardan kurtararak kentin mümkün olan her alanına yaymayı hedefledik.

Bu yazıda, İBB Çocuk Strateji Belgesi'ni ve hazırlık sürecini oldukça kısa bir şekilde sizinle paylaşmaya gayret ettik. Başlangıçta belirttiğimiz gibi, bu tanıtım aynı zamanda stratejik hedeflerimiz arasında olan, *İBB'nin çocuklara yönelik politikasını tüm İstanbullular nezdinde bilinir kılma* sürecini destekler nitelikte olduğundan, bizler için hususi bir önem taşıyor. Sürecin İstanbul Planlama Ajansı tarafında bulunan bizler, İstanbul'un tüm çocuklar için eşit, adil, özgür bir kent olarak yeniden şekillenmesi niyetiyle çalışmalarımızı sürdürüyoruz. Gelecek dönemde, benzer çalışmaların ülkemiz genelinde yaygınlaşmasını ve İstanbul'da da gelişerek sürdürülmesini umuyoruz.

Notlar

1 İlham verici bir örnek, COVID-19 pandemisinden çıkarılan dersler ışığında şekillenen 2022-2027 Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisi'dir. Belgede, çocuk haklarını korumak için geçmiş yıllarda öncelik verilen beş alanın yanına "Krizler ve Acil Durumlarda Çocuk Hakları" başlığı da eklenmiş, böylece olağanüstü hâllerde çocukların özel korumaya ihtiyaç duyduğu tanınmıştır.

2 İstanbul Kent Konseyi'nin çocukların kentin gelişim sürecine aktif katılımını tesis etmek adına, büyük ölçekli bir "katılımcı demokrasi" projesi olarak uygulamaya geçirdiği proje. İstanbul'da çocukların iyi olma hâlini sağlayabilecek ihtiyaç ve çözüm önerilerini ortaya çıkarmıştır. Çocukların katılım hakkını esas alarak, demokrasiyi doğrudan deneyimledikleri yöntemlerin ve "çocuklar için" değil "çocuklarla birlikte" yaklaşımının esas alındığı proje, 6-14 yaş grubundan 6.601 çocuğun katılımıyla gerçekleştirilmiş, İstanbul kentinin temel sorunları ve imkânları çocukların gözünden saptanmıştır.

3 Yoksulluğa eşlik eden sorunlara örnekler şöyle: Yetersiz beslenme gibi temel sağlık problemleri; suça itilme; çocuk işçiliği; akranlardan akademik, sosyal olarak, yeteneklerini geliştirebilme bakımından geri kalma; sosyal anlamda kendine yer edinememe; erken çocukluk dönemi eğitimleri gibi çeşitli hizmetlerden faydalanamama...

“OYUN ALANLARI OLAN BİR KENTTEN OYNANABİLİR BİR KENTE!”

Başak İncekara˙ - Büşra Özben¨ - Dzheylan Safet Karaulan¨˙ - Ece Yurtaçan¨¨

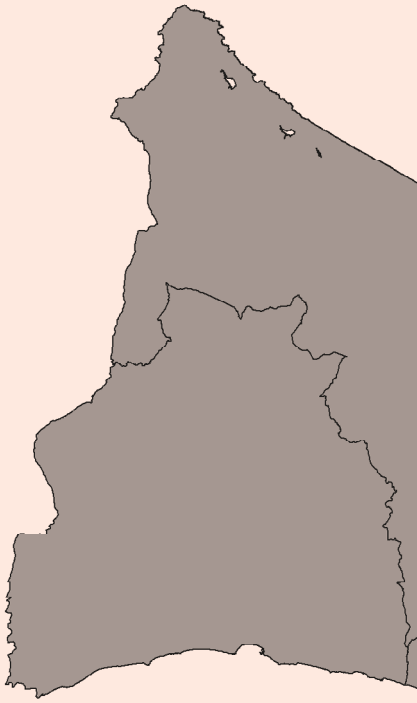
˙ Y. Şehir Plancısı, Oyun İstanbul, İBB Park, Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı
¨ Y. Şehir Plancısı, Oyun İstanbul, İBB Park, Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı
¨˙ Y. Mimar, Oyun İstanbul, İBB Park, Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı
¨¨ Mimar, Oyun İstanbul, İBB Park, Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı

İBB Park, Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı çalışmaları içinde yer alan “Oyun İstanbul” projesi ile İstanbul’un başta çocuklar olmak üzere herkes için daha eğlenceli, hayal gücünü harekete geçiren ve şehirle ilişkiyi yeniden tasarlayan renkli bir kente dönüşmesini planlanıyor.

Oyun İstanbul kapsamında geliştirilen İstanbul Oyun Master Planı, oyunu ve oyun kültürünü bütünsel düşünülmesi gereken bir değer olarak ele alıp oyun dostu bir kent olma yolunda yapılacak çalışmalarda yol gösterici bir bakış açısı sunuyor. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 31. Madde’ye dayanarak hazırlanan planda, çocukların gelişimi ve esenliği başta olmak üzere tüm İstanbulluların refahı için kamusal mekânlarda oyun ve fiziksel aktivite fırsatlarını iyileştirmek, eşitlemek ve çeşitlendirmek hedeflendi. Master Plan aynı zamanda, çocukluk geçirmek ve büyümek için daha uygun bir kentsel çevrenin herkes için daha iyi bir şehir olduğu önermesini destekliyor.

2021 yılında yayınlanan İstanbul Oyun Master Planı ile İstanbul’da ilk kez şehrin rekreasyon altyapısına ilişkin bir teşhis ve kamusal alanın rekreatif ve eğlenceli/oyun amaçlı kullanımlarına yönelik bir analiz ortaya çıkarıldı. Bu plan İstanbul’un kamusal mekânlarında oyun oynama fırsatları hakkında bilgi sağlamanın ötesinde, oyun alanlarının oyuna uygunluğu ile ilgili bilgileri yönetmenin de temelini oluşturuyor.

İstanbul genelindeki mevcut durum tespitinin yanı sıra İBB Park, Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı sorumluluğunda bulunan oyun alanlarında gerçekleştirilen saha çalışmaları neticesinde yapılan değerlendirmeler, oyun alanlarının planlamasına ve tasarımına ilişkin bakış açısını daha kapsamlı hâle getiriyor.

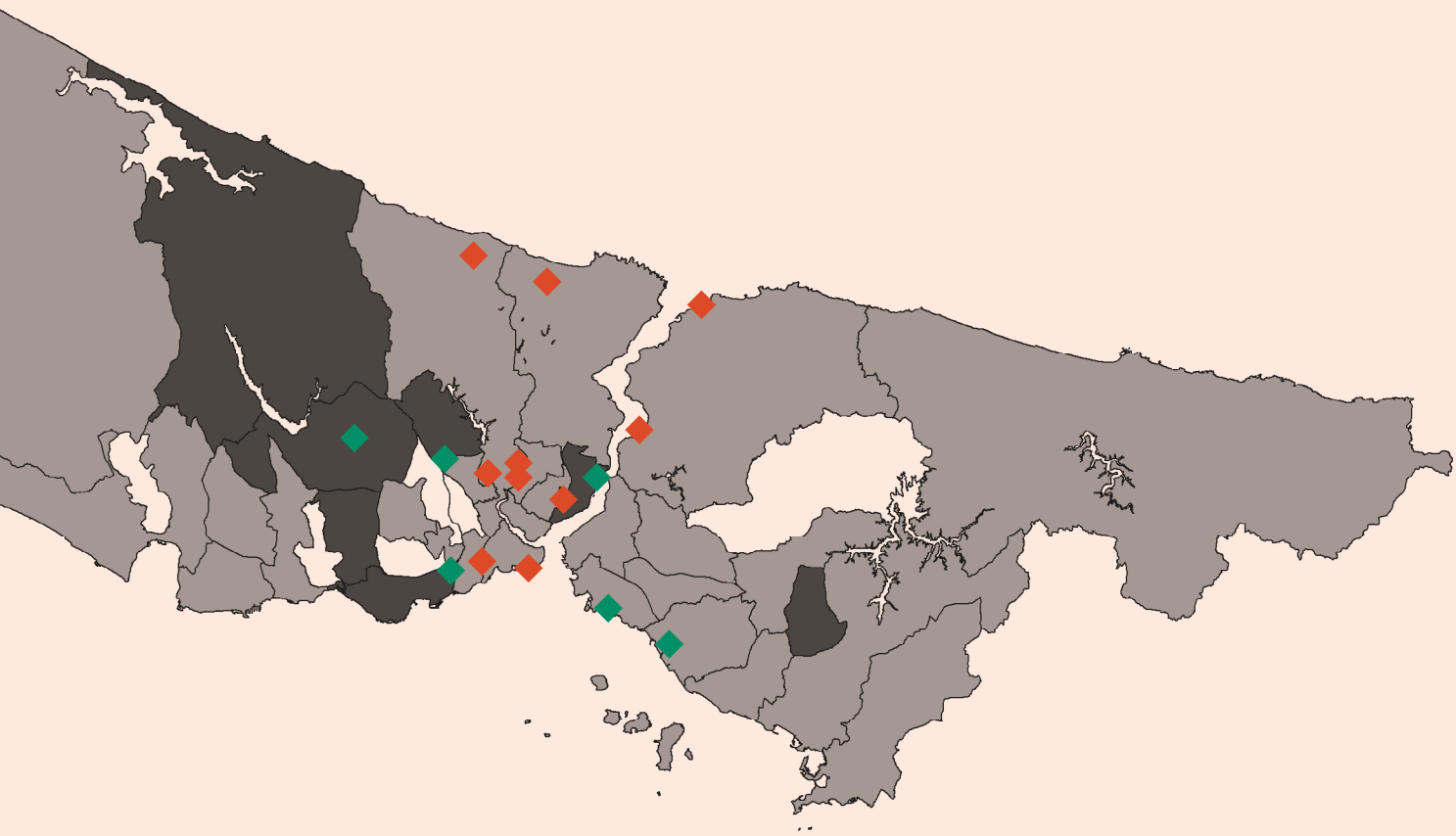
İBB sorumluluğundaki oyun alanlarında oyun dostu ilçe ve park puanlaması

- En Yüksek Puanlı Parklar (Oyun Dostu)
- En Düşük Puanlı Parklar (Oyun Dostu Değil)

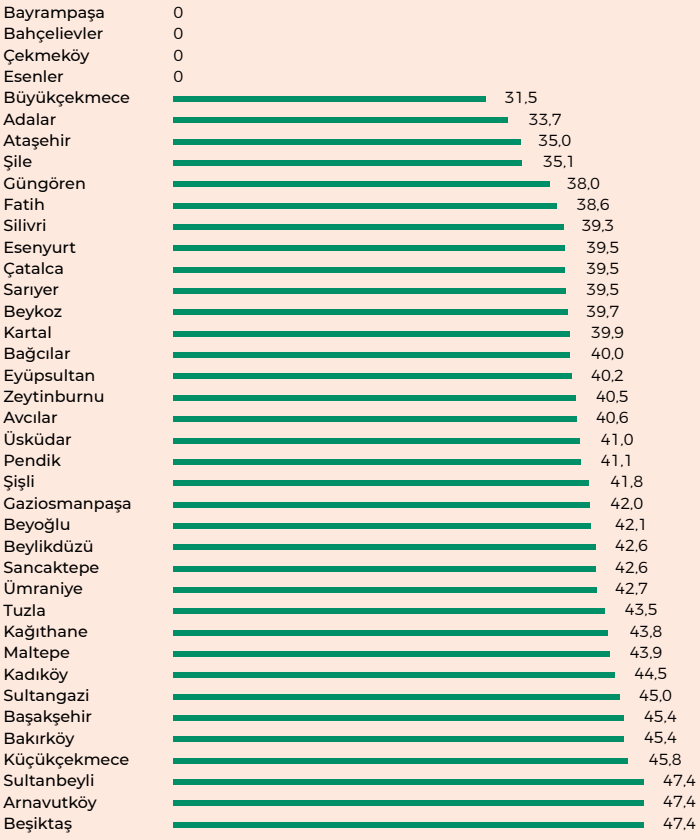
Oyun Dostu İlçe Puanlaması (100 üzerinden)
- 0-20
- 21-45
- 46-48

İBB Park, Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı tarafından üretilmiştir, 2020

Tuğçe Tunç

İBB sorumluluğundaki oyun alanları için oyun dostu ilçe puanlaması

6 temel kriterin (oyun değeri, erişilebilirlik, sürdürülebilirlik, kapsayıcılık, güvenlik, yenilikçilik) ölçüldüğü saha çalışmaları kapsamında İBB sorumluluğundaki 598 çocuk oyun alanı değerlendirildi. Oyun alanlarının bu kriterler doğrultusunda değerlendirilmesi ve puanlanması sonucunda İstanbul'un oyun dostu parkları ve ilçeleri ortaya çıkarıldı.

İstanbul genelinde ortaya çıkan sonuçlar; oyun ve rekreasyon alanlarının yetersizliği, erişimin zor olması, oyun alanlarının çok fazla standartlaştırılması ve oyun değerinin düşük olması gibi başlıklarda yoğunlaşıyor. Ortaya çıkan sonuçlar şöyle sıralanıyor:

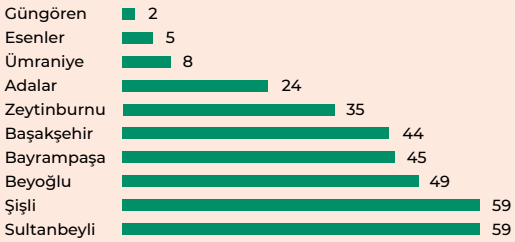
1

İstanbul'da bulunan mevcut oyun alanları çocuk nüfusunu dikkate almıyor.

Çocuk nüfusunun fazla olduğu ilçeler: Esenyurt, Bağcılar, Küçükçekmece, Pendik ve Ümraniye

İstanbul'daki toplam çocuk oyun alanı sayısı en fazla olan ilçeler: Eyüpsultan, Pendik, Silivri, Sarıyer ve Kartal

Toplam Çoa Sayısının Düşük Olduğu İlçeler (İlk 10)

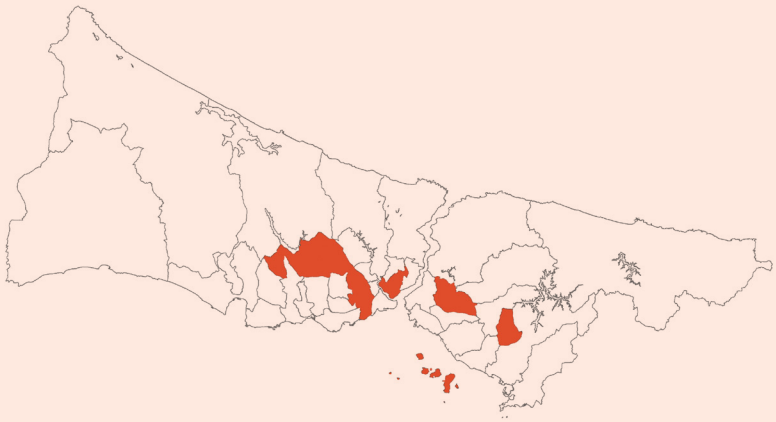
2

İstanbul'da bulunan mevcut oyun alanlarının sayısı yeterli değil.

İstanbul'daki toplam oyun alanı sayısı: 3235

0-14 yaş grubu nüfus: 3363026 (2020)

Bir oyun alanının 1,039 çocuğa hizmet etmesi gerekli. Her oyun alanının herkes için erişilebilir olmadığı düşünüldüğünde toplam oyun alanı sayısı İstanbul için yetersiz kalıyor.

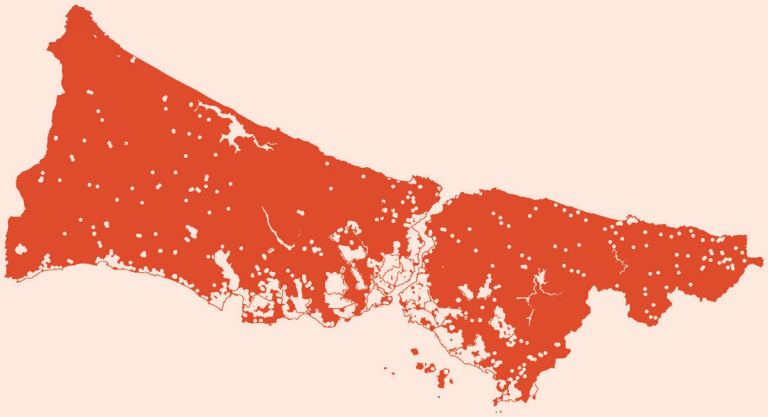
* Toplam çocuk oyun alanı sayısının düşük olduğu 10 ilçe aşağıdaki şekillerde yer almaktadır.

3

İl genelinde oyun alanları homojen dağılmıyor.

500 metre yürüme mesafesine göre; İstanbul'un sadece %14,88'inde oyun alanlarına erişilebiliyor.

Geriye kalan yaklaşık %85'lik kısım oyun alanlarına erişim açısından sorunlu alanlar.

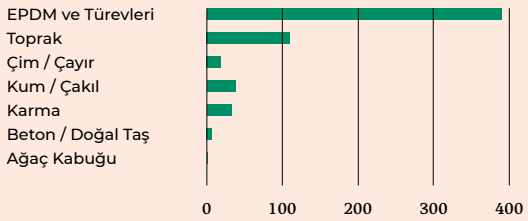

* Çocuk oyun alanlarına erişimi zor olan alanlar aşağıdaki haritada renkli gösterilmiştir.

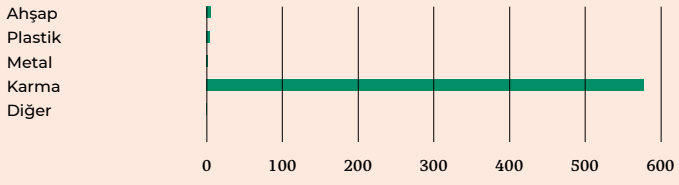
İBB sorumluluğundaki
oyun alanlarına giden yollar
%53 oranında tekerlekli sandalye ve bebek arabası kullanımına uygun değil.
Oyun alanlarının
%78' inin yakınında bisiklet için park yeri bulunmuyor.
Parklarda görme engelliler için
zemin işaretlerinin bulunma oranı %16,2.

Oyun Master Planı eylemlerinin hayata geçmesiyle artık Dalyan Parkı'nda bir oyun evi var. Oyun kuruculu park örneği olarak çoğaltılması planlanıyor. Ayrıca parklarda düzenli etkinlikler de HOP seyyar oyun alanları ile düzenlenmeye başladı.

Oyun Alanı Zemin Malzemesi

Oyun Alanı Ekipman Malzemesi

Fiziksel aktivitelerin hangilerine imkân sağlıyor?

Kaynak İBB Park, Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı, 2020

4

Oyun alanları herkes için erişilebilir değil.

Oyun alanına giden yollar yeteri kadar erişilebilir değil.

Çocuk oyun alanlarının büyük çoğunluğunda etrafta bisiklet ile erişimi kolaylaştıracak unsurlar bulunmuyor.

Farklı engel gruplarının ihtiyaçlarına yönelik kapsayıcı tasarımların sayısı yeterli değil.

5

Kamusal alanda oyun imkânları oldukça kısıtlı.

Oyun alanı yaklaşımı oyun parklarıyla sınırlandırılmış.

Kuşaklar arası oyun pratiği bulunmuyor. Farklı yaş gruplarının bir arada oynayabileceği alanlar az sayıda.

Serbest oyunu destekleyecek unsurlar çok az. Parklarda oyun kurucu veya parkta düzenli etkinlik yapan gönüllüler yok.

6

Oyun ve rekreasyon alanlarının sahip oldukları oyun değeri ve aktivite çeşitliliği yeterli değil.

Standartlaştırılmış tek tip oyun alanları çoğunlukta. Yapı renk ve malzeme seçimleri aşırı benzer.

İBB sorumluluğundaki oyun alanlarında en çok kullanılan zemin malzemesi EPDM ve türevleri.

Oyun ekipmanlarının büyük çoğunluğunda metal, ahşap ve plastik malzemeler birlikte kullanılıyor.

Oyun alanlarının büyük çoğunluğu 3 temel oyun aktivitesi ile sınırlı bir kullanım imkânı sağlıyor.

İBB sorumluluğundaki çocuk oyun alanlarının %87'lik büyük çoğunluğu duyusal gelişimi ve yaratıcı oyunu destekleyici tasarıma sahip değil.

7

Oyun alanlarında “herkes için oyun” yaklaşımı yok.

Farklı yaş gruplarının ihtiyaçlarına yönelik kapsayıcı tasarımlar yeterli değil.

İBB sorumluluğundaki
Oyun alanlarında engelli bireylerin kullanımına yönelik özel oyun ekipmanları yetersiz.

Katılımcı planlama yaklaşımı yaygın değil.

Rekreasyon ve oyun alanlarının kullanıcıları, tasarım ve planlama süreçlerine genellikle dâhil edilmiyor.

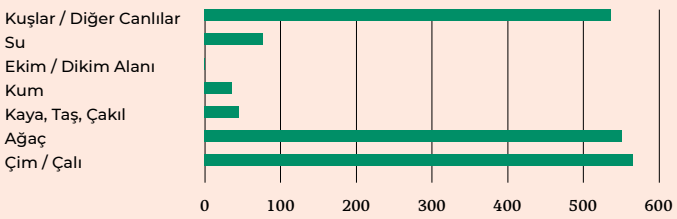
İBB sorumluluğundaki çocuk oyun alanlarının %75’inde bebek ve küçük çocukların bakımı için emzirme odası, bez değiştirme yeri vb donatı bulunmuyor.
%73’ünde adolesan ve gençlere yönelik sosyalleşme alanları yok.
%93’ünde özel oyun ekipmanları yok.
Oyun Master Planı eylemlerinin hayata geçmesiyle “İstanbul’un Çocukları Parklarını Tasarlıyor” ve “Burada Birlikte Hareketi” gibi projelerle tasarım süreçlerine kullanıcılar da dâhil edilmeye başlandı.

8

Oyun ve doğa ilişkisi yetersiz.

Sürdürülebilir oyun alanları tasarımına ihtiyaç var. Çocuk oyun alanlarında yağmur suyu toplama sistemi gibi sürdürülebilir yaklaşımlar yok. Doğa ile etkileşimi güçlendirecek yer seçimleri ve tasarımlara yönelmek gerekli.

Doğaya temas imkânı sağlayan neler var?

9

Oyun alanlarında güvenliğin sağlanması konusunda zafiyetler var.

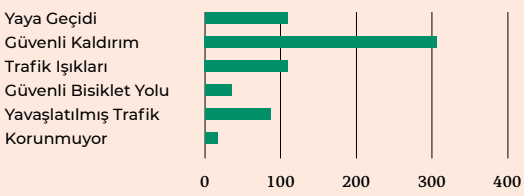
Oyun alanlarında güvenliği tehdit edebilecek izmarit, şırınga, kırık cam, vandalizm vb. unsurlara rastlanıyor.

Oyun alanlarının güvenlik standartlarına uygunluğunun denetlenmesinde eksiklikler var.

(Bu kapsamda TS EN 1176 Oyun Alanı Güvenlik Standardı Eğitimi gerçekleştirildi ve birim içi müfettişlik sistemi kurulmasına yönelik adımlar atıldı.)

İBB sorumluluğundaki çocuk oyun alanlarının %39’unda uyarı tabelaları bulunmuyor.

Oyun alanının giriş ve çıkışları trafikten korunuyor mu? Korunuyor ise aşağıdakilerden hangileri ile?

Kaynak İBB Park, Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı, 2020

İstanbul Oyun Master Planı, İstanbul'un oyun ve rekreasyon altyapısına yönelik mevcut durumu tüm gerçekliğiyle ele alırken bir yandan da kentin oyun dostu olma yolundaki ilk adımlarını belirliyor. Çocuk nüfusunu dikkate alan, homojen dağılım gösteren, herkes için erişilebilir, kapsayıcı, güvenli, oyun değeri ve aktivite çeşitliliği yüksek, duyusal gelişimi ve yaratıcılığı destekleyen, doğa ile iletişimi güçlü ve giderek artan oyun alanları mümkün!
Master planda mevcut durumun iyileştirilmesi ve yeni uygulamaların ortaya konulan yeni yaklaşımla hayata geçirilmesi için 5 Hedef, 24 Strateji ve 39 Eylem belirlendi (2021).
İşte master planda önerilen yol haritası:

HEDEFLER		STRATEJİLER
HEDEF 1 OYNANABİLİR BİR KENTE DÖNÜŞMEK	Bu hedef, oyun ve fiziksel aktivite olanaklarını iyileştirmeyi ve çeşitlendirmeyi; rekreasyon alanlarında yenilikçi tasarım yaklaşımları geliştirmeyi; yaratıcı kent mobilyaları ile rekreasyon altyapısını güçlendirmeyi; toplumun sağlıklı gelişimi için serbest oyunu, oyun ve rekreasyon alanlarının kullanımını teşvik etmeyi; oluşturulan politika çerçevesinde sürdürülebilir yönetim ve belediye koordinasyonunu sağlamayı amaçlayan eylemleri içermektedir.	1. Oyun alanlarını arttırmak ve iyileştirmek. 2. Açık kamusal alanda oyunu teşvik etmek. 3. Kamusal alanda serbest hareketliliği teşvik etmek. 4. Yeşil alanlara ve hizmetlere adil ve eşitlikçi erişim sağlamak. 5. Rekreasyon alanlarının erişilebilirliğini ve kullanılabilirliğini arttırmak. 6. Rekreasyon alanlarına yönelik bütüncül tasarım yaklaşımı oluşturmak. 7. Sürdürülebilir oyun ve rekreasyon altyapısı oluşturmak.
HEDEF 2 DOĞA – KENT İLİŞKİSİNİ GÜÇLENDİRMEK	Bu hedef, doğal malzeme kullanımı yoluyla oyun alanlarının sürdürülebilirliğini sağlamayı; oyun alanları ve rekreasyon alanlarında doğal unsurlarla etkileşimi artırmayı; rekreasyon faaliyetleri aracılığıyla toplumun doğa ile ilişkisini güçlendirmeyi; doğanın önemi konusunda toplumsal farkındalığı artırmayı amaçlayan eylemleri içermektedir.	8. Çeşitli rekreasyon imkanları sağlayarak kentte sağlıklı gelişimi desteklemek. 9. Yeşil/oynanabilir alanlarda doğa dostu tasarım yaklaşımları geliştirilmek. 10. Kent-doğa–vatandaş ilişkisini kuvvetlendirmek. 11. Gündelik hayat doğa deneyimini artırmak.
HEDEF 3 KENTTE EŞİT OYUN DENEYİMİ SUNMAK	Bu hedef, evrensel tasarım ilkelerine dayalı bir yaklaşım benimseyerek, rekreasyon alanlarında sosyal etkileşimi artırmayı; toplumun aktif katılımı ile farkındalığı ve bilinci artırmayı; kentteki hassas gruplara kapsayıcı ve eşit rekreasyon ve oyun hizmetleri sunmayı; erişilebilir oyun imkanları yaratmayı amaçlayan eylemleri içermektedir.	12. Hassas ve kırılgan grupların özgür ve bağımsız olarak oyun ve rekreasyon deneyimine katılımını desteklemek. 13. Kentte engelli ve özel gereksinimli bireyler konusunda farkındalık yaratmak. 14. Kamusal açık alanda fiziksel aktiviteyi teşvik ederek halk sağlığını desteklemek. 15. Yapılaşma yoğunluğunun fazla olduğu alanlarda yaratıcı oyun ve rekreasyon çözümlerin geliştirilmesi. 16. Katılımcı uygulamaları teşvik ederek aidiyet ve sorumluluk bilincini arttırmak.
HEDEF 4 KENTTE OYUN KÜLTÜRÜ YARATMAK	Bu hedef, oyunu kamusal alanın değerini artıran bir kilit unsur olarak ele alarak, bütün yaş grupları için oyunun değerini, sosyal önemini, bireysel ve kolektif faydalarını tanımayı, anlamayı ve yaygınlaştırmayı; kamusal alanda spontane oyun ve rekreasyon faaliyetleri ile oyunu günlük yaşama entegre etmeyi; oyunu teşvik ederek kentte oyun kültürünü güçlendirmeyi amaçlayan eylemleri içermektedir.	17. Rekreasyon faaliyetlerini yenilikçi bir yaklaşımla yorumlamak. 18. Kentin kültürel çeşitliliğini dikkate alarak oyun ve rekreasyon alanlarının kamusal değerlerini arttırmak. 19. Çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin gündelik hayat deneyimlerinde oyun olanaklarının artırılması. 20. Okulda özgür, yaratıcı ve eğitici oyunları teşvik etmek. 21. Oyun ile kentte sosyal bağları güçlendirmek.
HEDEF 5 KENTTE GÜVENLE OYNAMAK	Bu hedef, bağımsız ve güvenli rekreasyon deneyimi sunmayı, oyun alanları ve oyun ekipmanlarının tanımlanmış kriterler ve güvenlik standartlarına göre denetlemeyi, rekreasyon alanlarının hizmet kalitesinin takip ve sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlayan eylemleri içermektedir.	22. Oyun ve rekreasyon perspektifi doğrultusunda güncel veri ve bilgi üretmek. 23. Oyun ve rekreasyon alanlarının fiziksel niteliklerini değerlendirmek ve iyileştirmek. 24. Oyun ve rekreasyon alanların güvenliğini arttırmak.
	Daha detaylı bilgi için: **https://yesil.istanbul/storage/public/2022/08/02/62e90616876b2-kamuoyu-7.pdf** adresinden indirerek inceleyebilirsiniz.	2021 yılında yayınlanan Oyun Master Planı'nda yer alan eylemler hayata geçirilerek "Oyun Alanları Olan Bir Kentten Oynanabilir Bir Kente!" evrilmeye başlayan İstanbul'da oyun kente yayılmaya başladı. Gelişmeleri takip etmek için @ibbyesilistanbul (instagram), @ibbyesilist (twitter) hesaplarını takip etmeyi unutmayın.

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Yetişkinlerin Metropollerinde Oyun Oynayabilme Hakkı

Oyun bir ihtiyaç olduğu kadar bir hak da. Ancak yetişkinler tarafından tasarlanıp şekillendirilen metropollerde oyuna yeteri kadar alan açılmıyor. Üstelik, her ne kadar bazı ihtiyaçları karşılasa da dijital dünyanın varlığı sokakta birlikte oynamanın önünde duruyor. Oysa özgürce oynayabilmek, doğal olanın devamı niteliğindeki oyunları oluşturabilmek kişilerin gelişimini sağlayan temel ihtiyaçlardan biri. İstanbul'da oyun hakkının yaşanmasının gereklilik, imkân ve sonuçlarını Oyun Çalışmaları (OÇA) gönüllü topluluğundan Efruze Esra Alptekin ile konuştuk.

Röportaj: Melek Özmüş

Oyun hakkı dendiğinde ne anlamamız gerekiyor? İstanbul gibi bir metropolde çocukların oyun hakkı nasıl güvence altına alınabilir?
Efruze Esra Alptekin · Haklar, yaşamımızı en güzel şekilde devam ettirebilmemiz için yeryüzünü paylaştığımız diğerleriyle anlaşarak koruma altına almaya çalıştığımız ihtiyaçlarımız. Her bir yaklaşım haklar arasında farklı bir hiyerarşi gözetiyor, önem sıralamaları değişebiliyor. Lakin hiçbir yaklaşımda bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmesi için gerekli olan fiziksel ihtiyaçlar geri plana atılmaz. Biz de oyunun en temel haklardan, yani aslında kişinin varlığını devam ettirebilmesi için en çok karşılanması gereken ihtiyaçlardan birisi olduğunu düşünüyoruz. Bunun anlaşılması için oyuna felsefi ve sosyolojik yönden bakılması gerekir. Oyunun toplumların hayatındaki yeri meselenin sosyolojik tarafını, bizatihi kendinde oyunun ne demek olduğu ise felsefi boyutunu oluşturur. Bu açıdan bakıldığında bizi "Her şeyden önce oyun vardı" diyen Johan Huizinga karşılar. Oyun felsefesi, oyunun insanın ürettiği bir şey olmadığını, varoluşun yapısına içkin bir şey olduğunu düşünmemize kapı aralar. O zaman oyun hakkı bir takım devletlerin lütfedip anlaşmaları ile bize verecekleri bir şey değil, zaten doğada olan bir şeydir. Bu hakkı nasıl elde ederiz? Oynayarak, her şartta ve her durumda, yeniden yeniden oynayarak!

Böyle bakıldığında çocuğun ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksun metropol hayatının bile oyunu yok etmeye gücünün yetmeyeceğini kavrarız. Bir şehri inşa edenlerin, elinde karar ve düzenleme yetkisi olanların her türlü üretimi çocuk merkezli düşünerek yapmaları şefkatli ve adil toplumlar için ideal olandır. Şehir oyun hakkını baskılamaya kalksa da devrimci ve mücadeleci yapısı sayesinde oyun oynanmaya devam eder. Saklambacın tarihinin metropollerden eski olması gibi. Bu noktada oyundan kopmaya çalışmak, aslında doğal olandan kopmaya çalışmaktır. Metropollerin kendilerini devam ettiren ve içerisinde daha güvenli yaşam alanları olan yerlere dönüşebilmeleri için oyundan beslenmeleri, oyun hakkını gözetmeleri gerekir. Çünkü eninde sonunda devam eden oyun olur; oyuna direnmek yerine oyunun yapısından öğrenip, oyuna müsaade etmek, oyun merkezli yaşam alanları inşa etmek, yaşayanların özgürlüklerini ve nitelikli yaşamlarını güvence altına almak demektir.

Çocukların duygusal ve sosyal gelişimlerinde oyunun önemli olduğunu biliyoruz. İstanbul'da hangi sebeplerle çocuklar oyundan mahrum kalabiliyor, oyundan uzaklaşabiliyor; bu mahrumiyet hangi ilçelerde ya da mahallelerde daha çok yaşanıyor? Bu konuda neler yapılabilir?
Oyun, her ortamda oynanabilir ama ortamına göre şekli ve sınırları değişir. Oyunun kendini açması, özgür ve güvenli ortamlarda daha kolay olur. Bu ortamlardan oyunun biçimi de etkilenir. Kimi ortamların oyunları şiddet içerikli olmakla beraber kimi ortamların oyunları daha sakin, adil süreçleri doğurur. Bu sebeple oyunun nerde, kimlerle, nasıl oynandığı oldukça belirleyici.

Oyunun özgürce kendini açması, oynayanın oyunda özgürleşmesi oyun mekânının özgürlüğü ile doğrudan alakalı. Mahallelerin birbiriyle temasının olmadığı, kapalı binalardan oluşan, tedirginliğin hakim olduğu alanlarda bu

özgürlük, sıkışmışlık içinde açmaya çalışan çiçeğe benzer.

İstanbul'da oyunun en özgürce oynandığı yerler, aynı zamanda bizim saha mahallelerimiz olan, Selamsız, Tarlabaşı gibi mahalleler. Bu sahalarda oyun oynarken ebeveynlerin "çocukların güvenliğinden ötürü" tedirginlikleri olsa da bizlerin gözetiminde çembere katılmasına müsaade ediyorlar. Lakin bu mahallelerde çocuklar zaten sokakta oynuyorlar. Bizim sürece dâhil ettiğimiz şey, birlikte oynamak ve çocuk edebiyatı eserlerini de oyuna katmak oluyor.

Fotoğraf Zehra Bulut

Bununla beraber inşaat faaliyetlerinin yoğunlaştığı mahallelerde bir mahalle olgusu kalmadığı için, çocuk seslerine sokakta veya kapı önünde pek sık rastlamıyoruz. Bu tür mahallelerde çocukların oyun hakkı, evlerin içinde giderilmekle sınırlı kalır. Ama bir bireyin gelişimindeki ihtiyaçlardan birisi de sosyallik ve toplumla bağ kurmasıdır. Albert Camus'un "Birey toplum ve üretim olmadan yaşayamaz" cümlesi "Mahallelerimiz ne kadar bireyle toplumun temas ettiği yerler?" diye sormamızı gerektiriyor. Bu soruyu çocukları merkeze alarak "Mahallelerimiz bir çocuğun özgürce oyun oynamasına ve 'ötekilerle' oyun arkadaşı olmasına ne kadar imkân tanıyor?" şeklinde de sorabiliriz.

Yeryüzündeki herkesin ve her şeyin oyuna ihtiyacı var, doğanın da kendi oyunu var, hayvanların da saklambacı. Burada bize düşen, oyun hakkının bize, bizim kurduğumuz sistemlere direnerek kendisini gerçekleştirmekle uğraşmasındansa, kurduğumuz yapıları, ilişkileri bilinçli bir şekilde inşa ederek, şefkatli ve barışçıl oyunlara alanlar açmak. Çünkü oyundan mahrumiyet, kişinin büyürken oyunla giderdiği ihtiyaçlarının karşılanmaması demek. Bu sebeple şehirlerin ve her şeyin çocuğun oyun hakkını gözeterek oluşturulması, tüm bir toplumu etkiler.

COVID-19 salgınında evlere kapanma deneyimi bize çocukların oyun hakkı hakkında ne söylüyor? Çocukların oyunla ilişkisinde değişimler meydana geldi mi?

Pandemide, ekran sürelerinin artması ya da çocukların sokakta oynama mahrumiyetlerinin oluşmasından ziyade, zaten büyük şehirlerde bu şekilde olan durumun, herkesin evin içine yönelmesi ile fark edildiğini ya da daha fazla göze battığını düşünüyorum. Çevrimiçi eğitim süresinde çocukların tenefüsleri, yani arkadaşları ile olan vakitleri özlemesine yoğunlaşarak, buradaki ihtiyacı gidermek için mekân ve zamanı çocukların birbirleri ile daha çok oyun oynayacakları şekilde düzenlemeli, genişletmeliyiz. Ekrandan belki de hiç sıkılmazlar. Zaten ekran, içinde sadece negatif bir gerçekliği taşımıyor. Ancak ekran dışında da, alternatif olarak gerçek oyun mekânı ve zamanına ihtiyacımız var ve maalesef ki çocuklara bunun sunulmasının önünde biz yetişkinler duruyoruz.

COVID-19 öncesi de ekrana yönelimin yoğun olduğu bir dönemin içerisindeydik. Çocukların oyuna iyi bir daveti reddettiklerini düşünmüyorum. Ama onlara ulaşmak zor oluyor. Bir oyun ya da etkinlik talebimizle gittiğimizde çocukların ekran aktivitelerini (telefon, tablet, bilgisayar) tercih etmesinde COVID-19'un değil, yaş dönemine bağlı taleplerinin daha çok etkisinin olduğunu düşünüyorum. Bu sebeple de zaten teması talebe göre kurmak önemli. Dijital dünyaya da doğrudan karşı olmamak gerekir. Çocukla temas kurarken dikte eder biçimde "doğrunun temsilciliği"ni yapmak yerine o çocuk neden dijital platformlara kayıyor diye bakmak lazım. Orada hangi ihtiyacı karşılanıyor, bu ihtiyacın karşılanacağı altenatif canlı platformlar neler olabilir diye düşünmek gerekir. Yetişkine düşen görev çocukların yaş dönemine hitap eden oyun dilini anlamaya çalışmak. Çocukların kendi gelişim dönemleri itibarıyla oyundan kopmaya-kaçmaya müsait oldukları evreler olabiliyor. Yetişkinler olarak çocukların yaş dönemlerine uygun şekilde etik değerleri devamlı alabildiği, barışçıl hikayeler kurabildiği oyun alanlarını sunmamız gerekir. Oyun yazmak ve oyun tasarlamak konusunda biz çok geriden geliyoruz.

Bütün bir şehir oyun alanı gibi olabilir. Benim oyun felsefeme göre, bütün bir varoluş, doğal dünya düzeni doğal oyun formunu taşır. Lakin insanların ürettiği oyunların bir kısmı da doğal oyunları taklit eder. Oyun üretimine odaklanarak daha iyi oyunlar yazmalıyız; hatta mümkünse oyun filozofları olmalıyız. İyi oyunlar tüketim şeklimizi de etkiler. El açması ekmekle yarışır ekmek makinası örneğindeki gibi yazdığımız oyunlar doğal oyunun devamı olmalı. Lakin arada oyuncuyu oyunda tutmayı zorlaştıran büyük kopuş var. Oysa doğal oyundan kaçınılamaz, oyuncu farkında olmadığı zamanlarda da oyunun içindedir. Ama farkında olmaması, onun çözüm üreten, hamle yapan bir birey olma yolundaki ilerlemesine ket vurur. Bu da oyun içinde pasif bir şekilde bekleyen, hamle yapmayan, karar vermeyen, çözüm üretmeyen, özgür hissedemeyen agresif bireylerin ortaya çıkması demektir.

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Bilimi Çocukların Gündelik Hayatının Parçası Hâline Getirmek

Gelecekte kendilerini iş dünyasında bulacak çocukların bambaşka mesleklerde çalışacakları, bugünden öngörülemeyecek becerilere sahip olmaları gerekeceği aşikâr. Öğrenmeyi öğrenme, ihtiyaçlarını tespit edip kendini gerekli yönde geliştirme gibi beceri ve farkındalığa sahip olabilmeleri için çocukların fen, matematik, mühendislik ve teknoloji alanlarındaki bilgi ve deneyimlerle erken yaşlarda tanışmaları için çalışmalar giderek artıyor. Hem çocuklar arası farklılaşan ihtiyaçlar hem de şehirlerdeki fiziksel eğitim imkânlarının farklılaşması karşısında, kamu ve özel sektör kadar sivil toplumun çabaları da önem teşkil ediyor. Bilim Kahramanları Derneği'yle bu yolda yaptıkları çalışmaları konuştuk.

Röportaj: Melek Özmüş

İstanbul'da tüm çocukların bilimsel çalışmaları deneyimleyebilmeleri ve erişebilmeleri önündeki engeller nelerdir? Kent yaşamına katılımda zorluk yaşayan engelli bireyleri düşündüğümüzde kentte engelli çocukların ve gençlerin bilimsel çalışmalara katılımlarını nasıl yorumlarsınız?

İstanbul çok büyük ve kalabalık bir şehir. Şehirde yaşayan tüm bireyler için, sanat ve bilim gibi alanlarda deneyimler yaşamak hem fiziksel erişim hem de maliyetler açısından zorlayıcı olabilir. Çocuklar ve gençlerin İstanbul'da yaşayabilecekleri bilimsel çalışma deneyimlerine bakarsak da, öncelikle bilimle ilgili yerel yönetimler, kamu ya da özel işletmelere ait alanların sayısının çok fazla olmadığını ve şehrin her yerinde mevcut bulunmadığını görüyoruz. Okullar, bilimsel çalışmaları çocuklar ve gençlerle en hızlı buluşturabileceğimiz alanlar. Ancak okulların tamamında yeterli düzeyde donanıma sahip alanlar olmayabiliyor. Bu soruna yönelik olarak hem kamu kurumları hem de sivil toplum kuruluşları farklı deneyim ve eğitim alanları yaratmaya çalışıyor. Bilim Kahramanları Derneği olarak biz de FIRST Scandinavia ve Boeing iş birliğinde yürüttüğümüz Newton Gezici Bilim Atölyemiz ile devlet okulları ya da müze gibi alanlara giderek çocukların ücretsiz bir şekilde havacılık dünyasını deneyimlemesi ve STEM *(Science, Technology, Engineering, Mathematics* - Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik) içeriklerine erişimlerini sağlıyoruz. Aynı zamanda çok yakında İstanbul'da uçuş simülatörlerinin aktif olarak kullanılacağı ve tüm çocuklara ücretsiz hizmet verecek Newton İstanbul Uçuş Akademisi'ni de açacağız.

Bahsettiğimiz bu zorluklar engelli bireyler için daha da zorlayıcı oluyor. Mevcut binalar engelli erişimine uygun olmayabiliyor, uygun olanlarda uygulanan eğitim programları farklı engelli bireylere uygun şekilde sunulamayabiliyor ya da engelli bireylere eğitimleri sunacak eğitmenlerin yeterli eğitimleri olmayabiliyor. Engelli çocuk ve gençlerin bilimsel çalışmalara katılımlarında kendilerini özgüvenli hissetmemelerinin de önemli bir engel olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada erken yaşlardan itibaren bilimsel çalışmalara katılım için engelli çocukların teşvik edilmesi, çalışmalara erişimlerinin sağlanması için desteklenmesi oldukça kıymetli. Bilim Kahramanları Derneği olarak "Her çocuk mucit doğar" söylemiyle çıktığımız bu yolda her çocuğun bilimle tanışması için yapılan tüm çalışmaları takdir ediyoruz.

Dezavantajlı çocuklara yönelik çalışmalarınızda sürdürülebilirlik kaygınız oluyor mu? Bu çalışmaların daha da yaygınlaştırılması ve sürdürülebilir olmasının yolları nelerdir?

Bilim Kahramanları Derneği olarak öncelikli hedeflerimizden bir tanesi çocukların ve gençlerin erken yaşta bilim ve STEM alanındaki farklı çalışmalarla buluşmasını sağlamak ve 21. yüzyıl becerilerine sahip, duyarlı ve üretken bireyler olarak büyümelerini desteklemek. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'nin her yerinden imkânları kısıtlı olan çocuk ve gençlere ulaşmak ve onların bilim etkinliklerini deneyimlemeleri için çalışıyoruz.

Fotoğraf Bilm Kahramanları Derneği arşivi

Her sivil toplum kuruluşunda olduğu gibi finansal sürdürülebilirliği sağlamak en büyük kaygılarımızdan bir tanesi. Her sene çalışmalarımızın devamlılığını sağlamak ve ulaştığımız hedef kitleyi artırabilmek için yeniden bir arayışa giriyoruz. Bu önemli kaygılarımızdan biri. Yaşadığımız bir diğer zorluk ise hedef kitlemize ulaşmak için ihtiyaç duyacağımız paydaşlara erişim. Her sene Türkiye'nin farklı şehirlerinden yeni paydaşlarla iş birliği geliştirerek çalışmalarımızı yaygınlaştırmaya çalışıyoruz. Genelde üniversiteler, yerel yönetimler, kamu kurumları, okullar ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte iş birlikleri aracılığıyla daha fazla çocuğa ulaşabiliyoruz. Ancak paydaş arayışımız her şehir ya da bölgede başarı ile sonuçlanmayabiliyor.

Son olarak da tüm ülkeler, gezegenimizin sürdürülebilirliği ve daha nitelikli bir kalkınma için inovasyon, eğitim ve öğrenme süreçlerine yatırım yapmayı önceliklendiriyor. Biz de Türkiye'deki çocukların ve gençlerin bu sürece katkı verebilmeleri için ihtiyaç duyacakları STEM becerilerini kazanmalarına ve STEM liderleri olarak yetişmelerine katkı sağlamayı önemsiyoruz. Bu sebeple de çocuklar ve gençleri günümüz dünyasında en iyi şekilde destekleyebilmek için 21. yüzyıl becerilerinin kazanılmasını destekleyen STEM alanındaki çalışmaların her kurum tarafından öncelikler arasına alınması, tüm paydaşların iş birliklerine açık olması ve maddi ve aynî kaynakların ortak projeler için kullanılmasına destek verilmesi önemli.

Mevcut eğitim sistemini 21. yüzyıl becerilerini çocuklara ve gençlere edindirme konusunda nasıl buluyorsunuz? İstanbul'da eğitim gören çocuk ve gençlere 21. yüzyıl becerilerini edindirme ve onları geleceğin mesleklerine hazırlama konusunda hangi kurumlar neler yapabilir?

4-19 yaş arasındaki çocuklar ve gençler, hem resmî kurumların hem de sivil toplumun ya da yerel yönetimlerin yürüttüğü çalışmalar ile destekleniyor. 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılması ve geliştirilmesi üzerine resmî müfredatla başlayan çalışmalar okul sonrasında yürütülen çeşitli çalışmalarla destekleniyor. Bu noktada birçok projenin hayata geçtiğini söyleyebiliriz. Yürütülen okul sonrası *non-formal* (yaygın) eğitim çalışmalarının bir kısmı daha nicelik odaklı, kısa süreli ve derinliği olmayan çalışmalar olarak yürütülüyor. Toplum genelinde görünürlüğü yüksek bu çalışmalar temel bir farkındalık yaratıyor. Bazı çalışmalar ise derinlikli, uzun süreli ve etkileri ölçülüp kamu ile paylaşılıyor. Bunlar aslında dönüşüm ve değişime imkân sağlıyor. Her iki türdeki çalışmaların paralel olarak yürütülmesinin anlamlı olduğunu söyleyebiliriz.

Biz Bilim Kahramanları Derneği olarak her sene 4-19 yaş arasında 10 bini aşkın çocuk ve gencin problem çözme, takım çalışması, iletişim, eleştirel düşünme, sunum yapma, girişimcilik gibi 21. yüzyıl becerilerini kazanacağı, dünyanın sorunlarının farkında ve çözümünde bir parçası olan duyarlı vatandaşlar olarak yetişmelerine katkı sağlayacak FIRST LEGO League ya da World Robot Olympiad gibi uluslararası STEM programlarını uyguluyoruz. Çocukların gelecekte hangi meslekleri seçeceklerini bilmiyoruz ancak 21. yüzyıl becerilerinin her birey için başarının anahtarı olduğunu biliyoruz. Aynı şekilde bilimi rehber alan, gezegenin sorunlarına duyarlı ve çözüm üretmeye heyecan duyan vatandaşlara gezegenin sürdürülebilirliği, ekonomik büyüme ve toplum refahının artması için de büyük bir ihtiyaç olduğunu düşünüyoruz. Bu becerilerin de STEM çalışmaları ile çocuklara sunulabileceğinin önemle altını çiziyoruz.

Bu noktada başta yerel yönetim ve kamu kaynaklarının, sivil toplum kuruluşlarındaki bilgi birikimlerinin de dâhil edildiği ortak projelerle etkileşimli ve eğlenceli bir şekilde çocuk ve gençlere ulaştırılmasını önemsiyoruz. Bu çalışmaların okul öncesinden itibaren başlamasının ve ailelerin de bilgilendirilmesinin önemli olduğunu düşünüyoruz. Diğer yandan özel sektör başta olmak üzere geliştirilecek iş birlikleri ile özellikle gençlerin, mesleklerin çalışma alanlarını uygulamalı içeriklerle tanımasına fırsat verilmesini de güzel bir fırsat olarak görüyoruz. Pfizer Türkiye iş birliğinde hayata geçirdiğimiz Bilim Gençlerle Kazanacak projemizle de bilim insanları ile lise öğrencilerini online bilim etkinliklerinde bir araya getirerek nanoteknolojiden genetiğe, psikolojiden malzeme mühendisliğine kadar farklı alanlarda hem kariyer seçimlerini hem de derinlemesine öğrenme süreçlerini destekliyoruz.

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

“Birlikte Yaşamın Temellerini Oyun Alanında Atmaya Çalışıyoruz”

BoMoVu (Sosyal Güçlendirme için Spor ve Beden Hareketi Derneği), spor ve hareketlilik odaklı çalışmalarla dezavantajlı grupların sosyal olarak güçlenmelerini destekliyor. BoMoVu’da proje koordinatörü olarak çalışan Dilek Üstünalan ile ırkçılıkla mücadele kapsamında çocuklara yönelik çalışmalarını konuştuk.

Röportaj: Melek Özmüş

Daha adil bir kent için mülteci çocukların kamusal alanda hareket özgürlüklerinin sağlanmasına ve kent yaşamına dâhil edilmelerine ihtiyaç var. İstanbul’da mülteci çocukları kent yaşamına dâhil etmenin yolları nelerdir? Irksallaştırılmış[1] çocuklar, ne tür desteklere ihtiyaç duyuyor; yerel yönetimler bu konuda ne tür çalışmalar yapabilir?

Dilek Üstünalan · Yoğun göçmen nüfusu olan mahallelerde çocuklar ve gençler için spor alanları çok sınırlı. Park, bahçe, kültür sanat mekanları ve spor tesisleri, çocukların ve gençlerin sosyalleşmesi, kendilerini geliştirebilmeleri, hem fiziksel hem psikolojik sağlıkları için çok önemli. Bu alanlar, mülteci ve yerli çocukların birbirlerini tanımaları ve daha sağlıklı ilişkiler kurabilmeleri için de ortam sağlayabilecek önemli kamusal alanlar. Buralarda çocuklar oyun içinde bir araya gelerek önyargıları aşabilir.

Bunun yanı sıra, ırkçı önyargılar ve tutumlar nedeniyle, mülteci çocuklar var olan parkları veya spor alanlarını kullanamayabiliyor. Bunun için belediye, mülteci çocukların katılımını önceleyen kurslar açabilir. Spor veya sanat aktiviteleri için kurslar açıldığında, buralarda kendileri de mülteci olan antrenörlerle ya da farklı kültürlerden anadili Türkçe olmayan antrenörlerle çalışılması önemli olacaktır. Belediye, mülteci çocuklar ve gençlerle çalışan STK’larla iş birliği yaparak bu gibi etkinlikleri çoğaltabilir.

Özellikle yoksul mahallelerde yaşayan mülteci çocuklar ve gençler, kentin başka alanlarını pek fazla kullanamıyor ve kendi mahallelerinde sıkışıp kalıyorlar. Kent merkezlerinde gerçekleşen spor ya da kültür sanat etkinlikleri için belediye, bu mahallelerde yaşayan (hem mülteci hem yerli) çocuklara ulaşım desteği sağlayabilir ya da çocukların ve gençlerin kentin başka alanlarını da tanıması için geziler düzenlenebilir.

Sokakların güvenli olması da çocukların kent yaşamına dâhil olması için oldukça önemli. Özellikle çocukların sık kullandığı rotalarda ışıklandırmanın yeterli olmasına dikkat edilmeli.

İstanbul’da ilköğretim kademesinde çocuklara yönelik ırkçılığın önüne geçilmesi için yaptığınız çalışmalardan bahsedebilir misiniz?

Irkçılık Karşıtı Pedagoji projemizde, öğretmenlerle, okullarda ırkçılığın kökenlerinin ve görünümlerinin saptanması ve önlenmesi üzerine çalıştık. Bunun için “Irkçılık Karşıtı Pedagoji: Öğretmenler İçin Uygulama Kılavuzu”nu geliştirdik ve öğretmenler arasında yaygınlaştırdık.

Hareket Okulda projemizde de yine öğretmenlerle çalışıyoruz ve bu çalışmalarda kültürel güvenliğin sağlanması, farklı ana dillerin ve kültürlerin ifadesine alan açılması, Türkiyeli veya göçmen ırksal/ etnik ayrımcılığa maruz kalan çocukların hareketli aktivitelere dâhil edilmesi konularına ayrıca önem veriyoruz.

Çocuklarla ve gençlerle yaptığımız düzenli spor ve sanat atölyelerini içeren programlarımızda çalışma alanı seçerken ırksallaştırılmış yerleri önceliyoruz. Örneğin bir sosyal sirk projesi olan *Kırmızı Burunlar* projemizi

Fotoğraflar BoMoVu arşivi

Örnektepe'de ve Tarlabaşı'nda, genç kızların özgüvenlerinin ve ifade becerilerinin gelişimini destekleyen, hip hop dansının etrafında genç kızları bir araya getiren "Ben de Böyleyim" projemizi Sulukule'de yaptık.

İstanbul'da çocuklara yönelik ırkçılık karşıtı çalışmalarınızda yaşadığınız zorluklar neler oluyor; bu zorlukların üstesinden nasıl geliyorsunuz? Nasıl bir mekanizma bu çalışmaların etkinlik düzeyini artırır ve yaygınlaşmasına imkân tanır?

İstanbul'da doğrudan çocuklarla ırkçılık karşıtlığı üzerine bir çalışma yapmıyoruz. Irkçılık karşıtı çalışmalarımız, kamuya açık paylaşımlar, söyleşiler, kaynak üretimleri ve öğretmenlerle yaptığımız atölyeler içinde gerçekleşiyor. Öğretmenlere erişerek, onların okul ortamında öncü olacakları değişimle, çocukların yaşadığı ırkçılığın büyük oranda önüne geçilebileceğini düşünüyoruz.

Çocuklarla yaptığımız çalışmalarda ise her kültürün ifadesine alan açmayı, her çocuğun ana dilini konuşurken güvende ve rahat hissedebileceği bir ortam sağlamayı önemsiyoruz. Önyargıları birlikte oyun oynayarak kırmaya, birlikte yaşamın temellerini oyun alanında atmaya çalışıyoruz. Bu konuda, toplumda yaygın olan, çocukların da medyadan, ailelerinden, mahallelerindeki başka insanlardan ya da okulda öğretmenlerinden duydukları ile geliştirdikleri önyargıları oluyor ve birbirlerine ayrımcılık veya zorbalık uygulayabiliyorlar. Bu nedenle, ırkçılığın önlenmesine dair çalışmaların her düzeyde yaygınlaşması gerekir. Çocukların aileleriyle de çalışmak, okullarda ırkçılık karşıtı ve eleştirel pedagojiyi yaygınlaştırmak, bu konuda yaygın kampanyalar yapmak, çocuklarla yapılan çalışmaların etkisini artıracaktır.

Notlar

1 Bilimsel ve politik açıdan itibarsızlaşan bayağı ırkçılıktan farklı olarak kültürel/kurumsal ihmal, red ve aşağılamalarla karakterize olan ayrımcılıklar (racialization).

İstanbul'da Oyuncakların 100 Yılı *

Avşar Gürpınar˙ - Liana Kuyumcuyan¨ - Nur Horsanalı˙˙˙

˙ Dr. Loughborough University
¨ Mimarlık ve Kent Çalışmaları Yüksek Lisans Öğrencisi, Kadir Has Üniversitesi
˙˙˙ Ürün ve Mekân Tasarımı Yüksek Lisans Öğrencisi, Aalto University

Geçmişten günümüze İstanbul'da çocuklara ayrılmış veya onlar için "uygun" sayılabilecek mekânların varlığı her zaman sınırlı olageldi. Oysa oyuncak üretimi yüzyıllar boyunca İstanbul'daki türlü zanaat faaliyetlerinin vazgeçilmez bir parçasıydı.[1] 1600'lü yıllardan beri Eyüp Oyuncakçılar Çarşısı'nda sürdürülen oyuncak üretimi ve satışının odağı, 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde büyük mağazaların ve oyuncakçı dükkânlarının açılmasıyla Beyoğlu'na kayar. 1942'deki Varlık Vergisi ve 1955'teki 6-7 Eylül Olayları'nın ardından, büyük oranda gayrimüslimlerin etkin olduğu oyuncak üretiminde profiller değişirken, Türkiye'deki ithal ikameci dönem piyasadaki oyuncakların türü ve kalitesini etkiler. İstanbul'da oyuncak üretimi ve satışını takip ettiğimiz bu yazıda, İstanbul'un son 100 yılına odaklanarak dönemlerin siyasi ve ekonomik gelişmelerine bağlı olarak oyuncakların malzemelerinin ve üretim biçimlerinin nasıl dönüştüğünü inceledik.

İstanbul'da ilk sistematik oyuncak üretimi Osmanlı İmparatorluğu'nun dini ve sembolik önemi dolayısıyla sosyal merkezi olan Eyüp semtinde 17. yüzyılda başlar. Endüstri öncesi üretim pratikleriyle, yani çoğunlukla zanaatkârlar tarafından, basit araç gereçlerle ve geleneksel biçimlerin tekrarlanması üzerinden yaklaşık üç yüzyıl boyunca etkinlik gösteren bu sistemde geleneksel oyuncaklar; büyük oranda çevre semtlerden gelen atık malzemenin yeniden kullanımı ile üretilir ve satılır.[2] Evliya Çelebi, 17. yüzyılın ortalarında Eyüp Oyuncakçılar Çarşısı'nda 100 kadar dükkanın ve 105 kadar oyuncakçının olduğunu bildirir.[3]

Tahtakale'den tahta atıkları ve sobacıların atık tenekeleri, Sütlüce Mezbahası'ndan gelen deri ve bağırsak fazlası yanında Kağıthane ve Alibeyköy derelerinin sürükleyerek getirdiği kil ve tuğla harmanlarının çamuru Eyüp'te oyuncak yapımında kullanılır. Üretim ve satışın aynı dükkan içinde gerçekleştirildiği bu bölgede; ahşap topaçlar, düdükler, darbuka ve davullar, fırıldaklar, hacıyatmazlar, ahşap araba ve sandallar, beşikler, tahta kılıçlar, tefler üretilir ve satılır.[4] Aynı zamanda, seyyar oyuncak satıcıları buradan aldıkları oyuncakların kentin ve ülkenin dört bir yanına yayılmasını sağlar.[5]

19. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul'un toplumsal yapısı değişim gösterir.[6] Tiyatro, opera, sinema ve fotoğraf gibi teknolojilerin gündelik yaşama girmesinin yanında zamanın alışveriş merkezleri olan bonmarşelerin açılmasıyla birlikte kentin sosyalleşme merkezi de Eyüp'ten Pera'ya kayar. Bu dönemde Eminönü ve Beyoğlu ağırlıklı, eski ve yeni ticaret merkezlerinde açılan Beyoğlu Bonmarşesi, Karlman Pasajı, Japon Pazarı ve Spiro Giokas Müessesesi gibi alışveriş mekânlarındaki oyuncakçılar, İstanbul'daki oyuncakçılara sipariş veriyor olsa da yaptıkları ithal oyuncak satışıyla Eyüp oyuncakçılığının önemini azaltır. İstanbul'un en ünlü oyuncakçılarından Koço'nun Karlman Pasajı'ndaki dükkanında her tür ithal ve yerli üretim oyuncağı bulmak mümkündür. İstanbul'un bilinen en eski alışveriş merkezlerinden biri olan Orozdibak'ta da çok çeşitli oyuncaklar bulunur. Orozdibak, Sirkeci Büyük Postane yakınında, Bahçekapı'da bulunuyordu ve 1896 yılında bisiklet satışını başlatarak o günün İstanbul'unda bir ilke imza atmıştı.[7]

---

* Bu yazı 2016'da 3. İstanbul Tasarım Bienali kapsamında başlatılan "Türkiye Tasarım Kronolojisi: Deneme" projesinin Avşar Gürpınar, Cansu Cürgen, Liana Kuyumcuyan, Nur Horsanalı ve Günbike Erdemir tarafından Pelin Derviş'in katkılarıyla hazırlanan "Oyuncak" başlıklı bölümünden derlenmiştir. Ceren Şenel ve Erim Şerifoğlu kronolojiye editoryal destek sağlamıştır.

Fotoğraf Oyuncak Sergisi / Toy Exhibition Sergi Kitabı

Eyüp oyuncakçılarının son temsilcilerinden biri olan Kadri Şengöz, Eyüp'teki imalathanesinde 1950'li yıllara kadar tahta oyuncaklar, beşikler, arabalar ve sulu düdükler üretir. Şengöz, 2000'lerin başında durumu şu şekilde özetler:

"Eyüp Oyuncakçılığı öldü artık. Bugün burada bir ben bir de iki dükkan aşağıda diğer bir oyuncakçı kaldı. Elimde kalan son tahtadan bir iki deve daha yaptıktan sonra tezgâhı söküp çıkaracağım... Zevkler çok değişti. Vaktiyle bizim kaynana zırıltısı dediğimiz bir oyuncağımız vardı. Ötmeye başladı mı durmak bilmezdi. Yeni damatlar, yeni gelinler kaynanalarına nispet olsun diye mi bilmem, kucak kucak alırlardı. Ancak gün geldi, Avrupa'nın oyuncak fabrikaları ve teneke oyuncakları ile rekabet edemez olduk."[8]

1923'te Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasında gelişen yeni sosyal ve kültürel yapının oyuncak üretiminde yeni bir safhaya geçişin mimleyicisi olduğu söylenebilir. Figüratif nesne ve imgelerin üretiminin günah kabul edildiği bir yapıdan her bağlamda laik bir devlet anlayışı ve kültürel paradigmaya geçilmesi ile beraber oyuncakların form ve içeriklerinde de belli seviyede bir özgürleşme yaşandığı görülür. Bunun en iyi örneklerinden biri, gözü açılıp kapanabilen, içi saman, dışı alçı taş bebeklerdir. Bu bebeklerin üretimi Türkiye'de 1950'lerde plastik bebekler yaygınlaşıncaya kadar devam eder.[9]

1929 yılında Beyoğlu Hristaki Pasajı'nda (bugün bilinen adıyla Çiçek Pasajı) açılan Japon Pazarı, ithal Alman ve Japon oyuncaklar satar. İlk yıllarında sadece yabancı oyuncak satan Japon Pazarı, sonradan yan dükkanı da satın alarak yerli üreticilerden alınan oyuncakları da satmaya başlar. Yemlenen kurmalı civciv ve horoz ile buhar gücüyle çalışan oyuncak tekneler gibi farklı ürünler yer alır. Japon Pazarı'na rakip olan Beyoğlu Bonmarşesi'nde, Rabia Baler ve Murat Bey'ler Steiff, Schuco ve Meccano gibi Alman ve İngiliz ithal oyuncaklar satar.[10]

Birçok yerde adı geçen ancak hakkında çok fazla bilgi bulunamayan Niko'nun (Nikoli Mihalidis) oyuncakçı dükkanı Eminönü Marpuççular bölgesinde bulunan Sabuncu Han'da, Rum Spiro Giokas tarafından ilk olarak bir kasap dükkanı olarak 1920'lerde açılır. 1932'de buraya tezgâhtar olarak giren Niko'nun gelişiyle oyuncakçılık işine girerler. Bu dükkanda daha çok Avrupa'dan gelen misketler, anahtarlı oyuncaklar, arabalar, tanklar, bebekler satılır. Spiro ve Niko, toptan satışın yanı sıra yerli üretim yapan oyuncakçılara hem model ve katalog tedarik ederek, hem de zaman zaman maddi yardımda bulunarak destek olurlar.

1940'lar oyuncak dükkanlarının Tahtakale ve Eminönü'nde yoğunlaştığı yıllardır. Sabuncu Han, 1970'lerin sonuna kadar birçok oyuncakçı dükkanına ev sahipliği yapar. Kapalı Çarşı'da ise Belkıs ve Çetin Ant, Ali Türer, Muammer Ulusoy, Stephan ve Vahe Hıdıryan'ın oyuncakçı dükkanlarının olduğu bilinir.

1939-1945 İkinci Dünya Savaşı yılları birçok ülke için olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik ve sosyal bir yoksunluk dönemini tanımlar. Çocukluğunu bu dönemde yaşayan kişiler röportajlarında kendi oyuncaklarını yaptıklarından bahsederler. Bez bebekler, tel arabalar, uçurtmalar, çamurdan yapılma bilyeler, gazete kağıdı ve ipten yapılma toplar en çok yapılan oyuncaklardandır.[11]

Savaşın bitişiyle 1950'lerde Türkiye'de üretim paradigmasının değiştiğini gözlemlemek mümkündür. Marshall Yardımı ve sanayileşme politikaları diğerlerinde olduğu gibi oyuncak sektöründe de değişimlerin yaşanmasına neden olur. Önceden ağırlıklı olarak yabancı oyuncakları yeniden üretmekte olan firmalar hem kendi özgün modellerini üretmeye başlar hem de teknolojik değişime ayak uydurmaya çalışır. Gitgide artan metal, plastik ve mekanizmalı oyuncaklar piyasaya hâkim olmaya başlar. 1950'li yıllarda dişli üretiminin başlamasıyla piyasadaki kurmalı oyuncakların sayısı da hızla artar. Aynı yıllarda ABD'den dünyaya yayılan hulahupu Türkiye'ye Koç getirir. 1958 yılında İstanbul sokaklarında hulahup çevirmenin yasaklandığı söylenir.

1960'larda gündelik hayatın otomobil, televizyon, mutfak aletleri ve plastik kutularda ürünlerle dolduğu bir dönemde, Avrupa ve ABD kültürünün etkisi oyuncaklarda da görülür. Örneğin Soğuk Savaş yıllarında Kore Savaşı'nın desteklenmesi için Kore'ye giden Türk askerlerinin plastik oyuncakları yapılır. Uzay yarışı sırasında, Türkiye bunun bir parçası olmasa da, teneke ve plastikten lazer silahları, UFO'lar ve uzay araçları üreten oyuncak firmaları vardır. Bu yıllarda ev hayatının karakteristik bir parçası hâline gelen beyaz eşyanın (buzdolabı, fırın, çamaşır-bulaşık makinası, ütü vb.) minyatür oyuncakları da bolca üretilir.[12]

1974'te tüm dünyada petrol fiyatları ile birlikte petrol bazlı malzemelerin de pahalı hale gelmesine sebep olan küresel ekonomik kriz, Türkiye'de de

çoğunluğu plastik ile üretim yapan oyuncak firmalarını ciddi biçimde etkiler. Etkisini Türkiye'de özellikle 1970'lerin sonundan itibaren hissettirmeye başlayan kriz sonucunda oyuncak firmalarının büyük bir kısmı ya kapanır ya da başka sektörlerde üretim yapmaya başlar.

1980'li yıllarda tenekeden oyuncak yapımı sağlığa zararlı olduğu düşünülerek yasaklanır. Bu yasak, teneke arabalar başta olmak üzere oyuncak yapımında sıklıkla kullanılan bu malzemenin kullanımını neredeyse imkânsız kılar. Birçok firma bu yasak nedeniyle üretimlerini durdurmak zorunda kalır.

1980'lerin ortasından itibaren liberal ekonomiye geçişle birlikte yabancı aktörler Türkiye oyuncak sektöründe çok daha etkin bir rol almaya başlar. Başbakanlık Müsteşarlığı'na getirilen Turgut Özal tarafından ekonomik istikrar programı adı altında alınan kararların oyuncak sektörü açısından en önemli yanı, ithal ikameci sanayileşmeden serbest pazara geçilmesiyle birlikte ithal ürünlerin büyük bir hacim ve çeşitlilikle birlikte yerel pazara hâkim olmasıdır.[13]

1990'lar Türkiye'de analog ve dijital oyun ve oyuncakların bir arada var olduğu kendine has bir dönem olarak tanımlanabilir. Bir yandan çok çeşitli elektronik oyuncak ve oyun konsolu piyasaya giriyorduysa da okulda ve sokakta oynama pratiklerinin devam etmesi, bununla ilişkili oyuncakları da hayatta tutuyordu.

2000'lerden itibaren Avrupa'da ve ABD'dekine benzer biçimde Çin malı oyuncaklar İstanbul –ve dolayısıyla Türkiye– oyuncak pazarını da etkisi altına alır. Çin'deki üreticiler ucuz maliyet ve esnek üretim yöntemleri ile Türkiye'deki oyuncak firmalarının fason üretimi için önemli bir merkez hâline gelir. Çin malı oyuncaklar Türkiye oyuncak ithalatının yüzde seksenini oluşturur. Bunun sebebi Türkiye'deki birçok firmanın üretim tesislerini kapatarak üretim faaliyetlerini Uzak Doğu'ya kaydırmasıdır.[14]

Özellikle Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte çeşitlenen oyuncak sektörünün İstanbul'daki son 100 yılını incelediğimizde, hem yerli oyuncak üretiminin ithal ürünler nedeniyle yara alması hem de ekonomik krizlerin malzemelere getirdiği kısıtlamalar göze çarpar. İstanbul'un yerel üretim ağlarının mevcut durumu, Türkiye'de ithal malların hem daha uygun fiyatlarla hem de çoklu miktarlarda temin edilebilmesi ile hız kazanır. Bu durum her alanda olduğu gibi oyuncak sektörünün de küresel trendlerin etkisi altına girmesine, yerel üretim yöntemleri ve malzemelerinin "niş" hâline gelmesine sebep olur. Bu anlamda Cumhuriyet öncesi ve sonrasında dönemin devlet politikalarının ticari etkileri, İstanbul'da bugün karşımıza çıkan oyuncakların türü ve çeşitliliğinin de belirleyicisi olur.

Notlar

1 Oyuncakçılar, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Mimarbaşı'na bağlı bir meslek grubuydu.

2 Onur, Bekir. (1992). "Tarih Boyunca Oyunlar ve Oyuncaklar." Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, sayı 2.

3 Evliya Çelebi. (1969). Evliya Çelebi Seyahatnamesi, cilt 2, ss. 302-303. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.

4 Ovacık Dörtbaş, Mine., Kocabıyık, Elif. (2009). "Sustainability of Toy Making: Eyüp Toys'r Ours." 8th European Academy of Design Conference. Konferans: 1-3 Nisan 2009, Gray's School of Art, The Robert Gordon University, Aberdeen, İskoçya.

5 Koçu, Reşat Ekrem (1972). "Eyyubsultan Oyuncakları." İstanbul Ansiklopedisi, cilt 10, ss. 5461-5462. İstanbul: Koçu Yayınları.

6 Avrupa'da turizmin gelişmesi ve oryantalist tandanslar, Kırım Savaşı ve bitişinin etkileri, İstanbul'da sefaretlerin ve misyoner okullarının açılması ile birlikte İstanbul'un son derece kozmopolit bir yapıya büründüğü görülür. Bu da birçok yabancı firmanın bizzat üretim tesisleri açmasına (otomobil, plak, mobilya), bunun yanı sıra birçok yerli ve ithal ürünün satıldığı dükkân ve bonmarşenin açılmasına yol açar.

7 İstanbul'da oyuncakçılığın, özellikle endüstriyel dönemin sözlü tarihi için bkz: Onur, Bekir (2002). Oyuncaklı Dünya. İstanbul: Dost Kitabevi.

8 Yalçın, Hülya. (2004). "Eyüp Oyuncakları Müzesi." Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu VIII: Tebliğler, s. 69. İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

9 Türkiye coğrafyasında gündelik hayatın tarihi içerisinde çocukluk, oyun, oyuncak, spor ve benzeri dönem ve etkinliklerin gayriresmi ansiklopedik tarihi için bkz: Emiroğlu, Kudret. (2001). "Oyun, Eğlence, Spor." Gündelik Hayatımızın Tarihi. Ankara: Dost Kitabevi.

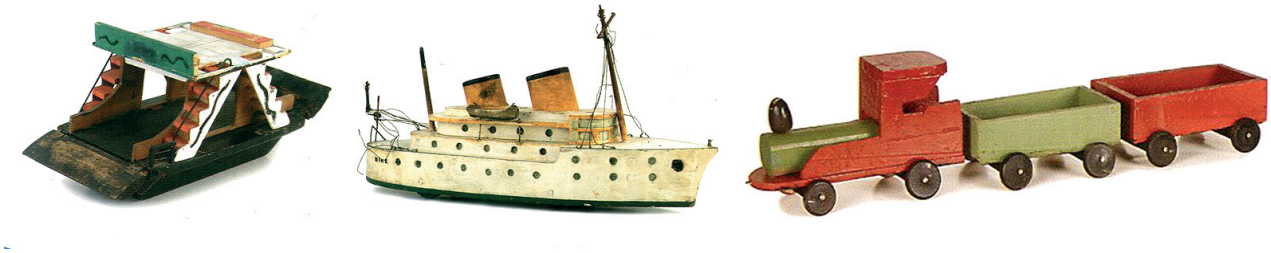
10 20. yüzyıl sadece Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de değil hemen tüm coğrafyalarda çocukluğun ve dolayısıyla oyun ve oyuncağın anlamının neredeyse yeniden tanımlandığı bir dönem olarak görülebilir. Bu yüzyılda çocukluk, oyun, oyuncak ve tasarım ilişkisi için bkz: "Century of the Child, Growing by Design: 1900-2000" sergisi (Çevrimiçi). (2012). MoMA - Museum of Modern Arts içinde.

11 Ovacık Dörtbaş, Mine. (2010). "Özgün Oyuncak Kültürümüz Nerede? Sessiz Oyuncakçılar ve Tıkırdayan Oyuncaklar." 4T Türkiye Tasarım Tarihi Topluluğu, Conference Proceedings. Konferans: 14-15 Mayıs 2009, İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir.

12 Gürpınar, Avşar. (2014). Küreselleşen Kentte Oyuncak: İstanbul'da Bölgesel Bir Oyuncakçı Kümelenmesi Üzerine (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

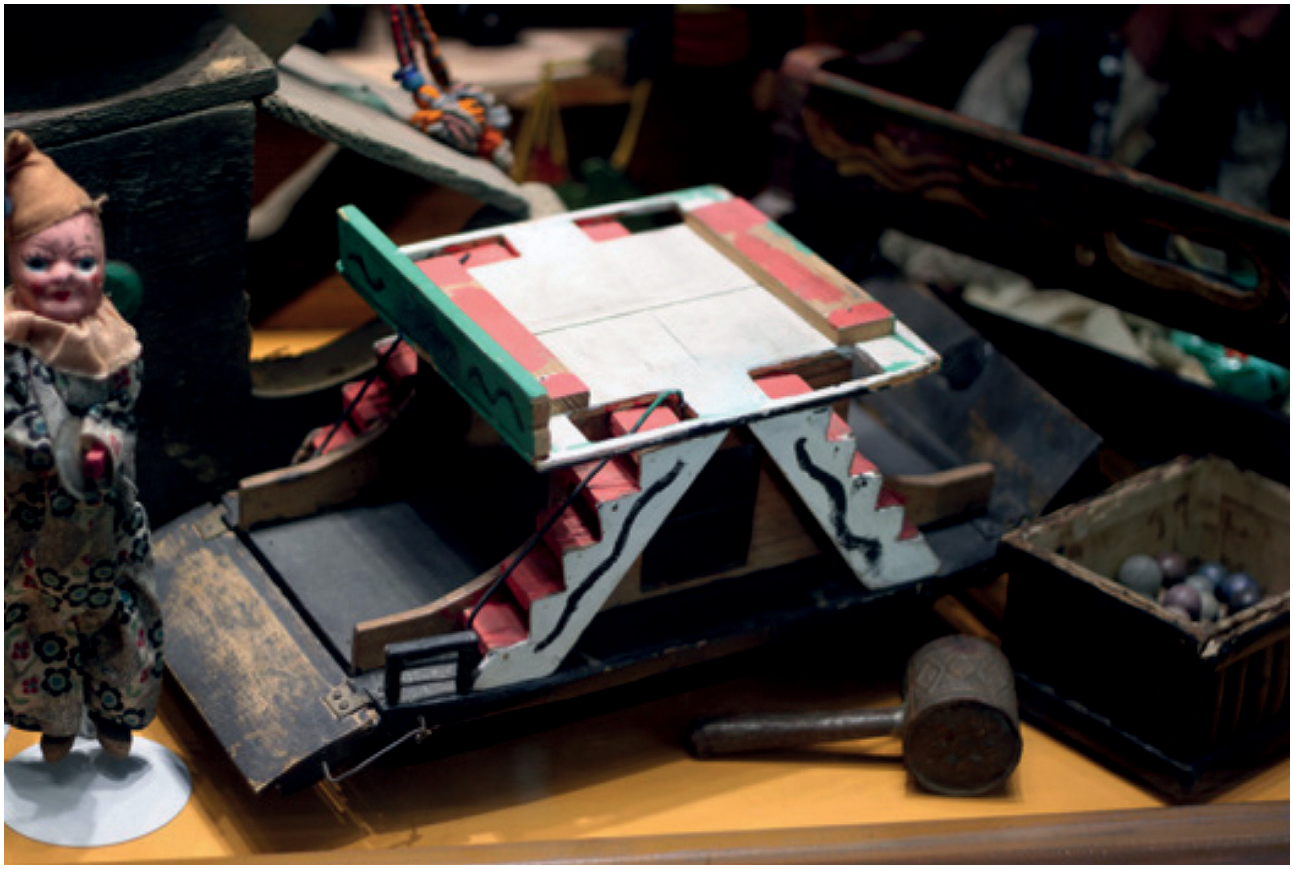
13 Alpar, Cem. "İthal İkameci Sanayileşmeden İhracata Yönelik Büyümeye" Ekodialog içinde. (Çevrimiçi).; Takım, Abdullah. (2011) "Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları." *Maliye Dergisi* Ocak-Haziran 2011, sayı 160, ss. 154-176 (Çevrimiçi).

14 Rüşvanlı, Hasan Ozan. (2007). Türkiye'deki Oyuncak Sektöründe Yeni Ürün Tasarımını Tetikleyen Faktörler (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

20. yüzyıl Eyüp oyuncaklarından bazı örnekler, İstanbul Oyuncak Müzesi Koleksiyonu.

İstanbul Oyuncak Müzesi Kataloğu (2007). İstanbul.

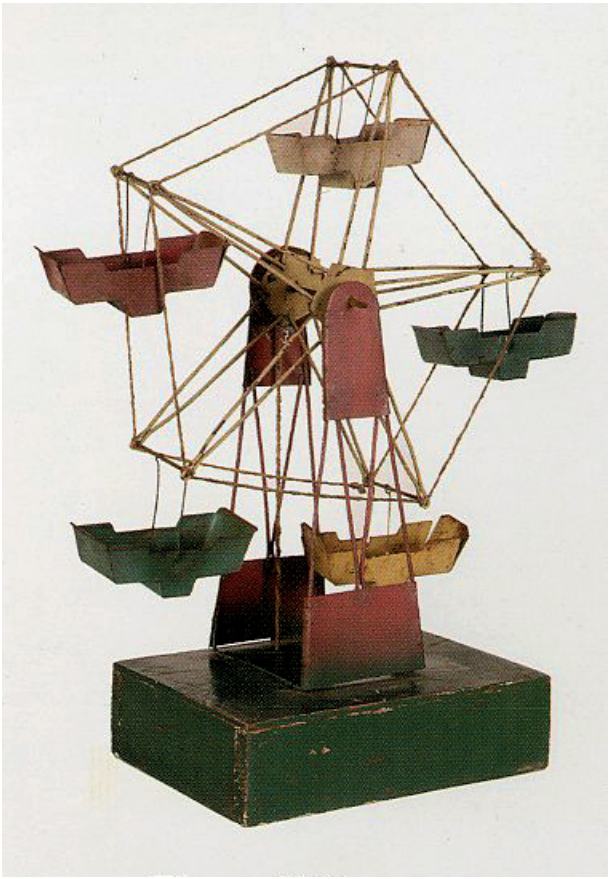
1930'larda ahşaptan üretilmiş bir Eyüp oyuncağı olan Arabalı Vapur.

İstanbul Oyuncak Müzesi Koleksiyonu, Fotoğraf: Avşar Gürpınar

Pembe, beyaz renk geçişleri ile dönerken ses çıkaran müzikal bir topaç. Artin Çakar tarafından 1950'li yıllarda yapılmıştır. Ankara Oyuncak Müzesi Koleksiyonu.

Gürpınar, A. (2019) "Oyuncak Envanteri: Türkiye'de Oyuncakların Üç Aşamada Belgelenmesi" (Araştırma Projesi). İstanbul Bilgi Üniversitesi.

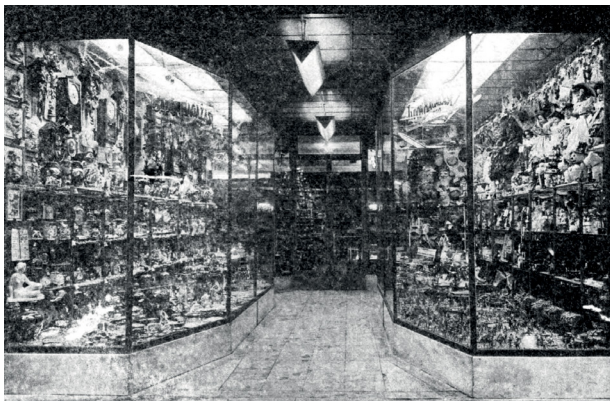
Ahşap tabanlı ve metal bir tel çerçeveye asılmış beş arabalı minyatür dönme dolap, Eyüp Oyuncakçıları, 1950.

İstanbul Oyuncak Müzesi Koleksiyonu. Gürpınar, A. (2019). A.g.e.

ARAV Oyuncak Fabrikası'nın el ilanı

Onur, B. (2010). Oyuncaklı Dünya, Ankara: İmge Kitabevi.

Japon Mağazası (1910-80), İstanbul

Onur, B. (2010). Oyuncaklı Dünya, Ankara: İmge Kitabevi.

Hayat Dergisi'nin kapağından Eyüp Oyuncakçıları. Osmanlı İmparatorluğu zamanından beri Eyüp sarayın halkla buluştuğu (sadece mekânsal olarak, yoksa bir etkileşime giriyor değillerdi) yer olmasını yanı sıra halkın sosyalleşmesinin ve geçiş ritüellerinin önemli bir parçasıydı. Bu sebeple sünnet olan çocuklar da Eyüp Oyuncakçılar Çarşısı'na getirilirdi.

Onur, B. (2010). Oyuncaklı Dünya, Ankara: İmge Kitabevi.

Beyoğlu Bonmarşesi, İstanbul.

Onur, B. (2010). Oyuncaklı Dünya, Ankara: İmge Kitabevi.

Minyatür bir Türk Askeri figürü. Üretim tarihi Soğuk Savaş döneminde Kore Savaşı'na (1950-53) denk gelir. Büyük olasılıkla enjeksiyon kalıplama ile üretilmiştir, kalıp izleri görülebilir. İstanbul Oyuncak Müzesi Koleksiyonu.

Gürpınar, A. (2019). A.g.e.

Hamdi Dündar'ın 1960'ta Alman Baukasten yapı setlerinin bir uyarlamasını yaptığı "İnşaat Oyunu" ithal oyuncakları yerlileştirme çabalarının ilk örneklerinden biri, 1960.

İstanbul Oyuncak Müzesi Koleksiyonu.

Minyatür ahşap yatak odası takımı. Yeşil renkli takımda gardırop, çekmeceli komodin ve aynalı makyaj masası bulunur; 1960'lar, Ankara.

Oyuncak Müzesi Koleksiyonu.

1960'lı yıllardan Gürel Oyuncak'ın ürettiği yerli teneke arabalar.

Oyuncak Sergisi / Toy Exhibition Sergi Kitabı (2011).

Uzay Aracı Feza, Nekur, İstanbul, 1960'lar.

İstanbul Oyuncak Müzesi Koleksiyonu. Fotoğraf: Avşar Gürpınar

1961 yılında Jülyet Altın Oyuncak tarafından yapılan kurmalı mekanizmalı teneke kurbağa.

Ankara Oyuncak Müzesi Koleksiyonu. Gürpınar, A. (2019). A.g.e.

Örgülü kahverengi saçlı, mavi gözlü, pembe dudaklı, altın simli kırmızı şalvarlı ve beyaz çoraplı plastik bir folklorik oyuncak bebek. 1965 yılında Ersan Oyuncak tarafından üretilen bebek ağlama mekanizmalıdır.

Ankara Oyuncak Müzesi Koleksiyonu. Gürpınar, A. (2019). A.g.e.

1974 yılında Caner Oyuncak tarafından üretilen mavi teneke gövdeli otomatik çamaşır makinesi. Çevirmeli düğmeli ve ışıklıdır. Üstte bir kapak, önde gövdenin içindeki kazanı görmek için daire şeklinde bir cam bulunur. Türkiye'nin ilk beyaz eşya üreticisi Arçelik 1955'te kurulur, başlarda sadece buzdolapları için iç aksam üretirken 1960'ların ortalarından itibaren kendi ürünlerini üretip tüm Türkiye'ye satmaya başlar. Elbette, aynı yıllarda domestik ve endüstriyel çamaşır makinaları üreten firmalar da mevcuttur.

Gürpınar, A. (2019). A.g.e.

Yerli Üretim Star Wars Oyuncakları, 1980, Üreticisi bilinmiyor. İstanbul'da bir üreticinin bir şekilde filmin oyuncaklarının kalıplarına ulaştığı ve bunlardan sınırlı sayıda ürettiği rivayet edilir.

İstanbul Oyuncak Müzesi Koleksiyonu.

Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye'nin sayılı teneke oyuncak üreticilerinden Gürel Oyuncak'ın atölyesine ziyareti, 1980'ler. Turgut Özal'ın bir nevi serbest piyasa ekonomisine geçişin kapılarını açan "24 Ocak Kararları" ile birlikte Türkiye yeni bir döneme girer. Sadece bitmiş üründe değil, yarı mamül, hammadde ve yedek parçada da bolluk zuhur eder. Ancak Türkiye'deki üreticileri hazırlıksız yakalayan ve onlar için ileride sorun teşkil edecek olan, Avrupa, ABD ve Japonya'nın köklü oyuncak firmalarının da Türk pazarına girecek olmasıdır.

Müstecap Baybörü'nün kişisel arşivi.
Oyuncak Sergisi / Toy Exhibition Sergi Kitabı (2011).

1990'lardan futbolcu oyun kartları. Kendi üzerine katlanmış, kenarları perfore dört futbolcu kartından oluşan ambalajın içerisinden bir de sakız çıkar. Satın alma ve takas yöntemleri ile tüm takım tamamlanmaya çalışılır. 90'lar Türkiye'de elektronik oyuncaklar ve oyun konsolları ile analog oyuncakların bir arada var olduğu bir dönemi tanımlar.

Oyuncak Sergisi / Toy Exhibition Sergi Kitabı (2011).

Doğa Çocuklar İçin Doğuştan Gelen Bir Haktır

İstanbul'u paylaştığımız hayvan ve bitki türlerini saymakla bitmez: Gelincikler, kaya sansarları, tilkiler, kız böcekleri, kelebekler, balıklar... Ancak onları ne tanıyoruz ne de görüyoruz. Doğaya eşit erişim hakkı bulunan çocuklar da aynı kenti mesken tutan türlerden kopuk yaşamak zorunda kalıyor. Bunu aşmak için yeşil alanları korumak ve artırmak kadar eğitici oyunlarla doğanın sadece çeperlerinde değil içerisinde de olduğumuzu göstermek önemli.

Burcu Meltem Arık *

* Eğitim Reformu Girişimi

Dünyada İstanbul gibi bir kent var mıdır? Bence yoktur. Yakın zamanda MÖ 5000 civarından başlayarak boğazların ve Marmara Denizi'nin tarihini okuyorum. John D. Grainger, *Troya'dan Konstantinopolis'e Boğazlar: Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'nın Antik Tarihi* (The Straits from Troy to Constantinople: The Ancient History of the Dardanelles, Sea of Marmara and Bosporos) adlı kitabında eski zamanları anlatıyor. Ben de düşünüyorum. İstanbul o zamanlar kim bilir nasıldı? Hangi kuşlar, hayvanlar, bitkiler vardı? Buzul döneminden çıkılmıştı. İnsanlar yeni yeni buralara yerleşmeye başlamıştı. O dönemde çocuklar için İstanbul nasıl bir yerdi? Ne tür oyunlar oynuyorlardı? Doğayla nasıl bir arkadaşlık kuruyorlardı? Hangi hayvanlarla karşılaşıyorlar, tanış oluyorlardı?

İstanbul, insan uygarlığı açısından zengin bir tarihe ve bunun bir sonucu olarak, kentin doğal tarihi hakkında da fikir veren birçok arkeolojik alana sahip. Örneğin MS 4. yüzyılda inşa edilmiş, kentin ana sosyal ve kültürel merkezlerinden biri olan Hipodrom, bahçelerindeki çiçekler ve bitkilerle de ünlüymüş. 15. yüzyılda inşa edilen Topkapı Sarayı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinden bitki ve çiçeklerin yer aldığı birçok bahçe ve avlu varmış. Yıldız Sarayı'nın bahçesi de özelmiş. Boğazlardan binlerce yunus, semalardan da binlerce göçmen kuş geçen bir kent. Bütün bunları düşününce kentin her döneminde çocuklar ve doğa arasındaki ilişkiyi tahayyül etmeye çalışıyorum. Bugünkü ilişkilerini bilerek. Bugün İstanbul'da doğa denince akla hemen çeperler geliyor. Belgrad Ormanı, Kilyos kumsalı. Evet, bu alanlar muazzam. Bununla birlikte İstanbul hâlâ koskocaman ve yaşadığı tüm baskılara rağmen içinden doğa fışkıran bir ekosistem. Akatlar'da yaşadık uzun süre. Kızım kentin merkezlerinden biri olan bu yerde 5 yaşından 10 yaşına kadar vakit geçirdi. İnsan arkadaşlarıyla çeşitli nedenlerle az görüşebildi ama bu süre içinde çok sayıda yoldaş türle –kirpilerle, ateşböcekleriyle, saksağanlarla, uzun kuyruklu baştankaralarla, at kestaneleriyle– sıkı arkadaşlık kurdu. Bu canlılar kentin insan sakinlerinin pek çoğu için görünmez, bilinmez. Bunu değiştirmek için, kızım Sumru ile doğanın kent içinde de olduğunu, kentin bizatihi doğanın parçası olduğunu, kentin her köşesinde doğayla oyun arkadaşlığı yapabileceğimizi hissetmek ve başka insanların da hissetmelerine yardımcı olmak amacıyla bir oyun başlatmıştık. Sumru o sırada 7 yaşındaydı. Aldık elimize tebeşirlerimizi, evimizin çevresindeki sokaklarda, yollarda yürüdük. Bildiğimiz türlerin adlarını tebeşirle yazdık, kokulu bitkilere işaret ettik, yoldan geçerken bitkileri hafifçe oksayıp koklamaya davet ettik. Ağaçların dal budaklarını göze benzettik, oyuna çevirip yoldan geçenler okuyup oynasınlar diye "Buradaki ağacın gözünü bulsanıza" diye yazdık. Bir süre sonra bir de baktık ki insan komşularımızdan bazıları bu oyunumuzu görmüş ve onlar da oyuna iştirak etmişler. Bize hayretle yazdılar, "Nasıl, tüm bu canlılarla birlikte mi yaşıyoruz İstanbul'da?" Daha kimler kimler, bir bilseniz! Gelincikler,

kaya sansarları, tilkiler, kız böcekleri, kelebekler, balıklar... Bunları en çok çocukların bilmesini isterdim. Çünkü bunu bilmek, İstanbul'un doğasını, yoldaş türlerini tanımak onların pek çok bakımdan hakları.

Doğa, çocukların ve yetişkinlerin fiziksel, zihinsel ve duygusal refahı için önemlidir. Araştırmalar, doğada vakit geçirmenin dikkati geliştirdiğini, stresi azalttığını ve genel mutluluğu artırdığını gösteriyor. Doğayı sadece kentin çeperleri olarak düşünmemeliyiz. Kentin bütünü koskoca bir ekosistem. Her parçası birbirine sıkı sıkıya bağlı. Şehirlerdeki yeşil alanlar çocuklar için çok sayıda fayda sağlıyor. Açık havada oyun ve doğa eğitimi yaratıcılığın, problem çözme becerilerinin ve sosyal-duygusal gelişimin desteklenmesine yardımcı oluyor. Kentsel parklar ve yeşil alanlar, çocukların fiziksel sağlıkları için önemli olan oyun oynamaları ve fiziksel aktivitede bulunmaları için güvenli yerler sağlıyor. Ayrıca, yeşil alanlar, çocuklar ve aileler arasında sosyal bağlantıları ve topluluk duygusunu teşvik eden bir topluluk buluşma yeri olarak hizmet ediyor. Doğayla yapılandırılmamış oyunun da yapılandırılmış doğa eğitimi programlarının da çocuklara ve onların çevresindeki yetişkinlere etkisi oldukça önemli. Çocukların empati, saygı ve doğal dünya hakkında merak duygusu geliştirmelerine yardımcı oluyor. Ayrıca, öz farkındalık ve öz saygı duygusunun yanı sıra dünyadaki yerlerine dair bir anlayış geliştirmeleri için fırsatlar sunuyor.

Doğaya erişim -kentin içinde ya da çeperinde- bir hak ve eşitlik meselesi aynı zamanda. Oysa kentlerde yeşil alanlara erişim dengesiz ve bazı mahalleler diğerlerinden daha fazla erişime sahip. Bazı mahalleler ise neredeyse hiç erişemiyor. Sosyoekonomik durumlarından bağımsız tüm çocukların yeşil alanlara erişimini sağlamak, onların sağlıklı bir çevrede yaşam haklarının güvencede olması için kritik. Bu haklarının korunması, yeni parkların ve yeşil alanların geliştirilmesinin yanı sıra mevcut olanların iyileştirilmesi ve bakımı yoluyla da sağlanabilir. Çocuklar için doğa hakkı, onların genel refahı ve gelişiminin önemli bir yönü. Çocukların sağlıklı bir çevreye sahip olma ve doğayı deneyimleme hakları var. Bazı ülkelerde parklar ve oyun alanları gibi güvenli ve sağlıklı açık alanlara erişimi sağlayan yasalar, çocukların doğa hakkını koruyan yasalar ve politikalar var. Türkiye'de bu haklar maalesef göz ardı ediliyor. Oysa bu bir ekolojik adalet meselesi. Kentlerde, gelir seviyesi düşük ve özel gereksinim ihtiyacı olan çocuklar yeşil alanlara erişim eksikliği ve sınırlı doğa eğitimiyle karşı karşıyalar. Bu eşitsizlikleri gidermek için kentler, çocuklar için ekolojik adaleti teşvik eden politika ve programlar uygulamalı.

Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi gibi çeşitli uluslararası anlaşmalarla tanındığı üzere, çocuklar doğaya erişim hakkına sahip. Bu anlaşmalar, çocukların doğa ile özel bir ilişkisi olduğunu ve doğaya erişimin fiziksel, zihinsel ve duygusal refahları için gerekli olduğunu kabul ediyor. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi "biyolojik çeşitliliğin şimdiki ve gelecek nesillerin yararı için korunması gereken küresel bir miras olduğunu"; Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS), çocukların doğaya erişim hakkının yanı sıra sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ediyor. ÇHS'nin uygulanmasını denetleyen Çocuk Hakları Komitesi (ÇHK), çocuk haklarıyla ilgili belirli konularda özel raporlar hazırlıyor.

Komite yakın zamanda çevreye ilişkin özel bir rapor hazırlığı içerisine girdi. Bunun için de bu sıra çocuklardan geri bildirim ve görüş alıyor. Çevre konulu özel rapor bu yıl yayımlanacak ve hükümetlere, çevre ile ilgili olarak çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesine ilişkin yükümlülüklerini hatırlatıp bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi için tavsiyelerde bulunacak.

Kentler, ekolojik adalet açısından kritik öneme sahip çünkü çevresel bozulmadan orantısız bir şekilde etkilenen birçok topluluğa ev sahipliği de yapıyor. Kentler, sürdürülebilirlik ve iklim uyum planlarına eşitliği entegre ederek, özel ekolojik adalet komisyonları oluşturarak eşitsizlikleri ele almak için harekete geçmeliler.

Doğaya erişimi, doğa algısını farklılaştırmayı amaçladığım bir oyun oynuyorum yıllardır. **Doğa Arkadaşımın Kutusu** oyunu ve bu özel oyunu oynamaya da davet ediyorum her yaştan insanı. Çocukları, yetişkinleri. Oyuna katılanlar her ekinoks ve dolayısıyla her mevsim, yapraklar, tohumlar, taşlar, yaşanan kentin bitki örtüsü ve doğal çevresinden kendilerine ilham veren "hazine" adını verdiğimiz doğal malzemeler topluyorlar. Bu malzemelerle de bir tür nadire kabinesi gibi özel bir kutu hazırlıyorlar. Bu kutular daha sonra İstanbul içindeki farklı bir semteki ya da farklı bir kentteki birine kişisel bir mektupla birlikte posta yoluyla gönderiliyor. Kutular aynı gün gönderiliyor ve ulaştığı zaman da fotoğrafları çekilerek paylaşılıyor. Bu oyun, doğayı yeniden arkadaş edinmek, doğayla arkadaşlığını güçlendirmek, yakın çevresindeki doğayı tanımak, yaşadığı kentin içindeki ve çeperindeki doğal alanlar ve canlılarla tanışmak isteyenler için hazırlanmış bir oyun. Oyun her mevsim yaklaşık 4–6 hafta sürüyor. Bu süre boyunca hemen her fırsatta doğa yürüyüşü yapılması öneriliyor. Sokağınızda, parkta, okul bahçesinde, doğa koruma alanlarında vb. kısa ya da uzun süreler boyunca sık sık yürümeniz tavsiye ediliyor.

Bir oyun da "Bir Tutam Doğa". Bu oyunla da gün içinde kısacık anlar oluşturabileceğimizi hatırlatmaya çalışıyorum. 30 gün boyunca her gün bir yönerge paylaşıyorum. Herkesi o günün yönergesini uygulamaya davet ediyorum.

İstanbul'da bir kısmı iyi bilinen bir kısmı ise pek bilinmeyen çok sayıda yeşil alan ve park bulunuyor. Çocuklar bu alanlarda, örneğin Yıldız Parkı'nda, Validebağ Korusu'nda açık havada kendileri istedikleri gibi oyun oynayabilirler. Oyunlardan biri de belirli bir güzergâhtaki ağaçlar ya da yabani bitkilerle tanışmak olabilir. Çocuklar kentte yürüyüş, kuş ve bitki gözlemi yapabilirler. Bu alanlarda nesiller arası dayanışma, öğrenme de daha farklı bir boyuta geçebilir. Yeter ki bu alanları oluşturalım, olanları koruyalım ve en temelde güvenli ve güvende olmalarını sağlayalım.

Tuzla Tersaneleri Bölgesini Yeniden Düşünmek: Alternatif bir Kentsel Dönüşüm Önerisi

Türkiye'de gemi inşa ve onarım sektörünün merkezî konumundaki Tuzla Tersaneleri, gittikçe derinleşen ve kontrolden çıkan birçok mekânsal ve sosyal sorunu barındırıyor. Burası aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve ekolojik krizlerle birlikte dönüşen kent dinamiklerini düşünmek ve tartışmak için de iyi bir bağlam sunuyor. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü 4. Sınıf Tasarım Stüdyo Grubu da 2022-2023 akademik yılı ilk dönem projesinde Tuzla Tersaneleri'nin bölgede suyu, yeşili, kamusal alanı ve sosyal refahı geri kazanmayı hedefleyen kentsel iyileştirme, dönüşüm ve canlandırma önerilerini tartıştı ve çalıştı.

Abdi Güzer˙ - Lale Özgenel¨

˙ Prof. Dr., ODTÜ Mimarlık Fakültesi - ¨ Prof. Dr., ODTÜ Mimarlık Fakültesi

Küresel sağlık krizi olarak COVID-19 pandemisi, hiç kuşkusuz, hayatın ne eskisi gibi olacağını ne de gelecekte aynı kalacağını gösterdi. Kent, toplum, birey, çevre, yaşam biçimleri, üretim pratikleri ve tüketim alışkanlıkları arasındaki çok katmanlı ilişkilerin nasıl evrileceği sorusu, şehircilik yaklaşımları ve mekânsal planlama stratejilerini sorgulanması ve tartışılması gereken temel ve öncelikli konular olarak gündeme getirdi. Gündelik yaşamın, insan sağlığının, kentsel ve sosyal yaşamın doğasını ve döngüsünü yeniden tanımlayan küresel değişimler, sürdürülemez kentsel yapılaşma ve altyapı kapasiteleri ve nüfus yoğunlukları, kaynakların etkin ve dengeli yönetimini giderek daha fazla kısıtlıyor. Bu olumsuz gelişmeler, özellikle kontrolsüz büyüyen çekim merkezleri olarak mega şehirlerin kaderinde giderek daha etkili oluyor ve bu şehirleri ekonomik, sosyal ve mekânsal olarak yönetilemez ve sağlıksız hâle getiriyor. Kentleri yaşanabilir kılmak, çevreyi korumak ve doğal kaynak tüketimini kontrol altına almak için bazı kentsel hizmet ve merkezlerin alt merkezlere ayrışması ve/veya yeniden konumlandırılması kaçınılmaz gözüküyor. Sosyal ve kentsel refah yararına, yerel kaynakları ve değerleri kullanarak sürdürülebilir kentsel ve doğal çevreler elde etmeyi önceleyen yerleşim modellerini uygulamak ve deneyimlemek bugünün dinamikleri açısından elverişli bir yaklaşımı temsil ediyor. Bu tür modeller, aynı zamanda, sosyal yaşamı, kamu faaliyetlerini, ekonomik üretimi ve ticareti su, yeşil ve diğer rekreasyon ögeleriyle dengeli bir dağılım ve nüfus yoğunluğu içinde buluşturmak ve kenti kamu yararına geçirgen kılmak için alternatif senaryoların geliştirilmesine de katkı sağlıyor. Bu anlamda, merkezsizleştirme ve yerelin potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik kentsel müdahalelerin, kentin potansiyel yaşam alanlarını işgal eden sanayi odaklı üretim ve hizmet merkezlerinin bulunduğu bölgelerin değişim ve dönüşümüne öncelik vermesi uygulanabilir bir strateji olarak ortaya çıkıyor.

Bu çerçevede, Tuzla Tersaneleri bölgesi, dünyanın köklü bir değişim geçirdiği, modernizmden bu yana egemen olan ve özünde çok da değişmeden süregiden kentsel yaşam ve tüketim pratiklerinin, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde küresel bazda ortaya çıkan ve şiddetlenen toplumsal, ekonomik ve ekolojik krizlerle birlikte artık başka biçim ve modellere evrilmeye mahkum olduğu 21. yüzyılın kentleşme dinamiklerini tartışmak için elverişli bir bağlam sunuyor. Bu yazıyı kaleme alan bizlerle birlikte Müjdat Kadri Atabaş ile araştırma görevlileri İrem Hafız ve Melis Erdem tarafından yürütülen Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü 4. Sınıf Tasarım Stüdyo Grubu 2022-2023 akademik yılı ilk dönemi projesi olarak "De-Centraliza-

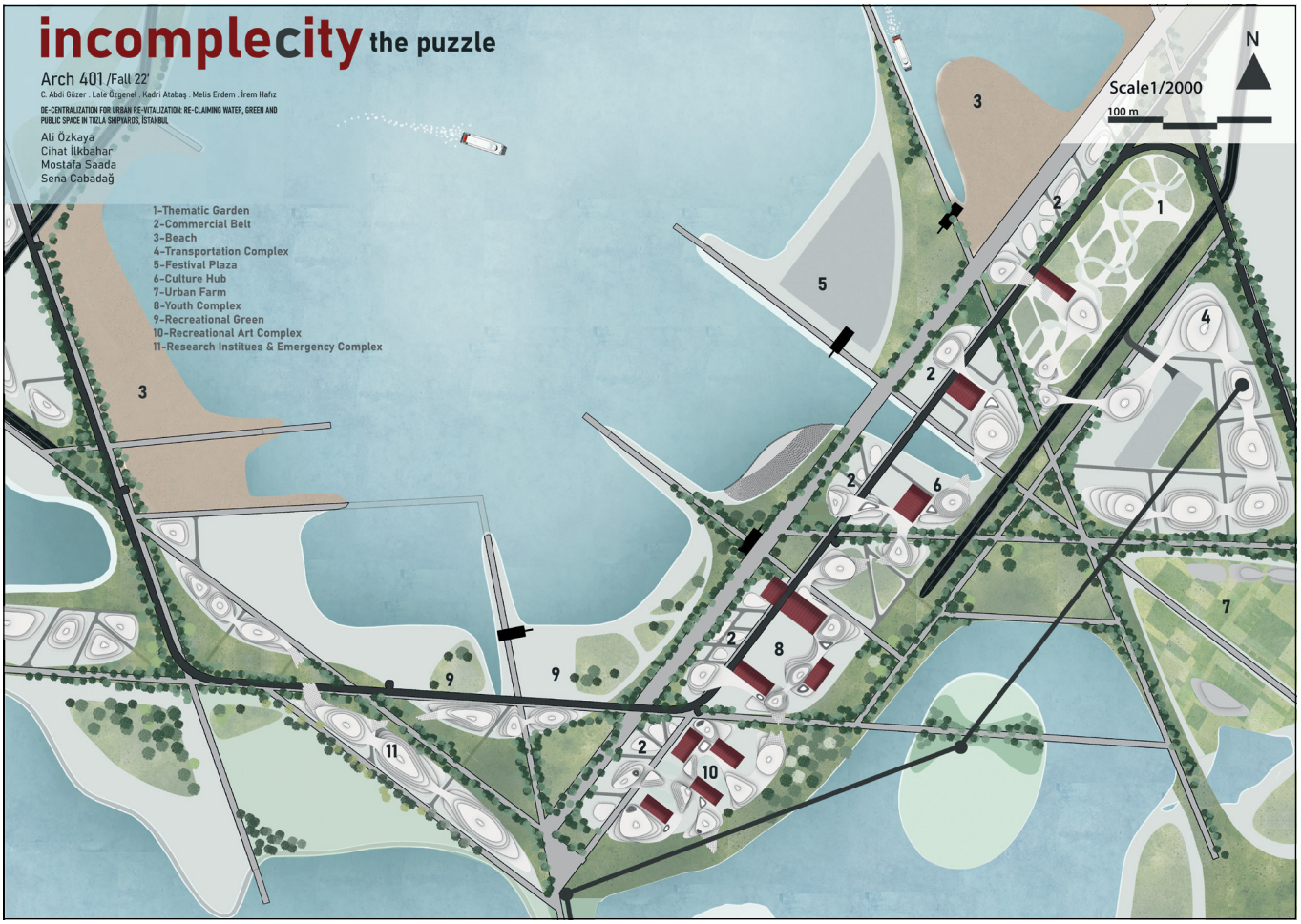

Görsel 1 Stüdyo projesi tanıtım posteri

tion for Urban Re-Vitalization: Re-Claiming Water, Green and Public Space in Tuzla Shipyards" / "Kentsel Yeniden Canlandırma İçin Merkezsizleştirme: İstanbul Tuzla Tersaneleri'nde Su, Yeşil ve Kamusal Alanın Geri Kazanılması" başlığı altında Tuzla Tersaneleri bölgesini araştırma, tartışma ve kentsel tasarım alanı olarak çalıştı.[1]

Kuruluşu 1960'ların sonuna denk düşen Tuzla Tersaneleri bölgesinin gelişimi aslında ileri bir tarihte başlar. Tuzla ilçesindeki Aydınlı Koyu gemi inşa ve yan sanayi bölgesi olarak tahsis edilmiş, 1969'da gemi inşa sanayinin bölgeye devri gerçekleşmişse de tersanelerin aktif hâle gelmesi 1980'li yıllara rastlar. Tersanelerin Tuzla'da fiilen yoğunlaştığı dönem, 1982'de Haliç bölgesinde yer alan sanayinin taşındığı ve ihracata dayalı ekonomiye geçildiği dönemdir. Bugün Türkiye'nin gemi üretim, bakım ve onarımının yaklaşık yüzde 90'ının gerçekleştirildiği Tuzla Tersaneleri'nde, ağırlıklı olarak küçük ve orta boy gemilerin, tankerlerin ve yolcu gemilerinin imalat ve söküm işlemleri yapılıyor. Türkiye'de gemi inşa ve onarım sektörünün büyük yatırımların yapıldığı, ihracat kapasitesi açısından çok önemli ve sürekli gelişen bir sektör olduğu ve bu sektörün merkezinin de Tuzla Tersaneleri olduğu göz önüne alınırsa, mevcut tersane alanının birçok mekânsal ve sosyal sorunu derinleştiren kontrol edilemez bir boyuta ulaştığını tahmin etmek zor değil.

Stüdyo grubu, tersane alanını ve yakın çevresini bu gelişmeler, düşünceler ve bilgiler çerçevesinde bir tasarım ve tartışma bağlamı olarak ele aldı.[2] Tersanelerin farklı bir alana taşınarak yeniden konumlandırılması öngörüsü üzerinden, alan için kentsel planlama alternatifleri geliştirildi. Öte yandan tersanenin zaman içinde kazandığı kentsel endüstri mirası kimliği de çalışmanın doğal bir girdisi olarak ele alındı. İstanbul'da megakent ölçeğinde süregiden kentsel değişimlerin hızı ve niteliğine kıyasla dokusunu ve sosyal karakterini nispeten koruyabilmiş olan bölgede suyu, yeşili, kamusal alanı ve sosyal refahı geri kazanmayı hedefleyen kentsel iyileştirme, dönüşüm ve canlandırma önerileri çalışıldı. Yeni bir yerleşim modelinin kavramsal temeli ve planlama referansları olarak insan odaklı ulaşım, kamusal kazanım, endüstriyel miras, peyzaj, ekoloji, kıyı şeridi yönetimi, deniz dinamikleri, sürdürülebilirlik, ekolojik uyum ve iklim krizi gibi kavramlar ile kendi kendine yeten, sürdürülebilir ve ekolojik bir kentsel yerleşim anlayışı, süreci yönlendiren ana tartışma eksenleri oldu. Her projenin, bugünün gündemine dair önemli bir eleştiriyi temsil edecek bir arka plan tartışması oluşturması ve aynı zamanda geleceğin şehircilik anlayışı ve toplumsal yaşamı hakkında fikir, görüş ve beklentiler geliştirmesi hedeflendi.

Görsel 2 Örnek Proje 1, Incomplicity Puzzle (grup öğrencileri: Sema Nur Cabadağ, Cihat İlkbahar, Ali Özkaya, Moustafa Saada)

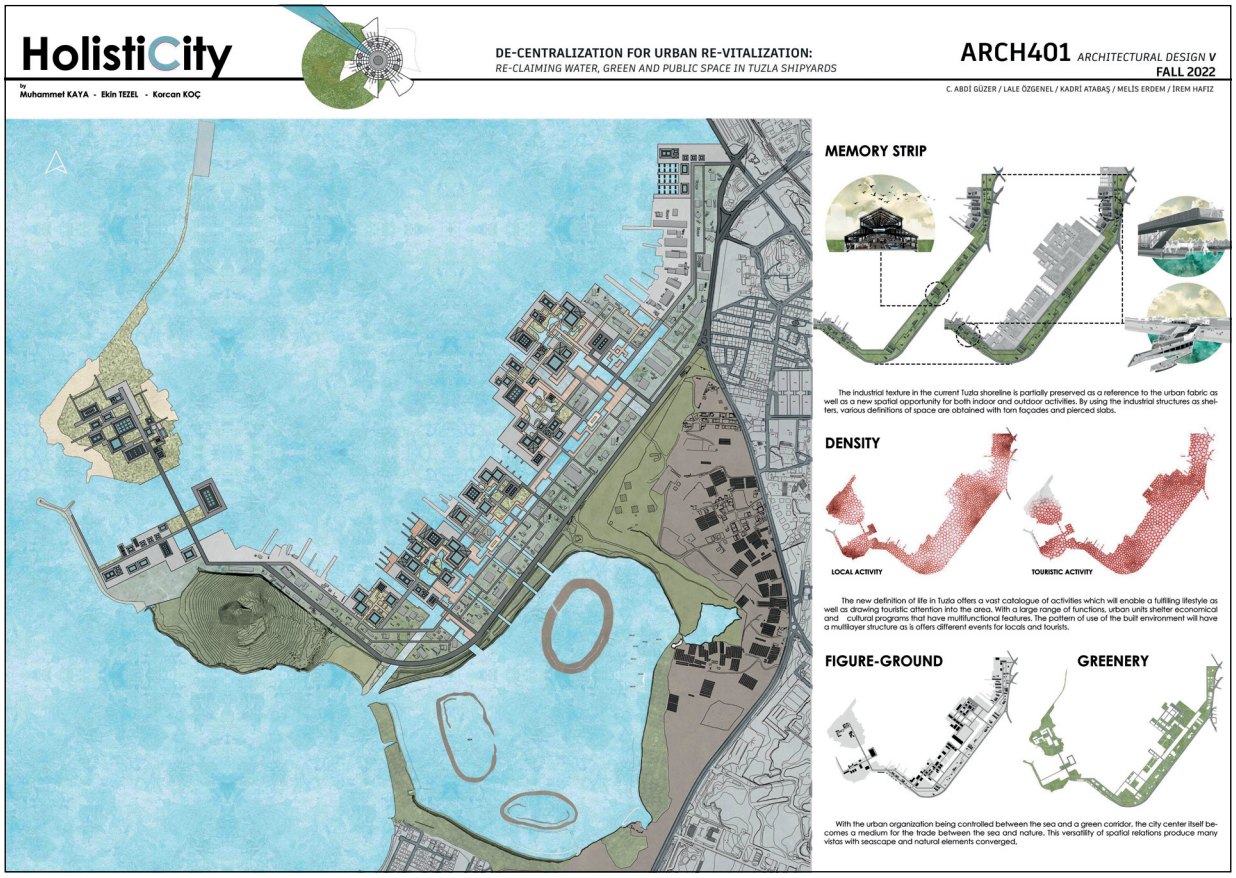
Süreç

Grup çalışması olarak yürütülen sürecin ilk etabında bağlamı anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik olarak arazi inceleme gezisi düzenlendi ve ilgili disiplinlerden gelen uzmanlar tarafından bir dizi konuşma yapıldı:

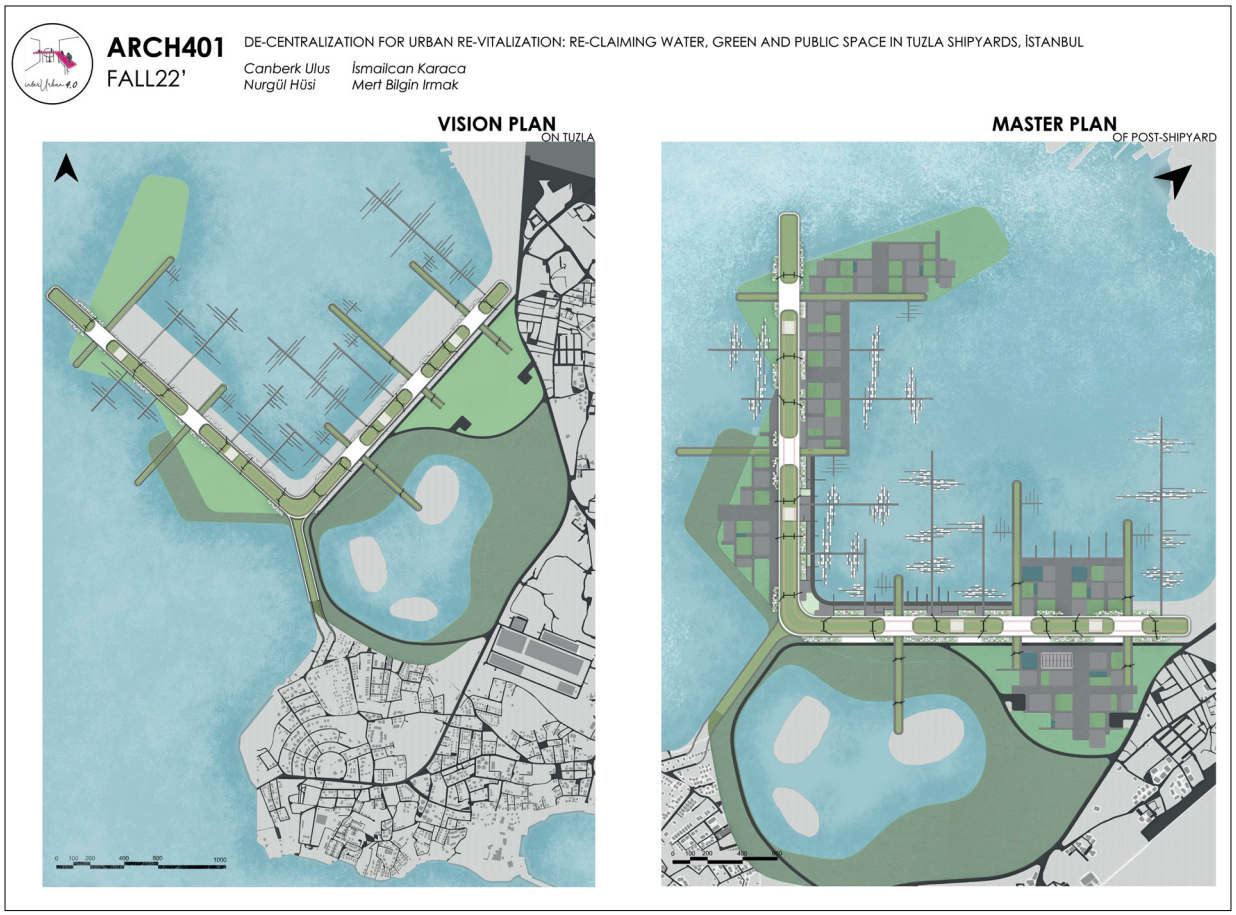
- **Prof. Dr. Tarık Şengül** (ODTÜ Siyaset ve Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul Vizyon 2050 Ofisi Danışmanı) - "Rethinking the Vision Plans in the Face of Permanent Crises: The Case of Istanbul" [3]
- **Dr. Öğr. Üyesi Ali Kılıç** (Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü) - "Kıyı Kavramı, Desantralizasyon ve Dönüşüm İstanbul ve Tuzla Kıyılarına Etkileri"
- **Sevinç Hadi** (Mimar) **ve Tülin Hadi** (Mimar, İstanbul Kent Konseyi Başkanı) - "City, İstanbul, Tuzla"

İBB'nin sağladığı ulaşım ve konaklama desteği ile gerçekleştirilen arazi gezisi, *yer*in deneyimlenmesi, çeşitli kurumlar ve yerel halkla iletişime geçilerek bilgi edinilmesi, gözlem ve belgeleme yapılması açısından kapsamlı bir birikim ve altlık sağladı. Bu anlamda, Gemi İnşa Sanayicileri Birliği (GİSBİR) yetkilileri tersane bölgesinin tarihsel gelişimi, işleyişi, kapasitesi ve gemicilik sektörü hakkında verdikleri seminerlerle; Tülin Hadi ve Sevinç Hadi, Mercan Konut Kooperatifleri bölgesinin mekânsal ve sosyal gelişimine odaklanan alan gezisi ve bilgilendirmeler ile ilk etap çalışmalarına katkı verdi. Tuzla Belediyesi ve Plan ve Proje Müdürlüğü yerel lojistik, belge ve plan temini konularında destek oldu.

Stüdyo sürecinin ikinci etabında, bölgenin tarihî gelişimi, değerleri, ekolojik bağlamı, kentsel, sosyal, mekânsal, çevresel sorunları ve potansiyeliyle gemi yapımı ve tersaneler, kıyılarda kentsel dönüşüm gibi alanı çok boyutlu anlamaya yönelik konuları bir araya getiren araştırmalar ve sunumlar yapıldı. Sunumlar kapsamında yurt içinden ve yurt dışından kıyı alanlarında gerçekleştirilen kentsel dönüşüm örnekleri paylaşıldı.[4] Geliştirilecek kentsel vizyon alternatiflerine esas olacak yaklaşımların kavramsal senaryoları ve temaları, bu araştırmalar ve sunumlar çerçevesinde geliştirildi. Bu anlamda 1/10.000, 1/5.000 ve 1/2000 ölçekli çalışmalarla temsil edilen dokuz kentsel vizyon ve master plan önerisi çalışıldı. Üçüncü etapta, master plan kapsamında önerilen, üretim, eğitim, sağlık, barınma, kültür, spor ve rekreasyon gibi fonksiyonların program senaryolarını ve yakın çevre ilişkilerini temsil eden 1/500 ölçekli mimari ön çalışmalar hazırlandı. Stüdyo sürecinde oluşan alt gruplar kendi seçtikleri tematik öncelikler ve kavramsal yaklaşım doğrultusunda alternatif projeler ürettiler. (Görseller 2, 3, 4, 5).

Görsel 3 Örnek Proje 2, Holisticity (grup öğrencileri: Massa Albesher, Aslı Gençtürk, Cansu Kaynarca, Alperen Özçelik)

Görsel 4 Örnek Proje 3, InterUrban4 (grup öğrencileri: Nurgül Hüsi, Mert Bilgin Irmak, İsmail Can Karaca, Canberk Ulus)

Bu projelerin ortak önceliği kamusal kullanımın arttırılması, kıyı alanının yeniden İstanbul'a kazandırılması idi. Benzer biçimde gruplardan, kendi işlevsel programlarını geliştirmeleri beklendi ve her grup kendi öncelikleri doğrultusunda konut, kültür, eğitim, üretim, eğlence gibi işlevlere farklı yoğunluklarda yer verdi. Önerilerin geliştirilme süreci içinde aşağıdaki temalar, yaklaşımlar ve tartışmalar öne çıktı:

- Endüstri mirasının korunması ve yerin bellek değerinin/ anımsatıcı izlerinin ve/veya temsilci ögelerinin korunması,
- Mevcut endüstriyel yapılar, gemi dokları ve iskeleler ve vinçler gibi *yer* izleri ve elemanların kısmen korunarak yeniden işlevlendirmesi,
- Kıyı bölgesine kamusal kullanım kazandırılması, kıyının kent dokusuyla ilişkilendirilmesi,
- Yeni yerleşim modelleri, geleceği temsil eden kurgu ve senaryoların üretilmesi,
- Yaya, bisiklet ve toplu taşım öncelikli dolaşım senaryolarının kurgulanması,
- Yeşil varlığının artırılması ve çeşitlendirilmesi,
- Su varlığının, suyla birlikte yaşamın artırılması ve çeşitlendirilmesi,
- Sürdürülebilirlik kavramının kentsel ölçekli planlamanın girdisi olarak kullanılması,
- Kamil Abduş Gölü'nün doğal yapısının korunmasına karşı duyarlılık geliştirilmesi, ekolojik kimliğinin geri kazanılmasına yönelik çalışmaların yapılması,
- İstanbul ölçeğinde kamuya açık kıyı kavramının sürekliliğinin sağlanması,
- Belli işlevleri yoğunlaştırarak İstanbul üzerinde nüfus baskısı oluşturan çeşitli işlevlerin başka bölgelere taşınması yolu ile İstanbul'da yığılan ve başka bölgelerin kaynaklarını azaltan işlevlerin üst ölçekte alternatif alanlara kaydırılması,
- Çağdaş değer ve öncelikler içinde yeni iş ve yaşam modellerinin geliştirilmesi.

Bu açılımlar sonucunda burada örneklenen projelerde görüleceği gibi Tuzla Tersaneleri bölgesine yönelik bazı kararlar öne çıktı:

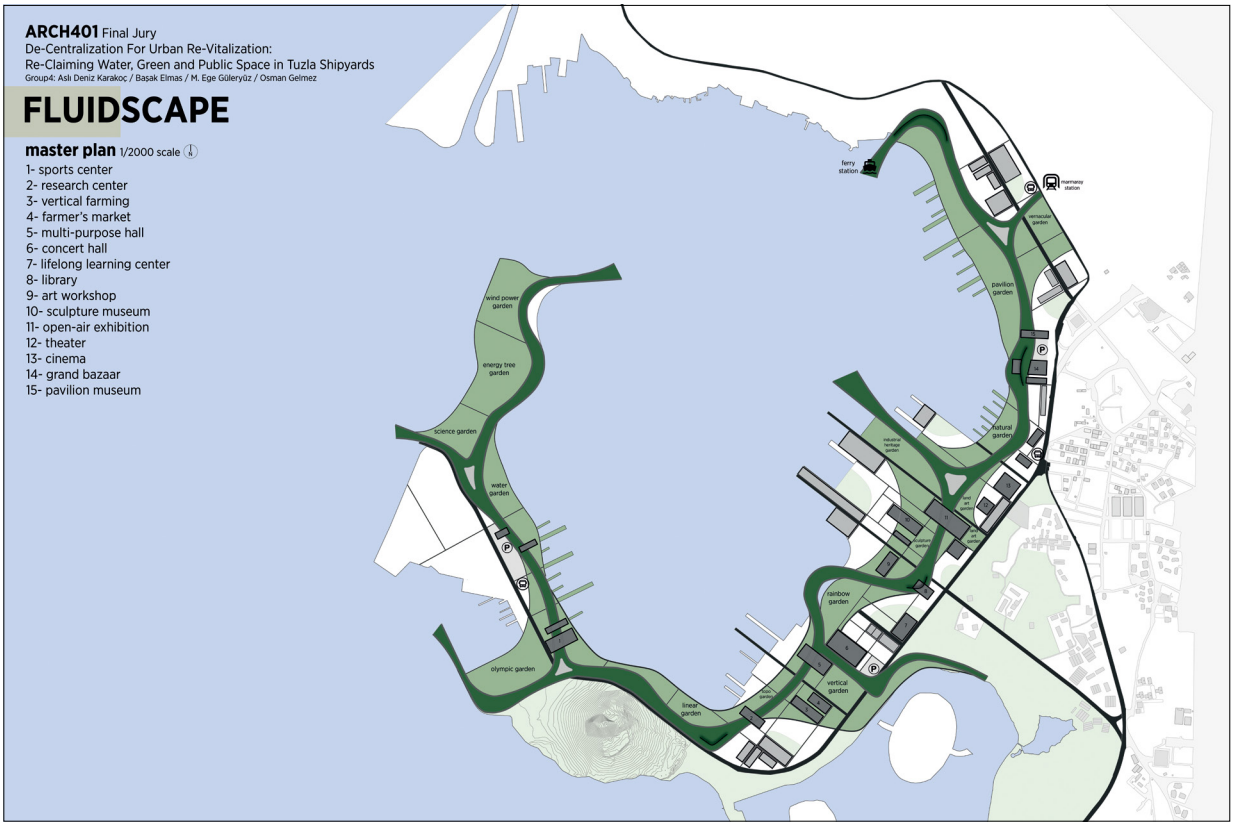
- Tersane işlevinin başka bir bölgeye taşınması ancak kentsel kimlik, geçmiş ve sanayi mirası kavramları doğrultusunda bu işlevlerin izlerinin korunması, belli ölçeklerde üretimin sürdürülmesi,
- Kıyı alanının kamu kullanımına açılması, burada yeşil alan düzenlemelerinin yanısıra deniz ulaşımını, deniz sporlarını ve deniz kullanımını önceleyen işlevlere yer verilmesi,
- Kamusal alan öncelikleri kavramıyla çatışmayacak ölçek ve yoğunlukta konut, eğitim, kültür gibi kullanımlara yer verilmesi; konutlarda yeni üretim ve yaşam biçimlerine bağlı tipolojilerin araştırılması; eğitim konusunda denizcilik ve bölgesel öncelikli işlevlerin öne çıkartılması,
- Mevcut göle doğal yapısının yeniden kazandırılması ve çevresinin yeşil bir rekreasyon alanı olarak şehre kazandırılması,
- Tersane deneyimi ile oluşmuş üretim bilgisi ve birikiminin bu alandaki üretim ortamları için yeniden işlevselleştirilmesi.

Sonuç

Burada sunulan çalışma belirli bir bölgeye yoğunlaşmakla birlikte İstanbul'un tümü, benzer bağlamdaki diğer kentler ve özellikle kıyı bantlarının yeniden değerlendirilmesi için bir model olarak ele alındı. Bu model, her şeyden önce, aşağıda kısaca ifade edilen farklı ölçeklerdeki kentleşme sorunlarının öncelikleri ve eleştirisi üzerine geliştirildi:

- Kıyı kullanımının süreklilik ve kamusallığı,
- Kentin planlamasının bölgesel ölçekte geliştirilecek planlama önceliklerine dayandırılması, bu anlamda İstanbul'un yükünün azaltılması,
- Yapı yoğunluklarının dengelenmesi,
- Altyapının sürdürülebilirlik, yaya ve karbon salınım önceliklerine göre düzenlenmesi,
- Geliştirilecek olan yapı tipolojilerinde yeni yaşama ve üretim biçimlerine olanak sağlayan, sürdürülebilirlik hedefleri ile uyumlu, yenilikçi alternatifler de içeren modeller geliştirilmesi,
- Doğal çevrenin yanı sıra kültürel miras ve sanayi mirası gibi kavramların öne alınması.

Bu önceliklerle bakıldığında İstanbul ve Tuzla özelinde bundan sonra geliştirilecek planlama çalışmalarının öncelikle eklektik ve parçacıl imar planlarından uzak durularak bölgesel ölçekteki kararlarla süreklilik gösterecek biçimde ele alınması, özellikle kıyı bölgelerinde kamusal kullanımları öne çıkartacak, su kullanımını arttıran projelere yer verilmesi gerekir. Özellikli alanlarda geleneksel tip projeler yerine bağlamsal öncelikleri ve çok boyutlu sürdürülebilirlik kavramını öne alan, araştırmaya dayalı alternatif tipolojiler geliştirilmesi, ama hepsinden önemlisi parçacıl/eklektik planlama alışkanlıklarının geride bırakılması esas olmalıdır.

Görsel 5 Örnek Proje 4, Fluidscape (grup öğrencileri: Başak Elmas, Osman Gelmez, Mustafa Ege Güleryüz, Aslı Deniz Karakoç)

Notlar

1 Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü 4. Sınıf Tasarım Stüdyosu'nun ilk döneminde karmaşık kentsel ve mimari programlar ele alınır. Her biri farklı bir proje konusu çalışan birkaç grup hâlinde yürütülen stüdyoda, öğrenciler, proje bağlamlarının kentsel, mekânsal, tarihî, doğal ve çevresel değerlerini araştıran; sosyal, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik, ekoloji ve iklim, kültürel miras ve koruma gibi öncelik kazanmış konuları irdeleyen; mimari ve kentsel tasarım kuramları, yöntemleri ve stratejilerini tartışan proje önerileri geliştirirler. Stüdyo süreci, çok katmanlı ve girdili bir kentsel ve mimari tasarım geliştirecek şekilde, konuk öğretim üyeleri, uzmanlar ve yerel yönetimlerin katkılarıyla yönlendirilir ve yürütülür.

2 Stüdyo projesinin hazırlık sürecinde Tuzla, gemicilik ve gemi yapım sanayi, tersaneler, kentsel kıyı alanları planlaması, kıyı alanları dönüşümü gibi konular üzerine yapılan ön araştırma, arka plan tartışmaları için yönlendirici oldu: Acar, H. (2003). Göllerin Ekolojisini Etkileyen Faktörlerin Araştırılması ve Tuzla (Kamil Abduş) Gölü Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü; Anıl, A. (2005). Tuzla'nın Mekânsal Gelişimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Baş Bütüner, F. (2003). Waterfront Revitalization: A New Challenge for Urban Development. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü; Berilyurt, B. ve Aysu, E. (2008). "Kentsel Kıyı Alanlarında Yer Alan Sanayi Bölgelerinde Dönüşüm Potansiyelinin Değerlendirilmesi; Haliç – Tersaneler Bölgesi". Megaron, 3(2): 194-205; Çelik, S. (2008). Gemi Üretiminde Yer Seçim Eğilimleri ve Küme Yapıları; Tuzla Özel Sektör Tersaneler Bölgesi Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü; Doğan, E. D. (2006). Kıyı Alanlarında Kentsel Dönüşüm Çalışmaları ve İstanbul Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü; Doğaner, S. (1993). İstanbul'da Gemi İnşa Sanayi, Türk Coğrafya Dergisi Sayı 28'den ayrıbasım. İstanbul: Türk Coğrafya Kurumu, s. 65-116, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/198846; Duman, G. G. ve Örnek Özden, E. (2020). "Bir Doğal Sit Alanının Korunamaması: İstanbul Tuzla Kamil Abduş Gölü". International Journal of Scientific and Technological Research, 6 (5): 7-24; Duman, G. G. (2019). Kamil Abduş Gölü Doğal Sit Alanı ve Çevresinde Koruma ve Yenileme Çelişkisinin İrdelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü; Er, M. ve Deniz, A. (Der.)(2017) Tersane Hikayeleri, Bir Sektöre Damgasını Vuranlar. İstanbul: Türkiye Gemi ve Yat İhracatçıları Birliği, https://gyhib.org/files/downloads/Yayinlar/tersane-hikayeleri.pdf; Tersaneler ve Gemi Geri Dönüşüm Tarihçesi, https://tkygm.uab.gov.tr/tersaneler-ve-gemi-geri-donusum-tarihcesi; Türkiye Gemi İnşa Sanayicileri Birliği (GİSBİR) Gemi İnşa, Bakım-Onarım Sektörü, 2019-2020 Yılları İstatistiksel Verileri, https://gisbir.org/wp-content/uploads/gisbir_sektorel_veriler_2019_2020.pdf; Yıldız, A. (2008). "Türkiye'de Tersanelerin Tarihi ve Gemi İnşa Sanayisinin Gelişimi". Mühendis ve Makine, 49 (578): 23-47.

3 Prof. Dr. Tarık Şengül konuşmasında, İstanbul 2050 Vizyonu çalışmasının çerçevesi ve içeriği hakkında bilgi verdi. Vizyon çalışması kapsamında belirlenen temalar, stüdyo projelerinin, İstanbul'un kentsel gelişim projeksiyonları çerçevesinde geliştirilmesine yönelik tartışmalarda yönlendirici oldu, https://vizyon2050.istanbul.

4 Yurt içi ve yurt dışındaki örnek uygulamalar hakkında fikir vermesi adına seçilmiş bazı kaynaklar: Dovey, K. (2004). Fluid City: Transforming Melbourne's Urban Waterfront, Routledge ; Giovinazzi, O. ve Moretti, M. (2010). "Port Cities and Urban Waterfront: Transformations and Opportunities". TeMA - Journal of Land Use, Mobility and Environment, 3: 57-64; PPS (2009). "How to Transform a Waterfront". Project for Public Spaces (PPS), https://www.pps.org/article/turnwaterfrontaround; Jelovac, S. R. (2013). "Towards Sustainable Waterfront Transformation: Through the Mediterranean to Montenegro". Transactions on Ecology and The Environment , 173: 37-52; Kahraman, T. (2006). "İstanbul Kentinde Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Planlama Süreçleri". Planlama, 2: 93-101; Özyörük, E.(2021). Kıyı Alanlarının Dönüşümünde Kamusal Mekân İlkesi: Haliç Tersaneleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü; Rayner, M. A. (Yılı belli değil). Urban Waterfront Renewal, An Appraisal of Urban Waterfront Development Processes in North America, England & Australia, https://www.architects.nsw.gov.au/download/BHTS/Rayner,%20Michael_BHTS_Urban%20Waterfront%20Renewal_low%20res.pdf; "The Last Frontier of Urban Waterfront Regeneration: Northern Europe". PORTUS-The Online Magazine of RETE (Association for the Collaboration Between Ports and Cities), 1-8, https://portusonline.org/the_last_frontier_of_urban_waterfront_regeneration_northern_europe/?pdf=336; The Shape of Water(fronts): Approaches to Urban Waterfront Revitalization, https://www.nakdesignstrategies.com/ideas/the-shape-of-waterfronts-approaches-to-urban-waterfront-revitalization/; Üzümcüoğlu, D., Polay, M. (2022). "Urban Waterfront Development, Through the Lens of the Kyrenia Waterfront Case Study". Sustainability, 14: 3-39; West, N. (1989). "Urban-Waterfront Developments: A Geographic Problem in Search of a Model". Geoforum, 20(4): 459-468.

SAYAÇ

İPA, İstanbul İstatistik Ofisi

KONUT

İstanbul'da 2022 yılında 260 bin konut satıldı.
İstanbul'da 2022 yılında 259 bin 654 konut satıldı. 2022 yılında konut satışlarının %72,6'sı ikinci el satışlarda gerçekleşirken %27,4'ü ilk el satışlarda gerçekleşti. Türkiye'de ise 2022 yılında 1 milyon 485 bin 622 konut satışı gerçekleşti. 2022 döneminde Türkiye'deki toplam konut satışlarının %69'u ikinci el, %31'i ise ilk el olarak gerçekleşti. 2022 döneminde İstanbul'da gerçekleşen satışlar bir önceki yıla göre %6, Türkiye genelinde ise %0,4 azaldı.

Dönem	Toplam Satışlar	İkinci El Konut Satışları	İlk El Konut Satışları
2022	259.654	188.602	71.052
2021	276.223	201.072	75.151

İstanbul'da 2022 yılında konutların %18,5'i ipotekli olarak satıldı.
2021 döneminde İstanbul'da yapılan toplam konut satışlarının %22,3'ü ipotekli olarak gerçekleşirken 2022 yılında ipotekli konut satışının payı %18,5 oldu. 2022 yılında ikinci el ipotekli konut satışı bir önceki yıla göre %21,7 azalırken sıfır ipotekli konut satışı %21,9 azaldı. Türkiye genelinde 2021'de toplam satışlar içindeki payı %19,7 olan ipotekli satışının 2022'de payı %18,9 oldu.

2022 döneminde konut satışlarının %67,4'ü Avrupa Yakası'nda gerçekleşti.
2022 döneminde konut satışlarının %67,4'ü Avrupa Yakası'nda, %32,6'sı ise Anadolu Yakası'nda gerçekleşti. Avrupa Yakası'nda gerçekleşen konut satışları bir önceki yıla göre %0,5 azalırken, Anadolu Yakası'nda %15,7 azaldı. İstanbul'da ilçelere göre konut satışlarına bakıldığında 2022 döneminde bir önceki yıla göre en yüksek artış %74,5 ile Esenler ilçesinde gerçekleşti.

2022 döneminde yabancılara yapılan konut satışlarının %37'si İstanbul'da gerçekleşti.
2022 yılında İstanbul'da yabancılara yapılan konut satışları bir önceki yıla göre %5,7; Türkiye genelindeyse %15,2 azaldı. Bu dönemde Türkiye'de yabancılara yapılan toplam konut satışlarının %37'si İstanbul'da gerçekleşti.

Kasım ayında yeni konut fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine göre İstanbul'da %180,3, Türkiye genelinde %164,8 arttı.
İstanbul'da 2022 Kasım itibarıyla yeni konut fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine göre %180,3 artarken Türkiye genelinde %164,8 arttı. Bu dönemde ikinci el konut fiyatlarıysa İstanbul'da %187,9 artarken Türkiye genelinde %176,5 arttı.

Metodoloji: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) verilerinden derlenerek oluşturulmuştur.

İlçelere Göre Konut Satışları

İlçe	2022	2021	Fark %
Adalar	341	275	24,0%
Arnavutköy	4.574	5.102	-10,3%
Ataşehir	5.433	6.834	-20,5%
Avcılar	6.925	6.796	1,9%
Bağcılar	4.976	5.530	-10,0%
Bahçelievler	8.926	9.136	-2,3%
Bakırköy	4.000	5.114	-21,8%
Başakşehir	10.887	11.226	-3,0%
Bayrampaşa	3.106	3.127	-0,7%
Beşiktaş	2.910	3.410	-14,7%
Beykoz	798	639	24,9%
Beylikdüzü	13.417	13.291	0,9%
Beyoğlu	3.143	3.007	4,5%
Büyükçekmece	8.120	7.935	2,3%
Çatalca	910	1.332	-31,7%
Çekmeköy	6.715	8.067	-16,8%
Esenler	4.985	2.856	74,5%
Esenyurt	36.315	37.102	-2,1%
Eyüpsultan	5.843	5.918	-1,3%
Fatih	5.700	5.237	8,8%
Gaziosmanpaşa	6.006	6.302	-4,7%
Güngören	3.020	3.176	-4,9%
Kadıköy	9.275	11.564	-19,8%
Kâğıthane	7.966	7.412	7,5%
Kartal	9.302	10.764	-13,6%
Küçükçekmece	7.037	7.321	-3,9%
Maltepe	7.728	8.348	-7,4%
Pendik	10.641	13.024	-18,3%
Sancaktepe	8.358	10.980	-23,9%
Sarıyer	2.608	3.051	-14,5%
Şile	1.030	1.083	-4,9%
Silivri	6.426	5.646	13,8%
Şişli	5.375	5.182	3,7%
Sultanbeyli	3.854	3.695	4,3%
Sultangazi	6.578	6.766	-2,8%
Tuzla	6.046	6.607	-8,5%
Ümraniye	9.510	11.664	-18,5%
Üsküdar	5.562	6.772	-17,9%
Zeytinburnu	5.278	4.867	8,4%

MALİYE

İstanbul'da 2022 döneminde tahsil edilen vergi gelirleri 2021 yılına göre %107 arttı.

İstanbul'da 2022 döneminde 1 trilyon 132 milyar lira Merkezi Yönetim Bütçe geliri tahsil edilirken bu dönemde Merkezi Yönetim Bütçe gelirlerinin %94,8'i vergi gelirlerinden tahsil edildi. İstanbul'dan tahsil edilen vergi geliri bir önceki yıla göre %107 artarak 1 trilyon 74 milyar liraya ulaştı. Türkiye genelindeyse tahsil edilen vergi geliri bir önceki yıla göre %84 artarak 2 trilyon 353 milyar liraya ulaştı.

Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (Bin Lira) - İstanbul

	Merkezi Bütçe Gelirleri	Genel Bütçe Gelirleri	Vergi Gelirleri
2022	1.132.445.731	1.126.350.064	1.074.005.316
2021	554.414.815	550.714.566	518.834.880

2022 yılında dahilde alınan Katma Değer Vergisi (KDV) tahsilatı 2021 yılına göre %52 arttı.

2022 yılında İstanbul'da gerçekleşen gelir vergisi tahsilatı bir önceki yıla göre %63,7 arttı. 2022 yılında gelir vergisi tahsilatı 178 milyar lira, kurumlar vergisi tahsilatı 304 milyar lira olarak gerçekleşti. Türkiye genelinde gerçekleşen gelir vergisi tahsilatı 2021 dönemine göre %62,3 arttı. Dahilde alınan Katma Değer Vergisi tahsilatıysa bir önceki yıla göre İstanbul'da %52 artarken Türkiye genelinde %41,9 arttı.

2022 döneminde motorlu taşıtlardan alınan ÖTV gelirleri bir önceki yıla göre %145,4 arttı.

2022 döneminde ÖTV gelirlerinin %43,4'ü motorlu taşıtlardan gerçekleşirken, %18,9'u petrol ve doğalgaz ürünlerinden, %12'si alkollü içkilerden, %11,8'i tütün mamullerinden, %11,8'i dayanıklı tüketim ve diğer mallardan ve %2'si kolalı gazozlardan gerçekleşti.

Özel Tüketim Vergileri (Bin Lira) - İstanbul	2022	2021
Petrol ve Doğalgaz Ürünleri	34.896.602	14.714.778
Motorlu Taşıtlar	80.029.759	32.612.621
Alkollü İçkiler	22.028.397	11.739.866
Tütün Mamulleri	21.837.821	16.579.069
Kolalı Gazozlar	3.708.004	1.738.380
Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallar	21.814.560	13.663.093

2022 döneminde Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) geliri bir önceki yıla göre %96,6 arttı.

2022 döneminde Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) gelirinin %89'u İstanbul'dan gerçekleşirken tahsilatı bir önceki yıla göre %96,6 artarak 52 milyar liraya ulaştı. Aynı dönemde şans oyunlarından alınan vergi gelirleri 3 milyar lira, özel iletişim vergi gelirleriyse 8 milyar lira oldu. Dijital hizmet vergi geliri ise bir önceki yıla göre artarak 5 milyar liraya ulaştı.

İstanbul'da gelir vergisi faal mükellef sayısı Aralık ayında 617 bin oldu.

2022 yılı Aralık ayında gelir vergisi faal mükelleflerin %26,1'nin bulunduğu İstanbul'da, mükellef sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre %3,7 artarak 617 bin oldu. Aynı dönemde kurumlar vergisi faal mükellef sayısı 403 bine, Katma Değer Vergisi (KDV) faal mükellef sayısı 998 bine, gelir stopaj vergisi faal mükellef sayısı ise 1 milyon 69 bine ulaştı.

Metodoloji: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Gelir İdaresi Başkanlığı verilerinden derlenerek oluşturulmuştur.

TURİZM

2022 yılında İstanbul'a 16 milyon turist geldi.

2021 yılında İstanbul'a gelen turist sayısı 9 milyon 25 binken, 2022 yılında İstanbul'a gelen turist sayısı 16 milyon 18 bin 726'ya ulaştı; bu sürede İstanbul'un Türkiye içindeki payı %35,9 oldu. 2021 yılında Türkiye'ye gelen toplam turist sayısı 24 milyon 712 binken, 2022 yılında Türkiye'ye gelen toplam turist sayısı 44 milyon 564 bin 395'e ulaştı. 2022 yılında İstanbul'a gelen 16 milyon turistin %98,5'i hava yolu ile gelirken bu ziyaretçilerin %71,6'sı İstanbul Havalimanı'nı tercih etti.

	İstanbul (kişi)	Türkiye (kişi)	İstanbul'un Payı (%)
2022	16.018.726	44.564.395	%35,9
2021	9.025.004	24.712.266	%36,5
2020	5.001.981	12.734.213	%39,3

	Hava Yolu	Deniz Yolu	Toplam
2022	15.785.180	233.546	16.018.726
2021	9.028.145	37.137	9.065.282
2020	4.973.724	28.257	5.001.981

2022 yılında İstanbul'a Rusya Federasyonu'ndan 1 milyon 495 bin, Almanya'dan 1 milyon 237 bin turist geldi.

2022 yılında İstanbul'a en fazla turist Rusya Federasyonu'ndan geldi. Rusya Federasyonu'nu sırasıyla Almanya (1 milyon 237 bin kişi), İran (1 milyon 98 bin kişi), Amerika Birleşik Devletleri (717 bin kişi) ve İngiltere (613 bin kişi) takip etti.

	2020	2021	2022
Rusya Federasyonu	421.475	747.286	1.495.024
Almanya	374.802	823.935	1.237.314
İran	172.074	782.004	1.097.993
Amerika Birleşik Devletleri	136.796	323.877	717.107
İngiltere (Birleşik Krallık)	201.701	212.409	613.199

Metodoloji: Kültür ve Turizm Bakanlığı verileri derlenerek oluşturulmuştur.

İBB ÇÖZÜM MERKEZİ BAŞVURULARI

İBB Çözüm Merkezi'ne yapılan başvuru sayısı 2021 yılına göre %7,3 azaldı.

İBB Çözüm Merkezi'ne yapılan başvuru sayısı geçen yıla göre %7,3 azalarak 12.910.848 oldu. Bilgi istemi, talep ve şikâyetlerden oluşan başvuruların %20,2'si İSKİ, %10,4'ü İGDAŞ ile ilgiliyken, bu iki kurum dışında kalan başvuruların oranı %69,4 olarak kaydedildi. 2022 Aralık ayında İBB Çözüm Merkezi'ne yapılan başvuru sayısı 2021 Aralık ayına göre %7,1 azaldı.

	2021		2022	
Kurumlar	**Başvuru Sayısı**	**Yüzde**	**Başvuru Sayısı**	**Yüzde**
ÇÖZÜM MERKEZİ	9.308.770	%66,8	8.961.366	%69,4
İGDAŞ	1.564.044	%11,2	1.343.519	%10,4
İSKİ	3.056.957	%21,9	2.605.963	%20,2
Toplam	**13.929.771**	**%100,0**	**12.910.848**	**%100,0**

2022 yılında şikâyet başvuru sayıları 2021 yılına göre %26,6 arttı.

2022 yılında yapılan 12.910.848 başvurunun %13,1'i şikâyet, %18,5'i talep ve %68,4'ü ise bilgi istemi şeklinde gerçekleşti. 2021 yılına göre bilgi istemi başvuruları %12,5 ve talep başvuruları %4,6 azalırken, şikâyet başvuruları %26,6 arttı. 2022 Aralık ayında yapılan 1.201.823 başvurunun %11,4'ü şikâyet, %18'i talep ve %70,6'sı ise bilgi istemi şeklinde gerçekleşti.

	Kurumlar	Bilgi İstemi	Şikâyet	Talep	Toplam
2022	ÇÖZÜM MERKEZİ	6.366.013	1.514.256	1.081.097	8.961.366
	İGDAŞ	1.169.565	55.507	118.447	1.343.519
	İSKİ	1.297.213	125.150	1.183.600	2.605.963
	Toplam	**8.832.791**	**1.694.913**	**2.383.144**	**12.910.848**
2021	ÇÖZÜM MERKEZİ	7.145.360	1.143.253	1.020.157	9.308.770
	İGDAŞ	1.381.009	62.176	120.859	1.564.044
	İSKİ	1.566.698	132.849	1.357.410	3.056.957
	Toplam	**10.093.067**	**1.338.278**	**2.498.426**	**13.929.771**

2022 Aralık ayında Çözüm Merkezi kapsamında bilgi istemi başvurularının %98,5'ine, şikâyet başvurularının %1,1'ine, talep başvurularının ise %19'una başvuru günü içerisinde karşılık verildi.

Anlık çözüm (aynı günde çözülen başvurular) başlığında değerlendirilen başvurular dışarıda bırakıldığında, bilgi isteminde ortalama çözüm süresi 3,1 gün, şikâyet başvurularında 3,0 gün, talep başvurularında ise 3,0 gün olarak tespit edildi.

2022 yılında yapılan bilgi istemi başvurularının %42,3'ünü ulaşım oluşturdu.

2022 yılında yapılan bilgi istemi başvurularının %42,3'ünü ulaşım, %23,3'ünü sosyal destek hizmetleri ve %18,4'ünü kent ve toplum düzeni oluşturdu. Şikâyet başvurularının %64,2'sini ulaşım, %12,9'unu kent ve toplum düzeni ve %10'unu ise sosyal destek hizmetleri oluştururken, talep başvurularının %35,6'sını ulaşım, %20,6'sını sağlık yönetimi ve %20,1'ini kent ve toplum düzeni oluşturdu.

Başvuru Faaliyet Alanı	Bilgi İstemi	Şikâyet	Talep	Toplam
Afet Yönetimi	3.252	16.802	822	20.876
Çevre Yönetimi	80.141	101.005	58.994	240.140
Genel Yönetim	269.560	51.849	29.633	351.042
İmar Yönetimi	25.470	15.166	4.458	45.094
Kent ve Toplum Düzeni	1.169.699	194.670	217.201	1.581.570
Kültür Yönetimi	6.249	1.842	3.867	11.958
Sağlık Yönetimi	635.120	8.444	222.839	866.403
Sosyal Destek Hizmetleri	1.481.243	151.716	158.235	1.791.194
Ulaşım	2.695.279	972.762	385.048	4.053.089
Toplam	**6.366.013**	**1.514.256**	**1.081.097**	**8.961.366**

Şikâyetlerde öne çıkan alt başlıklar "otobüs gelmemesi", "kaba davranış" ve "durak/güzergâh ihlali"yken, bilgi isteminde "sosyal yardım", "abonelik" ve "kayıt/başvuru"; talep başvurularında ise "sosyal yardım", " sefer sayıları" ve "randevu" sıralamada öne çıktı.

2022 Aralık ayında Çözüm Merkezi'ne yapılan başvurularda Esenyurt ilçesi öne çıktı.

Çözüm Merkezi'ne yapılan başvurularda Esenyurt (%6,2), Bahçelievler (%5,2) ve Küçükçekmece (%4,7) öne çıktı. İGDAŞ'a yapılan başvurularda Esenyurt (%7,5), Pendik (%4,7) ve Küçükçekmece (%4,6) ve İSKİ'ye yapılan başvurularda Esenyurt (%6,4), Pendik (%4,8) ve Fatih (%4,7) öne çıktı.

2022 Aralık ayında talep başvurularında Esenyurt ilçesi öne çıktı.

Toplam şikâyetlerin %5,2'si Fatih, %4,8'i Kadıköy ve %4,4'ü Bahçelievler ilçeleriyle ilgiliyken; bilgi isteminde Esenyurt (%7,1), Bahçelievler (%5,0) ve Küçükçekmece (%4,8); talep başvurularında ise Esenyurt (%5,1), Küçükçekmece (%4,5) ve Ümraniye (%4,2) ilk sıralarda yer aldı.

Metodoloji: İBB Çözüm Merkezi'ne yapılan başvurular, başvuru dönemi, başvuru tipi, başvurulan ilçe ve cinsiyet kırılımlarında incelenmiş olup, 748 alt konu üzerinden analiz süreci tamamlanmıştır.

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

Burada Birlikte Hareketi

ile atıl durumdaki kamusal alanlar yeniden hayat buluyor.

İstanbul Planlama Ajansı'nın başlattığı Burada Birlikte Hareketi, kentsel kullanımı zayıf ve fiziksel niteliği kötü durumda olan kamusal alanları katılımcı bir yöntemle yeniden ele alarak, atıl durumdaki alanların tekrar hayata kazandırılmasını sağlıyor.

Üniversitelerin ilgili bölümlerinden öğrencilerin, projenin bulunduğu bölgedeki muhtarların, mahallelilerin ve İBB ile ilçe belediyelerinden ilgililerin katılımıyla düzenlenen atölyelerde bölgenin ihtiyacı yerinde ve birlikte belirleniyor. Böylece atıl bir alanın sadece tasarım olarak iyileştirilmesi değil, aynı zamanda paydaşlar ve mahalleli tarafından sahiplenilmesi amaçlanıyor.

Detaylı bilgi için: https://ipa.istanbul/buradabirlikte/

BURADA BİRLİKTE HAREKETİ

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İstanbul Planlama Ajansı

ipa.istanbul ipaistanbul
ipa.istanbulplanlamaajansi

GÖÇÜN METROPOLÜ: KENTLERE DOĞRU VE KENTLERDEN DOĞRU İSTANBUL'UN DEĞİŞEN DOKUSU VE GÖÇ PROFİLİ SUNA GÜLFER IHLAMUR ● NİTELİKLİ EMEK GÖÇÜ HAZAL BÖLEREK ● TRAVMALARIN ARDINDAN BİR GELECEK TAHAYYÜLÜ: GENÇLER VE GÖÇLER AYHAN KAYA ● KENTLERDEN KIRLARA MURAT ÖZTÜRK ● İSTANBUL'UN DEĞİŞEN GÖÇ ALANLARI MURAT GÜVENÇ ● KİRALIK KONUT PİYASASINDA BARINMA AYRIMCILIĞI MUSTAFA KAHVECİ ● GÖÇMENLERİN SOSYAL AĞLARI: BAYRAMPAŞA VE BEŞİKTAŞ İLÇELERİ ÜZERİNDEN BİR ÖRNEK BÜRGE ELVAN ERGİNLİ ● **MONİTÖR39** TERSİNE GÖÇ NİLAY ÖZGER + TUĞÇE TUNÇ ● KENT GÜNDEMİ BEYOĞLU'NUN GELECEK İÇİN BİR PLANI VAR İBB ŞEHİR PLANLAMA MÜDÜRLÜĞÜ BEYOĞLU KATILIMCI PLANLAMA ÇALIŞMA EKİBİ ● HIZRAY: İSTANBUL MAKROFORMUNA TOPARLAYICI BİR MÜDAHALE NAZIM AKKOYUN ● **BÜYÜKŞEHİR HAFIZASI** "ÇEKİRDEKTEN YETİŞTİLER BURADA" ● **METROPOL MESELELERİ** ULAŞIMDA ÜÇ HANELİ ENFLASYON! MUSTAFA SÖNMEZ ● 21. YÜZYIL İÇİN METROPOLİTEN KENTLERİ VE YÖNETİMLERİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: İSTANBUL ÖRNEĞİ TARIK ŞENGÜL ● **DOSYA: İSTANBUL'DA ÇOCUKLUĞUN HAKKINI VERMEK** GÖRÜLMEYENİ GÖRMEYE ÇAĞRI: İSTANBUL'DA ÇOCUK İŞÇİLİĞİ AYŞEGÜL KANAL ● SOSYAL BİR HAK OLARAK OKUL YEMEĞİ. PEKİ, NASIL SAĞLANMALI? BAŞAK AKKAN ● ŞEHRİ ÇOCUKLARLA PAYLAŞMAYA HAZIR MIYIZ? AYSUN KOCA ● ÇOCUKLARIN KENTİ İÇİN: İBB ÇOCUK STRATEJİ BELGESİ DENİZ DEMİRCAN ● **GÖSTERGE** "OYUN ALANLARI OLAN BİR KENTTEN OYNANABİLİR BİR KENTE!" BÜŞRA ÖZBEN + DZHEYLAN SAFET KARAULAN + BAŞAK İNCEKARA + ECE YURTAÇAN ● **SAHADAN** YETİŞKİNLERİN METROPOLLERİNDE OYUN OYNAYABİLME HAKKI OYUN ÇALIŞMALARI (OÇA) ● BİLİMİ ÇOCUKLARIN GÜNDELİK HAYATININ PARÇASI HÂLİNE GETİRMEK BİLİM KAHRAMANLARI DERNEĞİ ● "BİRLİKTE YAŞAMIN TEMELLERİNİ OYUN ALANINDA ATMAYA ÇALIŞIYORUZ" BOMOVU ● **KOLEKSİYON** İSTANBUL'DA OYUNCAKLARIN 100 YILI AVŞAR GÜRPINAR + LİANA KUYUMCUYAN + NUR HORSANALI ● **EKOSİSTEM** DOĞA ÇOCUKLAR İÇİN DOĞUŞTAN GELEN BİR HAKTIR BURCU MELTEM ARIK ● **AKADEMİ** TUZLA TERSANELERİ BÖLGESİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: ALTERNATİF BİR KENTSEL DÖNÜŞÜM ÖNERİSİ CELAL ABDİ GÜZEL + LALE ÖZGENEL ● **SAYAÇ** ●

ISSN 2757-797X
08
9 772757 797007
30 TL

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı